

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Σοφία Αρμελινιού • Κωνσταντίνα Καλαούζη • Τζίνα Καλογήρου
Τάσος Μιχαηλίδης • Πολυξένη Κ. Μπίστα
Βάσω Οικονομοπούλου • Μαριάννα Τουτζιαράκη

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Γ' Γυμνασίου

Ξεμαθαίνοντας τον κόσμο της φθοράς



ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Γ' Γυμνασίου

Επιστημονική Επιτροπή Αξιολόγησης

Συντονιστής / Αξιολογητής

Σπύρος Κιοσσές

Εν ενεργεία μέλος Δ.Ε.Π.

Αξιολογητής

Δημήτριος Βλαχοδήμος

Εν ενεργεία εκπαιδευτικός

Αξιολογήτρια

Ευαγγελία Σπυροπούλου

Εν ενεργεία εκπαιδευτικός

Τεχνικός Εμπειρογνώμονας

Κλεάνθη Λουλούδη

Πτυχιούχος Πληροφορικής

Επικουρικός Εμπειρογνώμονας

Σπυρίδων Παπαβασιλείου

Διπλωματούχος Γραφιστικής

**Υπεύθυνη Διδακτικού Πακέτου
για το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής**

Γεωργία Τσίγκα

Σύμβουλος Β΄ ΙΕΠ

Πράξη με τίτλο: «Συγγραφή, Αξιολόγηση και Ένταξη διδακτικών βιβλίων στο Μητρώο Διδακτικών Βιβλίων και στην Ψηφιακή Βιβλιοθήκη Διδακτικών Βιβλίων» με κωδικό ΟΠΣ 6010165 στο Πρόγραμμα «Ανθρώπινο Δυναμικό και Κοινωνική Συνοχή» 2021-2027

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Σπυρίδων Δουκάκης

Πρόεδρος του Δ.Σ. του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Υπεύθυνος Πράξης

Διονύσιος Μουρελάτος

Σύμβουλος Α΄ του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Αναπληρωτής Υπεύθυνος Πράξης

Στυλιανός Μαυρατζάς

Σύμβουλος Α΄ του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής

**«Με τη συγχρηματοδότηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης»
και το Πρόγραμμα «Ανθρώπινο Δυναμικό και Κοινωνική Συνοχή»**



ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Υπουργείο Παιδείας, Θρησκευμάτων
και Αθλητισμού



Πρόγραμμα
Ανθρώπινο Δυναμικό και
Κοινωνική Συνοχή

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Σοφία Αρμελινιού • Κωνσταντίνα Καλαούζη • Τζίνα Καλογήρου • Τάσος Μιχαηλίδης
Πολυξένη Κ. Μπίστα • Βάσω Οικονομοπούλου • Μαριάννα Τουτζιαράκη

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Γ' Γυμνασίου

Ξεμαθαίνοντας τον κόσμο της φθοράς



Marc Chagall, *Πάνω από την πόλη* (1918), Tretyakov Gallery, Μόσχα

ΑΝΑΔΟΧΟΣ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ



ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ

ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΗ ΟΜΑΔΑ

Σοφία Αρμελινιού, Μεταπτυχιακό Δίπλωμα, ΠΤΔΕ ΕΚΠΑ, Φιλόλογος Εκπαιδευτικός
Κωνσταντίνα Καλαούζη, Δρ Τμήματος Φιλολογίας ΑΠΘ, Σύμβουλος Εκπαίδευσης
Τζίνα Καλογήρου, Καθηγήτρια Νεοελληνικής Λογοτεχνίας και της Διδακτικής της, ΠΤΔΕ ΕΚΠΑ
Τάσος Μιχαηλίδης, Επίκουρος Καθηγητής Λογοτεχνίας και Φιλαναγνωσίας σε Βιβλιοθήκες, Τμήμα Αρχαιονομίας, Βιβλιοθηκονομίας και Συστημάτων Πληροφόρησης ΠΑΔΑ
Πολυξένη Κ. Μπίστα, Δρ Τμήματος Φιλολογίας Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, πρώην Σύμβουλος Α΄ ΙΕΠ
Βάσω Οικονομοπούλου, Επίκουρη Καθηγήτρια Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Λογοτεχνίας για Παιδιά και Νέους και Διδακτικών Εφαρμογών, ΠΤΔΕ ΕΚΠΑ
Μαριάννα Τουτζιαράκη, Δρ Διδακτικής της Λογοτεχνίας, ΠΤΔΕ ΕΚΠΑ, Μεταπτυχιακό Δίπλωμα, ΦΠΨ ΕΚΠΑ, Φιλόλογος

ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ
– ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ
ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Σίνος Γκιώκας, Φυσικός
Τέτη Παλαιοθοδώρου, Φιλόλογος

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΝΤΥΠΟΥ
ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ
ΜΑΚΕΤΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ

Εκδόσεις Πεδίο
Γιώργος Γιάκος, Designer & Art Director
Στέλλα Κατεργιαννάκη, Γραφικές τέχνες

ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
ΨΗΦΙΑΚΩΝ ΜΑΘΗΣΙΑΚΩΝ
ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΩΝ

ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
ΨΗΦΙΑΚΩΝ ΜΑΘΗΣΙΑΚΩΝ
ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΩΝ
ΤΕΧΝΙΚΗ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗ -
ΕΙΚΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
ΨΗΦΙΑΚΩΝ ΜΑΘΗΣΙΑΚΩΝ
ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΩΝ

Συγγραφική ομάδα

Μαρκέλλα Σουρία, Εκπαιδευτικός Πληροφορικής

Πρόλογος

Είσαι κιόλας στην Γ΄ Γυμνασίου. Βρήκες τον δρόμο σου μέσα στη νύχτα, πέταξες απ' το ανοιχτό παράθυρο κι έφτασες ως εδώ. Το βιβλίο που κρατάς στα χέρια σου το φτιάξαμε εμείς, οι δάσκαλοί σου, για να ζήσεις, να μάθεις, να ταξιδέψεις. Για να δεις ότι η Λογοτεχνία ανοίγει δρόμους, σου δείχνει τη θέα, σου ράβει φτερά. Όπως έχει πει ο ήδη γνωστός σου Έλληνας ποιητής, Οδυσσέας Ελύτης, «σου ξεμαθαίνει τον κόσμο έτσι όπως τον ξέρεις, έναν κόσμο φθοράς». Αυτόν τον κόσμο, τον πάντα φρέσκο και ζωντανό, ελπίζουμε να αγαπήσεις μέσα από τα βιβλία μας και σου ευχόμαστε να τον κρατήσεις δικό σου για πάντα.

Αγαπητέ μαθητή, αγαπητή μαθήτριά,

Το βιβλίο που κρατάς στα χέρια σου αποτελεί τον τρίτο σταθμό μιας διαδρομής που φιλοδοξεί να σε ταξιδέψει στον συναρπαστικό κόσμο των λογοτεχνικών κειμένων. Το ταξίδι ξεκίνησε τα δύο προηγούμενα γυμνασιακά σου χρόνια, με όχημα τα βιβλία *Φυτεύοντας όστρακα* και *Απ' το ανοιχτό παράθυρο*, και θα ολοκληρωθεί τη φετινή χρονιά, με το βιβλίο *Ξεμαθαίνοντας τον κόσμο της φθοράς*. Στόχος του ταξιδιού είναι να σε οδηγήσει στον μαγικό κόσμο των λέξεων, μέσα στον οποίο θα διευρύνεις τους ορίζοντες της γνώσης σου, την αντίληψή σου για τον κόσμο και την ευαισθησία σου.

Το βιβλίο σε προσκαλεί να περιπλανηθείς μέσα στις συστάδες του και να παρακολουθήσεις πώς τα λογοτεχνικά κείμενα, όπως ακριβώς οι άνθρωποι, μπορούν να ανοίγουν διάλογο μεταξύ τους γύρω από ένα κοινό θεματικό κέντρο. Αυτές οι ομάδες των κειμένων που διαλέγονται το ένα με το άλλο, οι συστάδες, επιζητούν να ανοίξουν έναν διάλογο και μαζί σου, για να μάθουν πώς εσύ σκέφτεσαι και αισθάνεσαι για το περιεχόμενό τους, μέσα από το φίλτρο της δικής σου εποχής, κοινωνίας, εμπειρίας και ιδιοσυγκρασίας. Στον διάλογο αυτό συμμετέχουν κι άλλες μορφές τέχνης που επιδιώκουν, με τα δικά της εκφραστικά μέσα η καθεμιά, να ενισχύσουν την αισθητική σου εμπειρία και να σου προσφέρουν μια πολύπλευρη θέαση του κόσμου και του καλλιτεχνικού φαινομένου.

Οι συστάδες της φετινής σχολικής χρονιάς, όμως, έχουν ένα ειδοποιό γνώρισμα που τις διακρίνει από τις συστάδες των προηγούμενων γυμνασιακών τάξεων. Δεν είναι οργανωμένες μόνο σε μια θεματική βάση, αλλά υπηρετούν και έναν ιστορικό-γραμματολογικό προσανατολισμό. Πιο συγκεκριμένα, οι συστάδες που περιλαμβάνονται στο βιβλίο αυτό επιδιώκουν να αναδείξουν πώς κείμενα διαφορετικών εποχών και λογοτεχνικών γενεών ή ρευμάτων πραγματεύονται ένα κοινό θέμα. Έχουν δημιουργηθεί με τέτοιον τρόπο ώστε να σε βοηθήσουν να τοποθετήσεις τα λογοτεχνικά κείμενα ιστορικά και εξελικτικά στη γραμμή του χρόνου και να κατανοήσεις πώς η λογοτεχνία αλλάζει και εξελίσσεται μέσα στον χρόνο, όπως ένας ζωντανός οργανισμός.

Σε κάθε ταξίδι οι οδοδείκτες μάς προσφέρουν χρήσιμες πληροφορίες για την κατεύθυνση που πρέπει να πάρουμε, ώστε να φτάσουμε στον επιθυμητό προορισμό μας. Κατά τρόπο ανάλογο, οι προοργανωτές στην αρχή κάθε συστάδας μάς δείχνουν πού θέλουμε να φτάσουμε μέσα από τη διδασκαλία της.

Οι διδακτικοί στόχοι, που λειτουργούν ως κινητήρια δύναμη για τη διδακτική πράξη, απευθύνονται στη νοητική, στη συναισθηματική αλλά και στην ψυχοκινητική σου δραστηριότητα. Ένα διάγραμμα, το οποίο ακολουθεί τον προοργανωτή, παρουσιάζει τους τίτλους των λογοτεχνικών κειμένων που συνομιλούν σε κάθε συστάδα (καθώς και τις χρονολογίες της πρώτης δημοσίευσής τους), ενώ μια σύντομη δραστηριότητα –καλλιτεχνικού συνήθως χαρακτήρα– προετοιμάζει τη σκέψη και το συναίσθημά σου σχετικά με το θέμα που θα αναδειχθεί μέσα από τη διδασκαλία των κειμένων.

Τα λογοτεχνικά κείμενα του βιβλίου έχουν επιλεγεί με κριτήρια τη λογοτεχνική τους αξία, την ελκυστικότητά τους και τη συνεισφορά τους στον διάλογο γύρω από το θέμα που μελετά κάθε συστάδα. Έχουν ανθολογηθεί κείμενα που εντάσσονται στον λογοτεχνικό κανόνα και σου συστήνουν σπουδαίους δημιουργούς της ελληνικής και παγκόσμιας λογοτεχνίας, αλλά και κείμενα σύγχρονα, που ανταποκρίνονται στους προβληματισμούς και στα ενδιαφέροντα της ηλικίας σου και της εποχής σου. Τα κείμενα σε προσκαλούν πρωτίστως να τα απολαύσεις με όλες σου τις αισθήσεις, να ταξιδέψεις στους ποιητικούς και αφηγηματικούς τους κόσμους, να προβληματιστείς, να αισθανθείς, να αναρωτηθείς, να κατανοήσεις τη συχνά αμφίσημη γλώσσα τους και να προεκτείνεις ατέρμονα τα νοήματά τους.

Τα παραπάνω λογοτεχνικά κείμενα συνοδεύονται από ευέλικτες δραστηριότητες, που θα σε βοηθήσουν να επικοινωνήσεις δημιουργικά με αυτά και να τα συνδέσεις με άλλες τέχνες. Σε προσκαλούν να «ξεκλειδώσεις» τα μυστικά τους, να αναδείξεις τις διαλογικές σχέσεις μεταξύ τους, να καλλιεργήσεις την κριτική σου σκέψη, να ανακαλύψεις τη γνώση σε ένα πλαίσιο διαλόγου και συνεργασίας, να εκφράσεις τον ψυχικό και συναισθηματικό σου κόσμο, να απελευθερώσεις τη φαντασία και τη δημιουργικότητά σου. Οι προτεινόμενες δραστηριότητες απηχούν τις αρχές της ομαδοσυνεργατικής και διαφοροποιημένης διδασκαλίας, προάγουν τον διακαλλιτεχνικό διάλογο και αναδεικνύουν το συνεχές και ενιαίο σύνολο που απαρτίζει το τρίπτυχο ανάγνωση-συζήτηση-γραφή. Με άλλα λόγια, προσκαλούν εσένα και τους συμμαθητές και τις συμμαθήτριάς σου να διαβάσετε τα κείμενα, να μιλήσετε για αυτά και να γράψετε για αυτά ή με αφορμή αυτά, ώστε να τα κάνετε «δικά σας», παίζοντας· γιατί, όπως εύστοχα επισήμανε ο υπερρεαλιστής λογοτέχνης Michel Leiris σχολιάζοντας ένα θεατρικό έργο του Pablo Picasso, «δεν υπάρχει κανένα παιχνίδι που να μην είναι κατά βάθος σοβαρό».

Το βιβλίο που κρατάς στα χέρια σου συνδέεται με ένα πλούσιο ψηφιακό υλικό, άμεσα διαθέσιμο και προσβάσιμο, ώστε να ενισχύσεις τις λογοτεχνικές σου γνώσεις και τις μαθησιακές σου εμπειρίες ανάλογα με τους στόχους της διδασκαλίας, τα ενδιαφέροντά σου, τις κλίσεις και τις επιθυμίες σου. Το ψηφιακό υλικό περιλαμβάνει πρόσθετα λογοτεχνικά κείμενα που διευρύνουν τον διάλογο των κειμένων στις συστάδες, εμπλουτισμένο καλλιτεχνικό υλικό που αλληλεπιδρά δημιουργικά με τα λογοτεχνικά κείμενα, εννοιολογικούς χάρτες και διαφόρων ειδών γραφήματα που συμπληρώνουν τις γνώσεις σου για τη λογοτεχνία και τις υπόλοιπες τέχνες, διαδραστικές δραστηριότητες και ευφάνταστα διαδραστικά παιχνίδια, που φιλοδοξούν να κάνουν το μάθημα της Λογοτεχνίας στο σχολείο σου έναν χώρο γνώσης, έκφρασης, χαράς, δημιουργίας, παιχνιδιού, αυτογνωσίας και προσωπικής ολοκλήρωσης.

Ευχόμαστε ολόψυχα αυτό το βιβλίο να σου δείξει δρόμους να δημιουργείς, να ζεις, να υπάρχουν και να συνυπάρχουν, και να λειτουργήσει μέσα σου ως πηγή έμπνευσης, για να κάνεις, κάθε φορά που το χρειάζεσαι, ένα «άλμα πιο γρήγορο από τη φθορά», όπως γράφει ο Ελύτης.

Με αγάπη,

Οι συγγραφείς

Περιεχόμενα

Άξονας Α΄ Ανθρώπινα δικαιώματα, δράσεις και πρωτοβουλίες	
Συστάδα 1η Εθνική ελευθερία.	9
Διονύσιος Σολωμός, «Ύμνος εις την Ελευθερίαν»	12
Ανδρέας Κάλβος, «Εις Σούλι»	15
Γιάννης Μακρυγιάννης, <i>Απομνημονεύματα</i>	17
Άγγελος Σικελιανός, «Μακρυγιάννης»	19
Νίκος Εγγονόπουλος, «Μπολιβάρ»	21
Γιάννης Ρίτσος, <i>Δεκαοχτώ λιανοτράγουδα της πικρής πατρίδας</i>	24
Ιάκωβος Καμπανέλλης, <i>Το μεγάλο μας τσίρκο</i>	26
Παντελής Μπουκάλας, <i>Το μάγουλο της Παναγίας</i>	30
Δημήτρης Κοσμόπουλος, «Χ [Πάροδος]»	33
Συστάδα 2η Η εικόνα του Τσιγγάνου στη λογοτεχνία: Σύμβολα, στερεότυπα και η ανατροπή τους... 37	
Victor Hugo, <i>Η Παναγία των Παρισίων</i>	40
Κωστής Παλαμάς, <i>Ο Δωδεκάλογος του Γύφτου</i>	44
Κώστας Βάρναλης, «Τσιγγάνικο»	47
Κ. Γ. Καρυωτάκης, «Στροφές»	49
Άγγελος Σικελιανός, <i>Ιερά Οδός</i>	51
Μενέλαος Λουντέμης, <i>Συννεφιάζει</i>	54
Δημήτρης Χατζής, «Ο Σιούλας ο Ταμπάκος»	56
Μάριος Χάκκας, «Φυλετική αφύπνιση»	59
Βασίλης Μάργαρης, «Οι Τσιγγάνοι»	62
Συστάδα 3η Άνθρωπος και περιβάλλον: Μια αμφίρροπη σχέση	69
Ανδρέας Εμπειρικός, «Ηχώ»	72
Ursula le Guin, <i>Η λέξη για τον κόσμο είναι δάσος</i>	74
Νίκος Γκάτσος, «Ο εφιάλτης της Περσεφόνης»	77
Μαρία Κέντρου-Αγαθοπούλου, «Παρελθόν»	79
Ντίνος Χριστιανόπουλος, «Ένας ευήθης μαλώνει τα δέντρα»	81
Τάσος Δενέγρης, «Η εξέλιξη του τοπίου»	83
Τάσος Γαλάτης, «Οι κυνηγοί»	85
Αντώνης Φωστιέρης, «Κατοικίδιο δάσος»	87
Στρατής Πασχάλης, «Σκίρτημα»	89
Κώστας Αρκουδέας, «Οι μικρές πάπιες του φθινοπώρου»	91
Άξονας Β΄ Εξερεύνηση: Η δημιουργία του πολιτισμού και η ποιότητα της ζωής	
Συστάδα 1η Κείμενα για την αγάπη από την παλαιότερη λογοτεχνία (13ος-17ος αιώνας)	97
Αωνύμου, <i>Αφήγησις Λιβίστρου και Ροδάμνης</i>	100

Γεώργιος Χορτάτσης, <i>Ερωφίλη</i>	105
Βιτσέντζος Κορνάρος, <i>Η Θυσία του Αβραάμ</i>	109
Βιτσέντζος Κορνάρος, <i>Ερωτόκριτος</i>	114
Συστάδα 2η Η γυναίκα στη λογοτεχνία: από τον 19ο στον 20ό αιώνα	121
Διονύσιος Σολωμός, <i>Ελεύθεροι Πολιορκημένοι, Σχεδίασμα Β΄</i>	124
Henrik Ibsen, <i>Το κουκλόσπιτο (Νόρα)</i>	127
Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, «Όνειρο στο κύμα»	132
Κωνσταντίνος Χρηστομάνος, <i>Η κερένια κούκλα</i>	136
Άγγελος Τερζάκης, <i>Ταξίδι με τον Έσπερο</i>	140
Μαργαρίτα Λυμπεράκη, <i>Τα ψάθινα καπέλα</i>	144
Μ. Καραγάτσης, <i>Η μεγάλη χίμαιρα</i>	148
Θανάσης Βαλτινός, <i>Στοιχεία για τη δεκαετία του '60</i>	151
Συστάδα 3η Άνθρωπος και κοινωνία στον πεζογραφικό λόγο	155
Ανδρέας Καρκαβίτσας, <i>Ο ζητιάνος</i>	158
Γιώργος Θεοτοκάς, <i>Αργώ</i>	163
Ηλίας Βενέζης, <i>Γαλήνη</i>	167
Αντώνης Σαμαράκης, «Μια νύχτα...»	171
Italo Calvino, <i>Αόρατες πόλεις</i>	176
Σωτήρης Δημητρίου, «Χαλασμένο χωριό»	179
Άξονας Γ΄ Αυτογνωσία: Η μνήμη και ο χρόνος - Η ευθύνη του ανθρώπου	
Συστάδα 1η Μνήμη και λήθη με τον λόγο της ποίησης: η εξέλιξη του νεοελληνικού στίχου	187
Alphonse de Lamartine, «Λίμνη»	190
Κωστής Παλαμάς, «Μια πίκρα»	194
Ναπολέων Λαπαθιώτης, «Όταν βραδιάζει»	197
Κωνσταντίνος Καβάφης, «Κεριά»	200
Οδυσσέας Ελύτης, «Η ισόβια στιγμή»	202
Μανόλης Αναγνωστάκης, «Όταν μιαν άνοιξη»	205
Μιχάλης Γκανάς, «Αμνησία»	207
Συστάδα 2η Η αναπαράσταση του πολέμου ως βιώματος στη λογοτεχνία και τη ζωγραφική	211
Γεώργιος Σουρής, «Πόλεμος»	214
Erich Maria Remarque, <i>Ουδέν νεώτερον από το Δυτικό Μέτωπο</i>	217
Στράτης Μυριβήλης, <i>Η ζωή εν τάφω</i>	219
Ηλίας Βενέζης, <i>Το νούμερο 31328</i>	221
Αντώνης Σαμαράκης, «Ζητείται ελπίς»	225
Μίλτος Σαχτούρης, «Ο στρατιώτης ποιητής»	229
Διδώ Σωτηρίου, <i>Ματωμένα Χώματα</i>	231
Οδυσσέας Ελύτης, «Άσμα ηρωικό και πένθιμο για τον χαμένο ανθυπολοχαγό της Αλβανίας»	234

Άξονας Α΄

Ανθρώπινα δικαιώματα,
δράσεις και πρωτοβουλίες

Συστάδα 1η

Εθνική ελευθερία



«Θέλει αρετήν και τόλμην η ελευθερία»

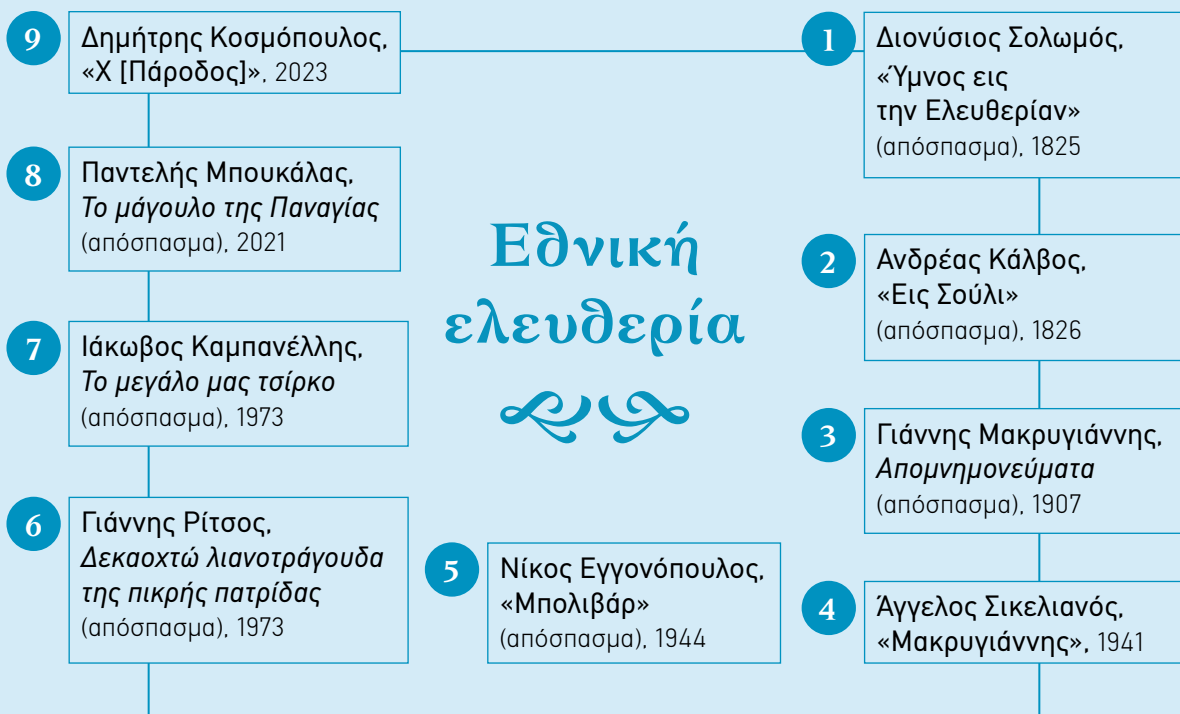
Ανδρέας Κάλβος



Σε αυτή τη συστάδα θα διαβάσετε λογοτεχνικά κείμενα που μιλούν με πολλούς τρόπους για την εθνική ελευθερία. Επιδιώκεται:

- ▶ Να απολαύσετε διαφορετικά κείμενα ως προς τη μορφή και το νόημά τους, αναπτύσσοντας παράλληλα και τις ικανότητές σας στην εκφραστική και κατανοούσα ανάγνωση.
- ▶ Να αναγνωρίσετε το μέτρο και την ομοιοκαταληξία ως κύρια γνωρίσματα του παραδοσιακού στίχου.
- ▶ Να παρακολουθήσετε τη σταδιακή μετάβαση από παραδοσιακές σε νεωτερικές ποιητικές φόρμες.
- ▶ Να εξοικειωθείτε με το κίνημα του υπερρεαλισμού τόσο στην ποίηση όσο και στη ζωγραφική.
- ▶ Να παρατηρήσετε τη στάση που τηρούν οι άνθρωποι διαφορετικών εποχών ως προς τους αγώνες για την εθνική τους ελευθερία και πώς αυτή εκφράζεται μέσα από διαφορετικά είδη κειμένων.
- ▶ Να έρθετε σε επαφή, μέσα από τις διαφορετικές μορφές τέχνης, με την πολιτισμική κληρονομιά.
- ▶ Να κατανοήσετε βασικά στοιχεία της θεατρικής τεχνικής μέσα από τη μελέτη του θεατρικού λόγου και τη δραματοποίηση.
- ▶ Να εκφραστείτε δημιουργικά συνθέτοντας δικά σας κείμενα ή εικαστικά έργα με έμπνευση από τα κείμενα της συστάδας.

Κείμενα συστάδας





Θεόδωρος Βρυζάκης, *Η Ελλάς ευγwμονούσα* (1858),
Εθνική Πινακοθήκη - Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτσου,
Αθήνα



Παρατηρήστε και περιγράψτε τον πίνακα. Στη συνέχεια, συζητήστε μεταξύ σας με βάση τα παρακάτω ερωτήματα, αφού λάβετε υπόψη σας και τον τίτλο του έργου:

- ▶ Ποια πιστεύετε ότι είναι η γυναικεία μορφή και τι μπορεί να λέει στο συγκεντρωμένο πλήθος;
- ▶ Η συγκέντρωση του πλήθους στο έργο τέχνης είναι συμβολική, αφού δεν είναι δυνατόν να συναντηθούν όλα τα εικονιζόμενα πρόσωπα. Ποιοι μπορεί είναι άραγε οι λόγοι και τα κίνητρα που ενέπνευσαν τον καλλιτέχνη για να συνθέσει το έργο;

Διονύσιος Σολωμός
«Ύμνος εις την Ελευθερίαν»

Το κείμενο που ακολουθεί περιλαμβάνει πέντε από τις 158 στροφές του «Ύμνου εις την Ελευθερίαν» του Διονύσιου Σολωμού. Πιο συγκεκριμένα, παρουσιάζονται στροφές από τη δεύτερη ενότητα, τη Διήγηση: οι δύο πρώτες προέρχονται από την ενότητα για την πολιορκία και την άλωση της Τριπολιτσάς, ενώ οι δύο επόμενες από την ενότητα για την καταστροφή του Δράμαλη στα Δερβενάκια.

44. Ακούω κούφια τα τουφέκια,
ακούω σμίξιμο σπαθιών,
ακούω ξύλα, ακούω πελέκια,
ακούω τρίξιμο δοντιών.
45. Α! τι νύκτα ήταν εκείνη
που την τρέμει ο λογισμός;
Άλλος ύπνος δεν εγίνη
πάρεξ θάνατου πικρός.
85. Η ψυχή μου αναγαλλιάζει,
πως ο κόρφος καδεμιάς¹
γλυκοβύζαστο ετοιμάζει
γάλα ανδρείας και ελευθερίας.
86. Μεσ στα χόρτα, τα λουλούδια,
το ποτήρι δεν βαστώ·
φιλελεύθερα τραγούδια
σαν τον Πίνδαρο εκφωνώ.
87. Απ' τα κόκαλα θγαλμένη
των Ελλήνων τα ιερά,
και σαν πρώτα ανδρειωμένη,
χαίρε, ω χαίρε, Ελευθεριά!

Σολωμός, Δ. (1961) *Άπαντα. Τόμος πρώτος. Ποιήματα*,
επιμ.-σημ. Λίνος Πολίτης, Αθήνα: Ίκαρος.

1. Εννοεί τις νεαρές Ελληνίδες (βλ. στροφή 83).

Δραστηριότητες

1. Χωριστείτε σε ομάδες και επιλέξτε μια στροφή του ποιήματος. Εντοπίστε τις εικόνες με τις οποίες ο ποιητής αποδίδει τον παλμό και την ένταση του αγώνα για την ελευθερία.
2. Σε ποιες στροφές φαίνεται ο ενθουσιασμός του ποιητή; Πού οφείλεται και πού τον οδηγεί;
3. Πώς παρουσιάζεται η ελευθερία στην τελευταία στροφή; Να αναζητήσετε και να ακούσετε τη γνωστή μελοποίηση του *Ύμνου* από τον Νικόλαο Μάντζαρο. Ποια εντύπωση σας δημιουργεί η συγκεκριμένη μουσική; Πώς φαίνεται να συνομιλεί με το περιεχόμενο του ποιήματος;



Διαβάστε εδώ περισσότερες πληροφορίες για τα ρεύματα στην ποίηση.



ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΣΟΛΩΜΟΣ (1798-1857)

Γεννήθηκε στη Ζάκυνθο και ήταν γιος του κόντε Νικόλαου Σολωμού και της υπηρέτριάς του, Αγγελικής Νίκλη. Έμαθε τα πρώτα γράμματα στη Ζάκυνθο, παρακολουθώντας ιδιωτικά μαθήματα στο πατρικό σπίτι και για μια χρονιά στο δημόσιο σχολείο (1807-1808). Το 1808, μετά τον θάνατο του πατέρα του, τον στέλνουν για σπουδές στην Ιταλία, όπου σπούδασε στο Πανεπιστήμιο της Παβίας. Το 1818 γύρισε στη Ζάκυνθο και συνέγραψε ποιήματα στα ιταλικά. Θεωρείται ο βασικός εκπρόσωπος της Επτανησιακής Σχολής. Ο Σολωμός μελέτησε σε βάθος τη δημοτική ποίηση και χρησιμοποίησε την εικονοπλαστική της δύναμη στον ποιητικό του λόγο. Στο έργο του επικρατεί ο λυρισμός, η ακρίβεια των ποιητικών εικόνων και η εξύψωση της λαϊκής γλώσσας. Τα έργα του είναι εμβληματικά για την ελληνική λογοτεχνία με κυρίαρχα τα ακόλουθα: *Ύμνος εις την Ελευθερίαν* (1823), *Η καταστροφή των Ψαρών* (1825), *Η Γυναίκα της Ζάκυνθος* (1826), *Ελεύθεροι Πολιορκημένοι* (1833-1844), *Ο Κρητικός* (1833-1834), *Ο Πόρφυρας* (1849).

Ανδρέας Κάλβος **Εις Σούλι**

Η ωδή «Εις Σούλι» περιέχεται στη συλλογή του Ανδρέα Κάλβου *Λυρικά* (1826) και αναφέρεται στη μάχη των Σουλιωτών εναντίον των Τούρκων, στις 11 Αυγούστου 1823. Οι στροφές της ωδής που ακολουθούν αποκαλύπτουν τη θεματολογία του ποιητή, καθώς και την επίδραση του κλασικισμού στο έργο του (αναφορές στην ελληνική μυθολογία, χρήση αρχαιοπρεπών λέξεων και τύπων, μεγαλοπρεπές ύφος).

α'.

Φυσάει σφοδρός ο αέρας,
και το δάσος κυμαίνεται
της Σελλαιίδος·¹ φθάνουσι
μακράν εδώ, όπου κάθομαι,
μουσικά μέτρα.²

β'.

Αφροντίστων³ ποιμένων
στίχοι δεν είναι, ή γάμου,
ή πανηγυριζόντων
νέων γυναικών και ανθρώπων,⁴
μήτε ιερέων.

γ'.

Άλλη λαμπρά πανήγυρις
την σήμερον εορτάζεται
εις την Ελλάδα· ο άγγελος
χορεύει του πολέμου·
δάφνας μοιράζει.

1. **Σελλαιίς:** η περιοχή του Σουλίου (η χώρα των Σελλών, των αρχαίων κατοίκων της Θεσπρωτίας, πρόγονων των σύγχρονων Σουλιωτών).
2. **μουσικά μέτρα:** τραγούδια.
3. **αφρόντιστος:** αμέριμνος, ξέγνοιαστος.
4. **άνθρωπος:** άντρας.

δ΄.

Βράχοι υψηλοί, διαβόητοι,
βουνά του τετραχώρου,⁵
από σας καταβαίνουνσι
πολλοί και δυνατοί
αδάμαστοι άνδρες.

ε΄.

Κάθε χέρι, κλαδί·
κάθε κεφάλι φέρνει
στέφανον· από βράχον
πηδάουν εις βράχον ψάλλοντες
πολέμιον⁶ άσμα.

ς΄.

«Μακράν και σκοτεινήν
ζωήν τα παλληκάρια
μισούν· όνομα αδάνατον
θέλουν και τάφον έντιμον
αντίς διά στρώμα».

ζ΄.

Ούτως εδόουν· συμφώνως⁷
τ' άρματά τους εβρόνταον
και τ' άντρα...⁸ – Ω δεν ακούω
πλέον παρά τον άνεμον
και τους χειμάρρους.

Κάλβος, Α. (1988). *Ωδαί* (επιμ. Στ. Διαλησμάς).
Αθήνα: Ίδρυμα Κώστα και Ελένης Ουράνη.

5. **Τετράχωρον:** τα τέσσερα χωριά της περιοχής του Σουλίου (το Σούλι, η Σαμονίβα, η Κιάφα και το Αβαρίκο).

6. **πολέμιος:** πολεμικός.

7. **συμφώνως:** με τον ίδιο τρόπο.

8. **άντρον:** σπηλιά, λημέρι.

Δραστηριότητες

1. Ποιο συναίσθημα (φόβος, δέος, αγαλλίαση, θαυμασμός ή κάτι άλλο) πιστεύετε ότι εκφράζει το ποιητικό υποκείμενο και γιατί;
2. Ποιοι ψάλλουν το «πολέμιον» άσμα στην πέμπτη στροφή και ποια μάχη ετοιμάζονται να δώσουν;
3. Να συζητήσετε με την ομάδα σας το περιεχόμενο της έκτης στροφής του ποιήματος του Κάλβου και να το συσχετίσετε με τους στίχους από τον «Θούριο» του Ρήγα Βελεστινλή «Καλλιό 'ναι μίας ώρας ελεύθερη ζωή. / παρά σαράντα χρόνοι σκλαβιά και φυλακή!». Σε τι διαφέρουν και σε τι μοιάζουν τα δύο αποσπάσματα; Ποιο από τα δύο προτιμάτε;
4. Δοκιμάστε να γράψετε, είτε με την ομάδα σας είτε ατομικά, μία πεντάστιχη στροφή με θέμα την ελευθερία της πατρίδας σύμφωνα με τη στιχουργική του Κάλβου (τέσσερις επτασύλλαβοι στίχοι και ένας πεντασύλλαβος παροξύτονος, που τονίζεται δηλαδή στην παραλήγουσα), χωρίς να ακολουθήσετε αυστηρά τον τονισμό που τηρεί ο ποιητής.

1ος στίχος	
2ος στίχος	
3ος στίχος	
4ος στίχος	
5ος στίχος	



Στοιχεία
για τις Ωδές



Μιλώντας
για το μέτρο
και την ομοιοκαταληξία



Διαβάστε ή ακούστε το απόσπασμα από το ποίημα του Μανόλη Πρατικάκη *Τα Δερβενάκια των Rolling Stones*. Πώς συνομιλεί με την ωδή του Α. Κάλβου;



Φανταστικό πορτρέτο του Ανδρέα Κάλβου από τον Οδυσσέα Ελύτη (1991).

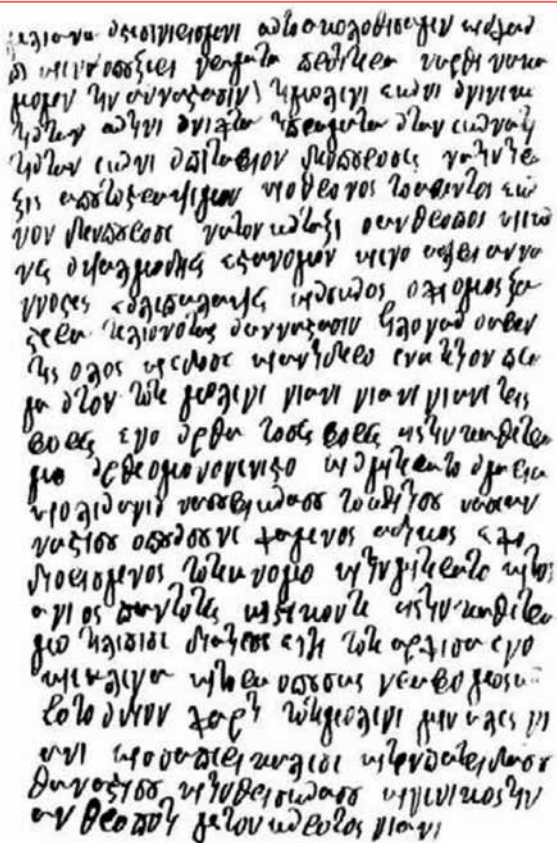
ΑΝΔΡΕΑΣ ΚΑΛΒΟΣ (1792-1869)

Γεννήθηκε στη Ζάκυνθο και συνέχισε τις σπουδές του στην ελληνική παροικία στο Λιβόρνο και στη Φλωρεντία. Εκεί έγραψε στα ιταλικά το *Άσμα* αφιερωμένο στον Ναπολέοντα (1811). Το 1812 γνωρίστηκε στη Φλωρεντία με τον Ούγκο Φόσκολο και έγραψε τρεις τραγωδίες στα ιταλικά: τον *Θηραμένη* (1812-1813), μια αγνώστου τίτλου (1812-1813) και τις *Δαναΐδες* (1815). Το 1816 φιλοξενήθηκε από τον Φόσκολο στην Αγγλία και πήρε μέρος στην προσπάθεια του τελευταίου για έκδοση έργων κλασικών συγγραφέων. Ως την άνοιξη του 1821 συνέχισε να γράφει στα ιταλικά και συνέθεσε δύο τραγωδίες ακόμα. Την ίδια χρονιά συνελήφθη από την αστυνομία και απελάθηκε στη Γενεύη, όπου έμεινε από το 1821 έως το 1824 και έγραψε τις δέκα πρώτες Ωδές, τις οποίες τύπωσε το 1824 με τον τίτλο *Λύρα*. Το 1826 πήγε στο Παρίσι, όπου εκδόθηκε η νέα σειρά των Ωδών με τον τίτλο *Λυρικά*. Επέστρεψε στην Ελλάδα και με την ποίηση δεν ασχολήθηκε ξανά έως τον θάνατό του. Το 1852 εγκατέλειψε την Κέρκυρα και έζησε στο Λονδίνο έως το τέλος της ζωής του, το 1869. Την επιχείρηση της μεταθανάτιας «επιστροφής» του στην πατρίδα αναλαμβάνει ο Γιώργος Σεφέρης και η ελληνική πολιτεία, που φροντίζουν το 1960 για τη μετακομιδή των οστών του Κάλβου και της γυναίκας του στη Ζάκυνθο (Μαυσωλείο Σολωμού και Κάλβου).

Ιωάννης Μακρυγιάννης
Απομνημονεύματα

Ο Μακρυγιάννης άρχισε να γράφει τα **Απομνημονεύματα** στις 26 Φεβρουαρίου του 1829 στο Άργος. Διηγήθηκε γεγονότα έως το 1850. Το χειρόγραφο, έκτασης 460 σελίδων, το βρήκε ο Γιάννης Βλαχογιάννης το 1901 και το δημοσίευσε το 1907.

Ένα πράγμα μόνον με παρακίνησε κι εμένα να γράψω ότι τούτην την πατρίδα την έχουμε όλοι μαζί, και σοφοί κι αμαθείς και πλούσιοι και φτωχοί και πολιτικοί και στρατιωτικοί και οι πλέον μικρότεροι άνθρωποι· όσοι αγωνιστήκαμεν, αναλόγως ο καθείς, έχουμε να ζήσουμε εδώ. Το λοιπόν δουλέψαμεν όλοι μαζί, να τη φυλάμεν κι όλοι μαζί και να μη λέγει ούτε ο δυνατός «εγώ» ούτε ο αδύνατος. Ξέρετε πότε να λέγει ο καθείς «εγώ»; Όταν αγωνιστεί μόνος του και φκιάσει ή χαλάσει, να λέγει «εγώ»· όταν όμως αγωνίζονται πολλοί και φκιάνουν, τότε να λένε «εμείς». Είμαστε εις το «εμείς» κι όχι εις το «εγώ». Και εις το εξής να μάθομεν γνώση, αν θέλομεν να φκιάσουμεν χωριόν, να ζήσουμε όλοι μαζί.



«**Απομνημονεύματα**» χαρακτηρίζονται συνήθως η από μνήμης γραπτή έκθεση ή αφήγηση γεγονότων, που ο συγγραφέας τα έζησε από πολύ κοντά, ως αυτόπτης μάρτυρας, ή πήρε ο ίδιος μέρος σε αυτά. [...] Επειδή έχει συνείδηση ότι στάθηκε μάρτυρας ή και συντελεστής σε ένα μεγάλο γεγονός και, συνεπώς, νιώθει την ανάγκη να πει κάτι για τους μεταγενέστερους, ενώ ενδεχομένως ενδιαφέρεται και για την υστεροφημία του. [...] Έχουν έναν χαρακτήρα και ένα ύφος καθαρά προσωπικό και υποκειμενικό.

(Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων, ΙΤΥΕ / «Διόφαντος» σ.19-20)

Δραστηριότητες

1. Διαβάστε παραπάνω για το λογοτεχνικό/γραμματειακό είδος των απομνημονευμάτων. Πιστεύετε πως επιβεβαιώνονται τα χαρακτηριστικά του είδους στο απόσπασμα από το έργο του Μακρυγιάννη;
2. Για ποιον λόγο νομίζετε ότι στο απόσπασμα ο Μακρυγιάννης αντιπαράθετεί το «εγώ» με το «εμείς»; Συμφωνείτε με τον Μακρυγιάννη; Εσείς πώς θα διατυπώνατε παρόμοιες θέσεις σήμερα σε μια ανάρτησή σας στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης; Εργαστείτε σε ζευγάρια και ετοιμάστε κείμενα αναρτήσεων για το Twitter. Θυμηθείτε ότι υπάρχει το όριο των 280 χαρακτήρων για τη δημοσίευσή σας.
3. Είναι γνωστό ότι ο Μακρυγιάννης έμαθε να γράφει σε μεγάλη ηλικία, παρακινημένος από την επιθυμία να καταγράψει τις αναμνήσεις και τα βιώματά του από τον αγώνα για την ελευθερία και την ανεξαρτησία του έθνους. Τα υλικά γραφής της εποχής του διαφέρουν πολύ από τα σημερινά. Αναζητήστε στο διαδίκτυο το βίντεο με τίτλο «Οι γραφές του '21» του Πολιτιστικού Ιδρύματος Ομίλου Πειραιώς και, στη συνέχεια, προσπαθήστε να κατασκευάσετε κι εσείς στην τάξη σας, με τη βοήθεια του καθηγητή ή της καθηγήτριάς σας, μελάνι με παρόμοιο τρόπο.



Γνωρίστε εδώ μια άλλη πτυχή του έργου του Μακρυγιάννη.



ΣΤΡΑΤΗΓΟΣ ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗΣ (1797-1864)

Ο Ιωάννης Τριανταφύλλου, γνωστότερος ως Ιωάννης Μακρυγιάννης, γεννήθηκε στο Κροκύλειο Φωκίδας. Ήταν Έλληνας οπλαρχηγός της Ελληνικής Επανάστασης του 1821, στρατιωτικός, πολιτικός και συγγραφέας. Το χειρόγραφο των *Απομνημονευμάτων* του δημοσιεύτηκε από τον Ιωάννη Βλαχογιάννη το 1907 και έγινε αντικείμενο θαυμασμού για τον τρόπο γραφής από πολλούς λογοτέχνες, όπως τον Σεφέρη, τον Ελύτη κ.ά. Τα *Οράματα και θάματα*, που άρχισαν να γράφονται το 1851, εκδόθηκαν το 1983 με εισαγωγή και σημειώσεις του Άγγελου Ν. Παπακώστα.

Άγγελος Σικελιανός
Μακρυγιάννης

Χαρά σε κειον που πρωτοσήκωσε
 Απ' τις σκόνες σκεπασμένο, το δίστομο¹ σπαδί του λόγου σου
 στον ήλιο Μακρυγιάννη.
 Κι' απάνω και στις δυο πλευρές γραφή.

Απ' τη μια, τα λόγια αυτά Σου χαραγμένα, στρατηγέ μας:
 «Τη λευτεριά μας τούτη δεν την ήβραμε στο δρόμο,
 και δε θα μπορούμε εύκολα στου αυγού το τσόφλι,
 γιατί δεν είμαστε κλωσόπουλα, σ' αυτό να ξαναμπούμε πίσω,
 μα εγίναμε πουλιά και τώρα πια στο τσόφλι δε χωρούμε».

Κι' απ' τη δεύτερη πλευρά, γραφή άλλη χαραγμένη:
 «Απάνω στην αλήθεια μου ακόμα και το θάνατο τον δέχομαι
 τις τόσες φορές τον θάνατο εξύγωσα, αδερφοί μου, και δε με πήρε,
 που για τούτο το θάνατο καταφρονώ,
 κι απάνω στην αλήθεια μου πεθαίνω».

Χαρά σε κειον που πρωτοσήκωσε απ' το χώμα αυτήν τη σπάδα
 και τέτοια διάβασε επάνω της βαγγέλια.

Σικελιανός, Α. (1968). *Λυρικός Βίος*, Τόμος Ε' (επιμ. Γ. Π. Σαββίδης).
 Αθήνα: Ίκαρος.

1. **δίστομο**: δίκκοπο.



Γιάννης Παππάς, *Μακρυγιάννης* (1989),
περιοχή Πλάκας, Αθήνα

Δραστηριότητες

1. Τι συμβολίζει το «σπαθί του λόγου» του Μακρυγιάννη; Πώς καταλαβαίνετε το νόημα των δύο «γραφών» πάνω του;
2. Να εργαστείτε σε ζευγάρια για να δώσετε έναν διαφορετικό τίτλο στο ποίημα με βάση το περιεχόμενό του.
3. Χωριστείτε σε ομάδες των τεσσάρων ατόμων και προσπαθήστε να «ζωντανέψετε» το ποίημα ακολουθώντας τα στάδια που παρουσιάζονται στο πλαίσιο που ακολουθεί.



Ο Μακρυγιάννης πρωταγωνίστησε και στα γεγονότα της 3ης Σεπτεμβρίου 1843 με σκοπό την παραχώρηση Συντάγματος. Πληροφορηθείτε εδώ σχετικά με την αντίσταση στη Βαυαροκρατία.

Δραματοποίηση είναι η μετατροπή ενός αφηγηματικού κειμένου, ενός θέματος ή μιας εικόνας σε θεατρικό μέσω της αξιοποίησης των δραματικών του στοιχείων. Δραματικά στοιχεία είναι η δράση, τα πρόσωπα/χαρακτήρες, ο διάλογος, ο χώρος και ο χρόνος. Για να δραματοποιηθεί μια ιστορία είναι αναγκαία τα εξής στάδια: (α) προετοιμασία ομάδας, (β) ανάγνωση έργου ή αφήγηση ιστορίας, (γ) αναγνώριση των δραματικών στοιχείων του έργου (δράση, πρόσωπα/χαρακτήρες, εμπόδια, συγκρούσεις, χώρος), (δ) διάκριση ενοτήτων δράσης - σκηνών, (ε) αυτοσχεδιασμοί πάνω στις σκηνικές ενότητες - οργάνωση χώρου (σκηνικό, αντικείμενα, κοστούμια, μουσική, φωτισμός) και (στ) σύνθεση διαλόγων βάσει των αυτοσχεδιασμών και μέσα από μια διαδικασία γλωσσικής επεξεργασίας του κειμένου.

Πηγή: Μουγιακάκος, Π., Μώρου, Α., Παπαδημούλης, Ε., Φραγκή, Μ. *Θεατρική Αγωγή Ε' & Στ' Δημοτικού*, ΙΤΥΕ «Διόφαντος».



ΑΓΓΕΛΟΣ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΣ (1884-1951)

Γεννήθηκε στη Λευκάδα, όπου και ολοκλήρωσε τις εγκύκλιες σπουδές του. Γράφτηκε στη Νομική Σχολή, αλλά την εγκατέλειψε για να ασχοληθεί με τη λογοτεχνία. Το 1917 παντρεύτηκε την Εύα Πάλμερ, Αμερικανίδα που λάτρευε την αρχαία Ελλάδα, και μαζί της προσπάθησε να αναβιώσει τη Δελφική Ιδέα. Ο Σικελιανός οραματιζόταν έναν γενικό θρησκευτικό μύθο, ο οποίος έκλεινε μέσα του τη λατρεία της φύσης και της ζωής, τις πρωτόγονες μητριαρχικές θρησκείες, την ορφική διδασκαλία και τα χριστιανικά σύμβολα.

Υπήρξε πέντε φορές υποψήφιος για το Νόμπελ Λογοτεχνίας. Το έργο του διακρίνεται από έντονο λυρισμό και ιδιαίτερο γλωσσικό πλούτο. Η πρώτη του ποιητική συλλογή, *Ο Αλαφροΐσκιωτος* (1909), προκάλεσε ιδιαίτερη αίσθηση στους φιλολογικούς κύκλους και αναγνωρίστηκε ως έργο σταθμός στην ιστορία των νεοελληνικών γραμμάτων.

Νίκος Εγγονόπουλος
Μπολιβάρ

Το ποίημα γράφτηκε στη διάρκεια της Κατοχής, τον χειμώνα του 1942-1943, και δημοσιεύτηκε το 1944. Πρόκειται για ένα μεγάλο συνθετικό ποίημα όπου αναφέρονται συγκεκριμένα πρόσωπα, υπέρμαχοι της ελευθερίας. Κεντρικό πρόσωπο είναι ο Σιμόν Μπολιβάρ, πολιτικός και στρατιωτικός ηγέτης σε πολλά απελευθερωτικά κινήματα των λαών της Νότιας Αμερικής (1810-1830) ενάντια στους Ισπανούς κατακτητές.

Μπολιβάρ! Κράζω τ' όνομά σου ξαπλωμένος στην κορφή του βουνού Έρε,
Την πιο ψηλή κορφή της νήσου Ύδρας.
Από δω η θέα εκτείνεται μαγευτική μέχρι των νήσων του Σαρωνικού, τη Θήβα,
Μέχρι κει κάτω, πέρα απ' τη Μονεβασιά, το τρανό Μισίρι,
Αλλά και μέχρι του Παναμά, της Γκουατεμάλα, της Νικαράγκουα,
του Οντουράς, της Αϊτής, του Σαν Ντομίγκο, της Βολιβίας,
της Κολομβίας, του Περού, της Βενεζουέλας, της Χιλής,
της Αργεντινής, της Βραζιλίας, Ουρουγουάη, Παραγουάη, του Ισημερινού,
Ακόμη και του Μεξικού.
Μ' ένα σκληρό λιθάρι χαράζω τ' όνομά σου πάνω στην πέτρα,
να 'ρχονται αργότερα οι άνθρωποι να προσκυνούν.
Τινάζονται σπίδες καθώς χαράζω —έτσι είτανε, λεν, ο Μπολιβάρ— και παρακολουδώ
Το χέρι μου καθώς γράφει, λαμπρό μέσα στον ήλιο.

Είδες για πρώτη φορά το φως στο Καρακάς. Το φως το δικό σου,
Μπολιβάρ, γιατί ως νάρδης η Νότια Αμερική ολόκληρη
ήτανε βυθισμένη στα πικρά σκοτάδια.
Τ' όνομά σου τώρα είναι δαυλός αναμμένος, που φωτίζει την Αμερική,
και τη Βόρεια και τη Νότια, και την οικουμένη!
Οι ποταμοί Αμαζόνιος και Ορινόκος πηγάζουν από τα μάτια σου.
Τα ψηλά βουνά έχουν τις ρίζες στο στέρνο σου,
Η οροσειρά των Άνδεων είναι η ραχοκοκκαλιά σου.
Στην κορφή της κεφαλής σου, παλληκαρά, τρέχουν
τ' ανήμερα άτια και τ' άγρια βόδια,
Ο πλούτος της Αργεντινής.
Πάνω στην κοιλιά σου εκτείνονται οι απέραντες φυτείες του καφέ.

Σαν μιλάς, φοβεροί σεισμοί ρημάζουνε το παν,
Από τις επιβλητικές ερημιές της Παταγονίας μέχρι τα πολύχρωμα νησιά,

Ηφαίστεια ξεπετιούνται στο Περού και ξερνάνε στα ουράνια την οργή τους,
Σειούνται τα χρώματα παντού και τρίζουν τα εικονίσματα στην Καστοριά,
Τη σιωπηλή πόλη κοντά στη λίμνη.
Μπολιβάρ, είσαι ωραίος σαν Έλληνας.

Σε πρωτοσυνάντησα, σαν είμουνα παιδί, σ' ένα ανηφορικό καλντιρίμι¹ του Φαναριού,
Μια καντήλα στο Μουχλιό² φώτιζε το ευγενικό πρόσωπό σου.
Μήπως να 'σαι, άραγες, μια από τις μύριες μορφές που πήρε, κι' άφησε, διαδοχικά, ο
Κωνσταντίνος Παλαιολόγος;

Εγγονόπουλος, Ν. (1983) [1944]. *Μπολιβάρ*. 4η Έκδοση. Με εννέα εγχρώμους πίνακες εκτός κειμένου. Αθήνα: Ίκαρος.

Δραστηριότητες

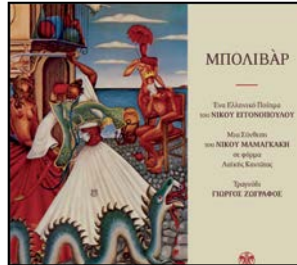
1. Ποια εντύπωση και ποια διάθεση σας μεταδίδει το ποίημα; Με ποιους τρόπους το καταφέρνει αυτό ο ποιητής;
2. Ο ποιητής ονομάζει το ποίημα «Μπολιβάρ, ένα ελληνικό ποίημα». Πώς αντιλαμβάνεστε τον χαρακτηρισμό αυτό; Ποιος μπορεί να είναι τελικά ο Μπολιβάρ; Συζητήστε σε τετράδες και, στη συνέχεια, μοιραστείτε τις σκέψεις σας με τους συμμαθητές και τις συμμαθήτριάς σας στην ολομέλεια της τάξης.
3. Μπορείτε να εντοπίσετε στο ποίημα χωρία που φαίνεται να υπερβαίνουν μια ρεαλιστική περιγραφή; Ποια είναι αυτά; Γιατί, κατά τη γνώμη σας, τα αξιοποιεί ο ποιητής;
4. Ποιες παρατηρήσεις μπορείτε να κάνετε σε σχέση με τη μορφή του ποιήματος; Με ποιους τρόπους διαφοροποιείται το συγκεκριμένο ποίημα ως προς τη μορφή σε σχέση με τα άλλα ποιήματα της συστάδας;

1. **καλντιρίμι**: λιθόστρωτο σοκάκι.

2. **Μουχλιό**: περιοχή στην Κωνσταντινούπολη, στη συνοικία Φανάρι.

5. Να αναζητήσετε τη μελοποιημένη εκδοχή του ποιήματος από τον Μάνο Χατζιδάκι ή/και τον Νίκο Μαμαγκάκη. Ποια συναισθήματα σας δημιουργεί το άκουσμα της συγκεκριμένης μουσικής; Ποιους ξεχωριστούς ήχους μπορείτε να διακρίνετε; Πώς συνομιλεί αυτή η μουσική με το ποίημα «Μπολιβάρ» του Νίκου Εγγονόπουλου;

Πηγή: iflogr



Πηγή: discogs.com

Τα εξώφυλλα των δίσκων *Μπολιβάρ* του Μάνου Χατζιδάκι και του Νίκου Μαμαγκάκη



Διαβάστε το ποίημα του Pablo Neruda «Γενικό Άσμα» (Κάντο Χενεράλ). Πώς συνομιλεί με το ποίημα του Ν. Εγγονόπουλου;



Δείτε εδώ πώς «Το μολύβι του Pablo Picasso βοήθησε τον ήρωα της Ακρόπολης».



ΝΙΚΟΣ ΕΓΓΟΝΟΠΟΥΛΟΣ (1907-1985)

Καθηγητής του Ε.Μ.Π., ζωγράφος και ποιητής. Αποτέλεσε έναν από τους κύριους εκφραστές του υπερρεαλιστικού κινήματος στην Ελλάδα. Το έργο του περιλαμβάνει ακόμα μεταφράσεις, κριτικές μελέτες και δοκίμια. Εκτός από τον *Μπολιβάρ*, άλλα έργα του είναι το *Μην ομιλείτε εις τον οδηγόν* (1938), η *Έλευσις* (1948) και *Στην κοιλάδα με τους Ροδώνες* (1978). Το 1979 έλαβε το Α΄ Κρατικό Βραβείο Ποίησης.

Γιάννης Ρίτσος
Δεκαοχτώ λιανοτράγουδα της πικρής πατρίδας

4. Λαός

Μικρός λαός και πολεμά δίχως σπαθιά και βόλια
για όλου του κόσμου το ψωμί το φως και το τραγούδι

Κάτω απ' τη γλώσσα του κρατεί τους βόγγους και τα ζήτω
κι αν κάνει πως τα τραγουδεί ραγίζουν τα λιθάρια

17. Ο ταμένος

Εδώ σωπαίνουν τα πουλιά σωπαίνουν κι οι καμπάνες
σωπαίνει κι ο πικρός Ρωμιός μαζί με τους νεκρούς του

Και απά στην πέτρα της σιωπής τα νύχια του ακονίζει
μονάχος κι αβοήθητος της λευτεριάς ταμένος

18. Τη ρωμιοσύνη μην την κλαις

Τη ρωμιοσύνη μην την κλαις εκεί που πάει να σκύψει
με το σουγιά στο κόκκαλο με το λουρί στο σβέρκο

Να τη πετιέται αποξαρχής κι αντρειεύει και θεριεύει
και καμακώνει το δερμό με το καμάκι του ήλιου.

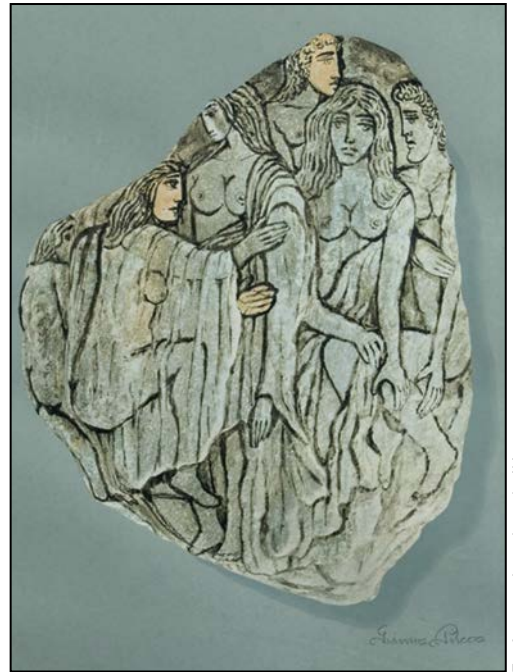
Ρίτσος, Γ. (1973). *Δεκαοχτώ λιανοτράγουδα της πικρής πατρίδας*.
Αθήνα: Κέδρος.

Τα **λιανοτράγουδα** είναι δίστιχα δημοτικά ποιήματα, τα οποία είναι άλλοτε ερωτικά και άλλοτε επαινετικά ή σκωπτικά, δηλαδή έχουν χαρακτήρα περιπαικτικό, κοροϊδευτικό. Συνηθίζονται κυρίως στην Κρήτη και στην Κύπρο.

Δραστηριότητες

1. Ποιο από τα λιανοτράγουδα σας άρεσε περισσότερο και γιατί;
2. Τα λιανοτράγουδα είναι δίστιχα δημοτικά ποιήματα. Με ποιον τρόπο ένας λόγιος ποιητής, ο Γιάννης Ρίτσος, μιμείται τη δημοτική ποίηση; Να αναζητήσετε στοιχεία μορφής αλλά και περιεχομένου. Μπορείτε να θυμηθείτε τα γνωρίσματα των δημοτικών τραγουδιών στο *Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων*.
3. Τα *Δεκαοχτώ λιανοτράγουδα της πικρής πατρίδας* γράφτηκαν κατά τη διετία 1968-1970, στη διάρκεια της στρατιωτικής δικτατορίας (1967-1974), ύστερα από παράκληση και επιθυμία του μουσικοσυνθέτη Μίκη Θεοδωράκη, με στόχο τη μελοποίηση. Αναζητήστε τη μελοποιημένη εκδοχή των λιανοτράγουδων και ακούστε τα με τους συμμαθητές και τις συμμαθήτριάς σας.

Ποια εντύπωση σας δημιουργεί ο συνδυασμός στίχου και μουσικής;
4. Η αγωνιστικότητα και η ελευθερία προβάλλονται ως δύο χαρακτηριστικά των ανθρώπων στα λιανοτράγουδα. Πώς καταλαβαίνετε εσείς αυτούς τους όρους;



Πηγή: www.culture.thessaloniki.gr

Γιάννης Ρίτσος, Χωρίς τίτλο



Γνωρίστε εδώ ένα εμβληματικό έργο του Eugène Delacroix με θέμα την ελευθερία.



Πηγή: www.andro.gr

Ο ποιητής Γιάννης Ρίτσος ζωγραφίζοντας πάνω σε πέτρες.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΡΙΤΣΟΣ (1909-1990)

Γεννήθηκε στη Μονεμβασιά. Το 1924 δημοσίευσε τα πρώτα του ποιήματα στο περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*. Θεμελιώδες χαρακτηριστικό της ποίησής του στάθηκε η στράτευσή της στην υπηρεσία του ανθρωπισμού, της αγάπης και της ελληνικότητας. Μερικά από τα έργα του είναι ο *Επιτάφιος* (1936), *Το τραγούδι της αδελφής μου* (1937), *Η Ρωμιοσύνη* (1945), οι *Γειτονιές του κόσμου* (1949), η *Σονάτα του Σεληνόφωτος* (1956) και άλλα.

Ιάκωβος Καμπανέλλης
Το μεγάλο μας τσίρκο

Στο απόσπασμα που θα διαβάσετε από το θεατρικό έργο του Ιάκωβου Καμπανέλλη, *Το μεγάλο μας τσίρκο* (1973), συνομιλούν το Ρωμιάκι, ένα μικρό Ελληνόπουλο που στέκεται δίπλα στον πατέρα του, τον Ρωμιό, με το άγαλμα του Κολοκοτρώνη, για θέματα που αφορούν την Επανάσταση του 1821, καθώς και τον εγκλεισμό του ήρωα στη φυλακή του Ναυπλίου με την κατηγορία της εσχάτης προδοσίας.

ΡΩΜΙΑΚΙ: Κύριε Κολοκοτρώνη, έτσι γελαστός είσαστε πάντα;

ΑΓΑΛΜΑ: Λίγο πολύ. Αλλά αφότου πέθανα το παράκανα... Και μάλιστα με τα περασμένα ξεραίνομαι στα γέλια!...

ΡΩΜΙΑΚΙ: Περνάτε ωραία δηλαδή;

ΑΓΑΛΜΑ: Άκου να δεις. Άλλοτε τα ζούσα, τώρα τα σκέφτομαι. Άμα τα ζεις πονάς, άμα τα σκέφτεσαι γελάς.

ΡΩΜΙΑΚΙ: Αυτός μου είπε ότι σας δικάσανε για προδοσία, αλήθεια είναι;

ΑΓΑΛΜΑ: Το κρύβουνε;...

ΡΩΜΙΑΚΙ: Όχι... αλλά ως φαίνεται δεν το πολυλένε κιόλας! Και δεν μου λέτε, γελούσατε και τότε;

ΑΓΑΛΜΑ: Λιγάκι...

ΡΩΜΙΑΚΙ: Εσείς όμως, κύριε Κολοκοτρώνη, άμα είπαν «εις θάνατο διά προδοσία» δεν φαρμακωθήκατε;

ΑΓΑΛΜΑ: Όχι. Χαμογέλασα κι είπα «μνήστητί μου, Κύριε»... Με το άλλο δεν γέλασα... με κείνο φαρμακώδηκα.

ΡΩΜΙΑΚΙ: Με ποιο;

ΑΓΑΛΜΑ: Που μου δώσανε χάρη.

ΡΩΜΙΑΚΙ: Ευτυχώς!

ΑΓΑΛΜΑ: Ρεζιλίκια! Για σκέψου να δεις... Εμένα με 45 χρόνους στον πόλεμο με βγάνουν προδότη. Αλλά τέλος πάντων ειρήνη είχαμε, εχτρούς είχα, εξουσία ήτανε! Το καταλαβαίνω! Αλλά το να μπορεί να δίνει χάρη στους γερόντους Πλαπούτα και Κολοκοτρώνη, ένα σκολιαρούδι που 'ρθε ψες από την Μπαβάρια με διαλογή των ξένων «Όθων βασιλεύς των Ελλήνων» αυτό δεν το κατάπια ούτε πεθαμένος... (γελάει) Βρε, τι γέλιο κάνω πεθαμένος άνθρωπος, ο Θεός να με συχωρέσει!...

ΡΩΜΙΑΚΙ: Κι ύστερα...

ΑΓΑΛΜΑ: Και που λες, ύστερα μου κάνανε κι ένα γλέντι στο παλάτι για να με τιμήσουνε... Με βάνει ο βασιλιάς να καθίσω πλάι του... Σε μια στιγμή λέει του διερμηνέα να με ρωτήσει... «Ποια τιμή και ανταμοιβή θέλω κι ό,τι να 'ναι θα μου τις δώσει». Λες και θα τις έβγανε από τη δική του κασέλα... Κοιτάζω ένα γύρο το παλάτι... (Χωρίς να το συνειδητοποιήσει ότι τα

πόδια του έχουν ελευθερωθεί τα κινεί, κατεβαίνει απ' το βάδρo και συνεχίζει την αφήγηση, ενώ ο ΡΩΜΙΟΣ και το ΡΩΜΙΑΚΙ βλέπουν πιο πολύ παρά ακούνε...) Βλέπω την αλεπού τον γραμματέα της Δικαιοσύνης που μου 'χε σκαρώσει την κατηγορία... Ήταν άσπρος σαν τον εγγλέζικο χασέ. Τον λυπήθηκα... Βλέπω τους εχτρούς μου του Βουλευτικού... Σφιγγότανε σαν να πάθανε κόψιμο... Βλέπω τους Μπαβαρέζους μες στα λούσα τους... Ψευτοκάνανε τους ευχαριστημένους... Γυρίζω στον βασιλιά... Μύριζε κολόνιες... Λέω από μέσα μου «άι σιχτίρ»... Λέω με τη φωνή μου... Τι θέλω; Πες στα βιολιά να μου παίξουν ένα κλέφτικο. (Ακούγεται χαμηλά ένα κλαρίνο σε κλέφτικο σκοπό). Άντε πηγαίνετε τώρα γιατί έχω να ετοιμαστώ γι' αύριο.

ΡΩΜΙΟΣ: Αύριο; Τι θα γίνει αύριο;...

ΑΓΑΛΜΑ: Αύριο ξημερώνει πάλι 25 του Μάρτη... θα 'ρθουνε με στεφάνια και τούμπανα... Εγώ θα 'μαι κει πάνω σαν άγαλμα... Και σαν έρθει η στιγμή να βγει μπροστά ο μαγκούφης που θα βγάλει τον λόγο... «Στάσου»... θα του πω!... «Κάθε χρόνο το λόγο τον εβγάνατε εσείς!... Φέτος θα τον βγάλουμε μεις... Και πρώτα πρώτα εσύ, κύριε ρήτορα, της ημέρας Ελόγου σου δεν είσαι που 'ριξες φυλακή τον Νικητάρη;... Κρύψε τα χαρτιά σου!... Κρύψ' τα π' ανάθεμά σε, σπεκουλαδόρε¹ της ελευτερίας, γιατί θα σε βάλω να τα καταπιείς και θα στομπώσει το κωλάντερό σου... Κάνε πίσω τώρα... Για ακούτε, βρε τωρινοί Έλληνες... «Άμα σας φέρνουνε για παράδειγμα εμάς τους πεδαμένους, μάθετε να ξεχωρίζετε με ποια πονηριά σας το λένε... Κι άμα σας λένε για την ελευτερία που πολεμήσαμε, να τη βλέπετε πρώτα αν έχει τέσσερα μάτια. Δυο μπροστά για να βλέπει τον Τούρκο και δυο πίσω για να βλέπει εκείνον που θέλει να φύγει ο Τούρκος, για να γινεί αφέντης ατός του! Προσέχετε, Έλληνες, εμείς οι παλιοί όσο ζούσαμε πολλά επικραδήκαμε κι αδικηθήκαμε, μην αφήνετε τους σπεκουλαδόρους να κάνουνε τους πεδαμένους πολεμιστές κάλπικη² μονέδα³ για να σας πουλάν και να σας αγοράζουνε... Κι αν θέτε στ' αλήθεια να τιμήσετε εμάς τους παλιούς, μη μας τηράτε πλέον. Κάμετε το δικό σας δρόμο, πάτε μπροστά και λησμονήστε μας! Εμάς το έργο μας και ο καιρός μας επέρασε και δεν μοιάζει με το δικό σας. Μη σας λένε πως εμείς, αγράμματοι, μ' ένα ξεροκόμματο και με την πίστη στον Χριστό κάναμε δάματα!... Πού 'σαι, ορέ Καραϊσκάκη, να τα πεις καλύτερα!...

Εμείς επολεμήσαμε για να 'χετε σεις τα γράμματα και το ψωμί που δεν είχαμε και να μη χρειάζεστε δάματα για να ζήσετε ζωή ανθρωπινή... Έι, Παπαφλέσσα, σήκω κι έλα βοήθα. Αφήστε τον δικό μας αγώνα και κοιτάτε το δικό σας... Πού είναι η 3η του Σεπτέμβρη;... Πού είναι το Σύνταγμά σας;... Ο Σεπτέμβρης είναι παιδί του Μάρτη κι εσείς παιδιά δικά μας. Οι πεδαμένοι με τα πεδαμένα κι οι ζωντανοί με τα ζωντανά... Εμείς τι άλλο να θέμε;... Πού είσαι, Καραϊσκό!... Φλέσσα!... Αντρούτσο... Έμπα μπροστά, γερο-Πλαπούτα... Άι μπράβο... παίξτε μας ένα τσάμικο...

(Το κλαρίνο δυναμώνει και χορεύει για λίγο μοναχικά στο φως που χαμηλώνει.)

Καμπανέλλης, Ι. (2010). *Θέατρο*. Τόμος Η΄. Αθήνα: Κέδρος.

1. **σπεκουλαδόρος:** ο κερδοσκόπος.
2. **κάλπικος:** ψεύτικος, κίβδηλος.
3. **μονέδα:** χρήματα, νόμισμα, παραδάκι.



Το μεγάλο μας τσίρκο
– Διαδραστική εικόνα

Το **θεατρικό ή δραματικό έργο** είναι ένα λογοτεχνικό κείμενο που έχει κοινά χαρακτηριστικά με το διήγημα και το μυθιστόρημα (πλοκή, γεγονότα, ήρωες κ.λπ.), αλλά και πολλές διαφορές. Η πρώτη και πιο βασική διαφορά είναι ότι το θεατρικό ή δραματικό κείμενο έχει γραφτεί για να παρασταθεί: τελικός αποδέκτης ενός θεατρικού κειμένου είναι ο θεατής, όχι ο αναγνώστης. Γενικότερα, τα στοιχεία του δραματικού λόγου χωρίζονται σε δύο κατηγορίες: στα εσωτερικά γνωρίσματα, που αφορούν το περιεχόμενο, και στα εξωτερικά χαρακτηριστικά, που αφορούν τη δομή και τη μορφή του (τίτλος, συγγραφέας, πρόσωπα έργου, πράξεις/μέρη, σκηνές/εικόνες, διάλογος, σκηνικές οδηγίες).

Δραστηριότητες

1. Με ποιον τρόπο, κατά τη γνώμη σας, συντελεί ο θεατρικός διάλογος στη σκιαγράφηση των χαρακτήρων;
2. «Για ακούτε, βρε τωρινοί Έλληνες... Άμα σας φέρνουνε για παράδειγμα εμάς τους πεθαμένους, μάθετε να ξεχωρίζετε με ποια πονηριά σας το λένε... Κι άμα σας λένε για την ελευτερία που πολεμήσαμε, να τη βλέπετε πρώτα αν έχει τέσσερα μάτια. Δυο μπροστά για να βλέπει τον Τούρκο και δυο πίσω για να βλέπει εκείνον που θέλει να φύγει ο Τούρκος, για να γινεί αφέντης ατός του!». Πώς καταλαβαίνετε τα λόγια του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη;
3. Αντλώντας βοήθεια από τη σελίδα 20, να συμπληρώσετε τον παρακάτω πίνακα με βάση το θεατρικό κείμενο που μελετήσατε.

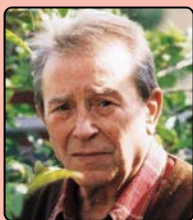
Δραματικά στοιχεία	
Χώρος - χρόνος	
Πρόσωπα	
Ενότητες δράσης (σκηνές)	
Διάλογος	

Ο **δραματικός διάλογος** είναι η στιχομυθία, η συζήτηση, μεταξύ δύο ή περισσότερων προσώπων τα οποία ανταλλάσσουν σκέψεις και απόψεις προκειμένου να επικοινωνήσουν μεταξύ τους, αλλά κυρίως για να ακουστεί ο λόγος του θεατρικού κειμένου από τους θεατές. Στην έντυπη μορφή του θεατρικού κειμένου προηγείται το όνομα του προσώπου και ακολουθεί ο λόγος του.

4. Χωριστείτε σε ζευγάρια και αποδώστε, με τη μορφή θεατρικού αναλογίου, τον δραματικό διάλογο ανάμεσα στο Άγαλμα του Κολοκοτρώνη και το Ρωμιάκι. Να δώσετε έμφαση στην εκφορά του λόγου αλλά και στη σωματική εκφραστικότητα.



Θεατρικό Αναλόγιο – Πληροφορίες



ΙΑΚΩΒΟΣ ΚΑΜΠΑΝΕΛΛΗΣ (1922-2011)

Γεννήθηκε στη Νάξο. Εκτός από θεατρικός συγγραφέας, ήταν στιχουργός, σεναριογράφος, δημοσιογράφος και ακαδημαϊκός. Υπήρξε κρατούμενος (αρχές του 1943-Μάιος 1945) στο στρατόπεδο συγκεντρώσεως και εξοντώσεως Μαουτχάουζεν στην Αυστρία. Η ζωή του στο Μαουτχάουζεν αποτυπώθηκε στο ομώνυμο βιβλίο του, που κυκλοφόρησε το 1965. Από τα θεατρικά του έργα τα πλέον γνωστά είναι: *Έβδομη μέρα της δημιουργίας* (1955-1956), *Η Αυλή των θαυμάτων* (1957-1958), *Η Ηλικία της νύχτας* (1958-1959), *Παραμύθι χωρίς όνομα* (1959-60), *Η Γειτονιά των Αγγέλων* (1963-1964), *Οδυσσέα γύρισε σπίτι* (1966-1967), *Ο εχθρός λαός* (1975), *Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα* (1976-1977), κ.ά.

Παντελής Μπουκάλας
Το μάγουλο της Παναγίας

Το έργο χαρακτηρίζεται από τον συγγραφέα ως «Αυτοβιογραφική εικασία του Γεωργίου Καραϊσκάκη» και έχει τη μορφή θεατρικής αφήγησης. Συμμετέχουν τρία πρόσωπα, εκτός από τον Γεώργιο Καραϊσκάκη: ο Δημήτριος Αινιάν, προσωπικός γραμματέας και συμπολεμιστής του Καραϊσκάκη, η Μαριώ, που εμφανίζεται ως νεαρός φουστανελοφόρος με το όνομα Ζαφείρης, κι ένας γέροντας τυφλός λυράρης, παλιός συμπολεμιστής του. Ο τίτλος αναφέρεται σε θρύλο σύμφωνα με τον οποίο το μάγουλο το μάγουλο της Παναγίας κοκκίνισε στο εικόνισμά της στη διάρκεια της δίκης του πολεμιστή, εξαιτίας της αθυροστομίας του.

Ζ.-Μ. – Μη με κολάζεις. Ποιος Αλλάχ μου λες. Αφού το ξέρεις πώς βαφτίστηκα. Για την αγάπη σου. Αγάπη αγύριστη. Με καλοπιάνεις με τα εφτάστρια και τις αυγερινές σαν να 'μαι ακόμα κοριτσόπουλο.

Γ.Κ. – Δεν καλοπιάνεται, ουρανέ μου, ο ουρανός. Τον προσκυνάς, αυτό μονάχα. Κι εγώ τη χάρη σου την προσκυνώ. Και τη χαρά τη λίγη που πίνω μες στα χέρια σου, τη γεύομαι καθώς κρυφή μεταλαβιά.¹

Δ.Αι. – Καπετάνιε μου, το βλέμμα σου είναι σαν του παιδιού όταν της μιλάς. Μα ο ίσκιος σου θαράνει και πετρώνει όταν γυρνάει στα πικρά. Και ξεστρατίζει.

Γ.Κ. – Δεν είναι ίσια γραμμή πάνω στον άμμο η ζωούλα μας, γραμματικέ, να τη βλέπεις απ' άκρη σ' άκρη, απείραχτη. Όρες ώρες θα χαθεί μέσα στον άμμο, αν στείλει κύμα η θάλασσα ή αν τρέξει πολλή αρμύρα από τα μάτια μας. Κι ύστερα λάμπει ο ήλιος, να τη που φανερώνεται πιο πέρα η γραμμή, καινούρια λες, μα και παλιά. Και το μνημονικό μας έτσι. Χάνεται για να ξαναφανεί. Άτακτα κι ανάκατα. Πιάνει τη μια κλωστή και δίχως να την παρατήρει πιάνει κι άλλη. Κι άλλες. Μέσα σ' ένα κουβάρι γυρνάμε την κάθε ημέρα. Κι όταν στο τέλος ξεμπερδεύουμε με τη ζωή εδώ πάνω, μένει πίσω μας ένα κουβάρι πιο μπερδεμένο από ποτέ. Μήτε ο Θεός δεν έχει χρόνο κι όρεξη να το ξεμπερδέψει.

Δ.Αι. – Κι ωστόσο λέγαμε από ώρα για τα καπάκια² σου με τον Χουρσίτ πασά. Τότε που η Τουρκιά τσακίστηκε στο Μεσολόγγι και πήρε τα βουνά να σώσει το τομάρι της. Στα τέλη του εικοσιδύο.

Γ.Κ. – Χρέος μου, έτσι είχε οριστεί απ' τα καπάκια μου με τον Χουρσίτη, να μένει ο κοσμάκης ήσυχος απ' τα μπουλούκια των κλεφτών, μα χριστιανοί ήταν μα μουρτάτες.³

1. **μεταλαβιά:** η Θεία Κοινωνία.

2. **καπάκια:** μυστικές συμφωνίες Ελλήνων με Τούρκους.

3. **μουρτάτες:** αλλόθρησκοι.

Μην του πειράζουνε το βιος του, μποστανικά⁴ ή κοπάδια, ούτε να ξεφαντώνουν πάνω στις δυγατέρες του. Κι ανέβαιναν μιλιούνια⁵ τότε οι Τούρκοι, να σωθούν στην Άρτα. Σπάσαν τα μούτρα τους στο Μεσολόγγι Κιουταχής κι Ομέρ Βρυώνης, κι άφησαν το στρατό τους να παραδέρνει. Όσοι δεν ξέραν τον Άσπρο ποταμό και την αγριότητα του είπαν θα τον περάσουν εύκολα. Του ποταμού η καταδρομή έστειλε τα κουφάρια τους στη θάλασσα, δροφή για τα σκυλόψαρα. Ελόγου μου έτυχα τότε στο μοναστήρι της Τατάρνας. Μπαίνω στην εκκλησιά, προσκυνώ τη χάρη της. Τώρα θα σε ιδώ, Μαυρομάτα, λέω φωναχτά. Αν τα βλογήσεις τ' άρματά μου και νικήσουμε, θα σε προσκυνάω σαν Παναγιά Παντάνασσα ώσπου να πεθάνω, ειδέ... Δεν απόσωσα. Ξέρω. Κι οι άγιοι φοβέρα δέλουν. Μα η Μαυρομάτα μου δεν είν' αγία. Παναγία είναι. Φεύγω τρέμοντας, ότι την πρόσβαλα, πάω στήνω καρτέρι φονικό στον Άι-Βλάση, στα στενά του Σοβολάκου. Πολλούς δεν είχα δίπλα μου. Εκεί στους εκατό. Πάω να κιωτέψω⁶ να πισωγυρίσω, με νιώθει ο γερο-Τσάκας, ίσκιος μου δεύτερος, τραβάει χαντζάρα δίπηχη, την ακονίζει σ' ένα βράχο. Ετούτη εδώ είναι για το σβέρκο σου, μου λέει φουρκισμένος. Πίσω δεν έχει. Ή τους τρώμε ή ας μας φάνε τα όρνια. Πάνω στην ώρα, βγαίνει περήφανος ο κεχαγιάς⁷ τους, ο Ισμαήλ Χατζή Μπέντο με τ' όνομα, Αρθανίτης, και χουγιάζει⁸ όλο δηλητήριο: «Καραϊσκάκη ακούω, Καραϊσκάκη δε βλέπω. Αν το βαστάει η καρδιά σου, στέκεσαι και σε ντουφεκάω. Κι α δε σε βρει το βόλι μου, σειρά σου. Κι εγώ, μα το Κοράνι μου, δε θα σαλέψω». Πολλά δε λέω, βγαίνω, στέκομαι. Θες να την πεις παλαβομάρα; Πες την κι έτσι. Εγώ μονάχα ξέρω πώς τσάκισα δυο δόντια μου τη μέρα εκείνη. Έσφιγγα τα τσαούλια⁹ μου μη με προδώσει ο φόβος. Η ντροπή μου τα 'σφιγγε, να μην ατιμαστώ κιότης¹⁰ μπρος στους λεθέντες μου, που μ' είχανε Χριστό. Με σημαδεύει ο κεχαγιάς, το βόλι χάθηκε στα βράχια. Η Μαυρομάτα δε μου το 'χε κρατήσει. Έμεινε ασάλευτος ο Ισμαήλ. Το 'λεγε η περδικούλα του. Χρωστάω να το πω. Ρίχνω και τον γκρεμίζω. Έτσι υπογράφα τα εισόδιά μου στον αγώνα. Αυτό είπαν οι δικοί μας, και με φωνάζαν όλοι καπετάνιο πια.

Μπουκάλας, Π. (2021). *Το μάγουλο της Παναγίας. Αυτοβιογραφική εικασία του Γεωργίου Καραϊσκάκη*. Αθήνα: Άγρα.

4. **μποστανικά:** κηπευτικά, λαχανικά.

5. **μιλιούνια:** χιλιάδες, μεγάλο πλήθος.

6. **κιωτέψω:** δειλιάσω.

7. **κεχαγιάς:** διαχειριστής, αρχηγός άλλων υπηρετών. Στο κείμενο ο ρόλος του είναι στρατιωτικός εφόσον υπάρχει πολεμική σύγκρουση, πρόκειται δηλαδή για τον επικεφαλής των εχθρών, των αντιπάλων.

8. **χουγιάζει:** φωνάζει δυνατά, μαλώνει κάποιον με δυνατές φωνές.

9. **τσαούλια:** σαγόνια.

10. **κιότης:** δειλός.

Δραστηριότητες

1. Πώς σας φαίνεται ο Καραϊσκάκης στο απόσπασμα; Ποιες πλευρές του χαρακτήρα του αποκαλύπτονται;
2. Πώς διαγράφεται η σχέση ανάμεσα στον Καραϊσκάκη και τον Ισμαήλ Χατζή Μπέντο στη μεταξύ τους σύγκρουση; Από ποιες αξίες διακρίνεται;
3. Ακούστε με τους συμμαθητές σας το τραγούδι του Διονύση Σαββόπουλου «Ωδή στον Καραϊσκάκη» και μελετήστε με ποιον τρόπο συνομιλεί με το απόσπασμα που μελετήσατε.
4. Παρατηρήστε το παρακάτω έργο τέχνης. Ποια στοιχεία της προσωπικότητας του Καραϊσκάκη που υπάρχουν στο απόσπασμα προβάλλει;



Γεώργιος Μαργαρίτης.
*Ο Γεώργιος Καραϊσκάκης
ορμά έφιππος προς την
Ακρόπολη* (1844). Εθνική
Πινακοθήκη - Μουσείο
Αλεξάνδρου Σούτσου,
Αθήνα



ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΜΠΟΥΚΑΛΛΑΣ (γενν. 1957)

Γεννήθηκε στο Λεσίμι του Μεσολογγίου. Αποφοίτησε από την Οδοντιατρική Σχολή Αθηνών. Δημοσιογράφος, επιμελητής και διορθωτής εκδόσεων. Έχει εκδώσει βιβλία ποίησης, βιβλιοκριτικές, επιφυλλίδες, δοκίμια, αλλά και μεταφράσεις κειμένων από τα αρχαία ελληνικά. Έχει μελετήσει συστηματικά το δημοτικό τραγούδι, προσεγγίζοντας τον πλούτο του με έγκυρο και ανανεωμένο τρόπο. Έχει τιμηθεί με το Μεγάλο Βραβείο Γραμμάτων των Κρατικών Λογοτεχνικών Βραβείων 2024.

Δημήτρης Κοσμόπουλος X [Πάροδος]

Η ποιητική σύνθεση παίρνει το όνομά της από μια παλιά μάρκα τσιγάρων («Έθνος Εξαιρετικά»), τα οποία κάπνιζαν οι στρατιώτες. Τα ποιήματα της σύνθεσης είναι αφιερωμένα στους αφανείς ήρωες των πολεμικών περιπετειών της Ελλάδας διαχρονικά. Το συγκεκριμένο ποίημα με τον τίτλο «X [Πάροδος]» αναφέρεται στους ήρωες της Μικρασιατικής Εκστρατείας και είναι το δέκατο από τα σαράντα δύο μέρη.

Άνθη για τα τεφρά μαλλιά 1922-2023

Θα πούνε, τάχα πως εμείς δεν ήμασταν ποτέ.

Θα θάψουν τη φωνή μας τόνοι διαφημίσεις.

Και των παιδιών σας τα παιδιά –αν θα ζήσεις–
πάνω στους τάφους, θα τα κάνουν χορευτές.

Ωχρέ της μνήμης μου καπνέ, έρημος μαραμένη
φωτογραφία από το άγριο φως κιτρινισμένη,

από τη Σμύρνη,¹ τον Σαγγάριο,² την Μενεμένη.³

Μια τρύπια χλαίνη⁴ απόμεινε πάνω μας ειμαρμένη.⁵

Σκεπάζει τα ορφανά κορμιά, τα σπίτια, τα βουνά

κι από τις τρύπες της φυσά της ιστορίας άμμος:

Πίνδος, Βελούχι, Άγραφα, Λιοπέτρι,⁶ Πέργαμος.

Τα εγγόνια σας θα λένε «ούτε ξέρω, ούτε τους είδα πουθενά».

Κοσμόπουλος, Δ. (2023). *Έθνος εξαιρετικά*.

Αθήνα: Περισπωμένη.

- Σμύρνη:** πόλη στα παράλια της Τουρκίας (Μικράς Ασίας), κέντρο του μικρασιατικού ελληγισμού. Η περίφημη «καταστροφή» της, ως συνέπεια του Μικρασιατικού Πολέμου, έγινε τον Αύγουστο του 1922 και οδήγησε στη μετακίνηση μεγάλου αριθμού προσφύγων προς τα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου και την ηπειρωτική Ελλάδα.
- Σαγγάριος:** ποταμός στα βορειοδυτικά της Τουρκίας. Η αναφορά συνδέεται με τη Μικρασιατική Εκστρατεία και την προέλαση του ελληνικού στρατού πέραν της περιοχής της Σμύρνης, έως τον Σαγγάριο, τον Αύγουστο του 1921. Στο σημείο αυτό διεκόπη η επέλαση και ξεκίνησε η άτακτη υποχώρηση του ελληνικού στρατού.
- Μενεμένη:** πόλη στη Μικρά Ασία, στην ευρύτερη περιοχή της Σμύρνης. Οι Έλληνες κάτοικοί της αναγκάστηκαν να την εγκαταλείψουν στα τέλη του 1923 και το 1924 βάσει της συμφωνίας ανταλλαγής πληθυσμών μεταξύ των δύο χωρών.
- χλαίνη:** μακρύ, χοντρό στρατιωτικό πανωφόρι.
- ειμαρμένη:** η μοίρα, το πεπρωμένο.
- Λιοπέτρι:** δημοτικό διαμέρισμα του Δήμου Αγίας Νάπας της επαρχίας Αμμοχώστου στην Κύπρο, όπου δόθηκε η μάχη στον Αχυρώνα Λιοπετρίου, γνωστή και ως Νέο Χάνι της Γραβιάς, από τα μέλη της ΕΟΚΑ ενάντια στη βρετανική αποικιοκρατία στις 2 Σεπτεμβρίου 1958.

Δραστηριότητες

1. Ποια συναισθήματα εκφράζει το ποιητικό υποκείμενο; Σε ποιους στίχους γίνονται αντιληπτά;
2. Το ποίημα, αν και είναι σύγχρονο, χρησιμοποιεί επιλεκτικά την παραδοσιακή στιχουργία. Να συνεργαστείτε με τον διπλανό ή τη διπλανή σας και να αναγνωρίσετε τον τύπο της ομοιοκαταληξίας όπου υπάρχει.
3. Με αφορμή τα τοπωνύμια του ποιήματος, να αναζητήσετε με την ομάδα σας τα ιστορικά γεγονότα με τα οποία αυτά σχετίζονται και, στη συνέχεια, να εξηγήσετε τον τελευταίο στίχο του ποιήματος.



ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΟΣΜΟΠΟΥΛΟΣ (γενν. 1964)

Γεννήθηκε στο Κοντογόني (Παπαφλέσσα) Πυλίας στη Μεσσηνία. Είναι ποιητής, δοκιμιογράφος και μεταφραστής. Από το 2013 έως το 2023 διηύθυνε το λογοτεχνικό περιοδικό *Νέα Ευθύνη* (Κρατικό Βραβείο Καλύτερου Λογοτεχνικού Περιοδικού 2015). Έχει τιμηθεί με διάφορα βραβεία. Μερικά από τα έργα του είναι το *Θέριστρον* (2018), το *Κρυπτόλεξο* (2013) και το *Pixels* (2020).

Παίζοντας με τα κείμενα

1. Με ποιο ή με ποια από τα κείμενα της συστάδας μπορείτε να συσχετίσετε το λιανοτράγουδο του Γ. Ρίτσου με αριθμό 18 «Τη Ρωμιοσύνη μην την κλαις εκεί που πάει να σκύψει // Να τη πετιέται αποξαρχής κι αντρείεύει και θεριεύει»; Ποια είναι τα κοινά σημεία αυτών των κειμένων;
2. Ο Σεφέρης γράφει στο κείμενό του για τον Μακρυγιάννη: «Είναι η υπόσταση, ακριβώς, αυτού του πολιτισμού, αυτής της διαμορφωμένης ενέργειας, που έπλασε τους ανθρώπους και τον λαό που αποφάσισε να ζήσει ελεύθερος ή να πεθάνει στα '21». Μπορείτε να εξηγήσετε τη φράση αυτή σε σχέση με τον «Μακρυγιάννη» του Σικελιανού και τα υπόλοιπα κείμενα της συστάδας που μελετήσατε;
3. «“Απ’ τα κόκαλα βγαλμένη” τραγουδούσε ο Σολωμός. Η ιδέα του ήταν αληθινή. Η ελληνική επανάσταση ήταν βγαλμένη από το μεδούλι των κοκάλων των ζωντανών Ελλήνων. Και γι’ αυτό πέτυχε, και γι’ αυτό δεν σταμάτησε και πραγματοποιείται σ’ όλο το 19^ο αιώνα, και γι’ αυτό δεν τέλειωσε ακόμη η πραγματοποίησή της. [...] Ο αγώνας εκείνος ήταν ένα κοινωνικό, πολεμικό και πολιτικό γεγονός. Ήταν συνάμα και ένα πνευματικό γεγονός. Από την τελευταία τούτη άποψη, την πιο αγνοημένη, είναι σημαντικό να έχουμε τεκμήρια σαν αυτά που μας άφησε ο Μακρυγιάννης».

Σεφέρης, Γ. (1984). *Δοκίμες*, Τόμος Α' (1936-1947). Αθήνα: Ίκαρος.

Να χωριστείτε σε ομάδες και, αφού συζητήσετε την παραπάνω θέση του Γ. Σεφέρη, στη συνέχεια, σε ένα κείμενο 100-150 λέξεων, να καταθέσετε τη δική σας άποψη για την έννοια της ελευθερίας.

4. Να χωριστείτε σε ομάδες των τεσσάρων ατόμων και να συνθέσετε δικά σας ποιήματα με θέμα την ελευθερία. Μπορείτε να δώσετε παραδοσιακή μορφή στα ποιήματά σας (έμμετρο στίχο, ομοιοκαταληξία, μέτρο) ή μοντέρνα (ελεύθερο στίχο, χωρίς ομοιοκαταληξία ή ορισμένη μορφή). Στη συνέχεια, οπτικοποιήστε τις δημιουργίες σας είτε ζωγραφίζοντας είτε κατασκευάζοντας κολάζ με διάφορα υλικά. Εναλλακτικά, μπορείτε να αξιοποιήσετε ψηφιακά μέσα (π.χ. τύποι περιεχομένου e-me content, Canva, ThingLink, Genially κ.λπ.) και να δημιουργήσετε εικόνες που θα αναρτήσετε στην ιστοσελίδα του σχολείου σας με αφορμή τον εορτασμό της εθνικής επετείου για την Επανάσταση του 1821.
5. Φανταστείτε μια συνάντηση ανάμεσα σε εφήβους της εποχής σας και σε έναν ή περισσότερους ήρωες που γνωρίσατε στη συστάδα (τον Μακρυγιάννη, τον Κολοκοτρώνη, τον Καραϊσκάκη, τον Μπολιβάρ, έναν ανώνυμο Έλληνα στρατιώτη του Μικρασιατικού Πολέμου, έναν αγωνιστή του 1940 και της Εθνικής Αντίστασης, αλλά και του κυπριακού αγώνα). Τι θα συζητούσαν μεταξύ τους; Σε τι είδους κλίμα θα πραγματοποιούνταν η συνάντηση; Να εργαστείτε σε ομάδες και, αφού αναλάβετε ρόλους, να δραματοποιήσετε τον διάλογο.
6. Με έμπνευση από τα κείμενα της συστάδας, ετοιμάστε μερικά συνθήματα που θα εκφράζουν τα συναισθήματα και τις εντυπώσεις σας από αυτά. Μπορείτε να τα αξιοποιήσετε στη γιορτή της 25ης Μαρτίου, ετοιμάζοντας πανό ή αφίσες για να διακοσμήσετε τους τοίχους του σχολείου σας.



Ακούστε την «Καντάτα Ελευθερίας» του Χρήστου Λεοντή.



Αναζητώντας την Ελευθερία – Διαδραστικό παιχνίδι

Άξονας Α΄

Ανθρώπινα δικαιώματα,
δράσεις και πρωτοβουλίες

Συστάδα 2η

Η εικόνα του Τσιγγάνου στη λογοτεχνία:
Σύμβολα, στερεότυπα και η ανατροπή τους



«και με τα χέρια μου και την καρδιά μου
φτιάχνω τσαντρία στα όνειρά μου»

Διονύσης Τσακνής



Στη συστάδα αυτή θα διαβάσετε λογοτεχνικά κείμενα που έχουν ως κεντρική μορφή τους έναν Τσιγγάνο ή μια Τσιγγάνα. Επιδιώκεται:

- ▶ Να παρακολουθήσετε πώς η λογοτεχνία πραγματεύεται την εικόνα του Τσιγγάνου ως συμβόλου από τον 19ο αιώνα έως τις μέρες μας.
- ▶ Να κατανοήσετε πώς εξιδανικεύεται ο ρόλος και η θέση των Τσιγγάνων σε κάποια έργα της λογοτεχνίας αλλά και της τέχνης γενικότερα.
- ▶ Να αντιληφθείτε ότι η λογοτεχνία συχνά αμφισβητεί και υπονομεύει τα κοινωνικά στερεότυπα.
- ▶ Να συνεργαστείτε ώστε να διακρίνετε στερεότυπα και να ερμηνεύσετε τη λειτουργία τους.
- ▶ Να μπείτε στη θέση του Άλλου και να τον συναισθανθείτε.

Κείμενα συστάδας





Ψηφιδωτό που απεικονίζει Τσιγγάνα, από την αρχαία πόλη Ζεύγμα.
Αρχαιολογικό Μουσείο Γκαζιάντεπ, Τουρκία



Παρατηρήστε προσεκτικά την αναπαράσταση του προσώπου της νεαρής Τσιγγάνας. Καταγράψτε, σε συνεργασία με τον διπλανό ή τη διπλανή σας, ποια μπορεί να είναι τα συναισθήματά της και οι σκέψεις της.

Victor Hugo
Η Παναγία των Παρισίων

Στο απόσπασμα του μυθιστορήματος μία νεαρή Τσιγγάνα, η Εσμεράλντα, χορεύει μέσα στο πλήθος. Ο χορός της δημιουργεί ποικίλα έντονα συναισθήματα στο κοινό που την παρακολουθεί. Ο αφηγητής στρέφει την προσοχή του στις σκέψεις που κάνουν δύο άνθρωποι μέσα στο πλήθος, ο ποιητής Γκρεγκουάρ και ο Φρολό, ο αρχιδιάκονος της Παναγίας των Παρισίων.

Σ' ένα ευρύχωρο διάστημα αφημένο αδειανό ανάμεσα στο πλήθος και στη φωτιά, χόρευε μια νεαρή κοπέλα.

Αν αυτή η κοπέλα ήταν ανθρώπινο πλάσμα ή νεράιδα ή άγγελος, αυτό ο Γκρεγκουάρ, όσο σκεπτικιστής¹ φιλόσοφος, όσο ειρωνικός ποιητής κι αν ήταν, δεν μπόρεσε να το κρίνει απ' την πρώτη στιγμή. Τόσο πολύ γοητεύτηκε από κείνο το θαμπωτικό² όραμα.

Δεν ήταν ψηλή, αλλά φαινόταν για τέτοια, έτσι τολμηρά ξεπετιόταν η λεπτή κορμοστασιά της. Ήταν μελαχρινή, αλλά μάντευες πως την ημέρα η επιδερμίδα της θα είχε εκείνη την ωραία χρυσαφιά ανταύγεια των γυναικών της Ανδαλουσίας³ και της Ρώμης. Το μικρό της πόδι ήταν κι αυτό ανταλουζιάνικο,⁴ γιατί ταυτόχρονα εφάρμοζε κι ερχόταν άνετα στο κομψό της παπούτσι.

Χόρευε, στριφογυρνούσε, στροβιλιζόταν σ' ένα παλιό χαλί της Περσίας ριγμένο ανέμελα κάτω απ' τα πόδια της. Κι όποτε η αχιθοδόλα όψη της περνούσε μπροστά σου στις γυροβολίες της, τα μεγάλα μαύρα μάτια της σου έριχναν μιαν αστραπή.

Γύρω της όλα τα βλέμματα ήταν στυλωμένα, όλα τα στόματα ήταν ανοιχτά. Κι αλήθεια, ενώ χόρευε έτσι, στο κροτάλισμα του ντεφιού που το είχε σηκωμένο με τα δυο κοντυλένια⁵ καθάρια της χέρια πάνω απ' το κεφάλι, λιγνή, λυγερή και ζωηρή σαν σφήκα, με τον χρυσαφί της στηθόδεσμο που δεν κολπωνόταν,⁶ με το πολύχρωμο φουσκωτό φόρεμά της, με τους γυμνούς της ώμους, με τις λεπτές άτζες⁷ που αποκάλυπτε το φουστάνι της κάθε τόσο, με τα μαύρα μαλλιά και τα φλογερά της μάτια, ήταν σαν μια απόκοσμη οπτασία.

– Αληθινά, συλλογίστηκε ο Γκρεγκουάρ, αυτή θα είναι καμιά συλφίδα,⁸ καμιά νύμφη, καμιά θεά, καμιά βακχίδα του βουνού Μαινάλου!

Εκείνη τη στιγμή λύθηκε μια απ' τις πλεξούδες των μαλλιών της «συλφίδας» κι ένα κιτρινωπό χάλκινο νόμισμα, που ήταν εκεί δεμένο, κύλησε καταγής.

– Όχι, είναι τσιγγάνα! είπε.

Όλη η φαντασίωση διαλύθηκε κιόλας.

1. **σκεπτικιστής**: αυτός που αντιμετωπίζει τα πράγματα με δυσπιστία και αμφιβολία.

2. **θαμπωτικό**: αξιοθαύμαστο.

3. **Ανδαλουσία**: Περιφέρεια νότια της Ισπανίας.

4. **ανταλουζιάνικο**: από την Ανδαλουσία.

5. **κοντυλένια**: λεπτά.

6. **κολπωνόταν**: φούσκωνε, ξεχώριζε (εννοεί ότι η Εσμεράλντα ήταν ακόμα μικρή σε ηλικία).

7. **λεπτές άτζες**: λεπτές γάμπες.

8. **συλφίδα**: νεράιδα της κέλτικης μυθολογίας, (μτφ.) όμορφη, λεπτοκαμωμένη και σέρινη γυναίκα.

Η κοπέλα ξανάρχισε να χορεύει. Πήρε από καταγής δυο σπαθιά που στήριξε τις αιχμές τους στο μέτωπό της και τα 'καμε να γυρίσουν προς μια διεύθυνση, ενώ αυτή γυρνούσε απ' την αντίθετη. Ήταν απλούστατα μια γυφτοπούλα. Μα όσο κι αν χάλασαν τα μάγια για τον Γκρεγκουάρ, δεν έλειπε το θέλγητρο⁹ και η μαγεία απ' το σύνολο της ζωγραφιάς. Η γιορτάσιμη φωτιά αντιφέγγιζε απάνω της ένα φως έντονο και κόκκινο που χοροπηδούσε ζωηρότατο στα πρόσωπα του πλήθους τριγύρω της, στο μαυριδερό μέτωπο της κοπέλας, ενώ στο βάθος της πλατείας έριχνε μια ανάλαφρη ανταύγεια ανάμεικτη με τα τρεμοσαλέματα των ίσκιων της, απ' τη μια μεριά πάνω στη γέρικη πρόσοψη, τη μαύρη και φθαρμένη του Σπιτιού με τις κολόνες, κι απ' την άλλη στους πέτρινους βραχίονες της αγχόνης.¹⁰

Ανάμεσα στ' αμέτρητα πρόσωπα που βάφονταν άλικά¹¹ απ' τη λάμψη, υπήρχε ένα που φαινόταν ακόμα περισσότερο από τ' άλλα, κυριευμένο από θαυμασμό για τη χορεύτρια. Ήταν ένα πρόσωπο αντρός σοβαρό, ήσυχο και σκυθρωπό. Αυτός ο άνθρωπος, που η περιβολή του κρυβόταν απ' το ολόγυρα πλήθος, δεν φαινόταν παραπάνω από τριάντα πέντε χρονών. Κι όμως ήταν φαλακρός. Μόλις είχε στους κροτάφους του μερικές τούφες μαλλιών, ψαρές¹² κι αυτές. Το πλατύ και ψηλό μέτωπό του άρχιζαν να το σκάβουν οι ρυτίδες. Αλλά στα βαθουλωμένα μάτια του άστραφτε μια απίστευτη νιότη, μια φλογερή ζωντάνια, ένα πάθος βαθύ. Τα είχε αδιάκοπα κολλημένα στη γυφτοπούλα, κι ενώ η θεότρελη κοπελίτσα των δεκάξι χρονών χόρευε κι έφερνε γυροβολίες για ευχαρίστηση του κόσμου, η συλλογή του, αυτουνού, φαινόταν να γίνεται όλο και πιο θλιμμένη. Από καιρό σε καιρό ένα χαμόγελο κι ένας στεναγμός έσμιγαν στα χείλη του, μα το χαμόγελο ήταν πιο πονεμένο απ' τον στεναγμό του.

Η κοπέλα σταμάτησε τέλος λαχανιασμένη κι ο λαός τη χειροκρότησε μ' αγάπη.

– Τζαλή! φώναξε η τσιγγάνα.

Τότε ο Γκρεγκουάρ είδε να 'ρχεται μια όμορφη άσπρη κατσικούλα, σβέλτα, ξυπνή, γυαλιστερό τρίχωμα, με κέρατα επιχρυσωμένα, με πόδια επίχρυσα κι αυτά, καθώς κι ένα επίχρυσο περιλαίμιο, που δεν την είχε διακρίνει ακόμα και που έστεκε ως τότε ανακαδισμένη σε μιαν άκρη του χαλιού κοιτάζοντας την κυρά της.

– Είν' η σειρά σου, Τζαλή! της είπε η χορεύτρια.

Και καθώς καθόταν, πρότεινε με χάρη στην κατσίκα το ντέφι της.

– Τζαλή, συνέχισε, σε ποιο μήνα του χρόνου θρискόμαστε;

Η κατσίκα σήκωσε το μπροστινό της πόδι κι έδωσε μια χτυπιά στο ντέφι. Πραγματικά, ήταν ο πρώτος μήνας. Το πλήθος χειροκρότησε.

– Τζαλή, ξαναείπε η κοπέλα γυρνώντας το ντέφι της από την άλλη μεριά. Τι μέρα του μηνός έχουμε;

Η Τζαλή σήκωσε το χρυσαφί ποδαράκι της κι έδωσε έξι χτυπιές στο ντέφι.

– Τζαλή, εξακολούθησε η γυφτοπούλα, πάντα μ' ένα νέο τσαλίμι του ντεφιού, τι ώρα είναι τώρα;

Η Τζαλή χτύπησε με το πόδι της επτά φορές. Την ίδια στιγμή το ρολόγι του Σπιτιού με τις κολόνες σήμανε επτά. Ο λαός έχασκε από θαυμασμό.

9. **Θέλγητρο:** έλξη.

10. **αγχόνη:** κρεμάλα.

11. **άλικος:** κατακόκκινος.

12. **ψαρές:** γκρίζες.

– Κάποια μαγεία κρύβεται αυτού, είπε μια φωνή μουρμούρικη μέσ' από το πλήθος. Ήταν εκείνου του φαλακρού που δεν ξεκολλούσε τα μάτια του απ' την τσιγγάνα.

Η κοπέλα ανασκίρτησε, γύρισε να δει. Αλλά ξέσπασαν χειροκροτήματα και σκέπασαν την κακότροπη αναφώνηση. Την έσβησαν μάλιστα τόσο πολύ απ' το μυαλό της, ώστε εξακολούθησε να μιλάει στην κατσίκα.

Ουγκώ, Β. (2017). *Η Παναγία των Παρισίων* (μτφρ. Γ. Κοτζιούλας). Αθήνα: Μαλλιάρης Παιδεία.



Σtereότυπα: Βασικά
στοιχεία της έννοιας

Δραστηριότητες

1. Πώς «βλέπει» στην αρχή ο Γκρεγκουάρ τη νεαρή γυναίκα, όταν την παρατηρεί να χορεύει μέσα στο πλήθος; Σε συνεργασία με τον διπλανό ή τη διπλανή σας, βρείτε λέξεις ή φράσεις που φανερώνουν τα αρχικά του συναισθήματα. Τι είναι αυτό που αλλάζει τον τρόπο που «βλέπει» τη γυναίκα; Εντοπίστε την πρόταση που δείχνει αυτή τη μεταστροφή και προσπαθήστε να την εξηγήσετε.
2. Να μελετήσετε τη σκηνή με τον χορό του κοριτσιού, όπως και αυτή με το κορίτσι και την κατσίκα. Πιστεύετε ότι η περιγραφή περιέχει στερεότυπα που αφορούν την εικόνα των Τσιγγάνων; Καταγράψτε τα με την ομάδα σας και συζητήστε τα στην ολομέλεια της τάξης.
3. Ποια είναι τα αντρικά πρόσωπα που παρατηρούν την Τσιγγάνα να χορεύει; Εντοπίστε τις σκέψεις τους, όπως αποδίδονται στην αφήγηση, και προσπαθήστε να τα χαρακτηρίσετε.
4. Ο Hugo εντάσσεται στο ρεύμα του Ρομαντισμού, στο οποίο η εξιδανίκευση των προσώπων αποτελεί ένα χαρακτηριστικό γνώρισμα. Να εργαστείτε σε ομάδες, για να εντοπίσετε στο απόσπασμα στοιχεία που, κατά τη γνώμη σας, αποδίδουν μία εξιδανικευμένη εικόνα της νεαρής Τσιγγάνας πρωταγωνίστριας.



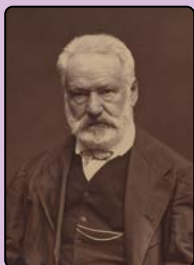
Ρομαντισμός:
Βασικά στοιχεία



Ρομαντισμός
στη ζωγραφική



*Η Παναγία
των Παρισίων:*
Αφήγηση

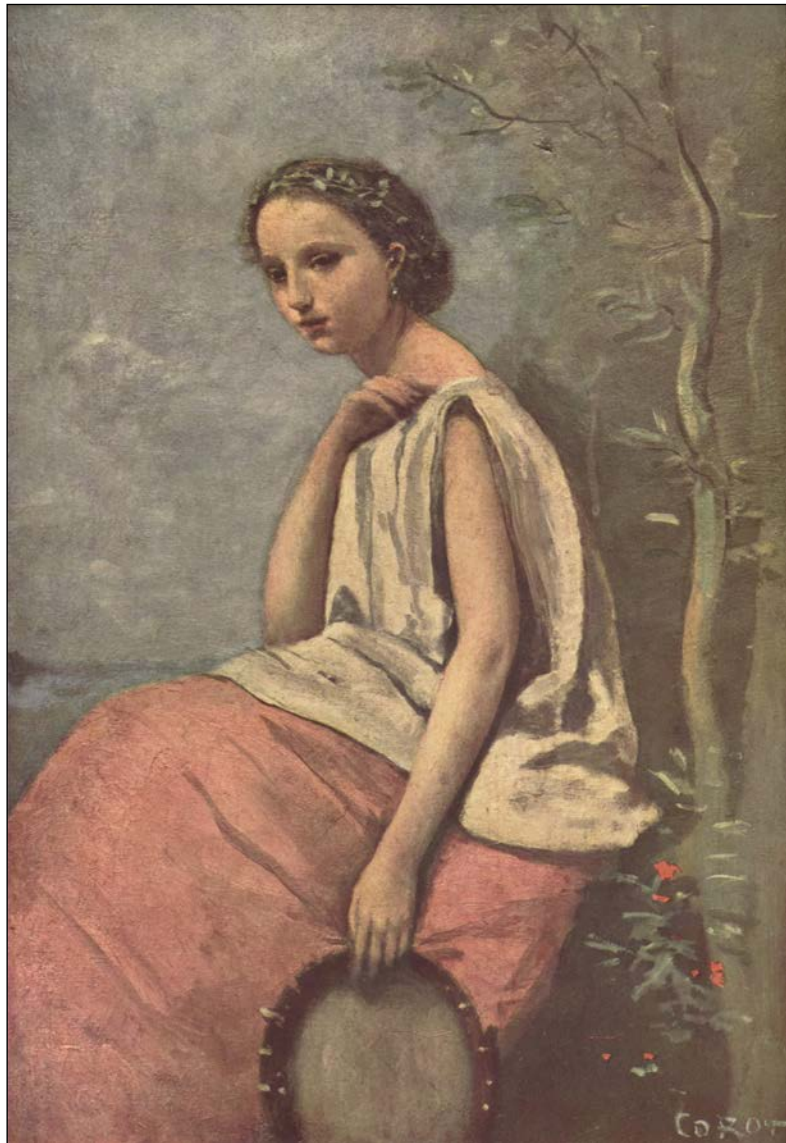


VICTOR HUGO (1802-1885)

Γάλλος μυθιστοριογράφος, ποιητής και δραματουργός, ένας από τους πιο σημαντικούς και προβεβλημένους εκπροσώπους του κινήματος του γαλλικού Ρομαντισμού. Από πολύ νωρίς αντιλήφθηκε το λογοτεχνικό του ταλέντο και άρχισε να μεταφράζει έργα κυρίως από τα λατινικά. Σύντομα αναγνωρίστηκε η αξία του ως δημιουργού τόσο από το αναγνωστικό κοινό όσο και από τους ακαδημαϊκούς κύκλους. Πολύ γνωστά έργα του είναι *Η Παναγία των Παρισίων* (1831), *Οι Άθλιοι* (1862) κ.ά.



Victor Hugo:
Η ζωή
και το έργο του



Πηγή: wikiart.org

Jean-Baptiste-Camille Corot, *Η τσιγγάνα με το ταμπουρίνι* (1862), Museo Botero, Μπογκοτά

Παρατηρήστε προσεκτικά το πρόσωπο της νεαρής Τσιγγάνας στον πίνακα του Corot. Τι μπορεί να σκέφτεται; Θα μπορούσε με κάποιον τρόπο να συνδεθεί με την Τσιγγάνα του αποσπάσματος από το μυθιστόρημα του Hugo; Να καταγράψετε τις σκέψεις σας με την ομάδα σας και να συγκρίνετε τις απαντήσεις σας στην τάξη.



Κωστής Παλαμάς
Ο Δωδεκάλογος του Γύφτου

Ο Δωδεκάλογος του Γύφτου είναι ένα συνθετικό ποίημα που δημοσιεύτηκε το 1907. Σε αυτό ο Γύφτος παρουσιάζεται ως σύμβολο της ελεύθερης, αδούλτης ψυχής και της δημιουργικής δράσης που δεν σταματάει πουθενά, δεν υποτάσσεται σε τίποτε, αλλά προχωρεί συνεχώς γκρεμίζοντας τα παλιά και τα σάπια και χτίζοντας τα καινούργια και τα γερά. Το απόσπασμα που ακολουθεί προέρχεται από τον Λόγο Ζ', «Το πανηγύρι της Κακάβας».

Και τώρα μπήκε ο Μάης ο μήνας,
μπήκε με την Πρωτομαγιά του,
τη χαροκόπα θυγατέρα,
και νά στ' απλόχωρο λιβάδι,
στ' ολόχλωρο, στ' ολανθισμένο,

μεθάει και σκούζει και φρενιάζει
της γυφτουριάς το πανηγύρι,
το πανηγύρι της Κακάβας.
Κι η ρεματιά που το χωρίζει
το ένα τ' απλόχωρο λιβάδι

σε δυο αδερφάκια λιθαδάκια,
βλέπει απ' τη μια της άκρη, βλέπει
κι από την άκρη της την άλλη,
σε μια τριγύρω νερομάνα,
γιορτή παράξενη μεγάλη

το χρόνο μια φορά,
στο έμπα του Μάη του μήνα,
στ' άνθια του Μάη και στη χαρά.
Έρχονται οι γύφτοι, οι γύφτοι, οι γύφτοι!
Κι έρχονται οι γύφτοι που κρατήσαν

για μια στιγμή το πλάνεμά¹ τους,
κι αποκουμπήσαν σε καλύβια
σκεπής εκεί έναν ίσκιο νά θρουν,
να πουν πως είναι σπιτωμένοι,
και πως χαρήκανε τη ζέστα

γλυκοφερμένη από το τζάκι
κι από την πόρτα την κλεισμένη,
και πως χαρήκαν και το δρόσος
που ανάλαφρα φυσάει και μπαίνει
απ' τ' ανοιγμένο παραθύρι·

κι ήρθαν οι γύφτοι που ξεπέσαν
κι οι αρίζωτοι ψευτοριζώσαν,
και συγγενέψαν με τους ξένους,
με τους αλλόφυλους ταιριάσαν,
κι οι ξένοι δεν τους αγαπήσαν,

τους αρνηθήκαν και οι δικοί τους,
και τους μισήσανε πιο απ' όλους,
το αίμα τους, οι άλλοι οι γύφτοι,
κι ήρθαν οι καταφρονεμένοι²
κι αυτών των καταφρονεμένων.

Κι είναι οι καλύβες τους πιο έρμες³
κι απ' τα ρημάδια⁴ τα καμένα,
κι εκείνοι πιο δυστυχισμένοι,
γιατί τους διώχνει και το σπίτι,
και δεν τους θέλει ούτε κι ο δρόμος·

Παλαμάς, Κ. (1962). *Άπαντα: Τόμος Γ΄* (2η έκδ.). Αθήνα: Ίδρυμα Κωστή Παλαμά/ Γκοβόστης.

1. **πλάνεμα**: περιπλάνηση.

2. **καταφρονεμένος**: περιφρονημένος.

3. **έρμες**: έρημες, εγκαταλειμμένες.

4. **ρημάδια**: ερείπια.

Δραστηριότητες

1. Ποια είναι η εποχή στην οποία λαμβάνει χώρα το πανηγύρι της Κακάβας; Εντοπίστε, σε συνεργασία με τον διπλανό ή τη διπλανή σας, εκφραστικά μέσα που αναδεικνύουν τα συναισθήματα τα οποία συνδέονται με τον ερχομό των Τσιγγάνων. Σχετίζονται, κατά τη γνώμη σας, με τη φύση;
2. Πώς παρουσιάζεται η ζωή των Τσιγγάνων μέσα από το συγκεκριμένο απόσπασμα; Ποια χαρακτηριστικά της ζωής τους περιγράφει το ποιητικό υποκείμενο;
3. Σε συνεργασία με την ομάδα σας, συζητήστε αν, κατά τη γνώμη σας, μέσα από την περιγραφή των Τσιγγάνων υποδηλώνεται κάποια θετική ή αρνητική στάση απέναντί τους. Ποια είναι τα προβλήματα που αφορούν τη φυλή τους και με ποια εκφραστικά μέσα αποτυπώνονται στο ποίημα;
4. Παρατηρήστε τον πίνακα ζωγραφικής του van Gogh. Ποιους στίχους του ποιήματος του Παλαμά θα αξιοποιούσατε για να αποδώσετε το κλίμα του πίνακα;

Συνεργαστείτε με την ομάδα σας και, στη συνέχεια, συγκρίνετε τις επιλογές σας στην ολομέλεια της τάξης.



Vincent van Gogh, *Καταυλισμός Τσιγγάνων με καραβάνια* (1888), Musée d'Orsay, Παρίσι



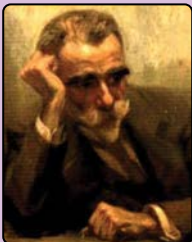
Ο Δωδεκάλογος του Γύφτου:
Απαγγελία



Κωστής Παλαμάς:
Ο Δωδεκάλογος του Γύφτου



Κωστής Παλαμάς,
«Η Γύφτισσα»



ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ (1859-1943)

Ποιητής, πεζογράφος, θεατρικός συγγραφέας, ιστορικός και κριτικός της λογοτεχνίας. Γεννήθηκε στην Πάτρα και μεγάλωσε στο Μεσολόγγι. Θεωρείται ένας από τους σημαντικότερους Έλληνες ποιητές, που συνέβαλε στην εξέλιξη και την ανανέωση της νεοελληνικής ποίησης. Υπήρξε κεντρική μορφή της λογοτεχνικής γενιάς του 1880, πρωτοπόρος, μαζί με τον Νίκο Καμπά και τον Γεώργιο Δροσίνη, της Νέας Αθηναϊκής Σχολής.

Κώστας Βάρναλης
Τσιγγάνικο

Στο ποίημα που ακολουθεί το ποιητικό υποκείμενο περιγράφει ένα τσιγγάνικο γλέντι.

Βάρα γερά τον νταγερέ,¹ πιωμένε μου λεβέντη!
Κορδέλλα κόκκινη κρεμώ στον άγριο εσέ ζουρνά² σου!
Φλουρί κολλώ στο στήθος σου, ξυπόλυτη χορεύτρα!
Στρογγυλοπαίζει σου η κοιλιά κι ο κόρφος σου πετάει
τα μπρούνζινα γιορτάνια³ σου και τα χοντροβραχιόλια.
Παίζει το μαύρο μάτι σου, μαργιόλικο,⁴ μεγάλο,
και φέρνει ο λάγνος σου χορός την πεθυμιά της νύχτας!...
Κρασί ας μη παύσουν τ' άταχτα μουστάκια μας να στάζουν!
Ε συ, πατέρα! Η κόρη σου 'πόψε το παραμύδι
θα μου ειπεί το τσιγγάνικο πά' στο προσκέφαλό μου!

Βάρναλης, Κ. (2014). *Άπαντα τα Ποιητικά (1904- 1975)*. Αθήνα: Κέδρος.

Μπορείτε να αναζητήσετε και να ακούσετε μελοποίηση του ποιήματος σε μουσική - κιθάρα Γιώργου Φουντούλη και τραγούδι από τη Μαρίνα Βολουδάκη.

1. **νταγερές:** ντέφι.
2. **ζουρνάς:** είδος πνευστού λαϊκού οργάνου.
3. **γιορτάνια:** κολλιέ, περιδέρια.
4. **μαργιόλικο:** παιχνιδιάρικο, ναζιάρικο.

Δραστηριότητες

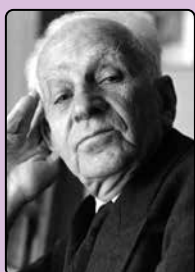
1. Με ποιες λέξεις/φράσεις αποδίδεται η ατμόσφαιρα του τσιγγάνικου γλεντιού; Να τις εντοπίσετε σε συνεργασία με τον διπλανό ή τη διπλανή σας.
2. Τι πιστεύετε πως νιώθει το ποιητικό υποκείμενο; Με ποιους εκφραστικούς τρόπους αποδίδεται η διάθεσή του;
3. Διακρίνετε στο ποίημα στερεοτυπικές εικόνες που σχετίζονται με τη ζωή των Τσιγγάνων;



Κώστας Βάρναλης:
Η ζωή και το έργο του



Κώστας Βάρναλης, Ποιήματα



ΚΩΣΤΑΣ ΒΑΡΝΑΛΗΣ (1884-1974)

Φιλολόγος, ποιητής, συγγραφέας, κριτικός, μεταφραστής και διανοούμενος της Αριστεράς. Στα πρώτα του βήματα επηρεάστηκε από το ρεύμα του Παρνασσισμού. Σημαντικά έργα του: *Το φως που καίει* (1922), *Σκλάβοι Πολιορκημένοι* (1927), *Ο Σολωμός χωρίς μεταφυσική* (μελέτη, 1925), *Η αληθινή απολογία του Σωκράτη* (1931).

Κώστας Καρυωτάκης
Στροφές

Οι παρακάτω στίχοι ανήκουν στις «Στροφές», που περιλαμβάνονται στην ποιητική συλλογή *Νηπενθή*.

Μπρούτζινος γύφτος, τράλαλα!
τρελά πηδάει κει πέρα,
χαρούμενος που εδούλευε
τον μπρούτζον όλη μέρα
και που 'χει τη γυναίκα του
χτήμα του και βασίλειο.
Μπρούτζινος γύφτος, τράλαλα!
δίνει κλοτσιά στον ήλιο!

Καρυωτάκης, Κ.Γ. (1965). *Άπαντα τα ευρισκόμενα*.
Τόμος Α' (επιμ. Γ.Π. Σαββίδης). Αθήνα: Ίκαρος.

Μπορείτε να ακούσετε τη μελοποίηση του ποιήματος σε μουσική του Μίκη Θεοδωράκη και ερμηνεία του Βασίλη Παπακωνσταντίνου από το άλμπουμ *Καρυωτάκης* (Remastered), 1984 (Σύνθεση - ποίηση: Μίκης Θεοδωράκης, Κώστας Γανωσέλης, Κώστας Καρυωτάκης).

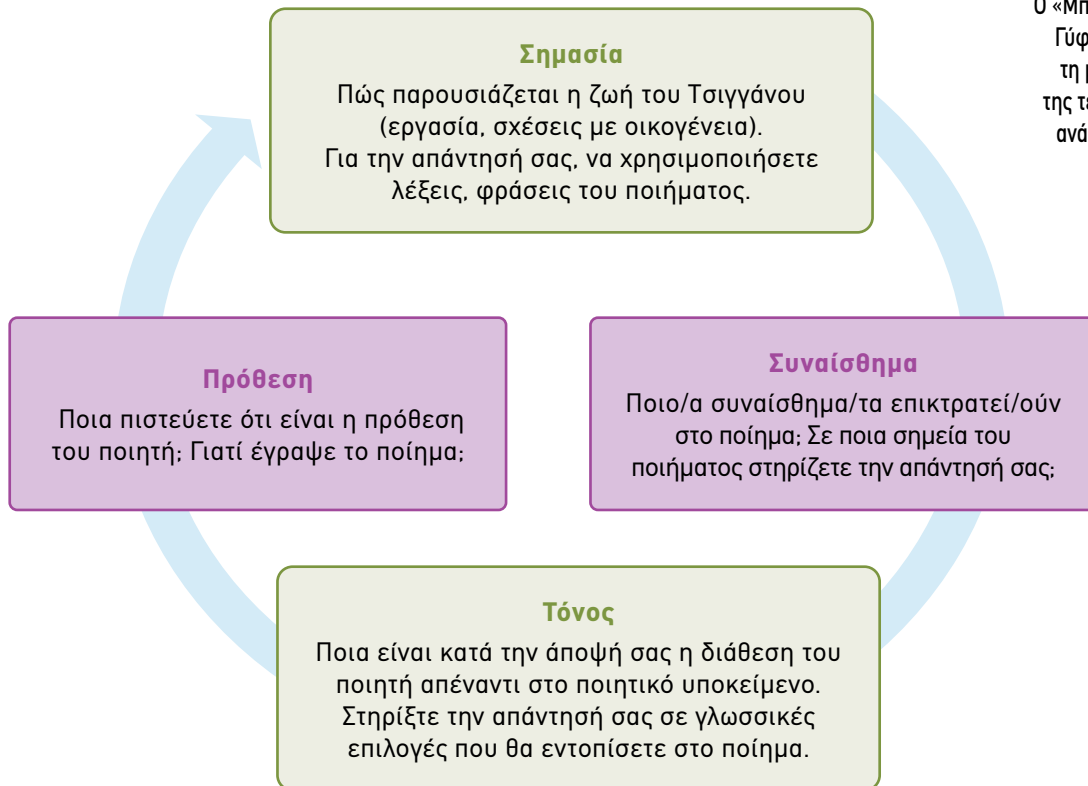
Δραστηριότητες

1. Σε συνεργασία με την ομάδα σας, εντοπίστε στερεότυπα για τη ζωή των Τσιγγάνων μέσα στο ποίημα.
2. Συζητήστε στην ολομέλεια το δίστιχο: «και που 'χει τη γυναίκα του / χτήμα του και βασίλειο».

3. Απαντήστε, σε συνεργασία με την ομάδα σας, τα ερωτήματα του παρακάτω διαγράμματος. Εναλλακτικά, σαρώστε το QR code, βρείτε πληροφορίες για τη μέθοδο της τετραπλής ανάγνωσης και συμπληρώστε τα πεδία ερμηνεύοντας το ποίημα.



Ο «Μπρούτζινος Γύφτος» με τη μέθοδο της τετραπλής ανάγνωσης



4. Υποθέστε ότι είστε ο Τσιγγάνος του ποιήματος. Ένας πελάτης έρχεται να παραλάβει κάτι που του φτιάξατε και ρωτά γιατί είστε τόσο χαρούμενος/η. Φανταστείτε για ποιους λόγους μπορεί να έχετε αυτή τη διάθεση και γράψτε μία σελίδα ημερολογίου (σε α' πρόσωπο) στο οποίο θα απαντάτε στην ερώτηση, δίνοντας έμφαση στα χαρακτηριστικά της ζωής σας (120-150 λέξεις).



ΚΩΣΤΑΣ ΚΑΡΥΩΤΑΚΗΣ (1896-1928)

Γεννήθηκε στην Τρίπολη. Το ποιητικό του έργο αποτελεί σημαντικό σταθμό στην ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Τα πρώτα του ποιήματα ξεκίνησαν από το ρεύμα του Συμβολισμού. Κατά την πρώτη δεκαετία του Μεσοπολέμου (1920-1930), κύριο χαρακτηριστικό της ποίησής του ήταν η έκφραση απαισιοδοξίας, η αποστροφή προς την πραγματικότητα και ο ψυχικός κάματος. Ο Καρυωτάκης, ιδίως στην τελευταία ποιητική του συλλογή, *Ελεγεία και σάτιρες* (1927), σημείωσε μια σημαντική στροφή: οι στίχοι του μιμούνται τον καθημερινό λόγο μεταδίδοντας την εσωτερική διάθεση του ποιητή, που φτάνει πολλές φορές στον σαρκασμό και στη σάτιρα. Όλο του το έργο είναι συγκεντρωμένο στα *Άπαντα τα ευρισκόμενα* (1965).

Άγγελος Σικελιανός Ιερά Οδός

Το ποίημα γράφτηκε το 1935 και είναι από τα πιο σημαντικά του ποιητή. Η *Ιερά Οδός*, ο δρόμος που οδηγούσε από την Αθήνα στην Ελευσίνα και τον οποίο ακολουθούσαν οι αρχαίες πομπές των Ελευσίνιων Μυστηρίων, μετουσιώνεται σε μία συμβολική πορεία μέσα από την οποία ο ποιητής οραματίζεται τη μέρα που η ψυχή του ανθρώπου θα συμφιλιωθεί με τη φύση και θα ταυτιστεί με τους αιώνιους νόμους της ζωής. Στο απόσπασμα που παρατίθεται, το ποιητικό υποκείμενο συναντά τον Τσιγγάνο που σέρνει με τις αλυσίδες δύο αρκούδες, τη μάνα και το μικρό της. Η μορφή του Τσιγγάνου και των ζώων συνιστά ένα αρχέγονο¹ σύμβολο.

Τι ήταν για μένα αυτός ο δρόμος πάντα
σαν δρόμος της Ψυχής... Φανερωμένος
μεγάλος ποταμός κυλούσε εδώθε
αργά συρμένα από τα βόδια αμάξια,
γεμάτα αδεμωνιές² ή ξύλα, κι άλλα
αμάξια, γοργά που προσπερνούσαν
με τους ανθρώπους μέσα τους σαν ίσκιους...
Ένας Ατσίγγανος αγνάντια³ ερχόνταν,
και πίσωθ' του ακλούδααν, μ' αλυσίδες
συρμένες δυο αργοβάδιστες αρκούδες.
Και να ως σε λίγο ζύγωσαν⁴ μπροστά μου
και μ' είδε ο Γύφτος, πριν καλά προφτάσω
να τον κοιτάξω, τράβηξ' απ' τον ώμο
το ντέφι και, χτυπώντας το με το 'να
χέρι, με τ' άλλον έσυρε με βία
τις αλυσίδες. Κι οι δυο αρκούδες τότε
στα δυο τους σκώθηκαν βαριά... Η μία,
(ήτανε η μάνα φανερά), η μεγάλη,...
Αλλ' ως από τον κάματον⁵ εκείνη
οκνούσε να χορέψει, ο Γύφτος μ' ένα
πιδέξιο⁶ τράβηγμα της αλυσίδας
στου μικρού το ρουδούνι, ματωμένο

1. **αρχέγονο**: αρχικό, πρωταρχικό.
2. **αθεμωνιές**: θημωνιές = δεμάτια σιτηρών ή χόρτων.
3. **αγνάντια**: απέναντι.
4. **ζυγώνω**: πλησιάζω.
5. **κάματος**: κόπωση.
6. **πιδέξιο**: επιδέξιο.

ακόμα απ' το χαλκά που λίγες μέρες
φαινόταν πως του τρύπησεν, αιφνίδια
την έκαμε, μουγκρίζοντας με πόνο,
να ορθώνεται ψηλά, προς το παιδί της
γυρνώντας το κεφάλι, και να ορχιέται⁷
ζωηρά...

Κι εγώ, ως εκοίταξα, τραβούσα
έξω απ' το χρόνο, μακριά απ' το χρόνο,
ελεύτερος από μορφές κλεισμένες
στον καιρό, ήμουν έξω από το χρόνο...
Μα μπροστά μου, ορθωμένη από τη βία
του χαλκά και της άμοιρης στοργής της,
δεν έβλεπα άλλο απ' την τρανήν αρκούδα
με τις γαλάζιες χάντρες στο κεφάλι,
μαρτυρικό τεράστιο σύμβολο όλου
του κόσμου, τωρινού και περασμένου,
μαρτυρικό τεράστιο σύμβολο όλου
του πόνου του πανάρχαιου, όπ' ακόμα
δεν του πληρώθη απ' τους θνητούς αιώνες
ο φόρος της ψυχής... Τι ετούτη ακόμα
ήταν κι είναι στον Άδη...

Και σκυμμένος
το κεφάλι μου κράτησα ολοένα,
καθώς στο ντέφι μέσα έριχνα, σκλάβος
κι εγώ του κόσμου, μια δραχμή...

Μα ως, τέλος,
ο Ατσίγγανος ξεμάκρυνε, τραβώντας
ξανά τις δυο αργοβάδιστες αρκούδες,
και χάθηκε στο μούχρωμα,⁸ η καρδιά μου
με σήκωσε να ξαναπάρω πάλι
το δρόμον οπού τέλειωνε στα ρείπια
του Ιερού της Ψυχής, στην Ελευσίνα.

Κι η καρδιά μου, ως εβάδιζα, βογκούσε:
«Θα 'ρτει τάχα ποτέ, δε να 'ρτει η ώρα
που η ψυχή της αρκούδας και του Γύφτου,
κι η ψυχή μου, που μυημένη τηνε κράζω,⁹
θα γιορτάσουν μαζί;»

Σικελιανός, Α. (1968). *Λυρικός Βίος*. Τόμ. Ε'
(επιμ. Γ. Π. Σαββίδης). Αθήνα: Ίκαρος.

7. **ορχούμαι:** χορεύω.

8. **μούχρωμα:** σούρουπο.

9. **κράζω:** φωνάζω.

Δραστηριότητες

1. Πού βρίσκεται το ποιητικό υποκείμενο; Τι συναντά στον δρόμο του; Προσπαθήστε να περιγράψετε προφορικά τι ακριβώς συμβαίνει.
2. Ποια εικόνα του ποιήματος σας προκαλεί έντονα συναισθήματα; Να τη συζητήσετε με τον διπλανό ή τη διπλανή σας και να γράψετε από κοινού ένα κείμενο για να εκφράσετε τα συναισθήματα αυτά.
3. Η σκηνή που παρουσιάζεται λειτουργεί συμβολικά. Τι συμβολίζουν, κατά τη γνώμη σας, ο Γύφτος και η αρκούδα; Για να απαντήσετε, συνεργαστείτε σε ομάδες και, στη συνέχεια, ανακοινώστε στην τάξη τις ερμηνείες σας.
4. Μελετήστε τους δύο πρώτους και τους πέντε τελευταίους στίχους του ποιήματος. Τι εννοεί, κατά τη γνώμη σας, το ποιητικό υποκείμενο με τον όρο «δρόμος της Ψυχής»; Τι νομίζετε ότι ψάχνει και τι φαίνεται να εύχεται στο τέλος;



Άγγελος Σικελιανός:
Η ζωή και το έργο του



ΑΓΓΕΛΟΣ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΣ (1884-1951)

Γεννήθηκε στη Λευκάδα, όπου και ολοκλήρωσε τις εγκύκλιες σπουδές του. Γράφτηκε στη Νομική Σχολή, αλλά την εγκατέλειψε για να ασχοληθεί με τη λογοτεχνία. Το 1917 παντρεύτηκε την Εύα Πάλμερ, Αμερικανίδα που λάτρευε την αρχαία Ελλάδα, και μαζί της προσπάθησε να αναβιώσει τη Δελφική Ιδέα. Ο Σικελιανός οραματιζόταν έναν γενικό θρησκευτικό μύθο, ο οποίος έκλεινε μέσα του τη λατρεία της φύσης και της ζωής, τις πρωτόγονες μητριαρχικές θρησκείες, την ορφική διδασκαλία και τα χριστιανικά σύμβολα..

Υπήρξε πέντε φορές υποψήφιος για το Νόμπελ Λογοτεχνίας. Το έργο του διακρίνεται από έντονο λυρισμό και ιδιαίτερο γλωσσικό πλούτο. Η πρώτη του ποιητική συλλογή, *Ο Αλαφροϊσκιωτος* (1909), προκάλεσε ιδιαίτερη αίσθηση στους φιλολογικούς κύκλους και αναγνωρίστηκε ως έργο σταθμός στην ιστορία των νεοελληνικών γραμμάτων.

Μενέλαος Λουντέμης Συννεφιάζει

Το κείμενο που ακολουθεί είναι απόσπασμα από το μυθιστόρημα *Συννεφιάζει*, στο οποίο δίνεται μια εικόνα της ζωής των ανθρώπων του μόχθου στην ελληνική επαρχία. Στο απόσπασμα πρωταγωνιστεί μία ομάδα χτιστών (οικοδόμων), μεταξύ των οποίων συμπεριλαμβάνονται και παιδιά.

Είπα πως με βάλανε στην κομπανία του καλουπιού. Σε ξεπεσμένη παρακατιανή δουλειά. Έτσι ήταν. Μα δεν ήμουν μόνος. Είχα για συντρόφους έναν κοκκινομάλλη παίδαρο με πιτσιλιές στα μούτρα, κι ένα συνομήλικό μου γυφτάκι. Ο Πιτσιλομούτρης είχε κάτι μεγαλίστικες συνήθειες που τις ξεσήκωνε απ' τον αρχιλασπά. Σφύραε κι αυτός, έριχνε πόντους,¹ καταφρονούσε² κι αυτός την κούραση. Το γυφτάκι ήταν μαλακό, καλόγνωμο σαν ανήλικο μοσκάρι. Κανένας δεν το φώναζε με τ' όνομά του, ούτε κι είχε νοιαστεί κανείς να το μάθει.

– Εε! «Γκιούφκα!» (γύφτε) το βρίζανε.

Κι εγώ δεν μπόρεσα να καταλάβω τι είδους βρισιά ήταν αυτή. Νόστιμο θα 'ταν να με φωνάζουνε και μένα Έλληνα, και να θυμώνω!

Μα το γυφτάκι δεν το 'παιρνε κατάκαρδα. Ίσα ίσα. Τους βοήθαγε κι αυτό το καημένο στο πείραγμα. Κι ήταν πολύ ντροπιασμένο για τη μαυρίλα του. Ποιος ξέρει πόσα χρόνια θα 'ταν πρόθυμο να δώσει απ' τη μικρή του ζωή για ν' ασπρίσει...

– «Γκιούφκα»! Χα! Χα! Χα!

Ο «Γκιούφκα» γελούσε κι αυτός σε βάρος του. Τι θα κέρδιζε τάχα κι αν δύνωνε; Θα τον ανάμπαιζαν³ πιο πολύ. Γι' αυτό συμφωνούσε. Ήταν από σόι ταπεινό και υπάκουο. Ένα καλόγνωμο, μαύρο αγγελάκι... «Σουκρή!»⁴ άκουσα μια φωνή μέσα στο στήθος μου και τα μάτια μου δόλωσαν. Το παιδί δεν πήρε είδηση. Δρασκελούσε με τα λιγνά του πόδια τις λάσπες και μας υπερετούσε. Δεν άνοιγε το στόμα του ούτε ν' αποκριθεί ούτε να ρωτήσει. Όλη του τη συνεννόηση την έκανε με το γέλιο – ωραία γλώσσα είχε το γυφτάκι!

– Γκιούφκα! δόντα! (γύφτε, νερό!) μπορούσε να του φωνάζει όποιος λασπάς ήθελε. Και κείνο έτρεχε. Άρπαζε το λαγήνι και πάγαινε να τον ποτίσει.

Μονάχα εγώ δεν του 'κανα τον αφεντικό, εγώ και κανείς άλλος. Τ' άλλο πρωί πήρα την απόφαση να ρωτήσω τον Πιτσιλομούτρη.

– Γιατί δεν τ' αγαπάτε; του λέω. Πες μου... Γιατί;

– Τι «γκιατί»;

– Ρωτάω γιατί δεν τ' αγαπάτε;

– Ποιο; Αυτό; Το γκιούφκα;

1. **έριχνε πόντους:** έχτιζε.

2. **καταφρονούσε:** περιφρονούσε.

3. **αναμπαίζω:** κοροϊδεύω.

4. Σουκρής λεγόταν ο Τούρκος φίλος του αφηγητή, του Μέλιου, ο οποίος αναγκάστηκε να φύγει από τα ελληνικά εδάφη μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή, αλλά βρήκε τραγικό θάνατο στις ράγες ενός τρένου λίγες μέρες πριν από την αναχώρησή του.

- Ναι.
- Είναι... γκούφκα. Γκι' αυτό.
- Και τι πειράζει;
- Πώς τι;... Α-χα! αφού είναι γκιούφκα;
- Εγώ τ' αγαπώ!
- Αυτό;
- Ναι.
- Είσαι γκιούφκα;
- Όχι.
- Τότε πώς;
- Να, έτσι... Τ' αγαπώ.

Λουντέμης, Μ. (1994). *Συννεφιάζει*. Αθήνα: Δωρικός.

Δραστηριότητες

1. Σε συνεργασία με τον διπλανό ή τη διπλανή σας, να συγκεντρώσετε λέξεις και φράσεις με τις οποίες ο ανήλικος αφηγητής περιγράφει τον συνομήλικό του «γκιούφκα». Με βάση το υλικό που συγκεντρώσατε, ποια γνώμη σχηματίζετε για τη στάση του αφηγητή απέναντί του;
2. Πιστεύετε ότι στο απόσπασμα αναδεικνύεται κάποιο στερεότυπο που αφορά τους Τσιγγάνους; Κατά τη γνώμη σας, ενισχύεται ή ανατρέπεται;
3. Ο Λουντέμης αξιοποιεί τις τεχνικές του Ρεαλισμού για να αναπαραστήσει πιστά την πραγματικότητα. Με ποιον τρόπο το πετυχαίνει στο απόσπασμα που διαβάσατε;



Πηγή: www.sansimera.gr

ΜΕΝΕΛΑΟΣ ΛΟΥΝΤΕΜΗΣ (1906 ή 1912-1977)

Προσφυγόπουλο από την Κωνσταντινούπολη, εγκαταστάθηκε στην Ελλάδα μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή και από παιδί δούλεψε σκληρά για να ζήσει. Αγωνίστηκε στην Εθνική Αντίσταση κατά των Γερμανών κατακτητών, εξορίστηκε κατά τη διάρκεια του Εμφύλιου Πολέμου και έζησε στη Ρουμανία ως πολιτικός πρόσφυγας (1958-1974). Ασχολήθηκε με όλα σχεδόν τα είδη λόγου, αλλά διακρίθηκε ιδιαίτερα στην πεζογραφία, αναδεικνύοντας τη δυστυχία των καταπιεσμένων κοινωνικών στρωμάτων. Η γραφή του χαρακτηρίζεται από ρεαλισμό, τρυφερότητα, αφηγηματική δύναμη και αυτοβιογραφικά στοιχεία. Το πιο δημοφιλές μυθιστόρημά του, το *Ένα παιδί μετράει τ' άστρα* (1956-1957), μαζί με τα *Συννεφιάζει*, *Αγέλαστη άνοιξη* και *Κάτω απ' τα κάστρα της ελπίδας* αποτελούν τετραλογία με ήρωα-πρωταγωνιστή τον Μέλιο Καδρά. Τιμήθηκε με το Μέγα Κρατικό Βραβείο Πεζογραφίας για τη συλλογή διηγημάτων *Τα πλοία δεν άραξαν* (1938) και με το βραβείο της Χρυσής Δάφνης Πανευρώπης (1951, Παρίσι).

Δημήτρης Χατζής
Ο Σιούλας ο Ταμπάκος¹

Στο απόσπασμα που θα διαβάσετε από το διήγημα του Χατζή, ο πρωταγωνιστής επισκέπτεται έναν Γύφτο με σκοπό να πουλήσει το δίκαννό του.

Έπαιρνε να βραδιάσει όταν σηκώθηκε. Κανένας τους δεν είχε ακόμα γυρίσει στο σπίτι. Ξεκρέμασε το δίκαννο, το κοίταξε, το ξανακοίταξε, το πήρε παραμάσκαλα και κατέβηκε.

– Τι έπαθε, ρώτησε ο γύφτος κι έκανε να το πάρει.

Δεν του 'χε την όρεξη ν' ανοίξει τώρα κουβέντες μαζί του. Ήταν ένας γύφτος, όνομα και πράμα, φουκαράς ψευτοντουφεξής σε μια τρύπα στα μπιζεστένια –δίπλα στ' αργαστήρια των κουδουνάδων– κι έφκιαχνε για ένα τίποτα τα ντουφέκια των φουκαράδων². Δεν του 'δωσε το ντουφέκι, τον κοιτούσε στα μάτια, τον κάρφωνε με τα μάτια του.

– Το 'χω για πούλημα, είπε τέλος κοφτά και του 'δωσε το ντουφέκι. Θα πάρω άλλο.

Ήταν ένα καλό βελγικό δίκαννο, δωδεκάρι δίχως λύκους. Ο γύφτος το 'ξερε από παλιά, μήτε το πήρε στα χέρια του μήτε το κοίταξε. Κοίταζε αυτόν, και τα γύφτικα, μπιρμπιλίκια³ μάτια του παίζανε στο καπνισμένο του μούτρο. Κούνησε το κεφάλι του πέρα δώθε:

– Όχι, Σιούλα... Μην το δώσει, αδερφέ μου.

– Δεν το παίρνεις δηλαδή;

– Εγώ το παίρνω και το παραπαίρνω... Και διάφορο⁴ θα 'χω...

– Δεν τ' αφήνεις αυτά τα γύφτικα τα παζάρια; Πόσα δίνεις;

– Ξέρω, είπε ήρεμα, ήταν μαθημένος να τον λένε γύφτο – δεν τον πείραζε. Ξέρω, Σιούλα, που δεν θα πάρεις άλλο... Στενοχώριες, αναδουλειές, τα παιδιά... Μα μην το δώσεις, αδερφέ μου, το δίκαννο, δεν το ξαναπαίρνεις ύστερα.

Ο γύφτος δεν παζάρευε.

– Ξέρω... Ήρθανε κι άλλοι ταμπάκοι, πολλοί, κακό πράμα. Όποιος το 'χε μονάχο, εγώ δεν το πήρα... Χρόνια τρώω το ψωμί σας, όλο με τους φουκαράδες... Δώσ' το σ' άλλον. Δεν τα μολεύω⁵ τα χέρια μου...

Κατέδασε τα μάτια του, κατέδασε το κεφάλι του. Ένας γύφτος τον είχε πει φουκαρά.

1. **ταμπάκος ή ταμπάκης:** βυρσοδέψης.

2. **φουκαράς:** κακομοίρης.

3. **μπιρμπιλίκια:** μπιρμπιλωτά, στρογγυλά.

4. **διάφορο:** κέρδος.

5. **μολεύω:** μολύνω.

Και πως δεν μολεύει τα χέρια με το δίκαννο το δικό του. Δεν ήτανε γι' αυτό – μήτε το σκέφτηκε. Ακόμα μια φορά μέσα στην ίδια μέρα ξαναστοχαζότανε τώρα την αδικία –κι από τον φούρνο τι⁶ δεν έπαιρνες λίγο ψωμί;– και δεν τ' αφήνεις τα παζάρια τα γύφτικα; Αν ο γύφτος δεν έβγαζε τα καπνά του να στρίψουν τσιγάρο, θα 'φευγε κυνηγημένος την ίδια στιγμή – ντρεπότανε.

– Έχεις δίκιο, είπε σε λίγο χωρίς να σηκώσει τα μάτια του. Ύστερα τα σήκωσε και τον κοίταξε. Καλός άνθρωπος είσαι, του 'πε σα να του το χρώσταγε και του χαμογέλασε. Κίνησε να φύγει.

Ο γύφτος τον σταμάτησε.

– Ξέρω, είπε πάλι... Δυσκολίες, αναδουλειές, τα παιδιά... Μα μην το δώσεις το ντουφέκι σου, ταμπάκος άνθρωπος. Θα μαραθείς.

Έβγαλε και του 'δωσε ένα κατοστάρικο.

– Άμα είναι το, το ξαναφέρνεις...

Το πήρε. Το πήρε και δεν ένιωθε καμιά ντροπή. Το κράταγε μέσα στη χούφτα του και μια γλύκα περνούσε σ' όλη του την ψυχή, ως το κορμί του την ένιωθε, σαν μια ζέστα. Όχι που θα το πήγαινε σπίτι. Πιο πολύ γι' αυτή τη γνωριμιά των ανθρώπων –πρώτη φορά στη ζωή του, τη γνωριμιά των φουκαράδων, που 'πε κι ο γύφτος, πρώτη γνωριμιά του εαυτού του– δεν είσαι άδικος, εσύ Σιούλα... Καθώς περνούσε τους δρόμους κατεβαίνοντας για τα ταμπάκια, κατιτίς καινούριο, ζωντανό και ζεστό, σαν ένα φως έπαιζε μέσα του. Σχεδόν χαρούμενο μέσα στην κατάμαυρη δυστυχία. Κάτι που δεν μαραίνεται.

Είχε νυχτώσει πια όταν πέρναγε το δρόμο που 'χαν τ' αργαστήρια τους οι ξυλάδες κι οι βαρελάδες. Άκουσε που φώναζαν τ' όνομά του. Ήταν ένας βαρελάς Μετσοβίτης – ένας ροδοκόκκινος, καταστρόγγυλος άνθρωπος με φουσκωμένες τις πλάτες από το σκύψιμο.

– Καλησπέρα.

– Και για πού βραδιάτικα με το δίκαννο;

– Να, μωρέ, ζάβωσε⁷ λίγο και το πήγα στον γύφτο. Καλός άνθρωπος, είπε ξαφνικά χωρίς να το θέλει.

– Δεν τον ξέρω, είπε ο βαρελάς. Και τι μας έφταιξε εμάς; Έλα να πιεις μια ρακή.

Χατζής, Δ. (2009). *Το τέλος της μικρής μας πόλης*. Αθήνα: Το Ροδακίό.

6. **τι:** γιατί, για ποιον λόγο.

7. **ζάβωσε:** στράβωσε.

Δραστηριότητες

1. Να εντοπίσετε τα χαρακτηριστικά (όνομα, εργασία, συμπεριφορά) με τα οποία ο συγγραφέας παρουσιάζει τον Γύφτο στο κείμενο. Πιστεύετε ότι η περιγραφή του Γύφτου αντανakλά στερεότυπα που σχετίζονται με τους Τσιγγάνους;
2. Ποια είναι αρχικά η στάση του Σιούλα του ταμπάκου απέναντι στον Γύφτο και πώς εξελίσσεται στο τέλος του αποσπάσματος; Τι είναι αυτό που, κατά τη γνώμη σας, βοηθά στη διαφοροποίηση της στάσης του;
3. Σε συνεργασία με την ομάδα σας, προσπαθήστε να εξηγήσετε αν, κατά τη γνώμη σας, στο κείμενο επιβεβαιώνονται ή ανατρέπονται στερεοτυπικές αντιλήψεις για τους Τσιγγάνους.
4. Μελετήστε τις πληροφορίες που σας δίνονται στο QR Code και, σε συνεργασία μεταξύ σας, συμπληρώστε το διάγραμμα Venn. Σημειώστε τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που χωρίζουν τους λογοτεχνικούς χαρακτήρες και εκείνα που τελικά τους ενώνουν, καταρρίπτοντας τα αρχικά στερεότυπα.



«Ο Σιούλας
ο Ταμπάκος»,
Διάγραμμα
Venn



ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΧΑΤΖΗΣ (1913-1981)

Ο Δημήτρης Χατζής αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους πεζογράφους της πρώτης μεταπολεμικής γενιάς. Ανήκει στους ρεαλιστές συγγραφείς, με κυρίαρχο στοιχείο της γραφής του τον έντονο κοινωνικό προβληματισμό. Συμπάσχει με τους ήρωές του, οι οποίοι παρουσιάζονται άμεσα εξαρτημένοι από τις κοινωνικές συνθήκες και τις κοινωνικές ανακατατάξεις. Αξιοσημείωτη είναι η έντονα λυρική διάσταση του λόγου του και η ιδιαίτερη επιμέλεια στη γλώσσα. Έργα του: *Το τέλος της μικρής μας πόλης* (1963), *Το διπλό βιβλίο* (1976) κ.ά.

Μάριος Χάκκας Φυλετική αφύπνιση

Ο πρωταγωνιστής του διηγήματος, ο Παρασκευάς, υπηρετεί τη στρατιωτική του θητεία. Συνεχώς, όμως, τιμωρείται και γίνεται θύμα λόγω της τσιγγάνικης καταγωγής του.

Ο Παρασκευάς κοιτάει ψηλά τις λαμαρίνες, στρέφει τα μάτια στο προαύλιο, πέρα στους αγρούς, πρασινισμένοι κι ανοιξιάτικοι με το ξεπεταγμένο στάρι.

– Ρε συ, θα γίνεις άνθρωπος; Θα συμμορφωθείς; Θα βάλεις μυαλό;

Το μυαλό του, ξέφρενο άλογο, τρέχει πέρα στους κάμπους. Τα λερά¹ ξυπόλυτα πόδια του περπατούν τις δημοσιές, σταματούν στις άκρες των χωριών. Τα καρβουνισμένα του χέρια στήνουν τσαντίρια, πλέκουν καλαμιά, σιάχνουν σαγάνια,² καθώς στριφογυρνάνε εκεί στη στρατιωτική του ζώνη από αμηχανία.

Μπα! Όπως δείχνουν τα πράγματα, δεν τη γλιτώνει και σήμερα τη στέρηση εξόδου...

Το ωραίο είναι που δεν παραδέχεται πως είναι γύφτος. Κι όταν τον φωνάζουν «γύφτε», χολιάζει³ και τσατίζεται.

– Κι η μαυρίλα;

– Τι σημασία έχει; Ο αδερφός μου είναι άσπρος.

Ο αδερφός του, που δεν τον είδανε ούτε στη φωτογραφία, είναι άσπρος. Καπνέ-μπορας γυρίζει με μια τσάντα στα χωριά, έχει παιδιά που παν σχολείο, όλα περίτρηνη απόδειξη ότι δεν είναι γύφτος.

Αργά και πού, λαβαίνει ένα μεγάλο φάκελο. Δίνει σε καμιά δεκαριά να τον διαβάσουν. Είναι από κάποιον απόστρατο ταγματάρχη, που νοιάζεται για τη μετάθεσή του. Πέντε λέξεις: «Είναι δύσκολο, αργότερα, φροντίζω». Κάποιος μουλαράς καμώνεται ότι διαβάζει επίσημα και φωναχτά το γράμμα: «Ο Παρασκευάς δεν είναι γύφτος».

– Αυτό λέει το γράμμα;

– Όχι αυτό ακριβώς. Αλλά αφού αλληλογραφεί με τόσο υψηλά πρόσωπα, δεν μπορεί να είναι γύφτος.

Βουτάει το γράμμα τσατισμένος ο Παρασκευάς και διπλωώνει τον Ροβινσώνα Κρούσο⁴ για τσιγάρο. Είναι ο μόνος που δεν ανακατεύεται στις ομηρικές συζητήσεις του τολ⁵ για την απόδειξη της ιθαγένειάς του. Φαίνεται αδιάφορος γι' αυτό το κολοσσιαίο⁶ πρόβλημα, που όπως δείχνει θα μείνει άλυτο, όπως κι ο τετραγωνισμός του κύκλου.

1. **λερά:** βρόμικα.

2. **σαγάνι:** μαγειρικό σκεύος.

3. **χολιάζει:** οργίζεται.

4. **Ροβινσώνας Κρούσος:** ψευδώνυμο ενός συστρατιώτη του Παρασκευά (τα ονόματα Παρασκευάς - Ροβινσώνας Κρούσος παραπέμπουν στο μυθιστόρημα του Ντάνιελ Νταφόε *Ροβινσών Κρούσος*).

5. **τολ στρατού:** μεταλλική κυλινδρική αποθήκη.

6. **κολοσσιαίο:** τέραστιο.

[...]

Οι ξύπνιοι στρατιώτες, άμα δεν είναι επιφυλακή ή τιμωρημένοι το Σαββατόβραδο πάνε σινεμά. Αυτό δείχνει από πού κρατάει του καθενός η σκούφια. Οι γύφτοι βέβαια δεν πάνε. Κι ο Παρασκευάς δεν πήγαινε. Όχι γιατί ήταν γύφτος, αλλά γιατί ποτέ δεν έτυχε Σάββατο βράδυ να μην είναι επιφυλακή ή τιμωρημένος.

Εκείνο το Σαββατόβραδο πήγε. Κάτι συνέβη κι αναβλήθηκε η επιδεώρηση. Κόλλησε κοντά στον Ροβινσώνα και στους άλλους που τράβαγαν για το καφενείο-σινεμά του χωριού. Μερικοί ξέκοψαν από την παρέα του Παρασκευά, γιατί φοβήθηκαν ότι θα έβγαιναν από ένα τριάρι⁷ δανεικό κι αγύριστο. Ο Παρασκευάς με μεγαλοπρέπεια πήγε στο ταμείο και τα έσκασε. Πήρε το μαγικό χαρτάκι, διάβηκε την πόρτα του «τσινεμά», κάθισε σε μια καρέκλα και παρακολούθαγε το «έργον».

Όμορφα που 'ταν εκεί μέσα! Έπαιζε ζούγκλα. Ο Ροβινσώνας διάβαζε φωναχτά στη μέση της παρέας. Ο Παρασκευάς ρουφούσε την υπόθεση. Τι ελέφαντες! Τι κροκόδειλοι! Τι ιπποπόταμοι! Κι ένα μελαχρινό παλικάράκι, φτυστός γύφτος, με την καραμπίνα του προστάτευε απ' όλα τ' άγρια θερία μια γλυκιά μελαχρινή κοπέλα. Και πως πάλευε μ' ένα μαχαίρι, αυτός μονάχα και με τα νύχια της μια τίγρης, ώσπου στο τέλος την καθάρισε. Βρε, αυτός ήταν πολύ λεβέντης! Κι ήταν ακόμα με πλάτες μπρούντζινες, κατάμαυρος σαν γύφτος. Κι άντρας σωστός γιατί στο τέλος πήρε το κορίτσι.

Όταν βγήκαν έξω, ο Παρασκευάς περπάταγε ντούρος⁸ κι έδειχνε σαν να 'χει ψηλώσει μια παλάμη. Στο τολ, την ώρα της αναφοράς κι ενώ κανείς δεν τον προκάλεσε, βγήκε κορδωμένος στον διάδρομο μπροστά από τα κρεβάτια, ξερόβηξε κι είπε:

– Είμαι γύφτος, όμως δεν ξαναπλένω ξένα σώδρακα.

Το τι έγινε μέσα στην καζάρμα⁹ δεν λέγεται. Ντόρος, χειροκροτήματα, φωνές και γέλια. Ο Παρασκευάς έστρωσε ήσυχα το κρεβάτι κι έπεσε να ονειρευτεί τον εαυτό του πάνω σ' έναν ελέφαντα πηγαίνοντας να ελευθερώσει μια μελαχρινή κοπέλα.

Χάκκας, Μ. (2013). *Τυφεκιοφόρος του εχθρού*. Αθήνα: Κέδρος.

7. **τριάρι**: τρεις δραχμές.

8. **ντούρος**: κορδωμένος, περήφανος, με το κεφάλι ψηλά.

9. **καζάρμα**: στρατώνας.

Δραστηριότητες

1. Ο τίτλος του διηγήματος είναι «Φυλετική αφύπνιση». Να συνεργαστείτε σε дуάδες ή ομάδες για να δικαιολογήσετε τον τίτλο, συμπυκνώνοντας την ιστορία σε 100 λέξεις. Στη συνέχεια, δώστε έναν δικό σας τίτλο στο απόσπασμα αξιοποιώντας την ποιητική λειτουργία της γλώσσας.
2. Πώς περιγράφεται η καθημερινότητα του Παρασκευά στον στρατό; Πώς του φέρονται οι υπόλοιποι στρατιώτες και γιατί;
3. Για ποιους λόγους νομίζετε ότι ο Παρασκευάς αρχικά προσπαθεί να αποκρύψει την τσιγγάνικη καταγωγή του;
4. Μπείτε στη θέση του Παρασκευά και γράψτε μία σελίδα ημερολογίου, εκφράζοντας πώς νιώθετε για τον τρόπο που σας συμπεριφέρονται οι ανώτεροί σας και οι συστρατιώτες σας.



Πηγή: www.in.gr

ΜΑΡΙΟΣ ΧΑΚΚΑΣ (1931-1972)

Γεννήθηκε στη Μακρακώμη Φθιώτιδας. Το 1954 τον συνέλαβαν λόγω των πολιτικών του φρονημάτων και καταδικάστηκε σε τετραετή φυλάκιση. Για δεύτερη φορά τον συνέλαβαν με το στρατιωτικό πραξικόπημα του 1967. Ποιήματα: *Όμορφο καλοκαίρι* (1965). Διηγήματα: *Ο μπιντές και άλλες ιστορίες* (1970). Θεατρικά μονόπρακτα: *Ενοχή, Αναζήτηση, Τα κλειδιά* (1971).

Βασίλης Μάργαρης
Οι Τσιγγάνοι

Το ποιητικό υποκείμενο περιγράφει τον τσιγγάνικο τρόπο ζωής.

Πέρα στις εξοχές τη δημοσιά¹
τι θόρυβος κι ανησυχία ξάφνου εφούντωσε!
Το βουερό ποτάμι είναι των Τσιγγάνων.
Ατέλειωτα και σκορπιστά μπουλούκια²
με τα βιολιά και τα τραγούδια τους διαβαίνουν,
ταξιδευτές παντοτινοί μιας θάλασσας.

Με τα βιολιά και τα τραγούδια τους σε λίγο
εκεί στο δάσος με τις φλαμουριές θ' αράξουν.
Γοργά στη μέση απ' τα τσαντίρια
μια φωτιά θ' ανάψει.

Κι ενώ τριγύρω θα χορεύουν φλογερές Τσιγγάνες
κι άλλοι γλυκά θα τραγουδούν
κι άλλοι θα παίζουν,
δώδε απ' την πολιτεία
οι μακρινοί τους ήχοι που θα φτάνουν
σα μουσική θ' ακούγονται ιντερμέτζου³
από 'να δράμα μακρινό, από 'να δράμα...

Μάργαρης, Β. Οι Τσιγγάνοι.
Φηγός (τχ. 5, Φθινόπωρο '98 - Χειμώνας '99), σ. 53.

1. **δημοσιά:** ο δημόσιος δρόμος.
2. **μπουλούκι:** ασύντακτη ομάδα ανθρώπων.
3. **ιντερμέτζο:** μικρή αυτοτελής μουσική σύνθεση η οποία παρεμβάλλεται μεταξύ των μερών μιας άλλης μεγάλης σύνθεσης.

Δραστηριότητες

1. Εντοπίστε, σε συνεργασία με την ομάδα σας, τα πολιτισμικά στοιχεία που χαρακτηρίζουν την τσιγγάνικη ζωή, όπως αναπαριστώνται στο ποίημα. Με ποια εκφραστικά μέσα αποδίδονται;
2. Προσπαθήστε να ερμηνεύσετε τους δύο τελευταίους στίχους του ποιήματος. Για ποιο δράμα νομίζετε ότι μιλά το ποιητικό υποκείμενο;



Πηγή: www.giannena-e.gr

ΒΑΣΙΛΗΣ ΜΑΡΓΑΡΗΣ (γενν. 1941)

Γεννήθηκε στην Πράμαντα Ιωαννίνων. Έχει συγγράψει ποιητικές συλλογές, ιστορικές και λαογραφικές μελέτες και δοκίμια.

Παίζοντας με τα κείμενα

1. Παρατηρήστε τους πίνακες ζωγραφικής που ακολουθούν. Διαβάστε ξανά τα κείμενα του Hugo και του Βάρναλη. Μπείτε στη θέση μιας από τις φιγούρες των γυναικών και γράψτε ένα γράμμα όπου θα περιγράφετε τις αντιρρήσεις σας για την αντιμετώπιση που δέχετε από τον κόσμο και θα καταθέτετε τα όνειρά σας για τη ζωή, ανατρέποντας τον στερεοτυπικό τρόπο αναπαράστασης των γυναικών.

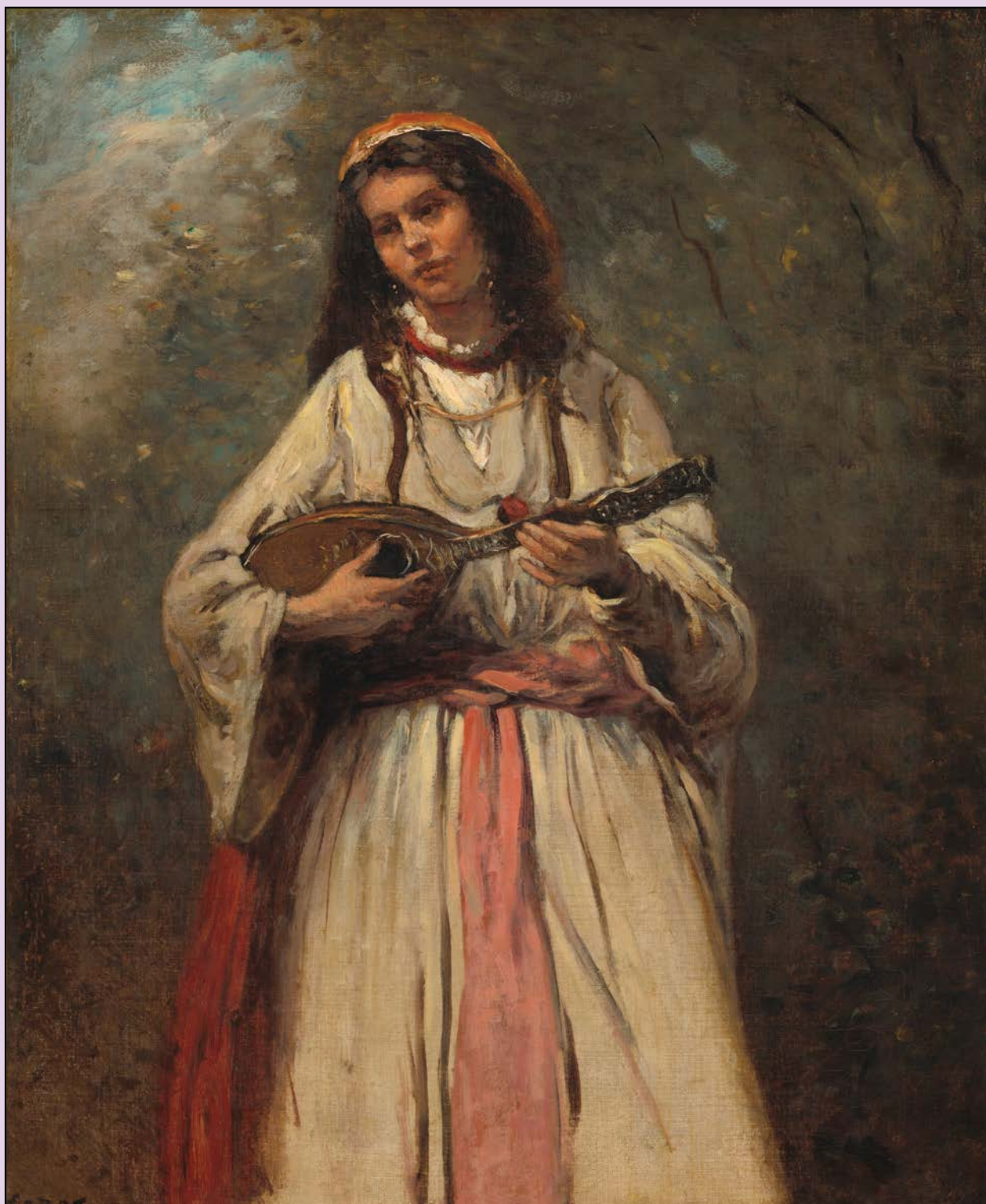


Jean-Baptiste Camille Corot, *Τσιγγάνα με μαντολίνο* (1874), São Paulo Museum of Art, Σάο Πάολο



Mykola Yaroshenko, *Τσιγγάνα* (1886), Serpukhov Museum of History and Art, περιφέρεια Μόσχας

Πηγή: wikiart.org



Jean-Baptiste Camille Corot, *Τσιγγάνα με μαντολίνο* (1870).
National Gallery of Art, Ουάσιγκτον

2. Να μελετήσετε ξανά τα ποιήματα του Παλαμά, του Καρυωτάκη, του Σικελιανού και του Μάργαρη. Ποια κοινά στερεοτυπικά χαρακτηριστικά που αφορούν τον τρόπο ζωής των Τσιγγάνων εντοπίζετε; Συζητήστε αν υπάρχει ή όχι διαφοροποίηση στην προσέγγιση.
3. Διαβάστε πάλι το κείμενο του Λουντέμη. Υποθέστε ότι είστε το μικρό Γυφτάκι. Γράψτε σε α΄ πρόσωπο δύο παραγράφους για να περιγράψετε πώς νιώθετε για την υποστήριξη που λαμβάνετε από τον αφηγητή.
4. Συγκρίνοντας τα κείμενα της συστάδας, ποια θεωρείτε ότι στηρίζουν μια στερεοτυπική εικόνα του Τσιγγάνου και ποια την ανατρέπουν;
5. Διαβάστε τους στίχους από το τραγούδι «Μπαλαμό» του Διονύση Τσακνή. Τι σας κάνει εντύπωση; Υπάρχουν κοινά στοιχεία με κάποια από τα κείμενα που επεξεργαστήκατε; Ποιες διαφορές παρατηρείτε;

*Δεν έχω τόπο, δεν έχω ελπίδα,
δεν θα με χάσει καμιά πατρίδα
και με τα χέρια μου και την καρδιά μου (ένας στίχος)
φτιάννω τσαντίρια στα όνειρά μου.*

*Νάις μπαλαμό, νάις μπαλαμό
και το λουμνό τ' αφεντικό
νάγια δόμλες ατζέι μπαλαμό.*

*Και τα γκανίκια μας όταν χορεύουν,
με χασταρώματα που σε μαγεύουν,
κουνάνε σώματα και τα πιτέ τους,
μέσα σε κλείνουνε στις αγκαλιές τους.*

*Νάις μπαλαμό, νάις μπαλαμό
και το λουμνό τ' αφεντικό
νάγια δόμλες ατζέι μπαλαμό.*

Λεξιλόγιο

νάις μπαλαμό: φύγε λευκέ (Έλληνα).

λουμνό: πρόστυχο.

νάγια δόμλες ατζέι μπαλαμό: μην τον δέχεσαι τον λευκό.

γκανίκια: κορίτσια.

χασταρώματα: κουνήματα.

πιτέ: στήθη.

6. Οι κλασικοί συνθέτες, όπως ο Brahms και ο Liszt, επηρεάστηκαν βαθιά από τη ρομαντική απεικόνιση των Τσιγγάνων που κυριαρχούσε κατά τον 19ο αιώνα. Στους ουγγρικούς χορούς του Brahms και τις ουγγρικές ραψωδίες του Liszt, παρατηρούμε συγκεκριμένα «μουσικά συστατικά» που δομούν το στιλ «hongrois». Η μουσική αναδεικνύει τη ρομαντική εικόνα του Τσιγγάνου και συντελούσε στη διατήρηση των στερεοτύπων, συνδέοντας τους Τσιγγάνους με τον εξωτισμό και την απόλυτη, χωρίς όρια, ελευθε-

ρία. Συχνά, μάλιστα, οι Τσιγγάνοι αναπαριστάνονταν ως μυστηριώδεις και γοητευτικές φιγούρες που ενσάρκωναν ένα αίσθημα αγριότητας, αντίστασης ενέργειας και πάθους.

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω στοιχεία, σκεφτείτε με την ομάδα σας σε ποια κείμενα χρησιμοποιείται η ρομαντική εικόνα του Τσιγγάνου ή της Τσιγγάνας ως μορφής εξωτικής, άγριας και μυστηριώδους.

7. α. Παρατηρήστε τον πίνακα ζωγραφικής του Rousseau και περιγράψτε αναλυτικά τι βλέπετε. Τι σας κάνει εντύπωση;

β. Σαρώστε το QR Code, για να εξερευνήσετε τον πίνακα ζωγραφικής και να συμπληρώσετε τα πεδία εκφράζοντας ελεύθερα τις σκέψεις και τα συναισθήματά σας.



Henri Rousseau,
Η κοιμώμενη τσιγγάνα



Henri Rousseau, *Η κοιμώμενη τσιγγάνα* (1897).
Μουσείο Μοντέρνας Τέχνης, Νέα Υόρκη

8. Να διαβάσετε το ποίημα της Papusza Bronislaw Wajs. (Πολωνής ποιήτριας με Ρομά καταγωγή). με τίτλο «Ματωμένα δάκρυα». Ποια είναι τα ζητήματα που θέτει από τη δική της οπτική γωνία η ποιήτρια; Με ποια από τα κείμενα που διαβάσατε πιστεύετε ότι συνομιλεί;



Papusza Bronislaw Wajs, «Ματωμένα Δάκρυα»

9. Άσκηση RAFT: Στην άσκηση που ακολουθεί, μπορείτε να επιλέξετε τον ρόλο που σας αρέσει περισσότερο, βασιζόμενοι/ες στα κείμενα της συστάδας. Για να μπείτε στον ρόλο, θα πρέπει να διαβάσετε το κείμενο που θα επιλέξετε και, στη συνέχεια, να συνθέσετε ένα δικό σας, τηρώντας τα βασικά δομικά χαρακτηριστικά του είδους που σας ζητείται. Μόλις ολοκληρώσετε τη σύνθεση του κειμένου σας, μπορείτε να το εξαγάγετε και να το διαβάσετε δυνατά στην τάξη. Καλή σας επιτυχία!



Μπαίνοντας
στη θέση των
λογοτεχνικών
προσώπων:
Άσκηση RAFT

Άξονας Α΄

Ανθρώπινα δικαιώματα,
δράσεις και πρωτοβουλίες

Συστάδα 3η

Άνθρωπος και περιβάλλον: Μια αμφίρροπη σχέση



«Η δέση μας είναι μέσα δω σ' αυτό το δάσος
με τα κλαδιά κομμένα μισοκαμένους τους κορμούς
με τις ρίζες σφηνωμένες μες στις πέτρες»

Άρης Αλεξάνδρου



Σε αυτή τη συστάδα θα διαβάσετε λογοτεχνικά κείμενα που μιλούν για τις συνέπειες της ανθρώπινης συμπεριφοράς απέναντι στο φυσικό περιβάλλον και την επιτακτική ανάγκη αλλαγής αυτής της συμπεριφοράς. Επιδιώκεται:

- ▶ Να απολαύσετε διαφορετικά κείμενα ως προς τη μορφή και το νόημά τους, αναπτύσσοντας παράλληλα και τις ικανότητές σας στην εκφραστική και κατανοούσα ανάγνωση.
- ▶ Να έρθετε σε επαφή με έργα ποιητών που ανήκουν σε διαφορετικές εποχές (στη γενιά του 1930, στη δεύτερη μεταπολεμική γενιά, στη γενιά του 1970, στη δεκαετία του 1980), αλλά και σύγχρονων πεζογράφων.
- ▶ Να γνωρίσετε το είδος του «πεζόμορφου ποιήματος».
- ▶ Να παρατηρήσετε, μέσα από τα κείμενα διαφορετικών εποχών, τη στάση των ανθρώπων απέναντι στη φύση.
- ▶ Να ευαισθητοποιηθείτε σε θέματα σχετικά με την προστασία του περιβάλλοντος.
- ▶ Να εκφραστείτε δημιουργικά συνθέτοντας, είτε ατομικά είτε συνεργατικά, δικά σας κείμενα ή καλλιτεχνικά έργα αντλώντας έμπνευση από τα κείμενα της συστάδας.

Κείμενα συστάδας





Η φωτογραφία έχει δημιουργηθεί με τη βοήθεια της τεχνητής νοημοσύνης.



Παρατηρήστε την εικόνα και συζητήστε μεταξύ σας με βάση τα παρακάτω ερωτήματα:

- ▶ Τι μπορεί να έχει συμβεί;
- ▶ Ποιες λέξεις σας έρχονται στο μυαλό βλέποντας την εικόνα; Ποια συναισθήματα σας προκαλεί;
- ▶ Πώς φαντάζεστε ότι νιώθει το ζώο; Αν μιλούσε, τι νομίζετε πως θα έλεγε;

Ανδρέας Εμπειρικός
«**Ηχώ**»

Τα θήματά μας αντηχούν ακόμη
Μέσα στο δάσος με τον βόμβο των εντόμων
Και τις βαριές σταγόνες απ' τ' αγιάζι
Που στάζει στα φυλλώματα των δέντρων.
Κι ιδού που σκάζει μέσα στις σπηλιές
Η δόνησις κάθε κτυπήματος των υλοτόμων
Καθώς αραιώνουν με πελέκια τους κορμούς
Κρατώντας μες στο στόμα τους τραγούδια
Που μάθαν όταν ήτανε παιδιά
Και παίζανε κρυφτούλι μες στο δάσος.

Εμπειρικός, Α. (2008) «Τα Κάστρα του Ανέμου» (1934).
Ενδοχώρα. Αθήνα: Άγρα.

Η ποίηση της γενιάς του '30 χαρακτηρίζεται από στοιχεία της μοντέρνας γραφής, δηλαδή από τον ελεύθερο στίχο και την άρνηση κάθε περιορισμού στη μορφή του ποιήματος, την απόλυτη ελευθερία στην επιλογή του λεξιλογίου (συχνά αξιοποιείται και το καθημερινό λεξιλόγιο), αλλά και της στιχουργικής. Επίσης, τη μεγάλη ανάπτυξη της δραματικότητας, τη σκοτεινότητα των νοημάτων και το «ά-λογο» στοιχείο και, τέλος, τους απρόσμενους συνδυασμούς των λέξεων και τις εντυπωσιακές εικόνες.

Δραστηριότητες

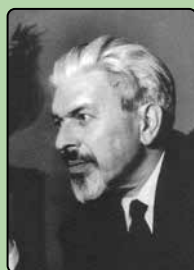
1. Πώς αντιλαμβάνεστε το νόημα του στίχου «Καθώς αραιώνουν με πελέκια τους κορμούς»; Ποια αποτελέσματα φαίνεται να έχει αυτό το αραιώμα και ποια συναισθήματα σας προκαλεί;
2. Ποια σχέση φαίνεται να έχει ο τίτλος με το περιεχόμενο του ποιήματος;
3. Αφού χωριστείτε σε ομάδες, με έμπνευση από το ποίημα και με αφετηρία τους στίχους «Κρατώντας μες στο στόμα τους τραγούδια / Που μάθαν όταν ήτανε παιδιά», γράψτε ένα δικό σας τραγούδι. Αν θέλετε, μπορείτε να αναζητήσετε και την κατάλληλη μουσική επένδυση για το τραγούδι σας, αλλά και εικόνες ώστε να δημιουργήσετε ένα videoclip με τα κατάλληλα ψηφιακά μέσα (π.χ. CapCut, TikTok, AnyMP4 κ.λπ.).
4. Χωριστείτε σε ομάδες και με «υλικά» (λέξεις, ιδέες, εικόνες, νοήματα) από το ποίημα του Ανδρέα Εμπειρικού να επιλέξετε μία από τις παρακάτω δραστηριότητες:
 - α. Να γράψετε ένα χαϊκού.
 - β. Να ζωγραφίσετε μια σκηνή από το ποίημα.

Το χαϊκού είναι ένα ποίημα που αποτελείται από τρεις μόνο στίχους. Στην πιο συνηθισμένη μορφή, ο πρώτος στίχος έχει πέντε συλλαβές, ο δεύτερος επτά και ο τρίτος πέντε. Συνολικά, αποτελείται από δεκαεπτά μόνο συλλαβές: 5, 7, 5.

(Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων, ΙΤΥΕ / «Διόφαντος» σ. 198)



Μαστορεύοντας χαϊκού
Πληροφορίες



ΑΝΔΡΕΑΣ ΕΜΠΕΙΡΙΚΟΣ (1901-1975)

Έλληνας ποιητής και ψυχαναλυτής. Το 1926-1931 βρίσκεται στο Παρίσι, όπου συνδέεται με τον André Breton και τους υπερρεαλιστές λογοτέχνες. Το 1935 εκδίδει την *Υψικάμινο*, ένα κατεχοχόν υπερρεαλιστικό κείμενο. Παράλληλα, εξάσκησε την ψυχανάλυση από το 1935 έως το 1951. Άλλα έργα του: η *Ενδοχώρα* (1945), τα *Γραπτά ή Προσωπική μυθολογία* (1960), η *Αργώ ή Πλους αεροστάτου* (1964-1965). Μετά τον θάνατό του, το 1980 κυκλοφορεί πλήρης η *Αργώ*, η συλλογή *Οκτάνα* καθώς και άλλα έργα.

Ursula Le Guin
Η λέξη για τον κόσμο είναι δάσος

Στο μακρινό μέλλον, οι Γήινοι ιδρύουν τη Νέα Ταϊτή, μια στρατιωτικού τύπου αποικία, στον κατάφυτο πλανήτη Άθσε, με σκοπό τη συστηματική υλοτόμησή του, μιας και η ξυλεία της Γης είναι πλέον αγαθό σε εξαφάνιση. Οι αυτόχθονες κάτοικοι, ένας ειρηνικός λαός δίχως τεχνολογικά επιτεύγματα και σε απόλυτη αρμονία με τη φύση, υποδουλώνονται από τους αποικιστές, οι οποίοι τους μεταχειρίζονται βάναυσα, υποχρεώνοντάς τους να εργάζονται σκληρά στην αποψίλωση των δασών του Άθσε. Στο απόσπασμα που ακολουθεί, ο ηλικιωμένος αυτόχθονας Κόρο Μένα αποχαιρετά τον νεαρότερο Σέλβερ, ο οποίος ξεκινά το ταξίδι του προς τον Νότο, με στόχο να κινητοποιήσει κι άλλους αυτόχθονες ώστε να αντιδράσουν στο καθεστώς που έχουν επιβάλει οι Γήινοι.

Εκείνη τη νύχτα, ο Κόρο Μένα πήγε με τον Σέλβερ ως το σημείο όπου είχαν συναντηθεί για πρώτη φορά, κάτω από τις χαλκόχρωμες ιτιές δίπλα στο ρέμα. Πολλοί είχαν αποφασίσει να ακολουθήσουν τον Σέλβερ προς τα νότια, καμιά εξηνταριά άτομα περίπου – τέτοια μαζική κινητοποίηση δεν είχε ξαναγίνει ποτέ. Στον δρόμο τους για να διαβούν τη θάλασσα προς το Σόρνολ θα ξεσήκωναν μεγάλο σούσουρο και θα προσέλκυαν και πολλούς άλλους να ενωθούν μαζί τους. Ο Σέλβερ είχε επικαλεστεί το δικαίωμα του Ονειρευτή να μείνει μόνος του για εκείνη τη νύχτα μόνο. Ξεκίνησε μονάχος, οι ακόλουθοί του θα τον προλάβαιναν το πρωί. Ύστερα, όταν θα είχε αναμειχθεί πλέον με το πλήθος και θα έπρεπε να δράσει, δεν θα είχε πολύ χρόνο στη διάθεσή του για την αργή και βαθιά εσωτερική διαδικασία των μεγάλων ονείρων.

«Εδώ συναντηθήκαμε», είπε ο γέρος, σταματώντας ανάμεσα στα γερμένα κλαδιά και στα πέπλα από τα χαμηλωμένα φύλλα, «κι εδώ χωρίζουμε. Είμαι σίγουρος ότι αυτοί που θα περπατούν στα μονοπάτια μας από δω και στο εξής θα αποκαλούν αυτό το μέρος Άλσος Σέλβερ».

Ο Σέλβερ δεν είπε τίποτα για λίγο, στεκόταν ακίνητος σαν δέντρο, ενώ τα αεικίνητα ασημένια φύλλα γύρω του σκούραινταν καθώς τα σύννεφα πύκνωναν πάνω από τα αστέρια. «Εσύ είσαι πιο σίγουρος για μένα απ' ό,τι είμαι εγώ», είπε τελικά· ακούστηκε μόνο η φωνή του μέσα στο σκοτάδι.

«Ναι, Σέλβερ, είμαι σίγουρος... Μου έμαθαν να ονειρεύομαι καλά και μετά γέρασα. Τώρα πια ονειρεύομαι πολύ λίγο για μένα. Και γιατί να το κάνω; Πολύ λίγα είναι πια καινούργια για μένα. Και είχα ό,τι ήθελα στη ζωή μου και ακόμα περισσότερα. Είχα ολοκληρωτή ζωή μου. Τόσες μέρες όσα και τα φύλλα του δάσους. Είμαι ένα γέρικο κούφιο δέντρο, μόνο οι ρίζες μου είναι ζωντανές. Κι έτσι, ονειρεύομαι μόνο ό,τι ονειρεύονται όλοι. Δεν έχω ούτε οράματα ούτε επιθυμίες. Βλέπω τα πράγματα όπως είναι. Βλέπω τους καρπούς να ωριμάζουν στα κλαδιά. Το δέντρο είναι βαθιά ριζωμένο και οι καρποί του ωριμάζουν

εδώ και τέσσερα χρόνια. Όλοι μας φοβόμαστε εδώ και τέσσερα χρόνια, ακόμα κι εμείς που ζούμε μακριά από τις πόλεις των ανθρώπων και τους έχουμε δει μόνο από τις κρυψώνες μας ή έχουμε δει τα πλοία τους να πετούν ψηλά, ή έχουμε δει τους νεκρούς τόπους, εκεί που έχουν κόψει τον κόσμο, ή έχουμε απλώς ακούσει διηγήσεις για όλα αυτά. Όλοι μας φοβόμαστε. Τα παιδιά ξυπνούν τη νύχτα και κλαίνε επειδή έχουν δει γίγαντες στον ύπνο τους. Οι γυναίκες δεν τολμούν να ξεμακρύνουν πολύ στα εμπορικά ταξίδια τους. Οι άντρες στα Οικήματα δεν μπορούν να τραγουδήσουν. Ο καρπός του φόβου ωριμάζει. Και βλέπω ότι εσύ τον μαζεύεις. Είσαι αυτός που κάνει τη συγκομιδή. Όλα όσα φοβόμαστε να μάθουμε εσύ τα έχεις δει, τα έχεις μάθει: εξορία, ταπείνωση, οδύνη, τη σκεπή και τους τοίχους του κόσμου να πέφτουν, τη μητέρα να πεθαίνει δυστυχισμένη, τα παιδιά να μένουν ανεκπαίδευτα, χωρίς να τα φροντίζει κανένας... Αυτή είναι μια νέα εποχή για τον κόσμο, μια κακή εποχή. Κι εσύ τα έχεις υποστεί όλα αυτά. Πηγες πιο μακριά απ' όλους. Και σ' αυτό το μακριά, στο τέλος του μαύρου μονοπατιού, μεγαλώνει το Δέντρο. Εκεί ωριμάζει ο καρπός. Εσύ δεν έχεις παρά να απλώσεις το χέρι, Σέλβερ, και να τον μαζέψεις. Και ο κόσμος αλλάζει εξ ολοκλήρου όταν ένας άνθρωπος κρατάει στο χέρι του τον καρπό εκείνου του δέντρου που οι ρίζες του είναι πιο βαθιές απ' το δάσος. Οι άνθρωποι θα μάθουν γι' αυτό το δέντρο, θα μάθουν για σένα, όπως σε μάθαμε κι εμείς. Δεν χρειάζεται να είσαι γέρος ή Μέγας Ονειρευτής για να αναγνωρίσεις έναν θεό! Όπου πηγαίνεις καίει η φωτιά· μόνο ένας τυφλός δεν μπορεί να τη δει. Όμως, Σέλβερ, αυτό που βλέπω εγώ και ίσως δεν βλέπουν οι υπόλοιποι, ο λόγος που σε αγάπησα, είναι ότι σε ονειρεύτηκα πριν συναντηθούμε εδώ. Βάδιζες σ' ένα μονοπάτι, και πίσω σου μεγάλωναν τα νεαρά δέντρα, βελανιδιές και σημύδες, ιτιές και λιόπρινα, έλατα και πεύκα, σκλήθρες, λεύκες, φράξα με λευκά άνθη, η σκεπή και οι τοίχοι του κόσμου όλου, που ανανεώνονται διαρκώς. Και τώρα πήγαινε στο καλό, αγαπημένη θεέ και γιε, και να προσέχεις».

Η νύχτα γινόταν όλο και πιο σκοτεινή καθώς έφευγε ο Σέλβερ, ώσπου, παρά τη νυχτερινή του όραση, το μόνο που διέκρινε ήταν όγκοι και μαύρα επίπεδα. Άρχισε να βρέχει. Είχε απομακρυνθεί μόλις λίγα χιλιόμετρα από το Κάνταστ, όταν συνειδητοποίησε ότι έπρεπε ή να ανάψει έναν πυρσό ή να σταματήσει. Επέλεξε να σταματήσει και, ψάχνοντας ψηλαφιστά, βρήκε ένα σημείο ανάμεσα στις ρίζες μιας μεγάλης καστανιάς. Κάθισε εκεί, με την πλάτη στηριγμένη στον φαρδύ στραβό κορμό που φαινόταν να διατηρεί ακόμα λίγη από τη θερμότητα του ήλιου μέσα του. Η λεπτή αραιή βροχή, αθέατη μέσα στο σκοτάδι, έπεφτε απαλά πάνω στα ψηλά φύλλα, στα χέρια, στον λαιμό και στο κεφάλι του, που τα προστάτευε το δασύ, λεπτό σαν μετάξι τρίχωμά του, στο χώμα, στις φτέρες και στους θάμνους πιο δίπλα, σε όλα τα φύλλα του δάσους, κοντά και μακριά. Ο Σέλβερ καθόταν ήρεμος σαν την γκρίζα κουκουβάγια που είχε κουρνιαξει σε ένα κλαδί λίγο πιο πάνω, ακοίμητος, με τα μάτια του ορθάνοιχτα στο βροχερό σκοτάδι.

Δραστηριότητες

1. «Και ο κόσμος αλλάζει εξ ολοκλήρου όταν ένας άνθρωπος κρατάει στο χέρι του τον καρπό εκείνου του δέντρου που οι ρίζες του είναι πιο βαθιές απ' το δάσος»: Πώς αντιλαμβάνεστε το νόημα του αποσπάσματος; Ποια σημασία μπορεί να έχει για την εποχή μας;
2. Πώς περιγράφεται το δάσος; Ζωγραφίστε το.
3. Με βάση το ήθος και τη στάση των δύο πρωταγωνιστών του αποσπάσματος, του Κόρο Μένα και του Σέλβερ, ποιο φαίνεται να είναι το είδος της σχέσης των αυτόχthonων με τη φύση και τη ζωή;
4. Υπάρχουν ομοιότητες ανάμεσα στο δάσος που περιγράφεται στο κείμενο και στο δάσος που απεικονίζεται στους παρακάτω πίνακες του Vincent van Gogh;



Vincent van Gogh, *Μονοπάτι στο δάσος* (1887), Van Gogh Museum, Άμστερνταμ



Vincent van Gogh, *Κορίτσι με άσπρα στο δάσος* (1882), Kröller-Müller Museum, Οτέρλο



Η λέξη για τον κόσμο είναι δάσος
Κουίζ



Γνωρίστε την «Κλιματική Λογοτεχνία»
("Ci-Fi")



URSULA LE GUIN (1929-2018)

Αμερικανίδα συγγραφέας. Έχει γράψει δοκίμια, ποιήματα, παιδικά βιβλία αλλά και έργα επιστημονικής φαντασίας. Το κοινωνικό φύλο, ο σεξισμός, ο φεμινισμός, η πολιτιστική αποξένωση και οι κοινωνικές δομές είναι στο επίκεντρο των προβληματισμών της, ενώ το έργο της αποτελεί συγχρόνως κοινωνικοπολιτικό σχόλιο. Άλλα έργα της είναι *Οι δώδεκα κατευθύνσεις του ανέμου* (1975) και *Ο αναρχικός των δύο κόσμων* (2011).

Νίκος Γκάτσος
Ο εφιάλτης της Περσεφόνης

Εκεί που φύτεωνε φλισκούνι κι άγρια μέντα
κι έβγαζε η γη το πρώτο της κυκλάμινο
τόρα χωριάτες παζαρεύουν τα τσιμέντα
και τα πουλιά πέφτουν νεκρά στην υψικάμινο.

Εκεί που σμίγανε τα χέρια τους οι μύστες
ευλαβικά πριν μπουν στο Τελεστήριο
τόρα πετάνε τ' αποτσίγαρα οι τουρίστες
και το καινούργιο παν να δουν διυλιστήριο.

Εκεί που η θάλασσα γινόταν ευλογία
κι ήταν ευχή του κάμπου τα βελάσματα
τόρα καμιόνια κουβαλάν στα ναυπηγεία
άδεια κορμιά σιδερικά παιδιά κι ελάσματα.

Κοιμήσου Περσεφόνη
στην αγκαλιά της γης
στον κόσμο το μπαλκόνι
ποτέ μην ξαναβγείς.

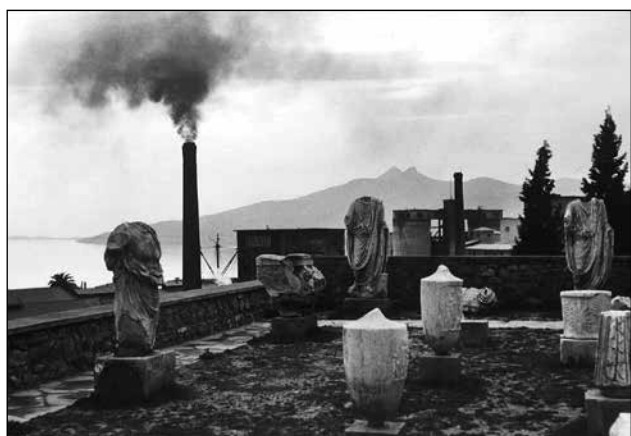
Γκάτσος, Ν. (1992). *Φύσα αεράκι φύσα με μη χαμηλώνεις ίσαμε*.
Αθήνα: Ίκαρος.

Δραστηριότητες

1. Ποια προτροπή απευθύνει το ποιητικό υποκείμενο προς την Περσεφόνη; Συμφωνείτε ή διαφωνείτε μαζί του και για ποιον λόγο;
2. Ποιες είναι οι δύο αντίθετες/διαφορετικές εκδοχές του ίδιου τοπίου; Αφού τις σημειώσετε συνοπτικά στον πίνακα που ακολουθεί και τις παρουσιάσετε με δικά σας λόγια, στη συνέχεια να ετοιμάσετε ζωγραφιές ή σκίτσα που να τις αποδίδουν.

Εκεί... (τότε)	Τώρα...

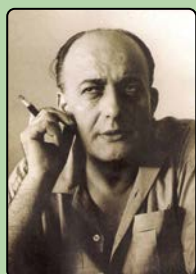
3. Να εντοπίσετε με την ομάδα σας στοιχεία μοντέρνας ποίησης στους στίχους του Νίκου Γκάτσου, ο οποίος ανήκει (όπως και ο Ανδρέας Εμπειρικός) στη γενιά του 1930, αντλώντας βοήθεια από τη σελίδα 72 και από το *Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων*.



4. Παρατηρήστε τη φωτογραφία του Ανδρέα Εμπειρικού από την Ελευσίνα. Μπορείτε να εντοπίσετε στοιχεία συνομιλίας με το ποίημα του Νίκου Γκάτσου;

Ελευσίνα, 1955.

Από το βιβλίο *Φωτοφράκτης: Οι φωτογραφίες του Ανδρέα Εμπειρικού* (2001) των Εκδόσεων Άγρα, σε επιμέλεια Γ. Σταθάτου.



ΝΙΚΟΣ ΓΚΑΤΣΟΣ (1911 ή 1914-1992)

Στιχουργός, ποιητής, μεταφραστής και κριτικός λογοτεχνίας. Σπούδασε Φιλολογία στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Φέρνοντας την ποίηση στη στιχουργική αναβάθμισε το έντεχνο ελληνικό τραγούδι. Συνεργάστηκε με σπουδαίους μουσικοσυνθέτες, όπως τον Μάνο Χατζιδάκι, τον Μίκη Θεοδωράκη και τον Σταύρο Ξαρχάκο, και τα τραγούδια του αγαπήθηκαν πολύ από το κοινό. Η ποιητική του σύνθεση *Αμοργός* (1943) αποτέλεσε σταθμό στην ιστορία της νέας ελληνικής λογοτεχνίας, επηρεάζοντας σύγχρονους και μεταγενέστερους του ποιητές. Το 1987 τιμήθηκε με το Βραβείο του Δήμου Αθηναίων για το σύνολο του έργου του.

Μαρία Κέντρου-Αγαθοπούλου
Παρελδόν

Όταν ονειρεύομαι τον κήπο μας
Μια δυνατή μυρωδιά από φρέσκο χώμα
Κυκλοφορεί μες στο δωμάτιό μου

Το πρωί που ξυπνώ
Ανοίγω όλα τα παράθυρα
Κι αρωματίζω το σπίτι
Με spray

Κέντρου-Αγαθοπούλου, Μ. (1981). *Θαλασσινό ημερολόγιο*.
Θεσσαλονίκη: Διαγώνιος.

Οι ποιητές της δεύτερης μεταπολεμικής γενιάς, οι οποίοι εμφανίζονται στα γράμματα γύρω στα 1960, νιώθουν το αντιηρωικό κλίμα της εποχής και καταφεύγουν στην εσωστρέφεια, την ενδοσκόπηση και την εξομολόγηση, εκφράζοντας μέσα από έναν αντιλυρικό λόγο¹ τον φόβο, την απόγνωση και την αίσθηση της αποτυχίας.

Δραστηριότητες

1. Στο ποίημα προβάλλεται η διάσταση ανάμεσα σε δύο καταστάσεις: ποιες είναι αυτές και πώς τις εισπράττει το ποιητικό υποκείμενο;
2. Γιατί το ποιητικό υποκείμενο επιλέγει τη λέξη *spray*, έναν αλλόγλωσσο τύπο, ως τελευταίο στίχο του ποιήματος;
3. Να χωριστείτε σε ομάδες και να εργαστείτε ως εξής:
 - α. Να αποδώσετε εικαστικά τον κήπο του ποιήματος έτσι όπως τον φαντάζεστε εσείς.
 - β. Να συνεχίσετε το ποίημα με στίχους που να διατηρούν την ίδια λιτότητα και αντιλυρικότητα στη γραφή.
 - γ. Να δώσετε έναν άλλο τίτλο στο ποίημα.



Διαβάστε το ποίημα της Μαρίας Λαϊνά,
«Επειδή απόψε». Πώς συνομιλεί με το ποίημα
της Μ. Κέντρου-Αγαθοπούλου;



ΜΑΡΙΑ ΚΕΝΤΡΟΥ-ΑΓΑΘΟΠΟΥΛΟΥ (γενν. 1930)

Ελληνίδα ποιήτρια. Εμφανίστηκε στα γράμματα το 1961 με την ποιητική συλλογή *Ψυχή και τέχνη*. Ακολούθησαν από τότε άλλες δώδεκα, με τελευταία την ποιητική συλλογή *Σαλκίμ* (2001). Παράλληλα με την ποίηση, ασχολείται με την πεζογραφία και δημοσιεύει κριτικά δοκίμια σε περιοδικά, κυρίως για την ποίηση.

1. **αντιλυρικός λόγος:** διακρίνεται από ψυχρότητα και αποστασιοποίηση, αιχμηρότητα και σκληρότητα εκφραστικών μέσων, καθημερινή - αντιποιητική γλώσσα, ρεαλισμό και συχνά σαρκασμό, που υπονομεύει τα καθιερωμένα ιδανικά, ακόμα και με κινισμό.

Ντίνος Χριστιανόπουλος
Ένας ευήθης' μαλώνει τα δέντρα

«Δεν λέω, έχετε δίκιο. Όμως κι εσείς τι κάνατε ως τώρα για ν'αποτρέψετε τις πυρκαγιές;

Μήπως κινητοποιηθήκατε καθόλου; Μήπως δημιουργήσατε ομάδες πυρασφάλειας; Μήπως ελέγχετε τους ύποπτους που σας πλησιάζουν; Δεν καταλάβατε λοιπόν πως δεν μπορείτε να αφήνεστε παθητικά στον οποιονδήποτε τυχόντα;

Και πώς καταλογίζετε σε μας αδιαφορία, όταν εσείς όχι μόνο κοιμάστε όρθια αλλά μας λέτε από πάνω:

“Μα τι θέλετε επιτέλους; Πώς κινητοποιείται ένα δέντρο;

Τι άλλο μπορούμε να κάνουμε εκτός από λουλούδια και καρπούς;”»

Χριστιανόπουλος, Ντ. (1984). *Νεκρή πιάτσα. Πεζά ποιήματα*.
Θεσσαλονίκη: Διαγώνιος.

Δραστηριότητες

1. Ποιος «μαλώνει» τα δέντρα και γιατί; Πώς απαντούν αυτά; Ποιος από τους δύο πιστεύετε ότι έχει δίκιο; Πραγματοποιήστε έναν «αγώνα λόγων» ανάμεσα στις δύο πλευρές με βάση τα παραπάνω ερωτήματα.
2. Ποια είναι τα συναισθήματα και οι σκέψεις που σας γεννώνται διαβάζοντας το ποίημα;
3. Το παραπάνω ποίημα του Ντίνου Χριστιανόπουλου είναι «πεζόμορφο». Σε συνεργασία με τον διπλανό ή τη διπλανή σας, να τεκμηριώσετε την απάντησή σας αξιοποιώντας στοιχεία από τον παρακάτω πίνακα. Υπάρχουν άλλα ποιήματα στη συστάδα που να ανήκουν στην ίδια κατηγορία; Ποια είναι αυτά;

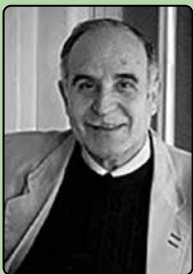
Ένα από τα χαρακτηριστικά της νεωτερικής/μοντέρνας ποίησης είναι τα **πεζόμορφα ποιήματα (poème en prose)**, των οποίων η εξωτερική μορφή θυμίζει και δίνει την εντύπωση πεζού λόγου. Τα ποιήματα αυτά δεν γράφονται σε στίχους και στροφικές ενότητες, αλλά αναπτύσσονται σε συνεχή λόγο, με την εξωτερική τους μορφή και εικόνα να μοιάζουν με πεζό λόγο. Τα ποιήματα αυτά, αν και βρίσκονται πολύ κοντά στον χαρακτήρα και το ύφος που έχει η γλώσσα της καθημερινής ομιλίας, εντούτοις δεν χάνουν την ποιητικότητα και τη μουσικότητά τους.

(Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων, ΙΤΥΕ / «Διόφαντος», σ. 144)

4. Χωριστείτε σε μικρές ομάδες και δοκιμάστε να δραματοποιήσετε τη σκηνή. Κάποιοι/ες από εσάς θα υποδυθούν τα δέντρα, ενώ οι υπόλοιποι/ες τον «ευήθη» άνθρωπο. Συζητήστε μεταξύ σας για τους διαλόγους, τις κινήσεις, τα κοστούμια, τη μουσική, αλλά και τη γενικότερη σκηνοθεσία που θα επιλέξετε για τη δραματοποίησή σας.



Διαβάστε το ποίημα του Jacques Prevert,
«Να είστε ευγενικοί». Πιστεύετε πως συνομιλεί
με το ποίημα του Ντίνου Χριστιανόπουλου;



ΝΤΙΝΟΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΠΟΥΛΟΣ (1931-2020)

Γεννήθηκε στη Θεσσαλονίκη. Φοίτησε στο τμήμα Φιλολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Εργάστηκε ως βιβλιοθηκάριος στη Δημοτική Βιβλιοθήκη της πόλης. Ασχολήθηκε με την επιμέλεια εκδόσεων και με τη διεύθυνση του περιοδικού *Διαγώνιος*. Η πρώτη ποιητική συλλογή του είχε τον τίτλο *Εποχή των ισχνών αγελάδων* (1950). Εξέδωσε πολλές ποιητικές συλλογές, αλλά και πεζά κείμενα, μελέτες, δοκίμια και μεταφράσεις.

Τάσος Δενέγρης
Η εξέλιξη του τοπίου

Ήταν εδώ πιο παλιά το Θριάσιο πεδίο
Όλο ελιές και Μυστήρια
Τώρα έχουν σχολάσει στο επιστημονικό τοπίο
Της Ελευσίνας.

Πύρινες γλώσσες, σταθμοί ακατάληπτοι
Σωληνώσεις, κουδούκλια
Τι ψύχραιμος θρίαμβος.

Όμως η θάλασσα
Δεν συμμερίζεται
Κι έχει θυμώσει

Γιατί η ρύπανση
Έφτασε στα όργανά της
Τα πιο απόκρυφα.

Δενέγρης, Τ. (1985). *Ακαριαία*.
Αθήνα: Ύψιλον/Βιβλία.

Δραστηριότητες

1. Με ποιο από τα ποιήματα της συστάδας φαίνεται ότι συνομιλεί το παραπάνω; Αφού το εντοπίσετε, στη συνέχεια να συμπληρώσετε τον πίνακα με τα κοινά σημεία των δύο ποιημάτων.

Τίτλος ποιήματος:	Τίτλος ποιήματος: Η εξέλιξη του τοπίου
Ποιητής:	Ποιητής: Τάσος Δενέγρης

Στη συνέχεια, να σημειώσετε και να παρουσιάσετε τις διαφορές τους ως προς τη μορφή (γλώσσα, εκφραστικά μέσα). Πού πιστεύετε ότι οφείλονται αυτές οι διαφορές;

2. Πώς παρουσιάζεται η θάλασσα στο ποίημα; Πού οφείλεται αυτή η αντίδρασή της; Με ποιο εκφραστικό μέσο γίνεται η αντίδραση αυτή περισσότερο αισθητή;
3. Υποθέστε ότι μεταφέρεστε ξαφνικά στον αρχαιολογικό χώρο της φωτογραφίας «Ελευσίνα 1955» του Ανδρέα Εμπειρίκου (σελ. 77), τη στιγμή που ζωντανεύουν τα αγάλματα και συνομιλούν. Σταθείτε λίγο παράμερα και κρυφακούστε τη συνομιλία τους. Ποιες θα μπορούσαν να είναι οι σκέψεις, οι προβληματισμοί και οι επιθυμίες τους;



Δείτε εδώ την «εξέλιξη του τοπίου».



ΤΑΣΟΣ ΔΕΝΕΓΡΗΣ (1934-2009)

Γεννήθηκε στην Αθήνα. Εμφανίστηκε στα ελληνικά γράμματα το 1952. Υπήρξε μέλος της συντακτικής επιτροπής του περιοδικού *Πάλι* και συνεργάστηκε στην ομαδική έκδοση *Έξι ποιητές* (1971). Μερικές από τις ποιητικές συλλογές του είναι: *Ποιήματα 1952-1969* (1975), *Το αίμα του λύκου* (1978), *Θειάφι και αποθέωση* (1982), *Ακαριαία* (1985), *Το πνεύμα της άμυνας* (1999), κ.ά.

Τάσος Γαλάτης
Οι κυνηγοί

Απόψε το 'στρωσε για τα καλά
είπε η μάνα του σκαντζόχοιρου.

Κρουστάλλιασε η ουρά μου
είπε η γιαγιά της αλεπούς.

Πεινάω, κλαψούρισε
η εγγόνα της νυφίτσας.

Αλίμονό μου η μαύρη
πώς ασπρίσαν τα φτερά μου
τσίριξε η θυγατέρα της κουρούνας.

Έβγα παππού να δεις
πώς τρέχω μες στα χιόνια
σκίρτησε ο μικρός λαγός.

Τότε φανήκανε οι κυνηγοί
ν' ανηφορίζουνε το Μαίναλο.

Γαλάτης, Τ. (1986). *Τα χαράγματα*.
Αθήνα: Πλέθρον.

Δραστηριότητες

1. Ποια εντύπωση σας δημιουργεί το ποίημα;
2. Να σχολιάσετε τη μορφή του ποιήματος με βάση το είδος του στίχου, τις στροφές, το μέτρο, την παρουσία ή όχι ομοιοκαταληξίας και τα σημεία στίξης.
3. Χωριστείτε σε ομάδες των τεσσάρων ή πέντε ατόμων και διηγηθείτε το ποίημα σαν να ήταν παραμύθι. Τι θα γίνει στο τέλος; Μπορείτε να δώσετε μια διαφορετική εκδοχή από αυτή που δίνει ο ποιητής;

Στη συνέχεια, οι μισοί/ές από εσάς να αναλάβουν να καταγράψουν το παραμύθι και οι υπόλοιποι/ες να το οπτικοποιήσουν με ζωγραφική, κολάζ ή κάποιο άλλο μέσο, ακόμα και ψηφιακό.
4. Η σπονδυλωτή ταινία του Παντελή Βούλγαρη *Όλα είναι δρόμος* (1997) περιλαμβάνει τρεις ιστορίες. Αναζητήστε εκείνη με τον τίτλο *Η τελευταία νανόχληνα* και παρακολουθήστε την. Πώς σας φάνηκε; Σε ποια σημεία, κατά τη γνώμη σας, συνομιλεί με το ποίημα του Τάσου Γαλάτη;



Μιλώντας για τα δάση – Δραστηριότητα



Πηγή: www.polein.gr

ΤΑΣΟΣ ΓΑΛΑΤΗΣ (γενν. 1937)

Γεννήθηκε στο Αργοστόλι της Κεφαλονιάς τον Δεκέμβριο του 1937, με καταγωγή από τη Νέα Φιγαλεία της Ολυμπίας. Σπούδασε στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Ποιήματά του δημοσιεύτηκαν για πρώτη φορά στο περιοδικό *Πανσπουδαστική* (Απρίλιος 1962). Το πρώτο του βιβλίο *Μυθολογία του δάσους* (1962) χαρακτηρίστηκε από την κριτική «σαν μια παρουσία από τις σπανιότερες μέσα στην παραγωγή των νεοτέρων». Άλλα έργα του είναι *Τα παροράματα* (1968) και το *Ανιπτώποδες και Σφενδονήτες* (2006).

Αντώνης Φωστιέρης
Κατοικίδιο δάσος

Στο δροσερό σαλόνι σας θροΐζει ένα δάσος.
Αυτά τα έπιπλα που ακούτε ν' ανασαίνουν
Φυλάνε ακόμα ενστικτώδη φτερωτά
Μες στα φυλλώματα. Κι αν τρίζουνε
Κάθε που μπαίνει νέος επισκέπτης
Θα 'ναι που νιώθουνε κρυμμένο το τσεκούρι
Να τροχίζεται. Σ' ανώδυνο χαμόγελο
Αβροφροσύνης τούτη τη φορά.
Τις νύχτες αλαφιάζονται
Και το χοντρό τους νύχι από ρίζα
Χώνεται
Στον βράχο του τσιμέντου. Οι κλώνοι τους
Ρημάζουν τα ταβάνια – να οι ρωγμές
Του ξύλου που μουγκρίζει. Αφήστε τα·
Ούτε μ' αλήθεια ούτε με πλάνη λειαίνονται
Οι ρόζοι σε μια φλούδα γηρατειών· Αφήστε τα.
Κι αν το τικ-τακ του σκουληκιού υποδύεται
Τον χτύπο της καρδιάς τους
Αυτά ονειρεύονται το ηρωικό λαμπάδιασμα
Να 'ρθει επιτέλους να χωρίσει πνεύμα
Από κορμί
Λάμψη και κάρβουνο.

Φωστιέρης, Α. (1987). *Το θα και το να του θανάτου*.
Αθήνα: Καστανιώτης.

Οι **ποιητές της γενιάς του '70**, της τρίτης μεταπολεμικής γενιάς ή της «γενιάς της αμφισβήτησης» ή αλλιώς της «γενιάς της άρνησης», θα απομακρυνθούν από την έκφραση του ατομικού συναισθήματος της δεύτερης μεταπολεμικής γενιάς και θα εκφράσουν μέσα από τα ποιήματά τους ένα αίσθημα καθολικής κοινωνικής αμφισβήτησης και απογοήτευσης για τις πολιτικές (ψυχροπολεμικό κλίμα, απειλή ενός πυρηνικού ολέθρου) και τις κοινωνικές εξελίξεις (καταναλωτισμός, αλματώδης εξέλιξη της τεχνολογίας), που θα διατυπωθεί με μια γλώσσα καταγγελτική και ειρωνική.

(Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Α', Β', Γ' Γυμνασίου, ΙΤΥΕ «Διόφαντος», σσ. 169-170)

Δραστηριότητες

1. Να εντοπίσετε εικόνες του ποιήματος με τις οποίες το ποιητικό υποκείμενο «δίνει ζωή» στα έπιπλα του σαλονιού. Γιατί νομίζετε πως το κάνει αυτό;
2. Πώς παρουσιάζεται στο ποίημα η σχέση του ανθρώπου με τα έπιπλα; Σε ποιους στίχους, κατά τη γνώμη σας, γίνεται ειρωνική και καταγγελτική η γλώσσα του ποιήματος;
3. Υποθέστε ότι ξαφνικά στο σαλόνι του σπιτιού σας «ζωντανεύουν» τα ξύλινα έπιπλά σας και ακούτε «τον χτύπο της καρδιάς τους». Ποιο παράπονο σας εκφράζουν και ποια είναι η δική σας απάντηση;
4. Χωριστείτε σε ομάδες των τεσσάρων ατόμων και, αφού διαβάσετε πάλι προσεκτικά το ποίημα, να επιλέξετε μία από τις ακόλουθες δραστηριότητες:
 - α. Να γράψετε σύντομες προτάσεις για τα συναισθήματα που σας προκαλεί και, στη συνέχεια, να τις ανακοινώσετε στην ολομέλεια της τάξης.
 - β. Να οπτικοποιήσετε το ποίημα με δικές σας ζωγραφιές.
 - γ. Να διαβάσετε εκφραστικά το ποίημα και να ηχογραφήσετε τις διαφορετικές αναγνώσεις σας.



Δείτε εδώ πώς ο εικαστικός Γιάννης Ψυχοπαίδης φαντάστηκε το «Κατοικίδιο δάσος».



ΑΝΤΩΝΗΣ ΦΩΣΤΙΕΡΗΣ (γενν. 1953)

Γεννήθηκε στην Αθήνα το 1953. Σπούδασε Νομικά στην Αθήνα και Ιστορία Δικαίου στο Παρίσι. Έχει εκδώσει τα ποιητικά βιβλία: *Το Μεγάλο Ταξίδι* (1971), *Εσωτερικοί χώροι ή Τα είκοσι* (1973), *Ποίηση μες στην Ποίηση* (1977), *Σκοτεινός Έρωτας* (1977), *Ο διάβολος τραγούδησε σωστά* (1981), *Το θα και το να του θανάτου* (1987), *Η σκέψη ανήκει στο πένθος* (1996), *Πολύτιμη Λήθη* (2003), *Τοπία του τίποτα*, (2013), *Θάνατος ο Δεύτερος* (2020), κ.ά.

Στρατής Πασχάλης
Σκίρτημα

Την ώρα που ένα πλήθος στροβιλίζεται
βρέθηκα να περνώ στη λεωφόρο
μέσα σε λεύκες και ιτιές
από τον άνεμο του πρωινού
παρασυρμένος.

Και ξαφνικά,
τα μάτια μου μεθώντας
με το παιχνίδισμα ίσκιων μαδιών¹ που έριχναν
στα πρόσωπα των διαβατών τα δέντρα,
ο ουρανός ψηλά ήταν θαδύχρωμος
κι ένας ήλιος αγνός τα πράγματα έδειχνε
ακριβώς όπως είναι,

αισθάνθηκα ότι δεν ήμουν πια εγώ
τυχαία λεπτομέρεια στο συρφετό² μιας πόλης
αλλά ότι διέσχιζα έναν θρίαμβο
που γύρω μου αλάλαζε και σπαρταρούσε
ότι περνούσα νικητής μέσ' από λεύκες και ιτιές
τον έρωτα πηγαίνοντας να κατακτήσω.

Πασχάλης, Στρ. (1994). *Άνθη του νερού*.
Αθήνα: Ίκαρος.

1. **μαβής:** (επίθετο) αυτός που έχει μενεξεδί χρώμα, μοβ.
2. **συρφετός:** (ουσιαστικό) ασύνταχτο πλήθος, όχλος, τσούρμο.

Η **ποίηση της δεκαετίας του 1980** διακρίνεται από μια νεορομαντική τάση που υποστηρίζεται από το στοιχείο της υπερβολής και της έντονης δραματικότητας για θέματα όπως η φθορά, η απουσία του έρωτα, η φρίκη και ο παραλογισμός του σύγχρονου κόσμου. Οι ποιητές προβάλλουν τη φυγή από την πραγματικότητα. Ο λόγος τους, που εκφράζει κυρίως το ατομικό συναίσθημα, υποστηρίζεται άλλοτε από τη ρυθμικότητα του ελεύθερου στίχου και άλλοτε από την αναβίωση των παραδοσιακών μέτρων.

Δραστηριότητες

1. Ποια συναισθήματα γεννώνται στο ποιητικό υποκείμενο καθώς διασχίζει τη «λεωφόρο μέσα σε λεύκες και ιτιές»; Ποια δύναμη του ενεργοποιούν τα δέντρα του αστικού τοπίου;
2. Διακρίνετε στο ποίημα το σχήμα της υπερβολής και της έντονης δραματικότητας του ποιητικού «εγώ»; Να αναφέρετε συγκεκριμένες λέξεις, φράσεις ή στίχους.
3. Σε συνεργασία με την ομάδα σας, γράψτε το ποίημα από την οπτική του πλήθους που παρακολουθεί το ποιητικό υποκείμενο να διασχίζει τους δρόμους της πόλης. Διαλέξτε το ύφος που επιθυμείτε (έκπληκτο, αδιάφορο, βιαστικό, εκνευρισμένο, κ.ά.). Στη συνέχεια, να διαβάσετε με τρόπο εκφραστικό το ποίημά σας στην ολομέλεια της τάξης.



Vladimir Kush, *Ο άνθρωπός μου*: Πώς συνομιλεί το έργο τέχνης με το ποίημα του Στρατή Πασχάλη;



ΣΤΡΑΤΗΣ ΠΑΣΧΑΛΗΣ (γενν. 1958)

Γεννήθηκε στην Αθήνα. Σπούδασε Πολιτικές Επιστήμες και Δημόσιο Δίκαιο στη Νομική Σχολή Αθηνών. Ορισμένες από τις ποιητικές συλλογές και συνθέσεις του είναι οι ακόλουθες: *Ανακτορία* (1977), *Ανασκαφή* (1984), *Βυσσινιές στο σκοτάδι* (1991), *Άνθη του νερού* (1994), *Κωμωδία* (1998), *Κοιτάζοντας δάση* (2002), *Εποχή παραδείσου* (2008, βραβείο ποίησης περιοδικού *Διαβάζω* 2009), *Η Μεγάλη Παρασκευή* και *Ο τοίχος με την κόκκινη βουκαμβίλια* (2021).

Κώστας Αρκουδέας Οι μικρές πάπιες του φθινοπώρου

Το διήγημα διαδραματίζεται στη Βενετία τη στιγμή της βύθισής της εξαιτίας μιας καταρρακτώδους βροχόπτωσης που προκάλεσε την υπερχειλίση του Μεγάλου Καναλιού.

Όσοι έλεγαν πως ήταν κακό προμήνυμα που φέτος δεν εμφανίστηκαν οι *fisole*, οι μικρές πάπιες του φθινοπώρου, δεν έπεσαν έξω. Έβρεχε ασταμάτητα. Τα μαύρα σαν μελάνι κανάλια φούσκωσαν και ξεχείλισαν το Μεγάλο Κανάλι. Η αποφορά¹ του σάπιου νερού ήταν έντονη, τόσο που σε ανάγκαζε να κλείνεις τη μύτη σου. Η θάλασσα κάλυψε τα σκαλοπάτια από λευκό μάρμαρο, τους κομπούς κίονες, τα λεπτοδουλεμένα ανάγλυφα από πορφυρίτη, τις πύλες των ανακτόρων, τις διαβρωμένες προσόψεις των κτιρίων.

Κάποιες γειτονιές βρίσκονταν ήδη κάτω από την επιφάνεια του νερού, με τα καμπαναριά των εκκλησιών και τις κωνικές καμινάδες των σπιτιών να εξέχουν σαν φουγάρα μισοβυθισμένου πλοίου.

Τα ορειχάλκινα άλογα στη μεγάλη πύλη του Σαν Μάρκο ανασηκώνονταν στα πίσω ποδάρια τους, λες και πάσχιζαν να προφυλαχτούν από την πλημμύρα. Οι 72 δόγηδες² κοίταζαν βλοσυρά τους εθελοντές καθώς τους μετέφεραν χέρι με χέρι από το Παλάτι των Δόγηδων στα βαπορέτα που περίμεναν με τις μηχανές αναμμένες. Όταν φορτώθηκε και ο τελευταίος, τα πλοiάρια απέπλευσαν πανικόβλητα αφήνοντας πίσω τους εθελοντές να καλούν σε βοήθεια.

[...]

Τρεις ηλικιωμένοι που γνώριζαν τη Βενετία σαν την παλάμη τους είχαν σταθεί στην άκρη μιας *altana*, μιας βεράντας-εξώστη, και ολοφύρονταν.³

«Μου το έλεγαν τόσα χρόνια, και δεν το πίστευα», έλεγε σοκαρισμένος ο πρώτος.

«Δεν φανταζόμουν τέτοιο θέαμα», μουρμούριζε ο δεύτερος.

«Η σκοτεινή ώρα της Βενετίας, καταμεσής του μεσημεριού», παραμιλούσε ο τρίτος. «Το είδαμε κι αυτό...»

Οι Βενετσιάνοι εγκατέλειπαν την πόλη τους παίρνοντας όσα μπορούσαν να σώσουν. Τον τόνο της ερημιάς έδιναν οι *campi*, οι μικρές πλατείες, που άλλοτε έσφυζαν από ζωή. Τώρα ήταν άδειες, αφημένες στην τύχη τους. Το μόνο που ακουγόταν ήταν το μονότονο πάφλασμα της βροχής.

1. **αποφορά:** πολύ δυσάρεστη μυρωδιά, έντονη δυσοσμία.

2. **δόγης:** τίτλος του ανώτατου άρχοντα στις δημοκρατίες της Βενετίας και της Γένοβας κατά την περίοδο του Μεσαίωνα και της Αναγέννησης.

3. **ολοφύρομαι:** θρηγώ.

Σε κάποια γόνδολα υπήρχε ένας μοναχικός επιβάτης, γύρω στα εξήντα, αστός – ποιος ξέρει πόσα είχε πληρώσει για να απολαμβάνει αυτή την τιμή. Είχε συγκεντρώσει όλα του τα υπάρχοντα γύρω από ένα πιάνο και έπαιζε έναν μελαγχολικό σκοπό. Οι στάλες της βροχής γλιστρούσαν πάνω του κι έπεφταν στο πιάνο, συνοδεύοντας με τον υπόκωφο χτύπο τους την παράξενη μελωδία.

Ένα μαγαζί που εμπορευόταν πολυελαίους βυθιζόταν αργά αργά στα Ύδατα της Στυγός.⁴ Ως ύστατο χαιρετισμό, ο ιδιοκτήτης του, ένας ευσταλής⁵ γέροντας, είχε ανάψει όλους τους πολυέλαιους, πολλοί εκ των οποίων ήταν φτιαγμένοι από γυαλί Μουράνο και στολισμένοι με λουλούδια. Τους έβλεπε να σβήνουν ο ένας μετά τον άλλον, η μία λάμπα μετά την άλλη, και φύσαγε τη μύτη του προσπαθώντας να κρύψει τη συγκίνησή του.

Μια μεγάλη πομπή από οικοσκευές και αντικείμενα καθημερινής χρήσης κυλούσε μπροστά από την εκκλησία του Αγίου Ιερεμία για να καταλήξει στο Μεγάλο Κανάλι, εκεί όπου διοχετεύονταν τα πάντα. Χάνοντας τη λάμψη της, η Βενετία μετατρέποταν σε μια μεσαιωνική πόλη γεμάτη ρωγμές που δεν είχε τίποτα να επιδείξει.

«Τη Βενετία πρέπει να τη δεις μετά τη βροχή», έλεγε και ξανάλεγε κάποτε ο Ουίστερ.

Πόσο γελοίες έμοιαζαν τώρα οι παλιές ρήσεις!

Η πτώση της Βενετίας έμοιαζε με θανάσιμη γιορτή στην οποία έπαιρναν μέρος όλα τα διάσημα τέκνα της. Έμποροι, ναυτικοί, τραπεζίτες, αρχιτέκτονες, διπλωμάτες, καλλιτέχνες και τυχοδιώκτες από τον Μάρκο Πόλο και τον Τιέπολο ως τον Τιτσιάνο και τον Βιβάλντι, μαγεμένοι από τα ηδυπαθή⁶ γούστα της. Αντίθετα, την απέφευγαν οι ποιητές και οι στοχαστές. Δεν χώραγε η διανόηση μέσα σε τόση χλιδή.

Το τέλος της αφθονίας.

Ξελιγωμένοι από την πείνα γλάροι αναδεύονταν στις σημαδούρες. Τα περιστέρια που φώλιαζαν στις εσοχές, τίνιζαν τρομαγμένα τα φτερά τους και κουτσούλιζαν. Ένας δαιμόνιος Γενοβέζος πούλαγε σκάφανδρα στους τουρίστες. Στολές καταδύσεων με αμπούλες οξυγόνου, που τους επέτρεπαν να κάνουν υποβρύχιες λήψεις στην πόλη την ώρα που βυθιζόταν. Τόσοι αιώνες στην τέχνη της αναπαράστασης και ούτε ένας ντόπιος δεν βρισκόταν εκείνη τη στιγμή να απαθανατίσει τον κατακλυσμό.

Αρκουδέας, Κ. (2019). Οι μικρές πάπιες του φθινοπώρου. περ. *Χάρτης* (5). Ανάκτηση στις 15.07.2024 από:

<https://www.hartismag.gr/hartis-5/poiisi-kai-pezograpfia/oi-mikres-papies-toy-foinopwroy>

Αναδημοσιευμένο με αλλαγές στον τόμο διηγημάτων *Η νόσος της αδράνειας και άλλες ιστορίες*.

Αθήνα: Καστανιώτης, 2021.

4. **Ύδατα της Στυγός:** Τα νερά της Στύγας όπου οι θεοί έδιναν τον πιο μεγάλο όρκο. Πήγαζαν από τα Τάρταρα. Γεωγραφικά η περιοχή τοποθετείται στον Χελμό της Αχαΐας. Στο διήγημα χρησιμοποιείται μεταφορικά για να δηλώσει το απειλητικό σκηνικό.

5. **ευσταλής:** που έχει ωραίο παράστημα· λεβεντόκορμος.

6. **ηδυπαθής:** (επίθετο) αισθησιακός.

Δραστηριότητες

1. Ποια είναι η κατάσταση που επικρατεί στη Βενετία και πού οφείλεται;
2. Ποια εικόνα του κειμένου σας εντυπωσιάζει περισσότερο και γιατί;
3. Οι κάτοικοι της πόλης αντιδρούν με διάφορους τρόπους στη συμφορά. Ποιος από αυτούς σας προκαλεί μεγαλύτερη έκπληξη και γιατί;
4. Υποθέστε ότι οι «μικρές πάπιες του φθινοπώρου» στέλνουν ένα γράμμα στους κατοίκους της Βενετίας, προειδοποιώντας τους για την επικείμενη καταστροφή. Χωριστείτε σε ομάδες και, αφού πρώτα αναζητήσετε στοιχεία σχετικά με το οικολογικό πρόβλημα της Βενετίας, στη συνέχεια γράψτε το γράμμα προς τους κατοίκους.

Πηγή: hartismag.gr



Μικρογραφία από χειρόγραφο της Αποστολικής Βιβλιοθήκης Βατικανού

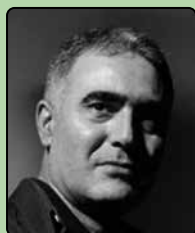
Εναλλακτικά, να ζωγραφίσετε με την ομάδα σας συννεφάκια στην παραπάνω εικόνα και να γράψετε μέσα σε αυτά όσα συζητούν οι πάπιες και τα υπόλοιπα πουλιά της λίμνης για το πρόβλημα της πλημμυρισμένης Βενετίας. Μοιραστείτε, στη συνέχεια, όσα γράψατε με τους συμμαθητές και τις συμμαθήτρίδες σας.



«Οι μικρές πάπιες του φθινοπώρου»
– Κουίζ



Διαβάστε το απόσπασμα από το μυθιστόρημα του Δημήτρη Χριστόπουλου, *Τζίντιλι*. Πώς συνομιλεί με το κείμενο του Κ. Αρκουδέα;



ΚΩΣΤΑΣ ΑΡΚΟΥΔΕΑΣ (γενν. 1958)

Γεννήθηκε στην Αθήνα. Δημοσίευσε για πρώτη φορά το 1986 τη συλλογή ιστοριών *Άσ' τον Μπομπ Μάρλεϋ να περιμένει*. Ακολούθησαν τα έργα *Η πόλη με τα χίλια πρόσωπα* (1987), *Το τραγούδι των τροπικών* (1988), *Τα κατά Αιγαίον πάθη* (1994), *Ποτέ τον ίδιο δρόμο* (1999), *Ο πειρατής* (2003), *Ο Μεγαλέξανδρος και η σκιά του* (2004), *Ο αριθμός του Θεού* (2008) και *Παράφορο πάθος* (2013). *Το χαμένο Νόμπελ - Μια αληθινή ιστορία* (2015) και *Η νόσος της αδράνειας και άλλες ιστορίες* (2021).

Παίζοντας με τα κείμενα

1. Μπορείτε να ερμηνεύσετε τη σχέση που υπάρχει ανάμεσα στα λογοτεχνικά κείμενα της συστάδας και στους στίχους του Άρη Αλεξάνδρου οι οποίοι βρίσκονται στην αρχή (σ. 69);
2. Αναζητήστε το ντοκιμαντέρ *Αγέλαστος πέτρα* (2000) του Φίλιππου Κουτσαφτή. Με ποια από τα κείμενα της συστάδας φαίνεται να συνομιλεί; Στη συνέχεια, να καταγράψετε τα θέματα στα οποία αναφέρεται και, αφού χωριστείτε σε ομάδες, κάθε ομάδα να συζητήσει ένα από τα θέματα αυτά και να γράψει ένα μικρό κείμενο 150 λέξεων, το οποίο θα διαβαστεί στην ολομέλεια της τάξης.
3. Παρατηρήστε τον παρακάτω πίνακα του Δανιήλ Γουναρίδη με τον τίτλο *Η πόλις* (1974). Πώς φαντάζεστε τη ζωή σε μια τέτοια πόλη;



Δανιήλ Γουναρίδης, *Η πόλις* (1974), Εθνική Πινακοθήκη
- Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτσου, Αθήνα

4. Αξιοποιώντας ένα ψηφιακό εργαλείο (π.χ. το χρονολόγιο του e-me content, το timetoast ή κάποιο ανάλογο) να δημιουργήσετε μια διαδραστική χρονογραμμή με τα κείμενα της συστάδας.



Sean Yoro, Ζωγραφίζοντας
την κλιματική κρίση – Συλλογή εικόνων



Greta Thunberg:
δράση για το κλίμα

5. Να επιλέξετε το ποίημα της συστάδας που σας αρέσει περισσότερο και να γράψετε ένα δικό σας ποίημα με θέμα την οικολογική καταστροφή ακολουθώντας τα τεχνοτροπικά χαρακτηριστικά της γενιάς στην οποία ανήκει ο ποιητής (λεξιλόγιο, εκφραστικά μέσα). Το ποίημά σας μπορεί να είναι πεζόμορφο ή σε στροφικές ενότητες. Αν θέλετε, μπορείτε να δουλέψετε και ομαδικά.



Μεταπολεμική Νεοελληνική
Λογοτεχνία – Πληροφορίες



Με αφορμή τα κείμενα της συστάδας,
παίξετε το «Παιχνίδι του Κύβου:
Κοντά στη φύση».

6. Υποθέστε ότι η περιοχή σας αντιμετωπίζει ένα οξύ οικολογικό πρόβλημα που απειλεί την περιβαλλοντική ισορροπία (π.χ. μόλυνση υδάτων, σκουπίδια, παράνομη ανθρώπινη παρέμβαση στο περιβάλλον ή κάτι ανάλογο). Η τάξη σας αποφασίζει να αναλάβει δράση και να πάρει θέση. Χωριστείτε σε έξι ομάδες και αποφασίστε ποιο χρώμα «καπέλου» θα πάρει η κάθε ομάδα. Στη συνέχεια εργαστείτε κάθε ομάδα χωριστά, μέσα σε καθορισμένα χρονικά πλαίσια, επιλέγοντας και τον εκπρόσωπό σας στην ολομέλεια. Ορίστε, επίσης, ποια ομάδα θα ξεκινήσει πρώτη. Συνήθως ξεκινάει η ομάδα που φέρει το μπλε «καπέλο». Όταν ακουστούν όλες οι πλευρές, τότε θα έχετε οδηγηθεί σε μια συλλογική και επιτυχημένη στρατηγική αντιμετώπισης του προβλήματος.

Τα έξι «καπέλα της σκέψης» ¹ (έξι διαφορετικές κατευθύνσεις της σκέψης)		
Αν φοράτε...	Τότε σας χαρακτηρίζει...	Ποια είναι η πρότασή σας;
	«Δημιουργικότητα/αξιοποίηση εναλλακτικών λύσεων»	
	«Αισιοδοξία – ελπίδα – λογική πλευρά των πραγμάτων»	
	«Ορθή κρίση» (περισυλλογή, αξιολόγηση, κριτική σκέψη)	
	«Οργάνωση σκέψης και συντονισμός»	
	«Αντικειμενικότητα – ουδετερότητα – πειθαρχία»	
	«Συναισθηματική πλευρά των πραγμάτων/ένστικτο»	

1. Πρόκειται για τη γνωστή μεθοδολογία «Έξι καπέλα σκέψης» (Six Thinking Hats) του Edward de Bono.

Άξονας Β΄

Εξερεύνηση:

Η δημιουργία του πολιτισμού και η ποιότητα της ζωής

Συστάδα 1η

Κείμενα για την αγάπη από την παλαιότερη λογοτεχνία
(13ος-17ος αιώνας)



«Ό,τι δεν αγαπούμε, δεν υπάρχει»

Κωστής Παλαμάς



Σε αυτή τη συστάδα θα διαβάσετε λογοτεχνικά κείμενα που ανήκουν στην παλαιότερη λογοτεχνία, από τον 13ο ως τον 17ο αιώνα. Επιδιώκεται:

- ▶ Να αναγνωρίσετε, διαβάζοντάς τα, τα διαχρονικά θέματα που απασχολούν τον άνθρωπο, όπως είναι η αγάπη σε όλες τις μορφές της (έρωτας, μητρική / πατρική αγάπη, φιλία).
- ▶ Να γνωρίσετε κορυφαία λογοτεχνικά και θεατρικά έργα της Κρητικής Αναγέννησης.
- ▶ Να παρακολουθήσετε την εξέλιξη της ελληνικής γλώσσας, αλλά και τις ιδιαιτερότητες των τοπικών ιδιωμάτων.
- ▶ Να εντοπίσετε εκφραστικούς τρόπους και τεχνικές στα έργα της κρητικής λογοτεχνίας που επηρέασαν μεταγενέστερους λογοτέχνες.

Κείμενα συστάδας





Μικρογραφία από τον χειρόγραφο Κώδικα Manesse του δημώδους ερωτικού μυθιστορήματος του 14ου αι. *Κατά Καλλίμαχον και Χρυσορρόην ερωτικόν διήγημα* (περ. 1305-1340), Βιβλιοθήκη Χαϊδελβέργης, Γερμανία



Παρατηρήστε την εικόνα και συζητήστε μεταξύ σας με βάση τα ερωτήματα:

- ▶ Ποια φαίνεται να είναι η σχέση των δύο νέων;
- ▶ Σε ποια εποχή ζουν;
- ▶ Πώς φαντάζεστε το μέλλον τους;
- ▶ Θα θέλατε να ζείτε στην ίδια εποχή;

Ανωνύμου
Αφήγησις Λιβίστρου και Ροδάμνης

Το έμμετρο μυθιστόρημα («μυθιστορία») *Αφήγησις Λιβίστρου και Ροδάμνης*, έργο ανώνυμου λογοτέχνη, αποτελεί μια από τις εκτενέστερες (περίπου 4.650 στίχοι) και αρτιότερες βυζαντινές ερωτικές μυθιστορίες από τις πέντε συνολικά, οι οποίες εμφανίστηκαν κατά την παλαιολόγεια περίοδο (13ος-15ος αι.). Ίσως είναι η παλαιότερη χρονολογικά μυθιστορία, η οποία έχει διασωθεί σε πέντε χειρόγραφα (πέντε κώδικες) που περιλαμβάνουν τρεις διαφορετικές διασκευές του έργου, φανερώνοντας τη μεγάλη δημοφιλία του. Στο απόσπασμα που ακολουθεί, ο βασιλιάς του λατινικού βασιλείου της Λιβάνδρου, Λίβιστρος, ύστερα από μια δίχρονη περιπλάνηση αναζήτησης, συναντά τη Ροδάμνη, την όμορφη πριγκίπισσα του Αργυρόκαστρου, την οποία ο θεός Έρωτας προορίζει για γυναίκα του και του το έχει φανερώσει με τρία διαδοχικά όνειρα. Στο ανθολογούμενο απόσπασμα οι δύο νέοι συναντώνται για πρώτη φορά σε ένα σκιερό δάσος έξω από το κάστρο, όπου ο νεαρός βασιλιάς έχει στρατοπεδεύσει περιμένοντας με αγωνία να συναντήσει τη Ροδάμνη. Μια σειρά από περιπέτειες και δοκιμασίες θα ακολουθήσουν μετά από αυτή την πρώτη συνάντησή τους, πριν να καταφέρουν οι δυο νέοι να ζήσουν ευτυχισμένοι.



Αφήγησις Λιβίστρου και Ροδάμνης
 – Γλωσσάρι



Λεξικό της Μεσαιωνικής Ελληνικής
 Δημόδους Γραμματείας

Οκάποτε ήλθεν της αυγής το ερωτικόν αστρίτισιν,
 είδα τον ήλιον, ήρξατο απάρτι¹ να χαράζη·
 λαλώ, εξυπνώ παιδόπουλον, στρώνει με το φαρίν² μου,
 λαμπρόν, σελλοχαλίνωτον³ μετά λαμπρών μαργάρων,⁴
 (ήτον δεσ και η χεότη⁵ του με την χιννέαν⁶ θαμμένη.
 Εγώ εξοπλίσθην ένδυσιν πολλά εξηρημένην⁷
 κόκκινον, λαμπροκόκκατον⁸ μετά λιθομαργάρων,⁹
 και αποτότε επρόσεχα να ίδω διάβαν της κόρης.

1065

1. **απάρτι:** (επίρρ.) αμέσως.
2. **φαρίν:** πολεμικό άλογο.
3. **σελλοχαλίνωτον:** αυτό που έχει σέλλα και χαλινάρια.
4. **μαργάρων:** μαργαριταριών.
5. **χεότη/χιότη:** χαίτη αλόγου.
6. **χιννέαν:** χένα (ερυθροκάστανη χρωστική ουσία για τη βαφή μαλλιών).
7. **εξηρημένην:** εξαίρετη, ξεχωριστή.
8. **λαμπροκόκκατον:** αστραφτερά διάστικτο (για πολυτελή υφασματα).
9. **λιθομαργάρων:** πολύτιμων πετρών.

Βλέπω την κόρην –ήρξατο ο νους μου να σπαράσσει,
 φίλε, από την ενθύμησιν της ηλιογεννημένης– 1070
 βλέπω την κόρην την αυγήν, διαβαίνει το λιβάδι,
 εκείνο το εγραμμίζασιν¹⁰ οι μυριοχάριτες¹¹ της.
 Το δάον¹² το εκαβαλλίκευεν χιονάτον ήτον άσπρον,
 ο σγόρδος¹³ του και η χιότη του πλεμμένα με τας φούντας
 μετάξια κοκκινόδαφα, καίουσιν ως την φλόγαν, 1075
 (και έλεγεσ ότι εξαστράπτουσιν από το χιόνι μέσα.)
 Λατίνικα τα ρούχα της ήτασιν της ωραίας,
 επάνω χρυσοκόκκινον εφόρει σουκανία,¹⁴
 μακρέα εις γην εσύρετον λαμπροχρωματισμένη
 το έναν της χέριν ψιττακόν¹⁵ ημερωμένον είχεν, 1080
 ελεύθερα να κάθηται και ανθρωπινά να λέγη:
 «Δουλώνει¹⁶ η κόρη και ψυχάς ποθοακαταδουλώτους,¹⁷
 καρδιάς δεσμεύει ελεύθερας και αισθήσεις υποτάσσει
 τας ανατρέφουν τα βουνά και οι ερημοτοπίες».
 Και αφήκα την παράξενον εκείνην να θαυμάζω, 1085
 το κάλλος της το εξαίρετον, το αμύθητόν της ήθος,
 και εξενιζόμενην το πουλίν πως εκατεδουλώθη
 και ανθρωπινά εσύντυχεν¹⁸ ως διά την δούλωσίν του.
 Είδα την κόρην την αυγήν, εδιέβην το λιβάδι,
 εβγαίνω από την τέντα μου, κινώ από την χαράν μου, 1090
 εφαινετό με εις το εκπαντός¹⁹ εις νέφη επάνω τρέχω·
 ψυχή γαρ οπού ασχόλησιν φαντάζεται φουδούλας²⁰
 τα δύσκολα όλα ομάλια²¹ ηγείται και διαβαίνει.

10. **εγραμμίζασιν:** (γραμμίζω) σχεδιάζω, ικνογραφώ.

11. **μυριοχάριτες:** πολλά χαρίσματα.

12. **δάον,το / δάος, ο:** (ουσ.) άλογο ιππασίας.

13. **σγόρδος:** η φουντωτή ουρά του αλόγου.

14. **σουκανία, η:** μακρύ και μονοκόμματο γυναικείο ένδυμα με μεγάλα ανοίγματα αντί για μανίκια που φοριέται πάνω από το κυρίως φόρεμα.

15. **ψιττακόν:** (αρσ. ουσ) παπαγάλος.

16. **δουλώνει:** υποδουλώνει.

17. **ποθοακαταδουλώτους:** αυτούς που δεν έχουν υποδουλωθεί στον πόθο.

18. **εσύντυχεν:** (συντυχαίνω) συζητώ, μιλώ.

19. **εκπαντός:** (επίρρ.) εντελώς.

20. **φουδούλας:** (φεδούλα/φοδούλα) όμορφη κοπέλα, νεαρή αρχόντισσα.

21. **ομάλια:** (ομάλιν) πεδινός τόπος, ευκολοδιάβατος δρόμος.

Να είπης πτερά είχα, φίλε μου, και εις μίαν την ώραν τότε,
 1095 ωσού να τρίψης οφθαλμόν, κατέλαβα εις τον τόπον,
 εκεί όπου με επαρήγγειλεν ο ευνούχος²² της φουδούλας.
 Ηύρα τον τόπον και (εις) αυτόν ηύρηκα τον ευνούχον,
 κύπτω, περιλαμβάνω τον, πεζεύω εκ το φαρίν μου,
 καταφιλά το χέριν μου και απέκει μάγουλόν μου,
 1100 και εγώ αντιπεριπλέκομαι²³ και αντικαταφιλώ τον
 εις ένα δένδρον το φαρίν έδησεν το εδικόν μου,
 και από το χέριν με κρατεί και ήρξατο να με λέγη
 της κόρης τα αφηγήματα και τα ασχολήματά της.
 (Και) μετά ωρίτσαν ολιγήν έφθασεν και η κόρη,
 1105 το να στριγγίξη απομακρά: «Βέτανε, λάλει, πού 'σαι;»
 Έκουσα την παράξενον, εβγαίνω από το δάσος,
 να έχω μεγάλην κατά νουν μάχην πολλήν και βίαν
 τι σχήμα²⁴ χαιρετίσματος, τι λόγους να την είπω,
 τον ερωτικοκάρδιον πώς να την χαιρετίσω·
 1110 αμηχανεί γαρ εις αρχήν ερωτική καρδιά
 τι να συντύχη κατά νουν και τι μέλλει συντύχειν.
 Όμως εξέβην, είδα την, η κόρη με εντρανίζει,²⁵
 εποίησε σχήμα εντροπής, πεζεύει από το δάον,
 ο ευνούχος δένει το εις δενδρόν, και απέκει την φεδούλαν
 1115 απέ το χέριν την κρατεί και εις εμέναν <ήλθεν>
 έρχεται μετά σχήματος <η> ερωτοεξηρηγμένη
 και εγώ εμαχόμην κατά νουν πώς να την χαιρετίσω
 και ποίαν αρχήν ερωτικής να εύρω συντυχίας.

Αγαπητός, Α.Π. (επιμ.) (2006). *Αφήγησις Λιβίστρου και Ροδάμνης*.
 (Κριτική έκδοση της διασκευής α.)
 Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.

22. **ευνούχος**: άντρας που είχε υποστεί ευνουχισμό και χρησιμοποιούνταν ως φύλακας του χαρμειού.

23. **αντιπεριπλέκομαι**: ανταποδίδω τον εναγκαλισμό.

24. **σχήμα**: μορφή, χειρονομία.

25. **εντρανίζει**: (εναντρανίζω) παρατηρώ προσεκτικά.

Δραστηριότητες

1. Ο Λίβιστρος αφηγείται στον φίλο του, πρίγκιπα Κλιτοφώντα, τη στιγμή της πρώτης συνάντησής του με τη Ροδάμνη. Ποια συναισθήματα φαίνεται πως τρέφει για εκείνη;
2. «τι σχήμα χαιρετίσματος, τι λόγους να την είπω, / τον ερωτικοκάρδιον πώς να την χαιρετίσω» (στ. 1103-1104): Με τον διπλανό σας ή τη διπλανή σας βοηθήστε τον Λίβιστρο να βρει τα λόγια που θα απευθύνει στη Ροδάμνη στην πρώτη «συντυχία» «συνάντηση» που θα έχει μαζί της.
3. Χωριστείτε σε ζευγάρια και δραματοποιήστε τη στιγμή της συνάντησης των δύο ερωτευμένων νέων. Αξιοποιήστε στον διάλογό σας και κάποιες λέξεις από το πρωτότυπο κείμενο που σας άρεσαν.
Εναλλακτικά, γράψτε μια δική σας σύντομη αισθηματική ιστορία (έως 150 λέξεις), είτε σε πεζό είτε σε έμμετρο λόγο, στην οποία να περιγράφετε τα εμπόδια και τις δυσκολίες που θα συναντήσουν οι ήρωές σας πριν να καταφέρουν να νικήσουν και να είναι μαζί.
4. Ποια στοιχεία του αποσπάσματος συναντάμε, κατά τη γνώμη σας, και στα παραμύθια, είτε στα λαϊκά είτε στα έντεχνα, ως προς τους ήρωες, την υπόθεση ή άλλα μοτίβα/επεισόδια (π.χ. έρωτας, δοκιμασίες κ.λπ.);

Κατά τα χρόνια της δυναστείας των Παλαιολόγων (13ος-15ος αιώνας) εμφανίζεται μια σειρά έμμετρων μυθιστορημάτων («μυθιστορίες») με εμφανείς επιδράσεις από τα φραγκικά ιπποτικά έργα, τα παλαιότερα βυζαντινά και τα αλεξανδρινά έμμετρα μυθιστορήματα. Τα έργα αυτά, γραμμένα σε στίχους, έχουν υπόθεση αισθηματική και αναφέρονται στις περιπέτειες και τις δοκιμασίες στις οποίες υποβάλλονται οι ερωτευμένοι ήρωες-πρωταγωνιστές πριν να καταφέρουν στο τέλος να ενωθούν και να ζήσουν ευτυχισμένοι, όπως συμβαίνει και στα παραμύθια.

Περισσότερες πληροφορίες μπορείτε να βρείτε στην *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Α΄, Β΄, Γ΄ Γυμνασίου, ΙΤΥΕ / «Διόφαντος».



Ιμπέριος και Μαργαρώνα:
Διαβάστε ένα απόσπασμα από έργο της ίδιας περιόδου.



Άσμα Ασμάτων:
Διαβάστε εδώ ένα απόσπασμα από το έργο σε μετάφραση Γιώργου Σεφέρη.



Διαβάστε τα κυπριακά ερωτικά ποιήματα *Ρίμες αγάπης*.



Ο ιππότης και η αγαπημένη του. Μικρογραφία από τον χειρόγραφο Κώδικα Manesse (περ. 1305-1340), Βιβλιοθήκη Χαϊδελβέργης, Γερμανία



Βρείτε εδώ περισσότερες πληροφορίες για την Κρητική Αναγέννηση.

Κρητικό Θέατρο

Όλα σχεδόν τα λογοτεχνικά έργα της περιόδου από την Άλωση της Πόλης μέχρι την κατάληψη της Κρήτης από τους Τούρκους (1453-1669) είναι θεατρικά. Η ακμή του θεάτρου τα χρόνια αυτά στην Κρήτη επιβεβαιώνει ότι είχαν δημιουργηθεί εκεί οι κοινωνικές συνθήκες που ευνόησαν την ανάπτυξη του θεάτρου.

Το δράμα έπαψε να υπάρχει μετά την αρχαιότητα, καθώς δεν καλλιεργήθηκε κατά τη διάρκεια της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Ούτε όμως στη Δύση καλλιεργήθηκε, με εξαίρεση το ιδιότυπο είδος των «μυστηρίων», τα οποία αποτελούσαν αναπαραστάσεις επεισοδίων με καθαρά θρησκευτικό χαρακτήρα, που εμπνέονται από τους βίους των Αγίων, από την *Παλαιά Διαθήκη* και κυρίως την *Καινή Διαθήκη*, τους έλειπε όμως το καθαρά δραματικό στοιχείο. Το δράμα θα εμφανιστεί εκ νέου στην Ευρώπη κατά την περίοδο της Αναγέννησης, αρχικά στην Ιταλία και στη συνέχεια στη Γαλλία, στην Ισπανία, στην Αγγλία και στην Ελλάδα, στην Κρήτη. Εισηγητής του θεάτρου στην Κρήτη υπήρξε ο Γεώργιος Χορτάτσης, σύγχρονος περίπου του Σαίξπηρ. Καλλιεργήθηκε η τραγωδία, η κωμωδία και η ποιμενική ποίηση.

Γεώργιος Χορτάτσης
Ερωφίλη

Η *Ερωφίλη* είναι τραγωδία σε πέντε πράξεις και ακολουθεί τη δομή των αρχαίων τραγωδιών. Ο βασιλιάς της Αιγύπτου Φιλόγονος ανεβαίνει στον θρόνο, αφού σκοτώνει τον αδελφό του. Ο γιος του νεκρού βασιλιά, Πανάρετος, έπειτα από τον θάνατο του πατέρα του, πέφτει στα χέρια του Φιλόγονου, που τον μεγαλώνει μαζί με την κόρη του, εκτιμώντας το ήθος και την παλικάριά του. Τα δύο παιδιά, καθώς μεγαλώνουν, ερωτεύονται και παντρεύονται κρυφά. Όταν πληροφορείται το νέο ο βασιλιάς, εξοργίζεται και, αφού σκοτώσει τον Πανάρετο, προσφέρει τα μέλη του κομματιασμένα στην Ερωφίλη, η οποία αυτοκτονεί από τη λύπη της. Ο χορός των κοριτσιών-ακολουθών της σκοτώνει τον πατέρα ποδοπατώντας τον.

ΠΡΑΞΗ Β΄

ΣΚΗΝΗ ΕΚΤΗ

ΒΑΣΙΛΕΑΣ ΚΑΙ ΠΑΝΑΡΕΤΟΣ

[...]

ΒΑΣΙΛΕΑΣ

Σώνει!¹ Δε σ' έκραξα εδεπά² για να 'χω τη βουλή σου,
μα θέλω μόνο σήμερα σ' τούτο τη δούλεψή σου:
τη θυγατέρα μου άγωμε³ να βρης, να τση μιλήσεις,
κι όσο μπορέσεις, γύρεψε να τηνέ σιργουλίσεις,⁴
να συδαστεί να παντρευτεί μ' όποιο απ' αυτούς θελήσει
και στανικώς⁵ τση να γενεί το πράμα μην αφήσει.

425

ΠΑΝΑΡΕΤΟΣ

Χρειά 'ναι τ' ορίζεις να γενεί μ' ένα και μ' άλλο τρόπο.
(Ω κακοριζικότατες ελπίδες των ανθρώπω!)

430

1. **σώνει:** αρκεί.
2. **δεπά:** (επίρρ.) εδεπά, εδώ κοντά.
3. **άγωμε:** πήγαινε, άμε.
4. **σιργουλίσεις:** (σιργουλίζω) πείθω, κανακεύω.
5. **στανικώς:** (επίρρ.) με το στανιό, με το ζόρι, με εξαναγκασμό.

ΣΚΗΝΗ ΕΒΔΟΜΗ

ΠΑΝΑΡΕΤΟΣ ΜΟΝΑΧΟΣ ΜΙΛΕΙ

Ω Ἄδη και τση Κόλασης τση σκοτεινῆς καημένες
 ψυχές, με λόχες και φωτιές πάντα τυραννισμένες,
 καινούργια ακούσετε φωτιά και λόχη πλια μεγάλη
 και παιδωμή⁶ χειρότερη παρά ποτέ κιαμιά άλλη.
 Την Ερωφίλη αφέντης μου θέλοντας να παντρέψει, 435
 προξενητή άλλο σήμερα δεν ήυρε να τση πέψει
 μόνον εμέ τον άντρα τση, για να μπορά γνωρίσω
 πρικύ⁷ κι αδέξο θάνατο δίχως να ξεψυχήσω.
 Βασανισμένη μου καρδιά, νου μου διασκορπισμένη,
 τυραννισμένη λογισμέ και κατακουρασμένη, 440
 ποια μέλλεται να πιάσομε στράτα αρμηνέψετε⁸ μου,
 και το μικρότερο εγκρεμνό, να πέσω, δείξετέ μου.
 Το βασιλιό εγροικήσετε,⁹ τι έχει αποφασισμένα,
 και να τον κάμει δε μπορεί πράμα ποτέ κιανένα
 γνώμη ν' αλλάξει γη καιρό να βάλει κιας στη μέση, 445
 κ' εις μια κλωστή μπαμπακερή κρέμομαι, σαν το λέσι·¹⁰
 γιατί άλλη ελπίδα, σα θωρώ, δεν έχω τση ζωής μου,
 παρά τον πόδον μοναχά τση κόρης τσ' όμορφής μου.
 Μ' αν εν¹¹ κι ο φόβος του κυρού την κάμει να δελήσει,
 μ' ένα απ' αυτούς να παντρευτεί κ' εμένα να μ' αφήσει, 450
 ποιο άλλο παρά το θάνατο θουηδό μου πλιο τυχαίνει
 σ' τούτη να κράξω τη δουλειά την πολυπρικαμένη;
 Τα παρακάλια δε χωρού, τα δάκρυα δε φελούσι,¹²
 δόσια δε ξίζου τίποτας, τ' άρματα δε μπορούσι
 να κάμουνσι, καθώς ζητά και θέλει η πεδυμιά μου, 455
 να στεκομέστα, ως ήμεστα, ταίρι με την κερά μου.
 Θάνατος μόνο το λοιπό, τούτο ανισώς και λάχει

6. **παιδωμή, η:** η στενοχώρια, το βάσανο, ο ερωτικός καημός.

7. **πρικύ:** (επίθ.) πικρό.

8. **αρμηνέψετε:** (αρμηνεύω) καθοδηγώ, υποδεικνύω, συμβουλεύω, εξηγώ.

9. **εγροικήσετε:** (αγροικώ) ακούω, κατανοώ.

10. **λέσι, το:** πτώμα ζώου, ψοφίμι.

11. **αν εν:** (συνδ.) ακόμα κι αν, έστω κι αν.

12. **φελούσι:** ωφελούν.

να δώσει τέλος σ' τση καρδιάς μπορεί μόνο τη μάχη.
 Κι ο θάνατος τα πάθη μου πώς να τελειώσει τάσσω,
 γιατί ανισώς κ' οι ουρανοί κ' η μοίρα μου να χάσω 460
 μ' αφήσουνι την κόρη μου, δεν εν παρά καλλιὰ μου
 να πάψει κιας ο θάνατος ζιμιό¹³ τα βάσανά μου.
 Τούτη έχω την απόφαση στο νου μου καμωμένη,
 μα να 'βρω ομπρός την κόρη μου την όμορφη τυχαίνει,
 πώς βρίσκομαι στη χάρι τση καλύτερα να γνώσω, 465
 κ' ύστερα τ' αποφάσισα στο νου μου να τελειώσω.

Χορτάσης, Γ. (1988). [α΄ έκδ. 1637, Βενετία]. *Ερωφίλη: Τραγωδία*.
 (επιμ. Στ. Αλεξίου – Μ. Αποσκήτη), Αθήνα: Στιγμή.

13. **Ζιμιό:** (επίρρ.) ζιμιόν, με μιας, αμέσως, στο εξής, μαζί, συγχρόνως.

14. **δixωστάς:** (επιρρ. με πρόθ.) δίχως, χωρίς.

Δραστηριότητες

1. Πώς θα χαρακτηρίζατε τον Βασιλιά από τα λόγια του προς τον Πανάρετο;
2. Ποια είναι, κατά τη γνώμη σας, τα συναισθήματα του Πανάρετου για την Ερωφίλη, κρίνοντας από τα λόγια του μετά την αποστολή που του ανέθεσε ο Βασιλιάς; Να γράψετε ένα κείμενο 100 λέξεων, στηρίζοντας την απάντησή σας σε σχετικές λέξεις ή φράσεις του κειμένου.
3. Υποθέστε ότι είστε ο Πανάρετος. Το βράδυ, μετά τη συνάντησή σας με τον Βασιλιά, βρίσκεστε στο δωμάτιό σας. Καταγράψτε σε μια σελίδα ημερολογίου τις σκέψεις και τα συναισθήματά σας γι' αυτή τη φοβερή αποστολή που σας ανέθεσε ο Βασιλιάς.
4. Συζητήστε μέσα στην τάξη για τις σχέσεις ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας, όπως αυτές φαίνονται στο κείμενο. Κατόπιν, συγκρίνετέ τις με τις σχέσεις ανάμεσα στα μέλη της σημερινής οικογένειας. Καταγράψτε τα συμπεράσματά σας.
5. Παρατηρήστε τις παρακάτω εικόνες και συζητήστε μεταξύ σας πώς συνομιλούν με το απόσπασμα.



Πηγή: nt-archive.gr

Βασιλιάς και Πανάρετος (κέντρο).
Φωτογραφία από την παράσταση του Εθνικού Θεάτρου
(1961) σε σκηνοθεσία Αλέξη Σολομού.



Πηγή: nt-archive.gr

Σχέδιο του Γιάννη Τσαρούχη για την παράσταση
της Λαϊκής Σκηνής (1934), σε σκηνοθεσία του
Καρόλου Κουν.



Επισκεφτείτε το Ψηφιοποιημένο Αρχείο του
Εθνικού Θεάτρου και αναζητήστε τεκμήρια
(εικόνες, προγράμματα, αφίσες κ.λπ.) από
παραστάσεις της Ερωφίλης.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΧΟΡΤΑΤΣΗΣ (ή ΧΟΡΤΑΤΖΗΣ)

Γεννήθηκε στο Ρέθυμνο. Δεν είναι γνωστή η ημερομηνία γέννησης και θανάτου του. Η περίοδος ακμής του είναι γύρω στα 1585-1600. Είναι λόγιος συγγραφέας και πιθανόν σπούδασε στην Ιταλία. Θεωρείται ο καλύτερος θεατρικός συγγραφέας της περιόδου της Κρητικής Λογοτεχνίας. Ασχολήθηκε με όλα τα θεατρικά είδη. Έργα του είναι η τραγωδία *Ερωφίλη*, η κωμωδία *Κατζούρμπος* και το ποιμενικό δράμα *Γύπαρης* ή *Πανώρια*.

Βιτσέντζος Κορνάρος Η Θυσία του Αβραάμ

Θρησκευτικό δράμα, είδος πολύ δημοφιλές στην εποχή του, οι πηγές του οποίου βρίσκονται στα «μυστήρια»¹ του Μεσαίωνα. Υπόθεση του έργου είναι το γνωστό επεισόδιο της *Παλαιάς Διαθήκης*, όπως αναφέρεται στο 24ο κεφάλαιο της *Γενέσεως*. Το έργο πρέπει να γράφτηκε στα 1635, τυπώθηκε για πρώτη φορά στα 1696 στη Βενετία, αλλά παραδόθηκε ανώνυμο, αν και πολλοί μελετητές δέχονται ότι ποιητής του είναι ο Βιτσέντζος Κορνάρος. Περισσότερα μπορείτε να διαβάσετε στην *Ιστορία Νεοελληνικής Λογοτεχνίας* Α΄, Β΄, Γ΄ γυμνασίου, σσ. 31-33. Άγγελος εμφανίζεται στον Αβραάμ και του ανακοινώνει την επιθυμία του Θεού να θυσιάσει τον μονάκριβο γιο του, τον Ισαάκ. Ο Αβραάμ συγκλονίζεται, όπως και η σύζυγός του Σάρρα και ο γιος του ο Ισαάκ, που το πληροφορούνται αργότερα. Ο Αβραάμ δεν διστάζει ούτε στιγμή να υπακούσει στο θέλημα του Θεού και να τελέσει τη θυσία. Την τελευταία στιγμή, όμως, ο Κύριος σώζει τον Ισαάκ έχοντας ήδη δοκιμάσει την πίστη του πατέρα του.

ΙΣΑΑΚ

Και πού με κράζεις², κύρη μου, να ‘ρθω να γονατίσω;
‘ς ποιο γάμο, ‘ς ποια ξεφάντωση, και λες μου μην αργήσω;

Γονατίζει και προσεύχεται.

Αόρατε, λυπήσου με, άναρχε, πόνεσέ με,
και πολυέλεε Θεέ, τώρα ελευθέρωσέ με·
σπλαχνίσου τους γονέους μου εδώ στα γερατειά τως,
δωσ’ μου ζωή να τως βοηθώ εις την ανημποριά τως.
Μ’ ανέν³ και σαν αμαρτωλοί δε μάσε πρέπει χάρη,
πέψε⁴ τση φύσης θάνατο σήμερα να με πάρει·
να μου σφαλίσ’ ο κύρης μου τα μάτια και το στόμα,
να κάμει λάκκο του κορμιού, να το σκεπάσει χώμα·
να μη γρικήσω⁵ το σπαδί να κόψει το λαιμό μου,

875

880

1. Τα «μυστήρια» είναι ένα ιδιότυπο είδος δραματικών αναπαραστάσεων επεισοδίων με καθαρά θρησκευτικό χαρακτήρα, που εμπνέονται από τους βίους των Αγίων, από την *Παλαιά Διαθήκη* και κυρίως την *Καινή Διαθήκη*, τους έλειπε όμως το καθαρά δραματικό στοιχείο.

2. **κράζω**: φωνάζω δυνατά.

3. **ανέν**: (υποθ.συνδ.) αν.

4. **πέψε**: (πέμπω) πέμψε, στείλε.

μη δω τρομάρα φοβερή κι άγρια στο θάνατό μου. Γονή, απείς ⁶ μεταθεμός ⁷ δεν είν' κι ελεημοσύνη, απείτις ⁸ έτσι τ' όρισεν εκείνος οπού κρίνει,	885
μια χάρη μόνο σου ζητώ στον απομισεμό ⁹ μου, να μη θελήσεις άπονα να κόψεις το λαιμό μου· μα σφάξε με κανακιστά, συργουλιστά ¹⁰ κι αγάλια, για να θωρείς τα δάκρυά μου, ν' ακούς τα παρακάλια· να σε θωρώ, να με θωρείς, να δω ανέ λακταρίζεις ¹¹	890
και το φτωχό τον Ισαάκ για τέκνο α γνωρίζεις. Και σαν ταράξω να με δεις σαν πρόβατον ομπρός σου, απάλυνε την όρεξη και πάψε το θυμό σου· και μη θελήσεις άπονα κι άλλο κακό να πάδω,	895
μηδέ με βάλεις στη φωτιά, μηδέ με κάμεις άδο. ¹² Ωσάν με σφάζεις, μην καγώ, μην κάμεις τέτοια κρίση, μην το γρικήσ' η μάνα μου και κακοθανατίσει· Το σφάμα ¹³ και το σκοτωμό πούρι ¹⁴ βαστάξει θέλει,	900
μα της φωτιάς η μάχαιρα νεκρώνει της τα μέλη. Μάνα μου, και να πρόβαινες, να μ' έβλεπες δεμένο και να σου σύρω τη φωνή και να σου πω «αποθαίνω»! Συμπάδιο να σου ζητουνά, να σ' αποχαιρετήσω, και να σε σφικταγκαλιαστώ, να σε γλυκοφιλήσω.	905
Μάνα μου, μπλιο ¹⁵ δεν έρχεσαι στο στρώμα να με ντύσεις, να με ξυπνήσεις σπλαχνικά και να με κανακίσεις. Μισεύγω σου και χάνεις με σα χιόνι όντας λύσει, και σαν όντας κρατείς κερί κι άνεμος σου το σβήσει. Εκείνος όπου τ' όρισε να 'ναι παρηγοριά σου,	910
και πέτρα της απομονής ¹⁶ να κάμει την καρδιά σου. Γονή μου, ανέν κιαμιά φορά σου 'φταιξα σαν κοπέλι, συμπάδησε του Ισαάκ, και να μισέψει θέλει·	

5. **γρικήσω:** (γρικώ, γροικώ, αγροικώ): ακούω.

6. **απείς:** (απής) (συνδ.) αφού.

7. **μεταθεμός:** μεταβολή, μετατροπή.

8. **απείτις:** (απής) (συνδ.) απείς, αφού.

9. **απομισεμός:** αναχώρηση.

10. **συργουλιστά:** (επιρρ.) χαϊδευτικά, με κολακεία.

11. **λακταρίζεις:** (λακταρίζω) νιώθω δυνατή συγκίνηση.

12. **άθος, ο:** στάχτη.

13. **σφάμα, το:** σφάξιμο.

14. **πούρι:** αλήθεια, όμως, μόνο, άραγε.

15. **μπλιο:** πλιο, πλέον, πια.

και φίλησέ με σπλαχνικά και δώσ' μου την ευκή σου και τάξε πως κιαμιά φορά ήμουν κι εγώ παιδί σου.	915
Πώς να το κάμ' η χέρα σου να κόψει το λαιμό μου και πώς να τότε δυναστείς τον αποχωρισμό μου; Τη χάρη οπού σου ζήτηξα σήμερα κάμε μου τη, επάκουσε του Ισαάκ σκιάς την βολάν ετούτη.	
Ανάδια ¹⁷ μου, να σε δωρώ, έβγαλε το μαχαίρι και σίμωσέ μου το κοντά, να σε φιλώ στο χέρι. Κύρη, μη σφίγγεις το σκοινί, άσ' το αχαμνό δαμάκι, ¹⁸ Και μη με διάξεις κι άσι με ν' ακροσταδώ λιγάκι.	920
Εκείν' η χέρα, οπού πολλά με 'χε κανακεμένο, τα μου τα κάνει σήμερα δε με 'χε μαθημένο.	925
Για να θυμάς' ό,τι σου πω, γλυκό φιλί σου δίδω· σήμερα τη μητέρα μου εσέ την παραδίδω. Μίλεις τση, παρηγόρα την, κι ας είστε πάντ' αμάδι ¹⁹ , και πε τση πως ολόχαρος πάω να βρω τον Άδη.	
Ό,τι edικό μου βρίσκεται στη μέση του σπιτιού μας δώστε τα του Ελισεέκ, του γειτονόπουλού μας, τα ρούχα μου και τα χαρτιά, άγραφα και γραμμένα, και το σεπέτι ²⁰ το μικρό, που τα 'χω φυλαγμένα· γιατ' είναι συνομήλικος και συνανάδροφός μου, φίλο καλό και σπλαχνικό τον ήύρα στο σκολειό μου.	930
Και κάμε να το δυναστείς, κάμε να το βαστάξεις, εις το ποδάρι του παιδιού τον Ελισεέκ να τάξεις. Άλλο δεν έχω να σου πω και να σου παραγγείλω, μόνο πως αποχαιρετώ πάσα edικό και φίλο.	940
Κύρη μου, οπού μ' έσπειρες, και πώς δε με λυπάσαι; Ω πλάστη μου, βοήθα μου! Μάνα μου, και πού να 'σαι;	945

Κορνάρος, Β. (1990). [α΄ έκδ. Βενετία 1713]. *Η Θυσία του Αβραάμ*
(εισ. Α. Τερζάκης - επιμ. Ε.Τσαντσάνογλου, Αθήνα: Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη / Ερμής.

16. **απομονή**: η υπομονή.

17. **ανάδια**: (επιρρ.) απέναντι.

18. **δαμάκι**: (επιρρ.) λίγο.

19. **αμάδι**: (επιρρ.) ομάδα, μαζί.

20. **σεπέτι, το**: καλάθι.

Δραστηριότητες

1. Ποιος φαίνεται να είναι ο χαρακτήρας του Ισαάκ; Ποια είναι τα ιδιαίτερα πνευματικά χαρίσματά του; Συμφωνεί με την ηλικία του και τη συγκεκριμένη περίσταση ή συμπεριφορά του;
2. Πώς κλιμακώνεται η συναισθηματική κατάσταση του Ισαάκ σε όλη τη διάρκεια του λόγου του; Συμπληρώστε τον παρακάτω πίνακα:

Απόσπασμα / Στίχοι	Συναισθήματα του Ισαάκ

3. Ποιο περιστατικό από την αρχαία ελληνική μυθολογία σας θυμίζει η περίπτωση της θυσίας του Ισαάκ;
4. Μαζί με τον διπλανό ή τη διπλανή σας γράψτε ένα γράμμα περίπου 150 λέξεων για τον αγαπημένο φίλο του Ισαάκ, τον Ελισεέκ, όπου ο Ισαάκ θα του εξιστορεί τα γεγονότα και θα του χαρίζει τα αγαπημένα του αντικείμενα.

5. Η απήχηση του έργου *Η θυσία του Αβραάμ* είναι μεγάλη ακόμα και στη σύγχρονη εποχή. Χωριστείτε σε ομάδες των τεσσάρων ατόμων και παρατηρήστε τις παρακάτω εικόνες. Στη συνέχεια να συζητήσετε στην ολομέλεια της τάξης τα συμπεράσματά σας. Τι πιστεύετε ότι είναι αυτό που κάνει το έργο ελκυστικό ακόμα και σήμερα;

Πηγή: dimodis.greeklanguage.gr



Εξώφυλλο του τεύχους 125 των *Κλασσικών Εικονογραφημένων* με διασκευή του έργου *Η θυσία του Αβραάμ* (Πανηγυρική Πασχαλιάτικη έκδοση, 15 Απριλίου 1958).



Φωτογραφία από την παράσταση *Η θυσία του Αβραάμ* της Κεντρικής Σκηνής του Εθνικού Θεάτρου (1990), σε σκηνοθεσία του Αλέξη Μινωτή. Στον ρόλο του Αβραάμ ο Αλέξης Μινωτής και του Ισαάκ η Ναταλία Καποδίστρια
Πηγή εικόνας: Ψηφιοποιημένο Αρχείο Εθνικού Θεάτρου

Πηγή: press.ert.gr



Αφίσα της παράστασης *Η θυσία του Αβραάμ* της Εταιρίας Φίλων Δημοτικού Θεάτρου Πειραιά (2018), σε σκηνοθεσία του Ηλία Μαλανδρή και μουσική των Χρήστου Λεοντή, Αντώνη Παπαγγελή και Ψαραντώνη. Στον ρόλο του Αβραάμ ο Νικήτας Τσακίρογλου και της Σάρρας η Δέσποινα Μπεμπεδέλη.



Η θυσία του Αβραάμ στην τέχνη
Συλλογή εικόνων

Βιτσέντζος Κορνάρος **Ερωτόκριτος**

Είναι ένα μεγάλο αφηγηματικό ποίημα, ένα έμμετρο μυθιστόρημα με πλοκή παραμυθιού. Αποτελείται από 10.052 ομοιοκατάληκτους δεκαπεντασύλλαβους στίχους και διαιρείται σε πέντε μέρη. Γράφτηκε γύρω στο 1645, αλλά τυπώθηκε για πρώτη φορά στη Βενετία το 1713. Περισσότερα στοιχεία για το έργο μπορείτε να διαβάσετε στην *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, σσ. 29-21.

Η υπόθεση διαδραματίζεται στην προχριστιανική Αθήνα. Ο βασιλιάς Ηράκλης και η γυναίκα του, αφού έμειναν χρόνια χωρίς παιδί, απέκτησαν την Αρετούσα, η οποία αγάπησε τον γιο του σύμβουλου του βασιλιά, τον Ερωτόκριτο. Η κοινωνική διαφορά εμποδίζει τον γάμο και ο Ερωτόκριτος εξορίζεται. Πριν φύγει, αρραβωνιάζονται μυστικά με την Αρετούσα και οι δύο νέοι ορκίζονται αιώνια αγάπη και πίστη. Ο πατέρας της όμως θέλει να παντρέψει την Αρετούσα με το ρηγόπουλο του Βυζαντίου. Αυτή αρνείται, με συνέπεια να φυλακιστεί μαζί με τη νένα (παραμάννα) που την ανέθρεψε. Τρία χρόνια αργότερα, ο βασιλιάς των Βλάχων εισβάλλει στο βασίλειο του Ηράκλη και προκαλεί καταστροφές. Ο εξόριστος Ερωτόκριτος, μεταμορφωμένος σε Σαρακηνό, σπεύδει να βοηθήσει και αλλάζει την πορεία του πολέμου. Γίνεται μονομαχία μεταξύ εκπροσώπων των δύο αντίπαλων παρατάξεων. Ο Ερωτόκριτος, από την πλευρά των Αθηναίων, μονομαχεί με τον Άριστο και τον σκοτώνει. Τελικά, ο βασιλιάς προτείνει στον Ερωτόκριτο το μισό βασίλειο για την προσφορά του, όμως αυτός αρνείται και ζητάει σε γάμο την Αρετούσα, η οποία αρνείται. Όταν όμως αποκαλύπτεται η ταυτότητά του, παντρεύονται με τη συγκατάθεση του βασιλιά.

Στο Γ' Μέρος του Ερωτόκριτου, όταν ο αυλικός Πεζόστρατος ζητάει από τον πατέρα της, τον βασιλιά Ηράκλη, την Αρετούσα σε γάμο για λογαριασμό του γιου του, παρά την κοινωνική διαφορά, ο βασιλιάς Ηράκλης οργίζεται, τον διώχνει βίαια και επιβάλλει εξορία εντός τεσσάρων ημερών στον Ερωτόκριτο. Αυτός, πριν φύγει, αποφασίζει να αποχαιρετήσει μυστικά την αγαπημένη του.

ΠΟΙ. Πολλά επεδύμα η Αρετή η μέρα να περάσει και να 'ρθει η νύκτα να τσ' ευρεί, το γάμο να συθάσει ¹ εδέτσι κι ο Ρωτόκριτος, πληθαίνει η πεδυμιά του να της μιλήσει, να της πει για τα ξορίσματά του.	1337 1340
--	--------------------------

1. **συθάση:** (ρ. συβάζω) συμβιβάζω, -ομαι, συμφωνώ.

Μα τη βουλή της Αρετής ακόμη δεν κατέχει,
πολλά φοβάται και δειλιά κ' έγνοια μεγάλην έχει·
λογιάζει πως σαν ξοριστεί, λογιάζει, σα μακρύνει,
να πιάσει η Αρετή νερό, να σβήσει το καμίνι.

Ετούτον είναι φυσικό κι όπ' αγαπά φοβάται, 1345
γιατί 'δαμε πολλές φορές κι ο πόθος λησμονάται.

Κει που 'ναι αγάπη εγκαρδιακή, εις όποιον κι άνε λάχει,
πάντα φοβάται και δειλιά, να μην του φέρει μάχη.

Εβράδιασεν, ενύκτιασε, λιγοψυχά η καρδιά τως 1350
στο παραθύρι να βρεθού, να πουν τα δάσανά τως.

Ήφταξε το μεσάνυχτο, η ώρα που ανιμένα,²
στον τόπον ευρεθήκασι που κάθε νύκτα επηαίνα.
Μιαν ώρα εκλάψασιν ομπρός δριμιά, κ' ελουχτουκήσα³
κι απόκει μ' αναστεναμούς τα πάδη τους αρχίσα.

ΡΩΤ. Λέγει της ο Ρωτόκριτος: «Ήκουσες τα μαντάτα, 1355

που ο κυρης σου μ' εξόρισε στις ξενιτιάς τη στράτα;
Κ' εφάνη του κι εσφάγηκεν ογι'⁴ αφορμή edική σου,
σαν άκουσε την προξενιά που 'πες να του μιλήσου,
κ' έτοιμας λογής εμάνισε,⁵ τόσο βαρύ του εφάνη,
κι ο κύρης μου απ' την πρίκα⁶ του λογιάζω ν' αποθάνη.

Τέσσερεις μέρες μοναχάς μου 'δωκε ν' ανιμένω 1360
κι απόκει να ξενιτευτώ, πολλά μακριά να πηαίνω·

και πώς να σ' αποχωριστώ και πώς να σου μακρύνω
και πώς να ζήσω δίχως σου στον ξορισμόν εκείνο;

Εσίμωσε το τέλος μου, μάθεις το δεσ, κερά μου, 1365
στα ξένα πως μ' εδάψασι κ' εκεί 'ν' τα κόκκαλά μου.

Κατέχω το κι ο κύρης σου γλήγορα σε παντρεύγει·
ρηγόπουλο,⁷ αφεντόπουλο, σαν είς' εσύ, γυρεύγει
κι ουδέ μπορείς ν' αντισταθείς στα θέλουν οι γονιοί σου,
νικούν τηνε τη γνώμη σου κι αλλάσσει η όρεξή σου.

Μια χάρη, αφέντρα μου, ζητώ κ' εκείνη θέλω μόνο 1370
και μετά κείνη ολόχαρος τη ζήση μου τελειώνω:

2. **ανιμένα:** (ανιμένω) περίμεναν.

3. **ελουχτουκήσα:** (λουχτουκιώ) κλαίω με λυγμούς.

4. **όγι(α):** για.

5. **εμάνισε:** (μανίζω) θυμώνω.

6. **πρίκα, η:** πίκρα.

7. **ρηγόπουλο, το:** βασιλόπουλο.

την ώρα που αρραβωνιαστείς, να βαρυναστενάξεις
 κι όντε σα νύφη στολιστείς, σαν παντρεμένη αλλάξεις,
 ν' αναδακρύνσεις⁸ και να πεις, «Ρωτόκριτε καημένε,
 τα σου 'ταξα ελυσμόνησα, το 'θελες πλιο δεν είναι». 1375
 Κι όντε σ' αγάπη αλλού γαμπρού δεξ δώσεις την εξά⁹ σου
 και νοικοκύρης να γενεί στα κάλλη τα δικά σου,
 όντε με σπλάχνος σε φιλεί και σε περιλαμπάνει,¹⁰
 θυμήσου ενός οπού για σε εβάλθη ν' αποδάνει. 1380
 Θυμήσου πως μ' επλήγωσες κ' έχω θανάτου πόνο
 κι ουδέ ν' απλώσω μ' άφηκες σκιάς στο δακτύλι μόνο.
 Και κάθε μήνα μια φορά μέσα στην κάμερά σου
 λόγιαζε τα 'παθα για σε, να με πονεί η καρδιά σου·
 και πιάνε και τη σγουραφιά που 'βρες στ' αρμάρι¹¹ μέσα, 1385
 και τα τραγούδια, που 'λεγες το πώς πολλά σ' αρέσα,
 και διάβαξέ τα, θώρειε τα κι αναθυμού κ' εμένα,
 που μ' εξορίσανε για σε πολλά μακρά στα ξένα.
 Κι όντε σου πουν κι απόδανα, λυπήσου με και κλάψε
 και τα τραγούδια που 'βγαλα, μες στη φωτιά τα κάψε, 1390
 για να μην εύρεις αφορμήν εισε καιρό κιανένα
 πλιο σου να τ' αναθυμηθείς, μα να 'ν' λησμονημένα.
 Παρακαλώ, θυμού καλά, ό,τι σου λέγω τώρα
 κι ογλήγορα μισεύγω σου, μακραίνω από τη χώρα
 κι ας τάξω ο κακορίζικος πως δε σ' είδα ποτέ μου, 1395
 μα ένα κερίν αφτούμενον¹² εκράτουν κ' έσθησέ μου.
 Μα όπου κι αν πάγω, όπου βρεθώ και τον καιρόν που ζήσω,
 τάσσω¹³ σου άλλη να μη δω μηδέ ν' αναντρανίσω·¹⁴
 καλλιιά 'χω εσέ με θάνατο παρ' άλλη με ζωή μου,
 για σέναν εγεννήθηκε στον κόσμο το κορμί μου. 1400
 Οι ομορφιές σου έτοιας λογής το φως μου ετριγυρίσα
 κ' έτοιας λογής οι ερωτιές εκεί σ' εσγουραφίσα,¹⁵

8. **αναδακρύνσεις:** (αναδακρύνω) δακρύζω.

9. **εξά:** εξουσία.

10. **περιλαμπάνει:** (περιλαμπάνω) αγκαλιάζω.

11. **αρμάρι:** ντουλάπι.

12. **αφτούμενον:** αναμμένο.

13. **τάσσω:** δίνω υπόσχεση.

14. **αναντρανίσω:** (αναντρανίζω) υψώνω το βλέμμα, κοιτάζω.

15. **έσγουραφίσα:** (σγουραφίζω) ζωγραφίζω.

που σ' όποιον τόπο κι α στραφώ, τα μάτια όπου γυρίσου,
πράμα άλλο δε μπορώ να δω παρά τη στόρησή σου.

Κι ας είσαι εις τούτο θαρρετή πως όντεν αποθαίνω, 1405
χαιρετισμό να μου 'πεμπες την ώρα κείνη γιαίνω».

ΠΟΙ. Δεν ημπορεί πλιο η Αρετή ετούτα ν' απομένει
κι αγκουσεμένη ευρίσκεται και ξεπεριορισμένη
και λέγει του να μη μιλεί, πλιότερα μη θαραίνει 1410
μια λαβωμένη τσ' ερωτιάς, του πόδου αρρωστημένη:

ΑΡΕ. «Τα λόγια σου, Ρωτόκριτε, φαρμάκιν εβαστούσα
κι ουδ' όλπιζα ουδ' ανίμενα τ' αφτιά μου ό,τι σ' ακούσα.
Ίντα 'ναι τούτα τα μιλείς κι ο νους σου πώς τα θάνει,
πού τα 'βρε αυτάνα η γλώσσα σου οπού μ' αναδιβάνει;
Και πώς μπορεί τούτη η καρδιά που με χαρά μεγάλη 1415
στη μέση της εφύτεψε τα νόστιμά σου κάλλη
και θρέφει σε καθημερνό, στα σωδικά ριζώνεις,
ποτίζει σε το αίμα τση κι ανθείς και μεγαλώνεις
κι ως σ' έβαλε, σ' εκλείδωσε, δε θέλει πλιο ν' ανοίξει
και το κλειδίν ετσάκισεν άλλης να μη σε δείξει, 1420
και πώς μπορεί άλλο δεντρόν, άλλοι βλαστοί κι άλλα άδη
μέσα της πλιο να ριζωθούν, που το κλειδίν εχάδη;

Σγουραφιστή σ' όλο το νουν έχω τη στόρησή σου
και δε μπορώ άλλη πλιο να δω παρά την εδική σου·
χίλιοι σγουράφοι να βρεθού, με τέχνη, με κοντύλι 1425
να δε να σγουραφίσουσι μάτια άλλα κι άλλα χείλη,
τη στόρησή σου ως τηνε δου, χάνεται η μάθησή τως,
γιατί καλλιιά 'ναι η τέχνη μου παρά την εδική τως.

Εγώ, όντε σ' εσγουράφισα, ήβγαλα απ' την καρδιά μου
αίμα και με το αίμα μου εγίνη η σγουραφιά¹⁶ μου· 1430
κι όποια με το αίμα της καρδιάς μια σγουραφιά τελειώσει,
κάνει την όμορφη πολλά κι ουδέ μπορεί να λειώσει·
πάντα 'ναι σάρκα ζωντανή, καταλυμό δεν έχει
και ποιος να κάμει σγουραφιά πλιο σαν εμέ κατέχει;

Κορνάρος, Β. (1995) [α' εκδ.Βενετία 1713]. *Ερωτόκριτος*. Δ' ανατύπωση
(επιμ.: Στ. Αλεξίου). Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της «Εστίας».

16. σγουραφιά, η: ζωγραφιά.

Δραστηριότητες

1. Ποιο είναι το νέο που ο Ερωτόκριτος ανακοινώνει στην αγαπημένη του;
2. Ποιο είναι το αίτημα που απευθύνει στην Αρετούσα; Τι φανερώνει αυτό για τα αισθήματά του;
3. Ποια απάντηση δίνει η Αρετούσα στον Ερωτόκριτο; Τι φανερώνουν τα λόγια της για τα αισθήματά της;
4. Χωριστείτε σε μικρές ομάδες και προσπαθήστε να αποδώσετε με τη μέθοδο του θεατρικού αναλόγιου τη σκηνή που διαβάσατε. Αρχικά, είναι ανάγκη να διασκευάσετε το κείμενο και, αφού δημιουργήσετε νέους διαλόγους, στη συνέχεια, να αποφασίσετε ποιοι θα αποδώσουν τους τρεις ρόλους (αφηγητή, Ερωτόκριτο, Αρετούσας). Μπορείτε να πλαισιώσετε την παρουσίασή σας με την ανάλογη μουσική υπόκρουση.
5. Παρατηρήστε με τον διπλανό ή τη διπλανή σας τις παρακάτω εικόνες και συζητήστε μεταξύ σας για το πώς συνομιλούν με το κείμενο που μελετήσατε.



Θεόφιλος Χατζημιχαήλ - Κεφαλάς, *Ερωτόκριτος και Αρετούσα* (1933), Μουσείο Θεόφιλου, Μυτιλήνη



Φωτογραφία από την παράσταση *Ερωτόκριτος* στο Θέατρο Ακροπόλ (2012), σε σκηνοθεσία του Στάθη Λιβαθνοπού.



Oksana Chaus, από την εικονογράφηση της παιδικής διασκευής του *Ερωτόκριτου* (εκδ. Παπαδόπουλος, 2000).



Διαβάστε εδώ απόσπασμα από το Ε' μέρος του έργου για να δείτε πώς εξελίσσεται η ιστορία των δύο νέων.



Ποιος είναι ο Βιτσέντζος Κοννάρης; Διαδραστική εικόνα



Δείτε εδώ περισσότερες εικόνες με έμπνευση από τον *Ερωτόκριτο*.



Ο *Ερωτόκριτος* στο θέατρο σκιών. Διαδραστική εικόνα

ΒΙΤΣΕΝΤΖΟΣ ΚΟΡΝΑΡΟΣ (1553-1613 Ή 1614)

Κρητικός ποιητής. Γεννήθηκε στη Σητεία της Κρήτης. Θεωρείται ένας από τους κυριότερους εκπροσώπους της Κρητικής και Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, ποιητής του αφηγηματικού ποιήματος *Ερωτόκριτος* και της *Θυσίας του Αβραάμ*. Κατά τη διάρκεια της βενετοκρατίας (1211-1669), η Κρήτη γνώρισε οικονομική και πνευματική ανάπτυξη, η οποία συνετέλεσε στη δημιουργία της «Κρητικής Αναγέννησης», μιας περιόδου άνθησης των γραμμάτων και των τεχνών.

Παίζοντας με τα κείμενα

1. Με βάση τα όσα συζητήσατε και διαβάσατε κατά την ενασχόλησή σας με τα κείμενα αυτής της συστάδας, σε ποια συμπεράσματα καταλήγετε σχετικά με την αναβίωση του θεάτρου αλλά και των τεχνών γενικότερα αυτή την περίοδο στην Κρήτη;
2. Μπορείτε να συσχετίσετε τα κείμενα της συστάδας με τον στίχο του Κωστή Παλαμά που διαβάσατε στην αρχή; Ποιο νόημα αποκτά ο στίχος ύστερα από τη μελέτη των κειμένων;
3. Η Κρητική λογοτεχνία, κείμενα της οποίας μελετήσατε, συνδέεται με την ευρωπαϊκή ιστορία εκείνης της εποχής. Να τεκμηριώσετε αυτή την άποψη αφού διαβάσετε και τις σελίδες 25-28 της *Ιστορίας της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*.
4. Ποιες ομοιότητες και ποιες διαφορές εντοπίζετε στα κείμενα της συστάδας;
5. Ποιο από τα κείμενα της συστάδας σας εντυπωσίασε περισσότερο και γιατί;
6. Συζητήστε μεταξύ σας για την αξία των κειμένων που διαβάσατε στην εποχή μας. Αναζητήστε τα διαχρονικά μηνύματα και αξίες που βρίσκονται μέσα σε αυτά και ετοιμάστε ένα μικρό κείμενο για το ιστολόγιο του σχολείου σας.
7. Πώς σας φαίνεται η γλώσσα των κειμένων της συστάδας; Πόσο εύκολη είναι η ανάγνωση τέτοιων κειμένων για τους νέους της εποχής σας;



Αναζητήστε και διαβάστε και άλλα έργα της ίδιας περιόδου στο Αρχείο Δημόδους Γραμματείας.



Αξιοποιήστε το εργαλείο που σας προσφέρεται και «ζωγραφίστε» με στίχους, δημιουργώντας «Καλλιγράμματα».

8. Παρατηρήστε την τεχνική του στίχου στα κείμενα της συστάδας και συμπληρώστε τον πίνακα. Μπορείτε να αντλήσετε βοήθεια από το *Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων* (σσ. 110-112 και 134-135).

Έργο	Αριθμός συλλαβών	Μέτρο	Τομή ¹⁷	Ομοιοκαταληξία
Αφήγησις Λιβίστρου και Ροδάμνης				
Ερωφίλη				
Η Θυσία του Αβραάμ				
Ερωτόκριτος				

17. Το σημείο όπου ο στίχος κόβεται σε δύο ημιστίχια ονομάζεται τομή. Η τομή, που γίνεται μετά την όγδοη συλλαβή, συμπίπτει με το σημείο όπου παίρνουμε μια μικρή ανάσα, όταν απαγγέλλουμε τον στίχο. (βλ. *Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων*, ΙΤΥΕ-«Διόφαντος»).

Άξονας Β'

Εξερεύνηση:

Η δημιουργία του πολιτισμού και η ποιότητα της ζωής

Συστάδα 2η

Η γυναίκα στη λογοτεχνία: Από τον 19ο στον 20ό αιώνα



«Γυναίκα δεν γεννιέσαι, γίνεσαι»

Simone de Beauvoir

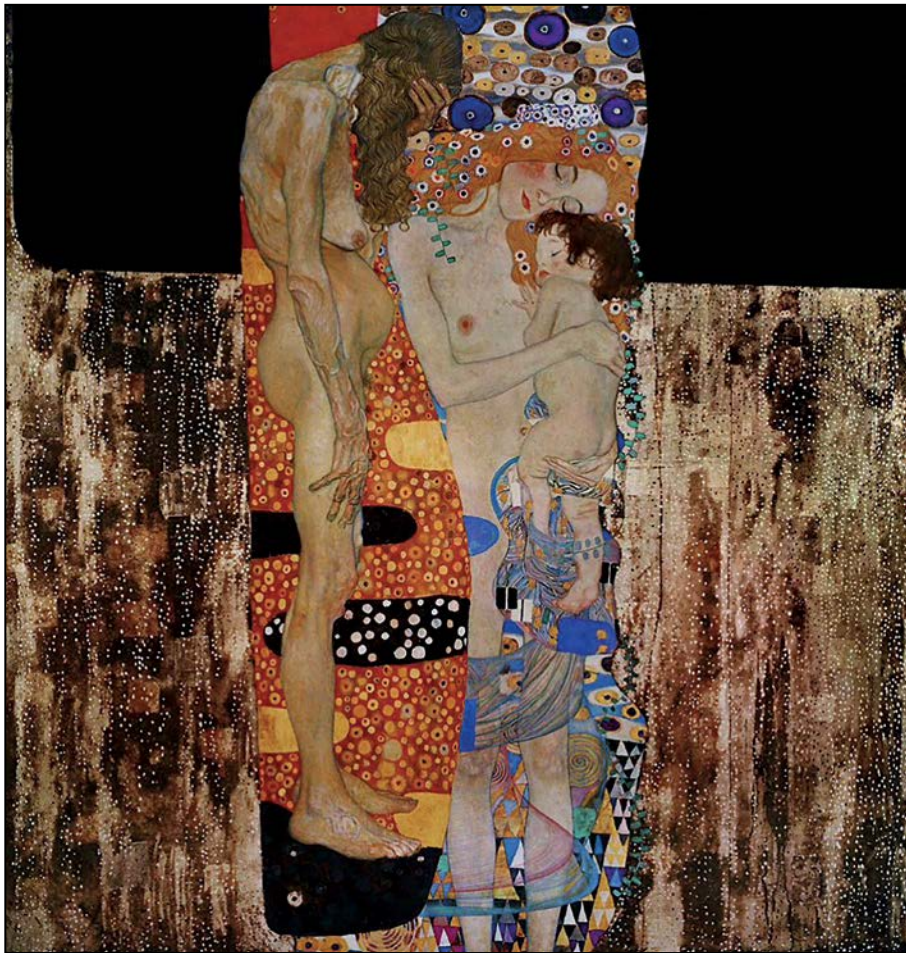


Στη συστάδα αυτή θα διαβάσετε λογοτεχνικά κείμενα που παρουσιάζουν τη θέση της γυναίκας στην κοινωνική ζωή, ακολουθώντας την ιστοριογραφματολογική διάταξη της νεοελληνικής λογοτεχνίας (19ος-20ός αι.). Επιδιώκεται:

- ▶ Να παρατηρήσετε πώς οι λογοτέχνες κατασκευάζουν τους γυναικείους χαρακτήρες.
- ▶ Να διερευνήσετε την αλλαγή στον τρόπο αναπαράστασης των γυναικών ανάλογα με την εποχή που έχει γραφτεί το κάθε κείμενο και τη σύνδεσή του με το αντίστοιχο λογοτεχνικό ρεύμα.
- ▶ Να προβληματιστείτε ως προς τη σύνδεση του ρόλου της γυναίκας με τις κοινωνικές συμβάσεις και τα στερεότυπα της κάθε εποχής, όπως αυτά αναπαριστώνται μέσα στα κείμενα.
- ▶ Να συνεργαστείτε ώστε να εμβαθύνετε στην ψυχολογία των γυναικείων χαρακτήρων μέσα από το θεατρικό παιχνίδι.

Κείμενα συστάδας





Gustav Klimt, *Οι τρεις ηλικίες της γυναίκας* (1905).
Εθνική Πινακοθήκη Σύγχρονης Τέχνης, Ρώμη



Η Γυναίκα στη Λογοτεχνία:
Χρονογραμμή

Παρατηρήστε τις τρεις μορφές στον πίνακα ζωγραφικής του Gustav Klimt. Περιγράψτε προφορικά τι βλέπετε και σχολιάστε τι σας κάνει εντύπωση. Πώς αντιλαμβάνεστε το νόημα του τίτλου του πίνακα;

Διονύσιος Σολωμός
Ελεύθεροι Πολιορκημένοι, Σχεδιάσμα Β΄

Ο Διονύσιος Σολωμός έγραψε το ποίημα *Ελεύθεροι Πολιορκημένοι*, από τα κορυφαία έργα της νεοελληνικής ποίησης, κατά τη διάρκεια της ώριμης ποιητικής του δημιουργίας. Το θέμα του έργου είναι ο αγώνας των Μεσολογγιτών κατά τη δεύτερη πολιορκία του Μεσολογγίου (1825-1826) έως την ηρωική τους έξοδο, την παραμονή των Βαΐων. Χαρακτηριστικό γνώρισμα του έργου είναι ότι δεν είναι ολοκληρωμένο, αλλά έχει τη μορφή «αποσπασμάτων» (σπαραγμάτων) που ονομάζονται «Σχεδιάσματα». Τα σχεδιάσματα «δεν είναι τυχαία θραύσματα», όπως αναφέρει ο Λίνος Πολίτης. «Ο Σολωμός δεν προχώρησε ποτέ στην ολοκλήρωση· δεν θέλησε ή δεν ενδιαφέρθηκε να εντάξει τα λυρικά αυτά κομμάτια σ' ένα σύνολο αφηγηματικό ή "επικολυρικό". Έμεινε στην καθαρή λυρική έκφραση». Το *Β΄ Σχεδιάσμα* είναι γραμμένο σε δεκαπεντασύλλαβους ομοιοκατάληκτους ζευγαρωτούς στίχους τους οποίους επεξεργαζόταν ο ποιητής από το 1833 ως το 1844. Στο απόσπασμα που ακολουθεί, εκφράζεται ο θαυμασμός για τις γυναίκες του Μεσολογγίου.

Κρυφή χαρά 'στραψε σ' εσέ· κάτι καλό 'χει ο νους σου·

πες, να το ξεμυστηρευτείς θες τ' αδελφοποιτού¹ σου;

Ψυχή μεγάλη και γλυκιά, μετά χαράς σ' το λέω:

Θαυμάζω τες γυναίκες μας και στ' όνομά τους μνέω².

Εφοβήθηκα κάποτε μη δειλιάσουν και τες επαράτηρησα αδιάκοπα,

για³ η δύναμη δεν είν' σ' αυτές ίσια με τ' άλλα δώρα.

Απόψε, ενώ είχαν τα παράθυρα ανοιχτά για τη δροσιά, μία απ' αυτές η νεότερη, επήγε να τα κλείσει, αλλά μία άλλη τής είπε: «Όχι, παιδί μου· άφησε νά μπει η μυρωδιά από τα φαγητά· είναι χρειά⁴ να συνηθίσουμε.

Μεγάλο πράμα η υπομονή!

Αχ! μας την έπεμψε ο Θεός· κλει θησαυρούς κι εκείνη.

Εμείς πρέπει να έχουμε υπομονή, αν και έρχονταν οι μυρωδιές

απ' όσα δίνει η θάλασσα, απ' όσ' η γη, ο αέρας».

1. **αδελφοποιτός**: αυτός που συνδέεται με κάποιον άλλον με αδελφικούς δεσμούς.

2. **μνέω**: ορκίζομαι.

3. **για** (στίχος 6): επειδή.

4. **χρεία**: ανάγκη.

Κι έτσι λέγοντας εματάνοιξε το παράθυρο, και η πολλή μυρωδιά των αρωμάτων εχυνότουν μέσα κι εγιόμισε το δωμάτιο. Και η πρώτη είπε: «Και το αεράκι μάς πολεμάει». – Μία άλλη έστεκε σιμά εις το ετοιμοθάνατο παιδί της,

κι άφ'σε το χέρι του παιδιού κι εσώπασε λιγάκι,

και ξάφνου της εφάνηκε στο στόμα το βαμπάκι.

Και άλλη είπε χαμογελώντας, να διηγηθεί καθεμία τ' όνειρό της,

κι όλες εφώναξαν μαζί κι είπαν πως είδαν ένα.

Κι ότι αποφάσισαν μαζί να πουν τα ονειράτά τους,

είπα να ιδώ τη γνώμη τους στην υπνοφαντασιά τους.

Και μία είπε: «Μου εφαινότουν ότι όλοι εμείς, άντρες και γυναίκες, παιδιά και γέροι, ήμαστε ποτάμια, ποια μικρά, ποια μεγάλα, κι ετρέχαμε ανάμεσα εις τόπους φωτεινούς, εις τόπους σκοτεινούς, σε λαγκάδια, σε γκρεμούς, απάνου κάτω, κι έπειτα εφθάναμε μαζί στη θάλασσα με πολλή ορμή,

και μες στη θάλασσα γλυκά βαστούσαν τα νερά μας».

Και μία δεύτερη είπε:

«Εγώ 'δα δάφνες. – Κι εγώ φως·

– Κι εγώ σ' φωτιά μιαν όμορφη π' αστράφταν τα μαλλιά της».

Και αφού όλες εδιηγήθηκαν τα ονειράτά τους, εκείνη που 'χε το παιδί ετοιμοθάνατο είπε:

«Ιδές, και εις τα ονειράτα ομογνωμούμε, καθώς εις τη θέληση και εις όλα τ' άλλα έργα».

Και όλες οι άλλες εσυμφώνησαν κι ετριγύρισαν με αγάπη το παιδί της που 'χε ξεψυχήσει.

Ιδού, αυτές οι γυναίκες φέρνονται θαυμαστά· αυτές είναι μεγαλόψυχες, και λένε ότι μαθαίνουν από μας· δε δειλιάζουν, μολονότι τους επάρθηκε η ελπίδα που είχαν να γεννήσουν τέκνα για τη δόξα και για την ευτυχία. Εμείς λοιπόν μπορούμε να μάθουμε απ' αυτές και να τες λατρεύουμε έως την ύστερην ώρα.

Σολωμός, Δ. (1993). *Άπαντα*, Τόμος Α', *Ποιήματα* (επιμ. Λ. Πολίτης). Αθήνα: Ίκαρος.

Δραστηριότητες

1. Με ποιες λέξεις/φράσεις το ποιητικό υποκείμενο δείχνει τον θαυμασμό του για τις γυναίκες στο συγκεκριμένο απόσπασμα; Ποια στοιχεία των γυναικών του Μεσολογγίου θεωρείτε εσείς αξιοθαύμαστα;
2. Διαβάστε με τον διπλανό ή τη διπλανή σας το σχεδιάσμα και εστιάστε την προσοχή σας στα όνειρα που περιγράφουν οι γυναίκες. Σκεφτείτε και καταγράψτε σε 100-150 λέξεις τι συμβολίζουν αυτά τα όνειρα, κατά τη γνώμη σας.

3. Να παρατηρήσετε προσεκτικά τον πίνακα του Eugène Delacroix και τους στίχους του σχεδιάσματος. Με ποιους τρόπους αναπαριστάνεται η σχέση της Γυναίκας με την Ελευθερία στον πίνακα και στο ποίημα;
4. Μελετήστε πληροφορίες για το λογοτεχνικό ρεύμα του ρομαντισμού στην *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας* και στο *Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων*.

Στη συνέχεια, σε συνεργασία με την ομάδα σας, ετοιμάστε μια σύντομη παρουσίαση των βασικών γνωρισμάτων του ρομαντισμού και προσπαθήστε να εξηγήσετε αν το απόσπασμα που διαβάσατε μπορεί να ενταχθεί σε αυτό το λογοτεχνικό ρεύμα.



Ρομαντισμός:
Βασικά στοιχεία



Διονύσιος Σολωμός:
Η ζωή και το έργο του



Eugène Delacroix, *Η Ελλάδα στα ερείπια του Μεσολογγίου* (1826), Μουσείο Καλών Τεχνών του Μπορντώ



ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΣΟΛΩΜΟΣ (1798-1857)

Γεννήθηκε στην Ζάκυνθο και ήταν γιος του κόντε Νικόλαου Σολωμού και της υπηρέτριάς του, Αγγελικής Νίκλη. Έμαθε τα πρώτα γράμματα στη Ζάκυνθο, παρακολουθώντας ιδιωτικά μαθήματα στο πατρικό σπίτι και για μια χρονιά στο δημόσιο σχολείο (1807-1808). Το 1808, μετά τον θάνατο του πατέρα του, τον στέλνουν για σπουδές στην Ιταλία, όπου σπούδασε στο Πανεπιστήμιο της Παβίας. Το 1818 γύρισε στη Ζάκυνθο και συνέγραψε ποιήματα στα ιταλικά. Θεωρείται ο βασικός εκπρόσωπος της Επτανησιακής Σχολής. Ο Σολωμός μελέτησε σε βάθος τη δημοτική ποίηση και χρησιμοποίησε την εικονοπλαστική της δύναμη στον ποιητικό του λόγο. Στο έργο του επικρατεί ο λυρισμός, η ακρίβεια των ποιητικών εικόνων και η εξύψωση της λαϊκής γλώσσας. Τα έργα του είναι εμβληματικά για την ελληνική λογοτεχνία με κυρίαρχα τα ακόλουθα: *Ύμνος εις την ελευθερίαν* (1823), *Η καταστροφή των Ψαρών* (1825), *Η Γυναίκα της Ζάκυνθος* (1826), *Ελεύθεροι Πολιορκημένοι* (1833-1844), *Ο Κρητικός* (1833-1834), *Ο Πόρφυρας* (1849).

Henrik Ibsen
Το κουκλόσπιτο (Νόρα)

Το κουκλόσπιτο (Νόρα) είναι θεατρικό έργο του Νορβηγού θεατρικού συγγραφέα Henrik Ibsen με τρεις πράξεις. Η Νόρα Χέμλερ, νεαρή κυρία της μεγαλοαστικής τάξης, είναι η καλόβολη και υπάκουη κόρη, σύζυγος και μητέρα που κάποια στιγμή αποφασίζει να αλλάξει τον εαυτό της και τον τρόπο που ζει. Το απόσπασμα που ακολουθεί είναι από το τέλος της τρίτης πράξης, όπου η ηρωίδα συζητά με τον σύζυγό της.

ΝΟΡΑ

Κάθισε, θα μας πάρει αρκετή ώρα. Έχω πολλά να σου πω.

ΧΕΛΜΕΡ

(Κάθεται απέναντί της στο τραπέζι) Με τρομάξεις, Νόρα. Δεν σε καταλαβαίνω.

ΝΟΡΑ

Ακριβώς! Δεν με καταλαβαίνεις. Κι εγώ ποτέ μου δεν σε κατάλαβα – μέχρι απόψε το βράδυ. Όχι, μη διακόπτεις: άκουσέ με μόνο. Τόρβαλντ, ήρθε η ώρα να ξεκαθαρίσουμε τους λογαριασμούς μας.

ΧΕΛΜΕΡ

Ορίστε;

ΝΟΡΑ

(Μετά από μικρή παύση) Έτσι όπως καθόμαστε ο ένας απέναντι από τον άλλον, δεν σου κάνει εντύπωση ένα πράγμα;

ΧΕΛΜΕΡ

Ποιο πράγμα;

ΝΟΡΑ

Ότι μετά από οχτώ χρόνια γάμου, είναι η πρώτη φορά που εσύ κι εγώ κουβεντιάζουμε σαν αντρόγυνο.

ΧΕΛΜΕΡ

Σοβαρά; Τι εννοείς;

ΝΟΡΑ

Οχτώ χρόνια, και παραπάνω, από την ημέρα που γνωριστήκαμε, δεν συζητήσαμε ποτέ σοβαρά για κάποιο θέμα.

ΧΕΛΜΕΡ

Ήθελες να σε βαραίνω κάθε τόσο με προβλήματα που σίγουρα δεν είχες καμία λύση να προτείνεις;

ΝΟΡΑ

Δεν μιλάω για προβλήματα. Αυτό που λέω είναι ότι δεν καδίσαμε ποτέ να συζητήσουμε σοβαρά ένα θέμα και να το αναλύσουμε.

ΧΕΛΜΕΡ

Μα, Νόρα, αγάπη μου, αυτά δεν είναι πράγματα για σένα.

ΝΟΡΑ

Βλέπεις; Ποτέ σου δεν με κατάλαβες. Με αδικήσατε φοβερά, Τόρβαλντ, πρώτα ο μπαμπάς και μετά εσύ.

ΧΕΛΜΕΡ

Τι λες; Κι ο πατέρας σου κι εγώ; Οι δύο άνθρωποι που σ' αγάπησαν όσο τίποτ' άλλο στον κόσμο;

ΝΟΡΑ

(Κουνάει το κεφάλι της) Ποτέ δεν μ' αγαπήσατε. Απλώς το βρίσκατε γουστόζικο να είστε ξετρελαμένοι μαζί μου.

ΧΕΛΜΕΡ

Νόρα, τι είν' αυτά που λες;

ΝΟΡΑ

Η αλήθεια, Τόρβαλντ. Όταν ζούσα με τον μπαμπά, μου 'λεγε την άποψή του για κάθε τι κι εγώ υιοθετούσα εκείνη την άποψη. Τις ελάχιστες φορές που διαφωνούσα, έπρεπε να το κρύβω, γιατί δεν θα του άρεσε καθόλου. Μ' έλεγε κουκλίτσα του κι έπαιζε μαζί μου ακριβώς όπως εγώ έπαιζα με τις κούκλες μου. Μετά ήρδα να ζήσω μ' εσένα...

ΧΕΛΜΕΡ

Ωραία φράση χρησιμοποιείς για τον γάμο μας!

ΝΟΡΑ

(Ατάραχη) Εννοώ, όταν πέρασα από τα χέρια του μπαμπά στα δικά σου χέρια... Κανόνιζες τα πάντα σύμφωνα με τα γούστα σου, κι έτσι κατέληξα να υιοθετώ κι εγώ αυτά τα γούστα – ή να δείχνω πως τα υιοθετώ... Δεν ξέρω, μάλλον συνδυασμός και των δύο: πότε το ένα και πότε το άλλο. Τώρα που το ξανασκέφτομαι, έζησα εδώ μέσα σαν ζητιάννα, κοιτάζοντας να θγάξω το ψωμί μου όπως-όπως. Έζησα κάνοντας σ' εσένα τον σαλτιμπάγκο! Γιατί αυτό ήθελες, Τόρβαλντ. Εσύ κι ο μπαμπάς μού κάνατε μεγάλο κακό: εσείς φταίτε που δεν είμαι άξια να κάνω το παραμικρό.

ΧΕΛΜΕΡ

Αυτό που λες είναι παράλογο, χόρια που δείχνει και μεγάλη αχαριστία. Δεν ήσουν ευτυχισμένη εδώ;

ΝΟΡΑ

Όχι, ποτέ! Το νόμιζα, αλλά δεν ήμουν.

ΧΕΛΜΕΡ

Δεν ήσουν! Ποτέ!

ΝΟΡΑ

Ποτέ ευτυχισμένη. Εύδυμη ήμουν. Κι εσύ πάντα πολύ καλός μαζί μου. Όμως το σπίτι μας ήτανε σαν το δωμάτιο με τα παιχνίδια. Εγώ ήμουν η κούκλα και η γυναίκα σου εδώ, όπως πριν ήμουν η κούκλα και η κόρη του πατέρα μου. Και τα παιδιά μας με τη σειρά έγιναν κούκλες και παιδιά για μένα. Μ' άρεσες όταν έπαιζες μαζί μου, όπως αρέσει στα παιδιά όταν εγώ παίζω μαζί τους. Να τι ήταν ο γάμος μας, Τόρβαλντ!

ΧΕΛΜΕΡ

Υπάρχει μια δόση αλήθειας στα λόγια σου, αν και υπερβάλλεις. Όμως στο εξής αλλάζουν όλα. Τελείωσε πια η ώρα του παιχνιδιού και αρχίζει η ώρα της διαπαιδαγώγησης.

ΝΟΡΑ

Ποιανού; Της δικής μου ή των παιδιών;

ΧΕΛΜΕΡ

Και της δικής σου και των παιδιών, αγάπη μου.

ΝΟΡΑ

Μα, Τόρβαλντ, εσύ δεν είσαι κατάλληλος να με διαπαιδαγωγήσεις, να με κάνεις κανονική γυναίκα...

ΧΕΛΜΕΡ

Πώς το είπες αυτό;

ΝΟΡΑ

Όπως κι εγώ, δεν είμαι αρκετά ώριμη ν' αναθρέψω σωστά τα παιδιά.

ΧΕΛΜΕΡ

Νόρα!

ΝΟΡΑ

Πριν από λίγο δεν είπες ότι δεν θα τολμούσες να μου αναθέσεις τέτοιο καθήκον;

ΧΕΛΜΕΡ

Το είπα πάνω στον θυμό μου, μη δίνεις σημασία.

ΝΟΡΑ

Όμως είχες δίκιο, δεν είμαι άξια να μου ανατεθεί τέτοιο καθήκον. Έχω πρώτα κάτι άλλο να κάνω: να διαμορφώσω σωστά τον εαυτό μου. Κι εσύ δεν είσαι ο άνθρωπος που μπορεί να με βοηθήσει σ' αυτό. Πρέπει να το κάνω μόνη μου. Γι' αυτό και φεύγω από το σπίτι.

ΧΕΛΜΕΡ

(Πετάγεται όρθιος) Τι είπες;

ΝΟΡΑ

Πρέπει να σταδώ μόνη στα πόδια μου για να γνωρίσω τον εαυτό μου και τον κόσμο γύρω μου. Γι' αυτό δεν μπορώ να μείνω μαζί σου.

ΧΕΛΜΕΡ

Νόρα! Νόρα!

ΝΟΡΑ

Και θα φύγω αμέσως. Γι' απόψε θα με φιλοξενήσει η Κριστίνα.

ΧΕΛΜΕΡ

Τρελάθηκες; Δεν θα το κάνεις αυτό – σου το απαγορεύω!

ΝΟΡΑ

Είναι ανώφελο πια να μου απαγορεύεις οτιδήποτε. Θα πάρω μαζί μου μόνο τα πράγματά μου. Από σένα δεν θέλω τίποτα, ούτε τώρα, ούτε αργότερα.

ΧΕΛΜΕΡ

Μα, αυτό είναι παρανοϊκό!

ΝΟΡΑ

Αύριο θα φύγω για το σπίτι μου – για το πατρικό μου, εννοώ. Σ' εκείνα τα μέρη θα μου είναι πιο εύκολο να βρω κάτι ν' ασχοληθώ.

ΧΕΛΜΕΡ

Και εδελοτυφλείς και είσαι άπειρη!

ΝΟΡΑ

Κάποια στιγμή πρέπει κι εγώ ν' αποκτήσω πείρα, Τόρβαλντ.

ΧΕΛΜΕΡ

Ν' αφήσεις το σπίτι σου, τον άντρα σου και τα παιδιά σου... Τι θα πει ο κόσμος!

Ibsen, H. (2008) [1879]. *Το κουκλόσπιτο (Νόρα)* (μτφρ. Ε. Μπελιές). Αθήνα: Ηριδανός.

Παρατηρήστε προσεκτικά τη φωτογραφία και εστιάστε την προσοχή σας στο ύφος και στην ενδυμασία της ηθοποιού, όπως και στο σκηνικό. Μπορείτε να υποθέσετε τον λόγο για τον οποίο ο τίτλος του θεατρικού έργου είναι *Το κουκλόσπιτο*;



Πηγή: wikipedia commons

Η Ida Aalberg στον ρόλο της Νόρας
σε θεατρική παράσταση στα 1880

Δείτε στη συλλογή εικόνων στιγμιότυπα από θεατρικές παραστάσεις του έργου του Ibsen. Παρατηρήστε τες προσεκτικά. Τι σας κάνει εντύπωση;



Henrik Ibsen:
Στιγμιότυπα
θεατρικών
παραστάσεων

Δραστηριότητες

1. Αφού συζητήσετε στην ομάδα σας τη θέση που είχε η Νόρα στην οικογένεια (στο παρελθόν ως κόρη και στο παρόν ως σύζυγος και μητέρα), να τεκμηριώσετε με στοιχεία του κειμένου τον τρόπο που βλέπει πλέον τον εαυτό της.
2. Να συνδέσετε τον τίτλο του έργου με το περιεχόμενο του αποσπάσματος.
3. Το 1879, που πρωτοπαρουσιάστηκε το έργο, ξεσήκωσε θύελλα αντιδράσεων. Μπορείτε να φανταστείτε τις πιθανές αιτίες; Να τις συζητήσετε στην ολομέλεια της τάξης σας αφού διαβάσετε και τις πληροφορίες της πηγής.
4. Επιθυμία του Ibsen ήταν η απομάκρυνση από τις ρομαντικές κωμωδίες της εποχής. Πίστευε ότι η θεατρική σκηνή έπρεπε να απεικονίζει πραγματικές καταστάσεις και πραγματικούς ανθρώπους. Κάθε σκηνή και κάθε εικόνα θα έπρεπε, κατά το δυνατόν, να είναι αντανάκλαση της πραγματικότητας. Ο Ibsen είχε τη φήμη του «επαναστάτη», η οποία προέκυψε κυρίως από την κοινωνική θεματολογία των έργων του που προκάλεσαν αντιδράσεις σε ένα μέρος του νορβηγικού κοινού, καθώς ασκούσαν κριτική στο κοινωνικό και πολιτικό σύστημα, στην οικονομία, στη θρησκεία, στον γάμο, στη θέση της γυναίκας, στο θέμα της μητρότητας. Με την ομάδα σας, προσπαθήστε να εντοπίσετε στο απόσπασμα τα στοιχεία του χαρακτήρα της Νόρας που επιβεβαιώνουν τις παραπάνω απόψεις.



Γιάννης
Μόσχος,
*Ο Ερρίκος
Ίψεν στην
ελληνική
σκηνή*



Έργα του Henrik Ibsen



Θεατρικός διάλογος:
Βασικά χαρακτηριστικά



HENRIK IBSEN (1828-1906)

Νορβηγός δραματουργός που θεωρήθηκε πρωτοπόρος και αναμορφωτής του νεότερου θεάτρου στα τέλη του 19ου αιώνα. Με το έργο του ο Ibsen συνέβαλε στη διαμόρφωση του Ρεαλισμού στο θέατρο, ενώ αποτύπωσε με ζωντάνια τη δυσμενή θέση της γυναίκας του 19ου αιώνα. Έργα του: *Βρυκόλακες*, *Έντα Γκάμπλερ*, *Αρχιμάστορας Σόλνες*.

Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης Όνειρο στο κύμα

Στο απόσπασμα περιγράφονται οι αναμνήσεις ενός ενήλικα δικηγόρου από την εποχή που ήταν έφηβος και βοσκός στα βουνά. Η ιστορία αφηγείται ένα περιστατικό στο οποίο το βοσκόπουλο βρέθηκε κοντά στην παραλία όπου κολυμπούσε η νεαρή και όμορφη Μοσχούλα, ο κρυφός και ανομολόγητος έρωτάς του. Ο μικρός βοσκός, φοβούμενος μήπως την τρομάξει, κρύφτηκε πίσω από έναν βράχο περιμένοντάς την να βγει από τη θάλασσα.

Εντοσούτω όσον αθώος και αν ήμην, η περιέργεια δεν μου έλειπε. Και ανερριχήθην πάλιν σιγά σιγά προς τα επάνω και εις την κορυφήν του βράχου, καλυπτόμενος όπισθεν των δάμνων· έκυφα να ίδω την κολυμβώσαν νεάνιδα.

Ήτο απόλαυσις, όνειρον, θαύμα. Είχεν απομακρυνθεί ως πέντε οργιάς¹ από το άντρον, και έπλεε, κ' έβλεπε τώρα προς ανατολάς, στρέφουσα τα νώτα προς το μέρος μου. Έβλεπα την αμαυράν και όμως χρυσίζουσαν αμυδρώς κόμην της, τον τράχηλόν της τον εύγραμμον, τας λευκάς ως γάλα ωμοπλάτας, τους βραχίονας τους τορνευτούς, όλα συγχεόμενα, μελιχρά και ονειρώδη εις το φέγος της σελήνης. Διέβλεπα την οσφύν της την ευλύγιστον, τα ισχία της, τας κνήμας, τους πόδας της, μεταξύ σκιάς και φωτός, βαπτιζόμενα εις το κύμα. Εμάντευα το στέρνον της, τους κόλπους της, γλαφυρούς, προέχοντας, δεχομένους όλας τας αύρας τας ριπάς και της θαλάσσης το θείον άρωμα. Ήτον πνοή, ίνδαλμα αφάνταστον, όνειρον επιπλέον εις το κύμα· ήτον νηρηίς, νύμφη, σειρήν, πλέουσα, ως πλέει ναυς μαγική, η ναυς των ονείρων...

Ούτε μου ήλθε τότε η ιδέα ότι, αν επάτουν επάνω εις τον βράχον, όρδιος ή κυρτός, με σκοπόν να φύγω, ήτον σχεδόν βέβαιον, ότι η νέα δεν θα μ' έβλεπε, και θα ημπορούσα ν' αποχωρήσω εν τάξει. Εκείνη έβλεπε προς ανατολάς, εγώ ευρισκόμενη προς δυσμάς όπισθέν της. Ούτε η σκιά μου δεν θα την ετάραττεν. Αύτη, επειδή η σελήνη ήτον εις τ' ανατολικά, θα έπιπτε προς το δυτικόν μέρος, όπισθεν του βράχου μου, κ' εντεύθεν του άντρου.

Είχα μείνει χάσκων, εν εκστάσει, και δεν εσκεπτόμην πλέον τα επίγεια.

*

* *

Δεν δύναμαι να είπω αν μου ήλδον πονηροί, και συνάμα παιδικοί ανόητοι λογισμοί, εν είδει ευχών κατάραι. «Να εκινδύνευεν έξαφνα! να έβαζε μια φωνή! να έβλεπε κανένα ροφόν εις τον πυθμένα, τον οποίον να εκλάβη διά θηρίον, διά σκυλόψαρον, και να εφώναζε βοήθειαν!...»

Είναι αληθές, ότι δεν εχόρταινα να βλέπω το όνειρον, το πλέον εις το κύμα. Αλλά την τελευταίαν στιγμήν, αλλοκότως, μου επανήλθε πάλιν η πρώτη ιδέα... Να ριφθώ εις τα

1. **οργιά**: μονάδα μήκους που χρησιμοποιείται για τη μέτρηση βάθους.

κύματα, προς το αντίθετον μέρος, εις τα όπισθεν, να κολυμβήσω όλον εκείνο το διάστημα έως την άμμον, και να φύγω, να φύγω τον πειρασμόν!...

Και πάλιν δεν εχόρταινα να βλέπω το όνειρον... Αίφνης εις τας ανάγκας του πραγματικού κόσμου μ' επανέφερεν η φωνή της κατσίκας μου. Η μικρή Μοσχούλα ήρχισεν αίφνης να βελάζη!...

Ω, αυτό δεν το είχα προβλέψει. Ημπορούσα να σιωπώ εγώ, αλλά δυστυχώς δεν ήτον εύκολον να επιβάλω σιωπήν εις την αίγα μου. Δεν ήξευρα καλά αν υπήρχον πρόχειροι φιμώσεις διά τα θρέμματα, επειδή δεν είχα μάθει ακόμη να κλέπτω ζωντανά πράγματα, καθώς ο άγνωστος εχθρός, ο οποίος της είχε κλέψει τον κωδωνίσκον· αλλά δεν της είχε κόψει και την γλώσσαν διά να μη βελάζει. – Με ράμνον πολύκλαδον εις το στόμα, ή με σπαρτίον περί το ρύγχος, ή όπως άλλως· αλλά και αν το ήξευρα πού να το συλλογισθώ!

Έτρεξα τότε παράφορος να σφίξω το ρύγχος της με την παλάμην, να μη βελάζη... Την στιγμήν εκείνην ελησμόνησα την κόρην την κολυμβώσαν χάριν αυτής ταύτης της κόρης. Δεν εσκέφθην αν ήτον φόβος να με ιδή, και ημιωρθώθην κυρτός πάντοτε, κ' επάτησα επί του βράχου, διά να προλάβω και φθάσω πλησίον της κατσίκας.

Συγχρόνως μ' εκυρίευσε και φόβος από την φιλοστοργίαν την οποίαν έτρεφα προς την πτωχήν αίγα μου. Το σχοινίον με το οποίον την είχα δέσει εις την ρίζαν του θάμνου ήταν πολύ κοντόν. Τάχα μην «εσχοινιάσθη», μην εμπερδεύθη και περιεπλάκη ο τράχηλός της, μην ήτον κίνδυνος να πνιγή το ταλαίπωρον ζών;

*

* *

Δεν ηξεύρω αν η κόρη η λουομένη εις την θάλασσαν ήκουσε την φωνήν της γίδας μου. Αλλά και αν την είχαν ακούσει, τι το παράδοξον; Ποίος φόβος ήτον; Το ν' ακούει τις φωνήν ζώου εκεί που κολυμβά, αφού δεν απέχει ειμή ολίγας οργυιάς από την ξηράν, δεν είναι τίποτε έκτακτον.

Αλλ' όμως, η στιγμή εκείνη, που είχα πατήσει εις την κορυφήν του βράχου, ήρκεσεν. Η νεαρά κόρη, είτε ήκουσεν είτε όχι την φωνήν της κατσίκας –μάλλον φαίνεται ότι την ήκουσε, διότι έστρεψε την κεφαλήν προς το μέρος της ξηράς...– είδε τον μαύρον ίσκιον μου, τον διακαμόν μου, επάνω εις τον βράχον, ανάμεσα εις τους θάμνους, και αφήκε μισοπνιγμένην κραυγήν φόβου...

Τότε με κατέλαβε τρόμος, συγκίνησις, λύπη απερίγραπτος. Τα γόνατά μου εκάμφθησαν. Έξαλλος εκ τρόμου, ηδυνήθην ν' αρθρώσω φωνήν, κ' έκραξα:

– Μη φοβάσαι!... δεν είναι τίποτα... δεν σου θέλω κακόν!

Και εσκεπτόμην λίαν τεταραγμένος αν έπρεπε να ριφθώ εις την θάλασσαν, μάλλον, διά να έλθω εις βοήθειαν της κόρης, ή να τρέξω και να φύγω... Ήρκει η φωνή μου να της έδινε μεγαλύτερον θάρρος ή όσον η παραμονή μου και το τρέξιμόν μου εις βοήθειαν.

Συγχρόνως τότε, κατά συγκυρίαν όχι παράδοξον, καθότι όλαι οι αιγιαλοί και αι θάλασσαι εκείναι εσυχνάζοντο από τους αλιείς, μία θάρκα εφάνη να προβάλλει αντικρύ, προς το ανατολικομεσημβρινόν μέρος, από τον πέρα κάβον, τον σχηματίζοντα το δεξόν οιονεί κέρας του κολπίσκου. Εφάνη πλέουσα αργά, ερχομένη προς τα εδώ, με τας κώπας· πλην η εμφάνισίς της, αντί να δώσει θάρρος εις την κόρην, επέτεινε τον τρόμον της.

Αφήκε δευτέραν κραυγήν μεγαλυτέρας αγωνίας. Εν ακαρεί την είδα να βυθίζεται, και να γίνεται άφαντη εις το κύμα.

Δεν έπρεπε τότε να διστάσω. Η βάρκα εκείνη απείχεν υπέρ τας είκοσιν οργυιάς, από το μέρος όπου ηγωνία η κόρη, εγώ απείχα μόνον πέντε ή έξ οργυιάς. Πάραυτα, όπως ήμην, ερρίφθην εις την θάλασσαν, πηδήσας με την κεφαλήν κάτω, από το ύψος του βράχου.

Το βάθος του νερού ήτον υπέρ τα δύο αναστήματα. Έφθασα σχεδόν εις τον πυθμένα, ο οποίος ήτο αμμόστρωτος, ελεύθερος βράχων και πετρών, και δεν ήτο φόβος να κτυπήσω. Πάραυτα ανέδυν και ανήλθον εις τον αφρόν του κύματος.

Απείχον τώρα ολιγότερον ή πέντε οργυιάς από το μέρος του πόντου, όπου εσχηματίζοντο δίνει και κύκλοι συστρεφόμενοι εις τον αφρόν της θαλάσσης, οι οποίοι θα ήσαν ως μνήμα υγρόν και ακαριαίον διά την ατυχή παιδίσκην· τα μόνα ίχνη τα οποία αφήνει ποτέ εις την θάλασσαν αγωνιών ανθρώπινον πλάσμα!... Με τρία στιβαρά πηδήματα και πλευσίματα, εντός ολίγων στιγμών, έφθασα πλησίον της...

Είδα το εύμορφον σώμα να παραδέρνει κάτω, πλησιέστερον εις τον βυθόν του πόντου ή εις τον αφρόν του κύματος, εγγύτερον του θανάτου ή της ζωής· εβυθίσθην, ήρπασα την κόρην εις τας αγκάλας μου, και ανήλθον.

Καθώς την είχα περιβάλει με τον αριστερόν βραχίονα, μου εφάνη ότι ησθάνθην ασθενή την χλιαράν πνοήν της εις την παρειάν μου. Είχα φθάσει εγκαίρως, δόξα τω Θεώ!... Εντούτοις δεν παρείχε σημεία ζωής ολοφάνερα... Την ετίναξα με σφοδρόν κίνημα, αυθορμήτως, διά να δυνηθεί ν' αναπνεύσει, την έκαμα να στηριχθεί επί της παλάμης μου, και έπλευσα, με την χείρα την δεξιάν και με τους δύο πόδας, έπλευσα ισχυρώς προς την ξηράν. Αι δυνάμεις μου επολλαπλασιάζοντο θαυμασίως.

Ησθάνθην ότι προσεκολλάτο το πλάσμα επάνω μου· ήθελε την ζωήν της· ω! ας έξη, και ας ήτον ευτυχής. Κανείς ιδιοτελής λογισμός δεν υπήρχε την στιγμήν εκείνην εις το πνεύμα μου. Η καρδιά μου ήτο πλήρης αυτοθυσίας και αφιλοκερδείας. Ποτέ δεν θα εξήτουν αμοιβήν!

Επί πόσον ακόμη θα το ενθυμούμαι εκείνο το αβρόν, το απαλόν σώμα της αγνής κόρης, το οποίον ησθάνθην ποτέ επάνω μου επ' ολίγα λεπτά της άλλως ανωφελούς ζωής μου! Ήτον όνειρον, πλάνη, γοητεία. Και οπόσον διέφερεν από όλας τας ιδιοτελείς περιπτύξεις, από όλας τας λυκοφιλίας και τους κυνέρωτας του κόσμου η εκλεκτή, η αιθέριος εκείνη επαφή! Δεν ήτο βάρος εκείνο, το φορτίον το ευάγκαλον, αλλ' ήτο ανακούφισις και αναψυχή. Ποτέ δεν ησθάνθην τον εαυτόν μου ελαφρότερον ή εφ' όσον εβάσταζον το βάρος εκείνο... Ήμην ο άνθρωπος, όστις κατώρθωσε να συλλάβει με τας χείρας του προς στιγμήν εν όνειρον, το ίδιον όνειρόν του...

Παπαδιαμάντης, Α. (1989) [1900]. *Άπαντα*, Τόμος Γ' (επιμ. Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλος). Αθήνα: Δόμος.



Α. Παπαδιαμάντης, «Όνειρο στο κύμα»
— Λεξιλογική εξομάλυνση αποσπάσματος



Ruth Davidson Abrams.
Woman with Shells - La Mer (The Sea) and La Mere (The Mother)
(1956), Yeshiva University
Museum, Νέα Υόρκη

Δραστηριότητες

1. Πώς παρουσιάζεται η γυναίκα (Μοσχούλα) μέσα από τα μάτια του ενήλικα αφηγητή; Συνεργαστείτε με τον διπλανό ή τη διπλανή σας, για να εντοπίσετε τα εκφραστικά μέσα με τα οποία αποτυπώνει τα συναισθήματά του.
2. Ποιες είναι οι σκέψεις του βοσκόπουλου για τη Μοσχούλα; Πιστεύετε ότι είναι τόσο αθώος όσο υποστηρίζει;
3. Σε συνεργασία με τον διπλανό ή τη διπλανή σας, προσπαθήστε να παρουσιάσετε το περιστατικό μέσα από τα μάτια της Μοσχούλας.
4. Αναζητήστε στην *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας* και στο *Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων* πληροφορίες για το ρεύμα της ηθογραφίας και προσπαθήστε να εξηγήσετε αν το συγκεκριμένο απόσπασμα εντάσσεται στην κατηγορία του ηθογραφικού διηγήματος.

Παρατηρήστε τους πίνακες ζωγραφικής. Εκφράστε ελεύθερα τις σκέψεις και τα συναισθήματά σας και γράψτε την ερμηνεία σας. Μπορείτε να υποθέσετε τι μπορεί να σημαίνει ο τίτλος του Παπαδιαμάντη «Όνειρο στο κύμα»;



Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης:
Η ζωή και το έργο του



Πληροφορίες για το ηθογραφικό διήγημα μέσα από την ηλεκτρονική έκδοχή της *Ιστορίας Νεοελληνικής Λογοτεχνίας* και του *Λεξικού Λογοτεχνικών Όρων*



ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ (1851-1911)

Γεννήθηκε στη Σκιάθο. Το 1874, σε ηλικία 23 ετών, γράφτηκε στη Φιλοσοφική Σχολή. Παράλληλα μελετούσε μόνος του ξένες γλώσσες. Οι οικονομικές δυσκολίες τον ανάγκασαν να διακόψει τις σπουδές του και να εργαστεί κυρίως ως μεταφραστής (από τα αγγλικά και γαλλικά) σε εφημερίδες. Άρχισε το συγγραφικό έργο του με ιστορικά μυθιστορήματα, περιπετειώδη και ρομαντικά (*Η Μετανάστις*, *Οι Έμποροι των Εθνών*, *Η γυφτοπούλα*), αλλά αργότερα στράφηκε στο διήγημα. Θεωρείται ένας από τους σημαντικότερους Νεοέλληνες πεζογράφους και ο κυριότερος εκπρόσωπος του ηθογραφικού διηγήματος. Χρησιμοποιεί μια γλώσσα ιδιότυπη (καθαρεύουσα στην αφήγηση και στην περιγραφή, δημοτική με συχνή χρήση ιδιωμάτων της Σκιάθου στα διαλογικά μέρη). Τα *Άπαντά* του έχουν εκδοθεί από τον «Δόμο» με επιμέλεια του Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλου.

Κωνσταντίνος Χρηστομάνος
Η κερένια κούκλα

Στην *Κερένια κούκλα* ο Νίκος και η Βεργινία Ρώτα είναι ένα νεαρό ερωτευμένο αντρώγου. Μετά τον γάμο τους, όμως, η γυναίκα αρρωσταίνει και γίνεται ολοένα και πιο αδύναμη. Έτσι, αποφασίζουν να φέρουν στο σπίτι ένα νεαρό κορίτσι, τη Λιόλια, προκειμένου να κάνει τις δουλειές του σπιτιού και να φροντίζει τη Βεργινία.

Η Βεργινία απ' όλα αυτά που της αράδειαζε η θειά Ελέγκω δεν άκουγε σχεδόν τίποτα. Τα μάτια της μονάχα είχανε ζωηρέψει από μίαν ασυνήθιστη ζωή και δύναμη, σαν από μια μεγάλη απόφαση για ζωή και θάνατο. Κάθε τόσο άνοιγε το στόμα της και το ξανάκλειε άφωνη. Τέλος πάντων, μόλις έπαψε το ροδάκι της θειάς Ελέγκως, είπε με στέρεη και ήσυχη φωνή που ακούστηκε παράξενη για την ηρεμία και έντασή της από τόσον καιρό που δεν είχε πια μιλήσει.

«Να πάει η Λιόλια με τον Νίκο, θεια Ελέγκω, να σου κόψουνε λουλούδια».

Και σώπασε – κ' έκλεισε τα μάτια της σα να κουράστηκε απ' την προσπάθεια και σάματος να 'σθησε η λαμπάδα που 'φεγγε μέσα στο μυαλό της, ή για να μην ιδεί τη λάμψη στο πρόσωπο του Νίκου ύστερ' απ' αυτά τα λόγια.

«Καλά λες, πουλάκι μου! Καλή 'ναι η ιδέα σου! Τώρα που 'μαι κ' εγώ εδώ να πάει κι ο κυρ-Νίκος να πάρει λιγουλάκι αέρα. Χαρές που θα κάνει η κυρία Ουρανία!¹ – να το δεις που δε να 'ρθει μονάχη της να σ' ευχαριστήσει, γιατί το λυπήθηκε πολύ που δεν ήρθε, εξαιτίας των λουλουδιών. Έλα, κυρ-Νίκο μου, άιντε, Λιόλια παιδί μου, τ' είς' έτσι νερόδραστη σήμερα; Πάρ' το σαλάκι σου για το κεφάλι – δεν δεσ καπέλο. Μα να μου φέρετε όμορφα λουλούδια, για να ευχαριστηθεί η κυρία Ουρανία. Θέλει, λέει, και μερικά με το χώμα – ανεμόνες τα λένε– να τα βάλει στα πιάτα».

Χωρίς να μιλήσει ο Νίκος, πήρε το καπέλο απ' το καρφί που το κρέμαγε πάντα και πήγε κατά την πόρτα.

Η Λιόλια, με το πρόσωπο γυρισμένο απ' την άλλη μεριά, τίναξε τις κλωστές απ' την ποδίτσα της κ' έβγαλε κι ακούμπησε τα κλειδιά πάνω στον κομμό, έπειτα φόρεσε άλλο ένα σκούρο πολκάκι² αποπάνω και πήρε το σαλάκι της το ροζ στο χέρι. Με τα μάτια χάμω, τραβιώντας τα μανίκια της, έκαμε αργά-αργά τα λίγα βήματα ως την πόρτα που στεκόταν ο Νίκος και βγήκεν έξω.

Ο Νίκος κοντοστάθηκε λιγάκι: την τελευταία στιγμή του φάνηκε πως θα τον ξαναφώναζε κάποιος πίσω, πως δεν το 'χε πει στ' αλήθεια η Βεργινία να παν, αυτός με τη Λιόλια, στους κάμπους για λουλούδια. Μα δεν ξεδαρρευότανε να σηκώσει τη ματιά του κατά τη Βεργινία και, χωρίς να κοιτάξει μέσα, είπ' ένα δυνατό «Αντίο σας!» και βγήκε

1. **κυρία Ουρανία:** γειτόνισσα της θείας Ελέγκως.

2. **πολκάκι:** είδος μπλούζας με μακριά μανίκια, ζακετάκι που κουμπώνει μπροστά.

κι αυτός έξω. Μα η Βεργινία είχε κλείσει τα ματόφυλλά της σαν να μην ήθελε να δει πια τίποτα – σαν να μην ήθελε να δει στα μάτια του Νίκου εκείνην τη λάμψη που 'τον το φως της ζωής της και τώρα της έκαιγε την ψυχή, γιατί έφεγγε για μιαν άλλη.

«Να μην αργήσετε!» τους φώναξε από πίσω τους, ανοίγοντας την πόρτα, η κερά Ελέγκω, «γιατί θα νυχτώσω κ' έχω να βάλω τα ρούχα στο νερό».

[...]

Κ' έξαφνα μπροστά τους άπλωσαν οι καταπράσινοι κάμποι της Καλλιθέας με τα μυριόχρωμα λουλούδια! Α! τότε λύθηκε πια ολότελα η βασκανιά κ' οι ψυχές τους αναγάλλιασαν. Η Λιόλια έγινε αγνώριστη. Άρχισε να τρέχει έξαφνα ακράτητη, σαν να 'χε κάμει φτερά, μέσα στα γρασίδια. Έσκυβε κ' έκοβε ένα λουλούδι και πάλι σηκωνότανε γλήγορα κ' έτρεχε και ξανάσκυβε παρακάτω, σαν να την έστελνε το 'να λουλούδι στ' άλλο με μαντάτα, ή λες και φοβότανε μήπως φύγουν από 'κει που στέκονταν ή μαραθούν – και δεν τα προφθάσει. Ο Νίκος ερχόταν από πίσω με το δήτημα ανοιχτό, κρυφοπηδούμενο, με το πρόσωπο σαν ανθισμένο από μίαν ευτυχία που 'χε ξεσκάσει μονομιάς απ' όλα τα μπουμπούκια: κάθε τόσο, άδελα το κορμί του έκανε μπροστά να τρέξει μαζί με τη Λιόλια, να πάει κοντά της – μα πάλι σιγάλευε τα βήματά του λες και τα θάραινε η πολλή χαρά.

Τρέχε, κοριτσάκι, τρέχε! Και σκύβε βαθιά στο χώμα και μάζευε τα λουλούδια της χαράς, μήπως και σου μαραθούν και δεν τα προφθάσεις! Και πάλι τρέξε! Σε κυνηγά η μοίρα σου· κ' εκεί που πας τρέχοντας, πάλι θα τηνέ βρεις να σε περιμένει.

Αχ, η μοίρα των κοριτσιών! Αλάλητη ευτυχία είναι ή χαλασμός; – ή και τα δυο μαζί!

Κόβε λουλούδια, κοριτσάκι, κόκκινα λουλούδια σαν το αίμα των παρθένων και σαν χείλια που τα ματώνουν τα φιλιά! Μάζευε κίτρινα άστρα σαν τ' ουρανού, γιατί σε λίγο η ψυχή σου θα γίνει ουρανός κι αυτά θα τη φωτίσουνε! Γέμιζε την ποδιά σου άσπρους ανθούς για στεφάνι στ' αδώο μέτωπό σου, μα ξεφύλλισέ τους πάλι, γιατί δεν θα προκάμεις να το φορέσεις. Και τ' άνθινα γαλανά ματάκια, σκύβε και παίρνε τα στην αγκαλιά σου προτού σε ιδούν και κλάψουν. Μα σαν αγναντέψεις από μακριά ανθισμένες μυγδαλιές, στάσου και κρύψε το πρόσωπό σου μες τα χέρια σου, γιατί δεν πρέπει να τις ιδούν τα μάτια σου.

Και συ που 'ρχεσαι το κατόπι αγόρι ολόλαμπο από νιάτα και λαχτάρα, δεν ξέρεις πως είσαι ο ήλιος που τρέχει να πιάσει το σύννεφο τ' απαλό και που σαν το φθάσει πέρα στις βουνοκορφές και τ' αγκαλιάσει, φλογοκαίγεται' όλος ο ζαφειρένιος κάμπος κι ο ήλιος γίνετ' ο Βασιλιάς τ' ουρανού και πέφτει και πνίγεται στη μεγάλη θάλασσα του πόδου του;

[...]

«Κύριε Νίκο! Κύριε Νίκο, ελάτε! Εδώ ελάτε να δείτε πόσες έχει. Φέρετε τον σουγιά σας να τις βγάλομε με το χώμα! Για κοιτάξτε, καλέ, είναι μια θάλασσα κόκκινη! – κι όλα τα κεφαλάκια τους μαζί!»

Κι ο Νίκος έτρεξε και σκυμμένοι οι δυο τους, με τα κεφάλια τους μαζί σαν τις ανεμώνες, ξερίζωναν τα λουλούδια σαν αίμα και σαν χείλια αιματωμένα απ' τα φιλιά. Τι κόκκινα που ήταν και τα δικά τους τα χείλια – και πριν ακόμα αιματωθούν απ' τα φιλιά! Και παρακάτω ηύραν άλλα πάλι κιτρινολούλουδα και φέγγανε σαν άστρα μες τα χόρτα κι απ' αυτά έκοβαν, έκοβαν και γέμιζαν τις αγκαλιές τους και τ' άστρα έγερναν απάνω στα στήθη τους για να τα φωτίσουν. Και πάλι πετούσεν η Λιόλια πιο πέρα και μάζευε γαλανά ματάκια άνθινα, που την

κοιτάζανε λυπητερά και σα δακρυσμένα, και γέμιζε την ποδιά της όλο μαργαρίτες, χωρίς να 'χει καιρό να τις ξεφυλλίσει κ' έτρεχε κ' έκοβε κάτι ασπρολούλουδα σ' αψηλά κλώνια που ανθίζανε δέσμες-δέσμες κ' ήτανε γεμάτα μέλισσες. Δεν τα χωρούσε πια η αγκαλιά της κ' η ποδιά της τα λουλούδια κι ανασήκωνε και τη φουστίτσα της και φάνηκε το μισοφοράκι τ' άσπρο χιόνι κ' η παχουλή γαμπίτσα της. Μια μέλισσα την είδε και πέταξε με θόμβο χαρούμενα τραγουδιστό να την τσιμπήσει· η Λιόλια απ' τον φόβο της έβγαλε τις φωνές κι αντίς να τρέξει να φύγει, γύρισε πίσω στον Νίκο να τη σώσει. (Μέλισσα, μικρέ θεέ, χωρίς να κεντρίσεις, ρίχνεις τη σαίτα σου!) Ο Νίκος άνοιξε τα χέρια του να τσακώσει τη μέλισσα. Μα του ξέφυγε και πάλι έπιασ' η Λιόλια το τρεχιο μέσα στα λουλούδια και κάθε λίγο του φώναζε του Νίκου από μακριά να 'ρθει να βγάλει ένα όμορφο άνθος με τη ρίζα. Οι πεταλούδες, που 'χανε γεννηθεί εκείνες τις ημέρες, ζήλεψαν τα λουλούδια της ή την πήρανε γι' αδελφή τους, έτσι που πετούσε από άνθος σ' άνθος κ' έσκυβε αποπάνω τους· κ' έξαφνα τους ήρθε να παίξουνε μαζί της και μαζεύτηκαν όλες σωρό γύρω απ' το κεφάλι της που χρύσιζε, με βουβά φτεркоπήματα σαν πνοές άσπρες και κίτρινες και γαλάζιες και κόκκινες – σαν άνθη και φλόγες που πετούσαν. Ξαφνίστηκε η Λιόλια κ' έκανε για να τις διώξει, γελώντας νευρικά από φόβο μαζί και χαρά· μα δεν τα κατάφερνε με το 'να χέρι που ανέμιζε το σαλάκι, ίδιο συννεφάκι τριανταφυλλί – γιατί με τ' άλλο βαστούσε τα λουλούδια μες τη φούστα της: οι πεταλούδες δεν το φοβούνταν ολότελα το συννεφάκι το ρόδινο παρά νομίζανε πως έπαιζε κι αυτό μαζί τους και με τόση περισσότερη ορμή έπεφταν απάνω της, ως που έφθασε ο Νίκος και τις σκόρπισε με το καπέλο του κ' έπιασε μια μεγάλη κόκκινη με κάτι σαν μάτια παγωνιού στα φτερά της και την τρύπωσε μέσα στην Λιόλιας τα μαλλιά. Και πήγανε περαπέρα, ως πίσω απ' τα σπίτια της Καλλιθέας και πιο κάτω απ' τις φυλακές, ίσαμ' εκεί π' αρχίζει ο ελαιώνας. Με μιας η Λιόλια έκαμε «αχ!» κ' έπεσε μέσα σ' ένα χαντάκι που 'τον αψηλό χορτάρι φυτρωμένο και το σκέπαζε που δεν φαινόταν ολότελα. Έτρεξε ο Νίκος να την έσηκώσει κ' εκεί που την τραβούσε απ' τα δυο της χέρια, γονάτισε κι αυτός και το στήθος της, το ζεστό και σαν πουπουλένιο, ακούμπησε απάνω στο δικό του και τα χείλια του τα φλογισμένα, έπεσαν απάνω στα δικά της κ' η πνοή της, που ήτανε σαν του φρέσκου ψωμιού την άχνα, του 'ρθε μες στο στόμα του.

Τότες τη Λιόλια την έπιασε μιαν αλλιώτικη τρεμούλα. Θυμήθηκ' εκείνο το βράδυ που την πρωτοφίλησε ο Νίκος; Τώρα έξαφνα τρόμαξε από τη μοναξιά ολόγυρά της; Ή έτρεμε καταπώς τρέμει το φύλλο της λεύκας στο κοτσανάκι του μόλις που ορδρίσει, πριν να 'ρθεί το αγεράκι της αυγής να το φιλήσει και σαν το νερό που κοιμάται κι απαντέχει τον ήλιο να το χρυσώσει; Μονομιάς βρέθηκε ολόρδη κι άρχισε να τρέχει – όχι πια να τρέχει μοναχά, μα να φεύγει: έτσι φεύγει το ζαρκάδι μπρος απ' τον κυνηγό, το χελιδόνι μπρος απ' το γεράκι.

Χρηστομάνος, Κ. (1988) [1911]. *Η κερένια κούκλα*. Αθήνα: Νεφέλη.

Πηγή: euronews.gr



Φωτογραφία από την παράσταση *Η κερένια κούκλα* ως δίπρακτη όπερα σε σκηνοθεσία Σίμου Κακάλα

Το μυθιστόρημα έχει μεταφερθεί στο θέατρο και στην τηλεόραση πολλές φορές. Μπορείτε να σκεφτείτε για ποιους λόγους μπορεί το σύγχρονο κοινό να παρακολουθεί με ενδιαφέρον ένα έργο του 1911;

Δραστηριότητες

1. Ποια είναι τα συναισθήματα της Λιόλιας στο απόσπασμα που αναγνώσατε; Προσπαθήστε να τα αναδείξετε, αξιοποιώντας στοιχεία του κειμένου;
2. Ο περίπατος της Λιόλιας και του Νίκου παρουσιάζεται κυρίως στο γ' πρόσωπο. Να αναζητήσετε με τον διπλανό ή τη διπλανή σας τα σημεία στα οποία η αφήγηση στρέφεται στο β' ενικό πρόσωπο. Πώς ερμηνεύετε αυτή την επιλογή;
3. Κάποιοι μελετητές έχουν χαρακτηρίσει το μυθιστόρημα του Χρηστομάνου *Η κερένια κούκλα* ως «ποιητική πεζογραφία». Να εργαστείτε σε ομάδες, να τεκμηριώσετε με στοιχεία από το κείμενο αυτόν τον χαρακτηρισμό και να συντάξετε, από κοινού, ένα κείμενο με 150 λέξεις.

Μπορείτε να διαβάσετε ολόκληρο το βιβλίο στην Ανοικτή Βιβλιοθήκη



Κωνσταντίνος Χρηστομάνος,
Η κερένια κούκλα



Κωνσταντίνος Χρηστομάνος:
Η ζωή και το έργο του



ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΧΡΗΣΤΟΜΑΝΟΣ (1867-1911)

Ποιητής, πεζογράφος, θεατρικός συγγραφέας και σκηνοθέτης. Έζησε αρκετά χρόνια στο εξωτερικό και εργάστηκε ως δάσκαλος ελληνικών για την αυτοκράτειρα Ελισάβετ της Αυστρίας. Έργα του: *Το βιβλίο της αυτοκράτειρας Ελισάβετ*, *Η κερένια κούκλα*.

Άγγελος Τερζάκης
Ταξίδι με τον Έσπερο

Ένα κορίτσι, η Δανάη, ορφανή από μητέρα, ζει με τον αυστηρό πατέρα της (τον συνταγματάρχη Μαρχά), τις αδελφές της και τη γιαγιά της σε ένα απομονωμένο σπίτι στην εξοχή. Ο αδερφός της έχει πεθάνει. Εκεί, στην εξοχή, γνωρίζει τον Γλαύκο, έναν έφηβο που περνά στην περιοχή τις καλοκαιρινές του διακοπές. Στο συγκεκριμένο απόσπασμα ο Γλαύκος με τα αδέλφια Πιτσιλά, Ντόντο και Φανή επισκέπτονται τη Δανάη στο πατρικό της σπίτι.

– Πείτε μας λοιπόν τίποτα για τ' αστέρια, εσείς που διαβάσετε γι' αυτά, λέει η Δανάη μαζεύοντας τα πόδια της πάνω στον καναπέ.

Ανατρίχιασε ο Γλαύκος. Η κουβέντα της ήτανε γι' αυτόν, δεν χωρούσε αμφιβολία. Μέσα στο σκοτάδι, δεν μπορούσε να ξεχωρίσει την κοπέλα. Όμως την ένιωθε, εκεί. Η νύχτα ήτανε γεμάτη από την ύπαρξή της.

– Σαν τι να πω;

– Ό,τι θέλετε. Δεν διαβάσετε για τ' αστέρια;

– Διαβάζω.

– Ε, λοιπόν, τι ξέρετε πιο πολύ από μας; Είναι άλλοι κόσμοι εκεί απάνω;

– Δεν ξέρω. Κανείς δεν το ξέρει...

– Καλύτερα έτσι!

– Γιατί; ρώτησε ο Ντόντος.

– Γιατί; Γιατί, τότε είναι άλλοι κόσμοι.

Σώπασαν γύρω. Σα να περίμεναν.

– Πιστεύετε λοιπόν εσείς πως είναι; ρώτησε ο Γλαύκος.

– Πιστεύω. Υπάρχει μονάχα ό,τι δεν ξέρουμε.

Ξαφνικά, κάτι σαν ένα κύμα θερμό έρχεται να φουσκώσει την καρδιά του. Χωρίς να το συλλογιστεί, σηκώνεται από τη θέση του κι έρχεται κοντά της, στη διπλανή πολυθρόνα. Η Φανή κι η γιαγιά, βαριεστημένες, είχανε πιάσει κουβέντα δική τους.

– Ω, ναι, πιστεύω κι εγώ το ίδιο! είπε ο Γλαύκος με δέρμη κι έσκυψε πάνω από τον ώμο της.

Έμενε ασάλευτη, έχοντάς τον έτσι, σαν υποταχτικό, στο πλευρό της, τόσο που η ανάσα του να της ζεσταίνει τον λαιμό. Και το μύρο του κορμιού της, λυμένο από την αυγουστιάτικη βραδιά, ανέβαινε λιθανωτό μέσα στο σκοτάδι, τον τύλιγε.

– Φανταστείτε! της λέει. Φανταστείτε πως υπάρχουν εκεί κόσμοι πράσινοι, γαλάζιοι, τριανταφυλλένιοι, κίτρινοι! Υπάρχουν πλανήτες που έχουν δυο ήλιους, τον ένα κόκκινο, τον άλλο ξαφειρένιο. Και δυο λογίων ημέρες, η μια βασιλεύει, η άλλη χαράζει. Ποτέ δεν

νυχτώνει εκεί, μονάχα τα χρώματα αλλάζουν. Είναι κόσμοι που κρέμονται στο Διάστημα, και ρίχνουν φωτιές καθώς τα διαμάντια. Υπάρχουν αστέρια ζευγαρωτά, άλλα που πορεύονται ζωσμένα σ' ένα τεράστιο φωτεινό δαχτυλίδι. Ο χρόνος, εκεί, κρατάει αιώνες.

Τον άκουγε.

– Ακούστε, της λέει ακόμα. Θα σας διαλέξω ένα αστέρι. Θα σας διαλέξω την Αφροδίτη. Λάμπει πολύ πρωί, προτού φανεί ο ήλιος, και πάλι το θράδι, μετά το ηλιοβασίλεμα. Είναι για μας εδώ στη Γη, τ' ομορφότερο αστέρι.

– Ο Έσπερος, λέει η κοπέλα.

– Ναι, ο αποσπερίτης, που είναι κι αυγερινός. Λοιπόν θα είναι τ' αστέρι σας! Το δικό μου είναι ο Βέγας.

– Ο Βέγας;

– Αυτός που λάμπει τα μεσάνυχτα κατάκορφα στο στερέωμα. Βγείτε απόψε στο παράθυρό σας και κοιτάξτε τον. Θα τον γνωρίσετε. Έχει ένα φως πρασινογάλανο. Τον αγαπώ γιατί είναι μακρινός. Και μόνο που θα τον κοιτάξετε, θα το καταλάβετε πόσο μακρινός είναι. Κι έπειτα, ό,τι βρίσκεται στην κορφή του ουράνιου θόλου, μας φαίνεται πάντα πιο μακρινό. Προσέξτε και θα το ιδείτε.

– Ναι. Ό,τι βρίσκεται στην κορφή είναι πάντα πιο μακρινό, έκανε συλλογισμένη.

– Μα τι λέτε σεις εκεί; ρωτάει η Φανή.

– Τίποτα, ακούστηκε ο Ντόντος μέσα στο σκοτάδι. Για τ' αστέρια λένε.

Η φωνή του είτανε θαμπή, σαν συναχωμένη.

– Λοιπόν, θα τον κοιτάξετε απόψε τον Βέγα; ρώτησε χαμηλόφωνα ο Γλαύκος.

Έμεινε αμίλητη. Την άκουσε να σηκώνεται και να ξεμακραίνει. Μια ψυχή ταξίδευε στο διάστημα, σαν γύρη λουλουδιού που τη φέρνει ο άνεμος. Το αόρατο δάσος χύμηξε μέσα στην κάμαρα με μια συγχορδία βαριά, τα φυλλώματα ταραχτήκαν, ξεσηκωμένα από άνεμο μακρινό, κυμάτισαν. Και τότε ένα τραγούδι χύθηκε, απελπισμένο, ύμνος φαρδύς κι απέραντος, λες και τ' αστέρια, τα φυλλώματα, τα κοιμισμένα πουλιά, τα νερά, ο άνεμος, να είχαν αρχίσει να τραγουδάνε.

Πόσο βάστηξε αυτό το τραγούδι; Άγνωστο. Βουλιαγμένο στην πολυθρόνα του τ' αγόρι, με τα μάτια κλειστά, άκουγε, ποτιζόταν, μούσκευε από ήχους. Ο νους του είχε μεθύσει. «Ένα ταξίδι, έλεγε μέσα του, ένα ταξίδι με τον Έσπερο, πέρα από τη ζωή, τόσο που να χάσεις από τα μάτια σου το σύνορό της».

Όταν η Δανάη έπαψε να παίζει, η νύχτα είχε κυριέψει ολότελα τη Γη. Άκουσαν το σκέπασμα του πιάνου να πέφτει με κρότο ξερό.

[...]

Είχε αναστυλώσει το κορμί της, με κάτι σαν βασιλοπρέπεια πληγωμένη. Έσιαξε το φόρεμά της. Η χειρονομία της αυτή είχε μιαν ευγένεια μελαγχολική.

Ξάφνου, σ' ένα ορμητικό κυκλογύρισμα του λογισμού, του ξανάρχονται οι εικόνες που είχε δει, οι σκέψεις που είχε κάνει: Ο πανικός της τη νύχτα του θανάτου, η κηδεία στο κοιμητήριο του μικρού χωριού, ο πατέρας που ξεκαρφιτσώνει τα μετάλλιά του –δεν

έχει πια αρσενικό απόγονο—, κ' η μοίρα της, η μοίρα του κοριτσιού που θάφτηκε ζωντανό σ' ένα απομακρυσμένο κτήμα, ο χειμώνας αύριο που θα 'ρθει, κι αυτή θα μένει εκεί, ν' αγναντεύει πίσω από κάποιο τζάμι την απέραντη βροχή, που πνίγει τον κάμπο.

Δίχως να ξέρει τι κάνει, έπεσε στα γόνατα κι αγκάλιασε τα δικά της.

— Ω! Δανάη, της λέει μ' αναφυλλητό, όλα τα έχω συλλογιστεί σου λέω. Όλα! Μέσα σου καίει φωτιά, θα ονειρεύεσαι άλλη ζωή, ζωή χαρούμενη, να περπατήσεις σε μεγάλες πολιτείες, σε φωτισμένα σαλόνια, να λάμψει η ομορφιά σου. Έχεις τη «θεία φλόγα», λέει η γιαγιά σου. Ο πατέρας σου το ξέρει, και θέλει να την πνίξει αυτή τη φωτιά, ίσως κάτι δυσάρεστο να του θυμίζει. Συχώρεσέ με, όμως όλα πρέπει να τα πω, αφού εσύ δεν τ' αποφασίζεις. Είσαι περήφανη, το ξέρω, υποφέρεις, μη μου πεις όχι! Κάδομαι και βασανίζομαι τις νύχτες, πολεμάω να βρω μια λύση, ύστερα πάλι χάνομαι, η απελπισία με ζώνει. Πες μου, τι νομίζεις πως θα μπορούσα να κάνω για σένα;

Έπαψε, την κοίταζε λαχανιασμένος, άπληστα. Εκείνη σηκώθηκε αργά.

— Τίποτα απ' όλα αυτά δεν υπάρχει, είπε κοιτάζοντας πέρα. Καληνύχτα.

Τη φώναξε, έκανε να την ακολουθήσει. Τον σταμάτησε σηκώνοντας το χέρι της προσταχτικά.

— Όχι. Αύριο. Τώρα, καληνύχτα.

Κοιτάχτηκαν για λίγο έτσι καθώς στέκονταν, σ' απόσταση ο ένας από τον άλλον. Του χαμογέλασε αφαιρεμένα.

— Καληνύχτα, ξανάπε κι έφυγε γοργή.

Τερζάκης, Α. (2020) [1946]. *Ταξίδι με τον Έσπερο*. 10^η έκδοση. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.

Δραστηριότητες

1. Πώς περιγράφεται η Δανάη μέσα από τα μάτια του Γλαύκου; Σε συνεργασία με τον διπλανό ή τη διπλανή σας, να διερευνήσετε αν η περιγραφή αυτή συνδέεται με τα συναισθήματά του.
2. Στο χωρίο «- Φανταστείτε! της λέει. Φανταστείτε...Ο χρόνος, εκεί, κρατάει αιώνες» ο συγγραφέας αποδίδει το πώς ο Γλαύκος βλέπει το διάστημα, αξιοποιώντας την ποιητική λειτουργία της γλώσσας. Να γράψετε ένα κείμενο 100 λέξεων στο οποίο θα περιγράφεται η γη μέσα από το βλέμμα του «άλλου». Να αξιοποιήσετε την ποιητική λειτουργία της γλώσσας.
3. Έχοντας μελετήσει τα δύο αποσπάσματα από το μυθιστόρημα, ποιο νόημα αποκτά για εσάς ο τίτλος του μυθιστορήματος *Ταξίδι με τον Έσπερο*;
4. Ο Άγγελος Τερζάκης στο μυθιστόρημά του αναπαριστά μια εποχή και μια ανθρώπινη κατάσταση αξιοποιώντας το ρεύμα του ρεαλισμού και ειδικότερα του ψυχολογικού ρεαλισμού. Να μελετήσετε στην ομάδα σας αυτό το θέμα, αφού δείτε το λήμμα «ρεαλισμός» στο *Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων*, το λήμμα «Άγγελος Τερζάκης» στην *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας* και το απόσπασμα από το βιβλίο της Π. Μπίστα. Να γράψετε τις διαπιστώσεις σας σε ένα κείμενο 200 περίπου λέξεων.



Ρεαλισμός:
Βασικά χαρακτηριστικά του ρεύματος



Άγγελος Τερζάκης:
Ιστορία Νεοελληνικής Λογοτεχνίας



Π. Μπίστα, *Γυναικεία προσωπογραφία*
στο πεζογραφικό έργο του Άγγελου Τερζάκη



Άγγελος Τερζάκης:
Η ζωή και το έργο του



ΑΓΓΕΛΟΣ ΤΕΡΖΑΚΗΣ (1907-1979)

Σημαντικός λογοτέχνης της γενιάς του '30. Σπούδασε Νομικά, αλλά αφοσιώθηκε ολοκληρωτικά στη λογοτεχνία. Καλλιέργησε το διήγημα, το μυθιστόρημα και το δοκίμιο. Έγραψε θεατρικά έργα και κριτικές και συνεργάστηκε με πολλά λογοτεχνικά περιοδικά. Επίσης, διετέλεσε καλλιτεχνικός διευθυντής στο Εθνικό Θέατρο. Βαθιά αντιδογματικός, δεν υπηρέτησε καμιά ιδεολογία και σκοπιμότητα, αλλά μέσα από τα γραπτά του αγωνίστηκε να δείξει ότι εκείνο που πρέπει να χαρακτηρίζει τον άνθρωπο μέσα στον κόσμο είναι η αξιοπρέπεια. Έργα του: *Η μενεξεδένια πολιτεία*, *Η πριγκηπέσσα Ιζαμπώ*, *Δίχως Θεό*, *Θεοφανώ*, *Προσανατολισμός στον αιώνα* κ.ά.

Μαργαρίτα Λυμπεράκη
Τα ψάδινα καπέλα

Το μυθιστόρημα αφηγείται τη ζωή τριών έφηβων κοριτσιών, της Μαρίας, της Ινφάντας και της Κατερίνας, που ζουν στο εξοχικό σπίτι τους στην Κηφισιά με τη μητέρα τους, τον παππού και τη θεία τους, την Τερέζα. Οι γονείς τους είναι χωρισμένοι. Στο απόσπασμα περιγράφεται η σχέση ανάμεσα στην έφηβη Μαρία και τον μεγαλύτερό της, φοιτητή Ιατρικής, Μάριο, που είναι ερωτευμένος μαζί της.

Η βροχή ξανάρχισε προς το βράδυ. Δεν το περιμέναμε, ούτε τον Μάριο περιμέναμε με τέτοιο καιρό. Ωστόσο ήρθε, τίναξε τον μουσαμά του στην κουζίνα και φάνηκε στην πόρτα της τραπεζαρίας, όπου όλοι καθισμένοι γύρω απ' το τραπέζι περιμέναμε να νυχτώσει. Η σιλουέτα του, που στάθηκε για λίγο ορθός, δέσποσε για μια στιγμή στα πράγματα, άξαφνα απέκτησε μια δύναμη παράξενη πάνω στις καρέκλες, στον καναπέ, ακόμα και στον αντικρινό πίνακα, που παρίστανε μια ξαπλωμένη γυναίκα που ονειρευόταν.

«Καλησπέρα», είπε.

Τον καλησπερίσαμε με χαρά, γιατί όλοι τον αγαπούσαμε τον Μάριο. Εγώ μάλιστα έφερα μια πετσέτα χνουδωτή κι άρχισα να τρίβω τα μουσκεμένα μαλλιά του.

«Μα έτσι τον πονάς», είπε η Μαρία κι η Ινφάντα γύρισε και την κοίταξε και κοίταξε κι εμένα.

Ο Μάριος γέλασε.

«Όχι, όχι», είπε, «καλό μου κάνει. Πιο δυνατά, Κατερίνα. Έτσι...»

«Αφού είναι γιατρός, γίνεται να μην τρέμει το κρυολόγημα;» φώναξα κι όλοι το βρήκαν αστείο και γέλασαν κι εγώ μετάνιωσα που το 'χα πει.

«Νομίζεις πως σου μοιάζει;» λέει η Μαρία. «Να κάθεται έξω να βρέχεται...»

Θυμάμαι τ' απόγευμα. Πόσο αλλιώτικη ήμουν... Τη μοναξιά την αγαπούσα, θα μπορούσα να τολμήσω πράγματα δύσκολα, να ξεχάσω να φάω και να κοιμηθώ. Τώρα οι γύρω άνθρωποι με ζεσταίνουν, νιώθω σιγουριά που μπορώ να κάνω μια, έτσι, και να τραβήξω τη φούστα της δείας Τερέζας κι η Ροδιά τσιγαρίζει ρύζι στην κουζίνα που μυρίζει όμορφα. Αλήθεια, αν κάποτε κινήσω για τον γύρο του κόσμου, δεν θα μου μαγειρεύει πια η Ροδιά...

«Μάριε, θα φας μαζί μας απόψε», προτείνει η μητέρα. «Ό,τι έχουμε».

Σκύβει και λέει της Μαρίας να ετοιμάσει μια κρέμα. Η Μαρία σηκώνεται· σε λίγο σηκώνεται κι ο Μάριος τάχα να δει αν έπαψε η βροχή, ενώ ο ήχος της ακούγεται καθαρά, ανοίγει την μπαλκονόπορτα και κατεβαίνει στον κήπο.

Η κουζίνα είναι στο πίσω μέρος του σπιτιού· φωτίζεται απ' την αναμμένη φωτιά. Οι φλόγες παίζουν με το πρόσωπο της Μαρίας, το κάνουν κι αλλάζει έκφραση, ενώ μέσα της τίποτα δεν αλλάζει. Μια σκιά κόντρα στα μάτια την κάνει λυπημένη, μια άλλη μεγα-

λώνει το στόμα που φαντάζει γελαστό, έπειτα πολλές μαζί μπερδεύονται και παιχνιδίζουν εκεί, πάνω στο δέρμα της, στο μέτωπο, στα μάγουλά της. Κι είναι όλες ίδιες οι φλόγες κι οι σκιές τους, κι η καθεμιά τους κάνει διαφορετικό το πρόσωπο της Μαρίας, που είναι σαν να νιώθει πράγματα που δεν νιώθει, σαν να βλέπει πράγματα που δεν βλέπει και που ποτέ δεν θα δει, κι όλα αυτά μαζεύονται κι αποκτούν δύναμη που δεν πάει πιο βαθιά απ' την επιδερμίδα της. Τα μαλλιά της φαντάζουν κόκκινα, στιγμές χρυσίζουν, όταν ξεμακραίνει απ' τη φωτιά γίνονται σκοτεινά· τότε μια βαθυγάλαξη επικίνδυνη ανταύγεια τ' αγγίζει, χάνεται και πάλι τ' αγγίζει, σαν να περνάει πάνω τους χάδι από χέρι γαλάζιο.

Ο Μάριος θα 'θελε να κλείσει στη χούφτα του αυτή την ανταύγεια, όμως οι ανταύγειες δεν πιάνονται κι η λύπη τον κυριεύει. Πώς μπορεί αλήθεια κανείς να διαβάξει όλο τ' απόγευμα ανατομία, να τοποθετεί τακτικά στο μυαλό του ό,τι μαθαίνει, σαν να συγυρίζει τα συρτάρια της ντουλάπας του, και να του 'ρθει έτσι, ξαφνικά, η επιθυμία να χουφτώσει μιαν ανταύγεια κι η επιθυμία να 'ναι τόσο βασανιστική; Κάθεται εκεί, έξω απ' την κουζίνα, το μέτωπό του βρέχεται δίχως να το πάρει είδηση. Η Μαρία τώρα πηγαиноέρχεται. Παίρνει δυο αβγά απ' το τρίτο ράφι, τα σπάει μέσα σ' ένα πιάτο βαθύ κι αρχίζει και τα χτυπάει. Τα πόδια της μέσα στα χαμηλοτάκουνα πέδιλα ακουμπάν στέρεα στα πλακάκια, ως τη μέση είναι ακίνητη, κινείται όμως το δεξί της χέρι κι ο ώμος, το στήθος της γίνεται κύμα. Ο Μάριος θα 'θελε να χαθεί μέσα σ' αυτό το κύμα, ο λαιμός του ξεραίνεται. Λίγο να σήκωνε το κεφάλι, θα ξεδίψαγε με το νερό της βροχής.

Η Μαρία δεν ξέρει πως την κοιτάζουν. Ρίχνει τα χτυπημένα αβγά στο γάλα που είναι πάνω στη φωτιά, παίρνει ένα κουτάλι κι ανακατεύει. Τα μάτια της καρφώνονται στις φλόγες, ξεχνιέται. Αφήνει το κουτάλι μέσα στο κατσαρόλι, πιάνει τη μέση με τα δυο της χέρια και γέρνει προς τα πίσω. Τεντώνεται σαν τόξο. Κάτι τέτοιες ώρες θα 'θελε να βρίσκεται στο καλύβι του Κρητικού. Ένα απόγευμα είχε κινήσει πάλι να πάει. Είχε κοιμηθεί πολύ εκείνο το μεσημέρι κι είχε όνειρα παράξενα. Μόλις ξύπνησε, ζεστή καθώς ήταν απ' τον ύπνο, θούτηξε στη στέρνα να δροσερέψει. Όμως τα όνειρα δεν διαλύονται με το νερό. Έτρεξε στην κάμαρά της, πέρασε ένα φόρεμα γρήγορα και βγήκε.

Στάθηκε στη μέση της λεωφόρου των Ελαιών. Αν πήγαινε σ' αυτόν, αν περνούσε το κατώφλι του γι' άλλη μια φορά, θα 'πρεπε να μη βγει από κει μέσα πια ποτέ. Και για να μείνει για πάντα δεν το 'θελε. Κάθισε σε μια ρίζα γέρικης ελιάς κι έκλαψε για πολύ. Το κορμί της ήταν γεμάτο νοσταλγία.

Το κορμί της ήταν γεμάτο νοσταλγία, ο Μάριος το 'βλεπε. Μήπως...

«Μαρία!»

Γυρίζει απότομα τρομαγμένη· το βλέμμα της έχει κάτι σαν μίσος για μια στιγμή:

«Πώς μπήκες έτσι μέσα; Γιατί μπήκες έτσι μέσα; Με κατασκοπεύεις λοιπόν;»

«Σε καμάρωνα, Μαρία».

Η φωνή του είναι σιγανή, δειλή, γιατί δεν μπόρεσε να πιάσει τη γαλάζια ανταύγεια. Η Μαρία το ξέρει και τον περιφρονεί γι' αυτό.

«Βράχηκες πάλι, έλα να στεγνώσεις».

Ο Μάριος ανεβαίνει το τελευταίο σκαλοπάτι και κάθεται στην καρέκλα δίπλα στην πόρτα. Τότε κάτι σαν αλλαγή γίνεται μέσα του· μια δύναμη, που δεν ξέρει από πού έρχεται, τον κυριεύει. Συγκεντρώνεται σ' αυτό που θέλει να εκφράσει, απόλυτα.

«Θα προτιμούσα να μοιάζανε σ' εσένα τα παιδιά μας», λέει. «Είσαι πιο όμορφη και πιο γερή».

Η φωνή του είναι ήρεμη, με μια ηρεμία που φοβίζει τα πράγματα και τη Μαρία. Πάει να γελάσει, μα το γέλιο πνίγεται στον λαιμό της, πάει να κάνει ένα βήμα και τα πόδια της δεν κουνάνε, μοιάζουν καρφωμένα στα πλακάκια.

Ο Μάριος, με αργές κινήσεις, θγάζει από την τσέπη του ένα κουτί τσιγάρα, παίρνει ένα...

«Ξέχασα τον αναπτήρα μου στο γραφείο», λέει. «Αν θες, δώσ' μου ένα καρβουνάκι ν' ανάψω».

Μηχανικά παίρνει την τσιμπίδα, διαλέγει ένα ξύλο που έγινε κάρβουνο και, υπάκουα, τον πλησιάζει. Νιώθει για πρώτη φορά πως αυτή, η πιο δυνατή, θα υποταχθεί σ' αυτόν, γιατί θα φέρει μέσα στα σπλάχνα της το βάρος των παιδιών του. Η σκέψη τούτη περνάει σαν αστραπή απ' το μυαλό της την ώρα που τείνει το χέρι με τ' αναμμένο κάρβουνο. Υπάρχει ακόμα μια ελπίδα· να πετάξει την τσιμπίδα απ' την ανοιχτή πόρτα της κουζίνας, να δει τ' αναμμένο καρβουνάκι να χοροπηδάει μες στη νύχτα και να πέφτει στο χώμα. Να, μια κίνηση. «Αν κάνω ακόμα ένα βήμα, να του δώσω τη φωτιά, θα γίνω γυναίκα του· αν κάνω μια έτσι και τα πετάξω...» Το χέρι της τρέμει. Για μια στιγμή που αναρωτιέται γιατί τάχα να συνδέει αναπόσπαστα τον γάμο της με τον Μάριο και το αναμμένο κάρβουνο, το βήμα γίνεται, το χέρι της πλησιάζει τον Μάριο που, ορδός, σκύβει κι ανάβει το τσιγάρο του.

Λυμπεράκη, Μ. (1995) [1946]. *Τα ψάθινα καπέλα*. Αθήνα: Καστανιώτης.

Δραστηριότητες

1. Ποια είναι τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της Μαρίας, σύμφωνα με το κείμενο; Ποια γνωρίσματα την καθιστούν πιο «δυνατή» σε σχέση με τον Μάριο;
2. Σε συνεργασία με τον διπλανό ή τη διπλανή σας, εντοπίστε τις γλωσσικές επιλογές, με τις οποίες δηλώνεται η ένταση των συναισθημάτων του Μάριου, όταν παρατηρεί τη Μαρία να μαγειρεύει.
3. Έχοντας αναγνώσει το απόσπασμα πιστεύετε ότι η Μαρία θα δεχτεί τελικά να παντρευτεί τον Μάριο; Αιτιολογήστε την άποψή σας στηρίζοντάς τη σε στοιχεία του κειμένου.
4. Το μυθιστόρημα της Μαργαρίτας Λυμπεράκη αξιοποιεί τις συμβάσεις του Ρεαλισμού. Αναζητήστε στοιχεία για το ρεύμα του ρεαλισμού στη λογοτεχνία, αξιοποιώντας το *Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων* και πληροφορίες από τις Ψηφίδες για την ελληνική γλώσσα.

Στη συνέχεια, προσπαθήστε με την ομάδα σας να εντοπίσετε στοιχεία του κειμένου (δίνοντας έμφαση στη γλώσσα, την περιγραφή και την παρουσίαση των χαρακτήρων) που δικαιολογούν τον χαρακτηρισμό του ως ρεαλιστικού.

Εντοπίζοντας στοιχεία ρεαλιστικής γραφής
στο κείμενο της Μ. Λυμπεράκη



Ρεαλισμός:
Πληροφορίες



Μαργαρίτα Λυμπεράκη:
Η ζωή και το έργο της



ΜΑΡΓΑΡΙΤΑ ΛΥΜΠΕΡΑΚΗ (1919-2001)

Ελληνίδα μυθιστοριογράφος, θεατρική συγγραφέας και σεναριογράφος, μία από τις σημαντικότερες γυναικείες παρουσίες στα ελληνικά γράμματα. Έζησε μεταξύ Ελλάδας και Γαλλίας, και καθιερώθηκε με το αυτοβιογραφικό της μυθιστόρημα *Τα ψάθινα καπέλα* (1946), το οποίο εντάσσεται στον Ρεαλισμό και μεταφέρθηκε στην τηλεόραση το 1995. Από το 1952 η Λυμπεράκη στράφηκε στο θέατρο, γράφοντας άλλοτε ελληνικά και άλλοτε γαλλικά έργα. Μετέφρασε το *Νησί των θησαυρών* του Robert Louis Stevenson και τους *Γιους και εραστές* του D.H. Lawrence. Έγραψε, επίσης, τα σενάρια για τις ταινίες *Μαγική Πόλη* του Νίκου Κούνδουρου (1955) και *Φαίδρα* του Jules Dassin (1962) και ασχολήθηκε με τη λογοτεχνική μετάφραση.

Μ. Καραγάτσης
Η μεγάλη χίμαιρα

Η Μαρίνα είναι μια γυναίκα από τη Γαλλία, μορφωμένη και λάτρη της αρχαίας Ελλάδας, με δύσκολα παιδικά χρόνια, που γνωρίζει τυχαία τον καπετάνιο Γιάννη Ρεϊζή μέσα στο πλοίο του, τη «Χίμαιρα». Τον ερωτεύεται και αποφασίζει να τον παντρευτεί και να έρθει να ζήσει μαζί του στη Σύρα, όπου καλείται να προσαρμοστεί στις ιδιαίτερες συνθήκες της ελληνικής επαρχίας.

Η γριά Ρεϊζαίνα δεν έπαιρνε μεγάλο μέρος στη ζωή του αντρόγυνου. Ήσυχη, λιγομίλητη, περπατώντας αθόρυβα, κρατούσε ουσιαστικά το νοικοκυριό με ικανότητα και διακριτικότητα, που προκαλούσε την ευγνωμοσύνη της Μαρίνας. Η νοοτροπία της, σφυρηλατημένη με την παράδοση της ελληνολατινικής φρατριάς, την πρόσταζε να υποχωρήσει μπροστά στη γυναίκα του αρχηγού της οικογένειας – του πρωτότοκου γιου της. Έτσι ήταν ο άγραφος νόμος από πάντοτε, νταμ παπαντάμ. Εξάλλου αυτή η ξένη, η όμορφη και σοφή «κυρία», που έκανε στον γιο της την τιμή να γίνει γυναίκα του, έπαιρνε στα μάτια της γριάς Κασιώτισσας θέση ανώτερη, άξια σεβασμού. Μα εκείνο που τη γέμιζε δέος ήσαν τα χρήματα, που ήρθαν στη φαμίλια μαζί με τη νύφη: οι 30.000 λίρες του δεύτερου βαποριού, που προβίβασαν τον γιο της από μικρό σε μεγάλο εφοπλιστή.

Πολλές φορές, τα πρωινά που ο Γιάννης έλειπε στη Σύρα, πεδερά και νύφη κουβέντιαζαν, παρακινημένες από κάποια θαδύτερη ανάγκη επαφής. Η Μαρίνα πολύ λίγα έλεγε για την παλιά της ζωή. Είχε αποφασίσει να μην ξομολογηθεί ποτέ, σε κανένα, όλα εκείνα που υπήρξαν η δυστυχία κι η ντροπή της πρώτης ηλικίας της. Άφησε να εννοηθεί πως η περιουσία της ερχόταν απ' την κληρονομιά κάποιου δείου, αδελφού του πατέρα της.

– Μη γυρεύεις λεπτομέρειες απ' την παλιά μου ζωή, είχε πει του Γιάννη. Ήταν τόσο δυστυχημένη, που δεν θέλω ούτε να την θυμάμαι. Ω, μην ανησυχείς! Υπήρξα τίμια... Οι τρεις παλιοί μου εραστές; Ναι, δεν τους αγαπούσα· αλλά τους δόθηκα τίμια. Σου λέω την αλήθεια. Και σε παρακαλώ να σεβασθείς την επιθυμία μου.

– Θα τη σεβασθώ...

Πήγε και βρήκε τη Ρεϊζαίνα. Ήταν δύσκολο να της πει αυτό που ήθελε:

– Μητέρα, η Μαρίνα δεν είναι σαν τις δικές μας τις γυναίκες. Σκέπτεται αλλιώς, νιώθει αλλιώς. Δεν θα 'θελε ποτέ να την ρωτάν για την περασμένη ζωή της. Αν νιώσει την ανάγκη, θα μιλήσει πρώτη αυτή...

Η ματιά της γριάς συνέφιασε:

– Θαρρείς πως θα τη ρωτούσα, αν δεν καταλάβαινα πως ήθελε να μιλήσει; Φαίνεται πως μ' έχεις για ανέμυαλη...

– Μη με παρεξηγείς...

– Πώς γίνεται να σε παρεξηγήσω; Θα ήθελα όμως να σε ρωτήσω κάτι...

– Τι;

– Εσένα σου μίλησε ποτέ;

– Όχι, ποτέ· ούτε θα μου μιλήσει.

Η γριά ένιωσε ένα δυνατό χτύπο στην καρδιά: «Δεν τον αγαπάει. Όχι, δεν τον αγαπάει». Μπόρεσε να συγκρατηθεί, να μην καταλάβει ο Γιάννης την ανησυχία της· κι είπε, με φωνή άχρωμη:

– Έτσι, φαίνεται, είναι οι ξένες. Δεν έχουν την καρδιά στο χέρι. Διαφεντεύουν τη γλώσσα τους...

Ο Γιάννης κατάλαβε. «Δεν την αγαπάει. Όχι, δεν την αγαπάει. Μα κι η Μαρίνα... Είναι έξυπνες κι οι δυο. Θα βρουν τρόπο να συνεννηθούν».

Έτσι, οι συνομιλίες της Ρεϊζαινας με τη νύφη της ήσαν συνήθως ένας μακρύς μονόλογος της πρώτης. Η γριά, η ποτισμένη με το φαρμάκι της γυναίκας του ναύτη, διηγόταν την ιστορία της θαλασσοδαρμένης φαμίλιας της. Τα λόγια αντηχούσαν στο στόμα της σαν ποίημα, που δεν ήταν άλλο από το μεγάλο έπος της θάλασσας. Η Μαρίνα την άκουγε μ' ενδιαφέρον, πολλές φορές και με συγκίνηση. Μα όλ' αυτά ήσαν ξώπετσα, μην μπορώντας ν' αγγίξουν το βάθος της καρδιάς.

Δεν γινόταν να μονιάσουν αυτές οι δυο γυναίκες. Τις χώριζε ένα απέραντο διάστημα από χώρες, φυλές και κλίματα. Η μια ήταν κόρη των ξανθών Βίκιγκς, των σκληρών πολεμιστών, των αρπάγων του χρυσαφιού και των ηδονών. Η άλλη –Ασιάτισσα, με ψυχή κλειδωμένη– είχε στις φλέβες της το αίμα των αληθινών θαλασσινών, εκείνων που παλεύουν πραγματικά με το κύμα για να εμπορευτούν τον πλούτο της γης. Για τους πρώτους, η θάλασσα είναι μέσο· για τους δεύτερους, σκοπός.

«Όταν μπορέσω –συλλογιζόταν η Μαρίνα– να βρω εκείνο που κρύβεται κάτω απ' τα λόγια της, τότε θα καταλάβω πώς γίνηκα ένα με τούτη τη γη και τους ανθρώπους της». Την ίδια στιγμή, η Ρεϊζaina έλεγε μέσα της: «Όχι! Εκείνο που θα 'λεγα σε μια γυναίκα που 'χει το ίδιο αίμα μ' εμάς, σε τούτη δεν μπορώ να το πω. Δεν θα με καταλάβει. Αλλά κι ούτε θέλω να με καταλάβει».

Ένα βράδυ ο Γιάννης, γυρνώντας σπίτι, βρήκε τη γυναίκα του φανερά συγκινημένη. Ανησύχησε.

– Τι έχεις; Σου 'τυχε τίποτα δυσάρεστο;

– Ω, όχι! Απεναντίας! Η μητέρα μου διηγήθηκε κάτι παλιές ιστορίες. Τους καημούς, τις χαρές, τις ελπίδες της. Κάτι δικά της πράματα, που εσύ δεν τα ξέρεις...

Ο Γιάννης αναγέλλιασε. Επιτέλους! Η Ρεϊζaina δέλησε να παραμερίσει τη δυσπιστία της· να κερδίσει την καρδιά της νύφης της: «Δεν μπορούσε να γίνει αλλιώς. Η μητέρα είναι χρυσός άνθρωπος. Πρέπει να την ευχαριστήσω γι' αυτό».

Πήγε στην κάμαρα της καπετάνισσας. Η γριά καθόταν πλάι στο παράθυρο κι έπλεκε με γοργές, ρυθμικές χειρονομίες. Το φως της ημέρας είχε πέσει. Μπροστά στα κονίσματα τρεμόπαιξε η κοκκινωπή φλογίτσα του καντηλιού.

– Καλησπέρα, μάνα...

– Καλώς τον. Κάθισε να σε ιδώ, λιγάκι...

Οι επισκέψεις του Γιάννη στην κάμαρά της ήταν η μεγάλη της χαρά. Ξανάβρισκε το παιδί της όπως άλλοτε· τότε που μέσ' το σπίτι υπήρχαν μονάχα άνθρωποι δικοί της, με το ίδιο αίμα, την ίδια ψυχή, την ίδια σκέψη.

Μίλησαν ως μισή ώρα. Είπαν πράματα, που μπροστά στη Μαρίνα δεν έλεγαν ποτέ. Όχι γιατί δεν ήθελαν, μα γιατί δεν τους ερχόταν να τα πουν. Είπαν, είπαν. Η φωνή τους ήταν χαμηλή, σκεπασμένη με το θερμό βελούδο της στοργής. Κι ήρθε η στιγμή που δεν είχαν τίποτ' άλλο να πουν. Γίνηκε σιωπή. Το λουμίνι του καντηλιού τσιτσίρισε...

– Μητέρα, ρώτησε ο Γιάννης. Τι είπες, σήμερα, στη Μαρίνα;

Η γριά σήκωσε τους ώμους κι αποκρίθηκε με φωνή σκληρή:

– Παραμύδια! Τι άλλο μπορούσα να της πω;

Πάλι σιωπή. Δυο ζαρωματιές χαράζουν κάθετα το μέτωπο του Γιάννη. Η φλόγα του λουμινιού ξεψύχησε. Μέσα στο μισοσκόταδο, τα χέρια της Ρεϊζαινας, καθώς έπλεκαν, φάνταζαν σαν δυο ωχρές πεταλούδες που αλληλομάχονταν σκληρά, μέχρι θανάτου...

Καραγάτσης, Μ. (1997) [1953]. *Η μεγάλη χίμαιρα*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.

Δραστηριότητες

1. Ο αφηγητής περιγράφει τις δύο γυναίκες, τη μητέρα του καπετάνιου, τη Ρεϊζαίνα, και τη νύφη της, τη Μαρίνα, ως γυναίκες που αντιπροσωπεύουν δύο διαφορετικούς κόσμους. Ποιες είναι οι διαφορές μεταξύ τους; Ποια είναι τα χαρακτηριστικά της Μαρίνας που την καθιστούν «ξένη»;
2. Συνεργαστείτε με την ομάδα σας και φανταστείτε μία από τις παλιές ιστορίες που μπορεί να αφηγήθηκε η Ρεϊζαίνα στη Μαρίνα όταν ήταν μόνες.
3. Σε συνεργασία με την ομάδα σας, να αναζητήσετε στο κείμενο στοιχεία που συνθέτουν την ψυχολογία της Ρεϊζαίνας και της Μαρίνας. Να παρατηρήσετε τον τρόπο με τον οποίο ο αφηγητής ξεδιπλώνει τις σκέψεις των προσώπων και να δώσετε ιδιαίτερη σημασία στις εναλλαγές αφήγησης και διαλόγων, στον τύπο του αφηγητή και στην εστίαση¹ που επιλέγει.



Μ. Καραγάτσης:
Η ζωή και το έργο του



Μ. ΚΑΡΑΓΑΤΣΗΣ (1908-1960)

Φιλολογικό ψευδώνυμο του Δημήτρη Ροδόπουλου. Θεωρείται ένας από τους πιο προικισμένους πεζογράφους της γενιάς του '30. Έγινε νωρίς γνωστός στον χώρο της πεζογραφίας με τα μυθιστορήματά του *Ο συνταγματάρχης Λιάπκιν* (1933) και *Γιούγκερμαν* (1938). Χαρακτηριστικό των ηρώων του Καραγάτση είναι το έντονο πάθος, η επικράτηση του ενστίκτου και η παράλογη πολλές φορές παράδοση στα ερωτικά πάθη. Επηρεασμένος από τον Ρεαλισμό και τον Νατουραλισμό, παρουσιάζει με εξαιρετική τέχνη τη ζωή της επαρχιακής κοινωνίας που γίνεται ασφυκτική για τους πρωταγωνιστές. Έχει γράψει πολλά έργα, όπως: *Χίμαιρα* (1η έκδοση, 1936), *Η μεγάλη χίμαιρα* (επαυξημένη και αναθεωρημένη έκδοση, 1953), *Ο κοτζάμπασης του Καστρόπυργου* (1944), *Ο αντιπλοίαρχος Βασίλης Λάσκος* (1948), *Ο κίτρινος φάκελος* (1956), *Σέργιος και Βάκχος* (1959), *Το 10* (1960).

1. Πληροφορίες για τον όρο «εστίαση» μπορείτε να αντλήσετε από το *Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων* (Παρίσης, Ι. & Παρίσης, Ν. (2015). *Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων* (Α, Β, Γ Γυμνασίου, Α, Β, Γ Λυκείου). Αθήνα: ΟΕΔΒ (ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΥ), ΥΠ. ΠΑΙΔΕΙΑΣ-ΙΤΥΕ ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ σ. 33).

Θανάσης Βαλτινός Στοιχεία για τη δεκαετία του '60

Το μυθιστόρημα, όπως το χαρακτηρίζει ο συγγραφέας, συντίθεται αποκλειστικά από ντοκουμέντα και αρχειακό υλικό της εποχής. Ένα μεγάλο μέρος του καλύπτεται από επιστολές γυναικών που ζητούν συμβουλές από τη ραδιοφωνική κυρία Μίνα. Υπάρχουν μόνο κείμενα-ψηφίδες, που συνθέτουν ένα κολάζ αποσπασμάτων ή παραπέμπουν στις προσφιλείς στον συγγραφέα κινηματογραφικές τεχνικές του μοντάζ.

Άγιος Δημήτριος (Μπραχάμι), 29.7.1964

Κυρία Μίνα, γεια σας.

Είμαι μία κοπέλα 21 ετών. Εδώ και 4 χρόνια αγάπησα έναν νέο 25 ετών, που έτυχε να έχει και μία αδελφή. Στην αρχή της γνωριμίας μας μού είπε: Λένα, δεν θέλω να σε κοροϊδίσω γιατί, όπως έχω μάθει, είσαι από πολύ καλή οικογένεια, ήσυχη και άβγαλτη στη ζωή. Σε αγάπησα από την πρώτη στιγμή που σε είδα αλλά δεν θα μπορέσω να σε πανδρευθώ αν δεν πανδρέψω την αδελφή μου. Εγώ του είπα πως έχω υπομονή και θέληση να τον περιμένω, να γίνει όπως θέλει αυτός. Έτσι πέρασαν 4 χρόνια γεμάτα αγωνίες και στενοχώριες. Επίσης, κυρία Μίνα, δεν με άφησε αυτός να μπω σε εργασία. Έκανα πάντα ό,τι μου έλεγε και πάντα ήμασταν αγαπημένοι. Παντού δε πηγαίναμε μαζί σαν να είμαστε αρραβωνιασμένοι. Ωστόσο, πριν τρεις μήνες η αδελφή του έδωσε λόγο και μετά άλλαξαν δακτυλίδια με ένα πολύ καλό παιδί. Αλλά αυτός μέχρι σήμερα δεν μου έχει πει τίποτα, κυρία Μίνα, για μας. Οι μέρες του χρόνου περνούν χωρίς να το καταλάβουμε. Πολλές φορές του μιλάω για αρραβώνα και αυτός λέει μη θιάζεσαι, μικροί είμαστε ακόμα. Οι γονείς μου συνέχεια μού φωνάζουν να τον αφήσω και να φύγω στο εξωτερικό, κοντά στα αδέρφια μου, αλλά μού είναι αδύνατον. Ο δεσμός μας προχώρησε πάρα πολύ και βρίσκομαι σε δύσκολη θέση. Δώστε μου, σας παρακαλώ, μια συμβουλή, τι πρέπει να κάνω, πώς πρέπει να του μιλήσω.

Με πολλή αγάπη

Λένα Ε.

Βαλτινός, Θ. (1989). *Στοιχεία για τη δεκαετία του '60*. Αθήνα: Στιγμή.

Δραστηριότητες

1. Ποια είναι η θέση της ηρωίδας στη σχέση της; Να διατυπώσετε τα συμπεράσματά σας σε 120 λέξεις, αφού εντοπίσετε στο κείμενο-επιστολή την εποχή στην οποία γράφτηκε καθώς και τις λέξεις ή φράσεις με τις οποίες ο εικοσιπεντάχρονος «αρραβωνιαστικός» αναφέρεται στη Λένα.
2. Η μελετήτρια Θ. Αλεξιάδου επισημαίνει σχετικά με τις επιστολές στην κυρία Μίνα: «Εδώ επικρατεί το στερεότυπο του "θηλυκού" λόγου: συναίσθημα που ξεχειλίζει, επιθυμία διαφυγής από την οικογενειακή καταπίεση και κοινωνικής αποκατάστασης με έναν καλό γάμο, αδράνεια και εγκλωβισμός εντός των προδιαγεγραμμένων κοινωνικών ορίων [...]». Μπορείτε να επιβεβαιώσετε τα παραπάνω λόγια στη συγκεκριμένη επιστολή;



Θ. Αλεξιάδου:
Στοιχεία ταυτότητας της δεκαετίας του '60

3. Φανταστείτε πως είστε η κυρία Μίνα! Τι θα απαντούσατε στην επιστολή της Λένας Ε.; Συνεργαστείτε με την ομάδα σας, για να γράψετε την απάντησή σας σε 70-80 λέξεις.



Θανάσης Βαλτινός:
Η ζωή και το έργο του



ΘΑΝΑΣΗΣ ΒΑΛΤΙΝΟΣ (1932-2024)

Πεζογράφος και σεναριογράφος. Μέλος της Ακαδημίας Αθηνών, σπούδασε κινηματογράφο και τιμήθηκε στο Φεστιβάλ των Καννών για το σενάριο της ταινίας του Θόδωρου Αγγελόπουλου *Ταξίδι στα Κύθηρα*. Για το έργο του *Στοιχεία για τη δεκαετία του '60* τού απονεμήθηκε το Κρατικό Βραβείο μυθιστορήματος. Έργα του είναι: *Η κάθοδος των εννιά*, *Συναξάρι Αντρέα Κορδοπάτη*, *Επείγουσα ανάγκη ελέου* κ.ά.

Παίζοντας με τα κείμενα

1. Έχοντας διαβάσει τα κείμενα της συστάδας, συζητήστε μεταξύ σας πώς παρουσιάζεται η γυναίκα στο πέρασμα των χρόνων. Παρατηρείτε ομοιότητες ως προς τον τρόπο με τον οποίο τα λογοτεχνικά κείμενα αναπαριστούν την κοινωνική της θέση;
2. Ποια γυναικεία μορφή σάς έκανε ιδιαίτερη εντύπωση; Γιατί; Σε συνεργασία με την ομάδα σας, να καταγράψετε τα βασικά της χαρακτηριστικά, αντλώντας στοιχεία από τα κείμενα που επεξεργαστήκατε και προσθέτοντας, αν το επιθυμείτε, και δικά σας. Παρουσιάστε στην τάξη την αγαπημένη σας ηρωίδα μιλώντας σε α΄ ενικό πρόσωπο.
3. Επιλέξτε έναν χαρακτήρα από τα κείμενα που διαβάσατε. Μπορεί να είναι γυναικείος ή ανδρικός (π.χ. το βοσκόπουλο ή η Μοσχούλα, η Μαρίνα ή ο Γιάννης, η Μαρία ή ο Μάριος κ.ο.κ.). Γράψτε μια σελίδα ημερολογίου εξηγώντας αναλυτικά σε α΄ πρόσωπο ποιο είναι το πρόβλημα που βιώνετε και εκφράζοντας τα συναισθήματά σας (200-250 λέξεις).
4. Μπορείτε να παίξετε το θεατρικό παιχνίδι της ανακριτικής καρέκλας. Καλείστε να ανακρίνετε τους τέσσερις χαρακτήρες: βοσκόπουλο-Μοσχούλα, Μαρίνα-Ρεϊζαίνα. Τους ρόλους των ανακρινόμενων αναλαμβάνουν τέσσερις μαθητές και μαθήτριες. Σκοπός σας είναι να αξιοποιήσετε τα δεδομένα των αντίστοιχων κειμένων και να απευθύνετε στα λογοτεχνικά πρόσωπα ερωτήσεις που θα αποκαλύψουν εντονότερα τα συναισθήματα και τις σκέψεις τους!



Θεατρικές τεχνικές

5. Ο Άγγελος Τερζάκης και ο Μ. Καραγάτσης ανήκουν στους λογοτέχνες της γενιάς του '30 που αξιοποιούν το ρεύμα του Ρεαλισμού. Σε συνεργασία με την ομάδα σας, να συγκρίνετε τα δύο κείμενα και να συζητήσετε ποιο από τα δύο σάς φαίνεται πιο ενδιαφέρον ως προς τον τρόπο γραφής και γιατί.
6. Το *Ταξίδι με τον Έσπερο* και *Τα ψάθινα καπέλα* εκδίδονται το 1946. Να συζητήσετε στην ολομέλεια της τάξης σας αν υπάρχουν κοινά σημεία ανάμεσα στις δύο γυναίκες, τη Δανάη και τη Μαρία. Πιστεύετε ότι έχουν πολλές διαφορές από τα σημερινά κορίτσια;

7. α. Σαρώστε το QR code. Αντλήστε πληροφορίες για την ηθογραφία στη λογοτεχνία, παρατηρήστε πίνακες ζωγραφικής Ελλήνων ζωγράφων που ανήκουν στη Σχολή του Μονάχου και παίξτε με τα κείμενα των Παπαδιαμάντη, Χρηστομάνου και Κονδυλάκη.

β. Επιλέξτε μια από τις γυναικείες μορφές των πινάκων ζωγραφικής που προτείνονται και συνδέστε τη με μια από τις ηρωίδες των κειμένων. Καταγράψτε σε μια σελίδα ημερολογίου τις σκέψεις της.



Μαθαίνω
για την
ηθογραφία
παίζοντας
με τα
κείμενα



Βιτσέντζος Κορνάρος,
Ερωτόκριτος



Διονύσης Σαββόπουλος,
«Η Συννεφούλα»



Ιωάννης Κονδυλάκης,
Η πρώτη αγάπη

Άξονας Β΄

Εξερεύνηση:

Η δημιουργία του πολιτισμού και η ποιότητα της ζωής

Συστάδα 3η

Άνθρωπος και κοινωνία στον πεζογραφικό λόγο



«Ο συγγραφέας είναι ένα μικρό παιδί, που παίζει,
παίζει, παίζει ασταμάτητα»

Ρέα Γαλανάκη



Σε αυτή τη συστάδα πεζών κειμένων θα διαβάσετε λογοτεχνικά κείμενα που μιλούν για την κοινωνική ζωή των ανθρώπων. Επιδιώκεται:

- ▶ Να προβληματιστείτε για τη σχέση του ανθρώπου με τον τόπο και την κοινωνία του στην πορεία του χρόνου.
- ▶ Να κατανοήσετε την εξέλιξη της νεοελληνικής πεζογραφίας μέσα από κείμενα σημαντικών εκπροσώπων της γενιάς του 1880, της γενιάς του 1930, της μεταπολεμικής αλλά και της σύγχρονης λογοτεχνίας.
- ▶ Να εξοικειωθείτε με τους εκφραστικούς τρόπους της ηθογραφίας, του ρεαλισμού, του νατουραλισμού αλλά και της μοντέρνας πεζογραφίας.
- ▶ Να ευαισθητοποιηθείτε απέναντι σε κοινωνικά προβλήματα που αναδεικνύονται από τη λογοτεχνική γραφή και παραμένουν διαχρονικά επίκαιρα.
- ▶ Να συνδέσετε τα λογοτεχνικά κείμενα με τη ζωγραφική, αναζητώντας αναλογίες τόσο στο θέμα όσο και στην τεχνοτροπία.
- ▶ Να εμπλακείτε σε ευφάνταστες δραστηριότητες δημιουργικής γραφής, εκφραστικής ανάγνωσης και θεατρικής έκφρασης.

Κείμενα συστάδας





Νικόλαος Γύζης, *Παιδικοί αρραβώνες* (1877).
Εθνική Πинаκοθήκη - Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτσου, Αθήνα



- Ποιες σκέψεις και ποια συναισθήματα σάς δημιουργεί η εικαστική απόδοση της παραπάνω σκηνής;
- Ποιες πληροφορίες μας δίνει το έργο τέχνης για τις σχέσεις των μελών μιας ελληνικής οικογένειας ή κοινότητας στα τέλη του 19ου αιώνα;

Ανδρέας Καρκαβίτσας Ο ζητιάνος

Η νουβέλα *Ο Ζητιάνος* (1897) είναι ένα έργο-σταθμός για τη Νεοελληνική Λογοτεχνία, καθώς αφομοιώνει δημιουργικά το λογοτεχνικό ρεύμα του νατουραλισμού. Το έργο αποτυπώνει τον τρόπο ζωής στην ελληνική επαρχία της εποχής, ενώ ο συγγραφέας ασκεί σκληρή κριτική στην αμάθεια και τις κοινωνικές ανισότητες που χαρακτηρίζουν τη σκέψη και τη δράση των κατοίκων της. Στο απόσπασμα που θα διαβάσετε, ο Κώστας Τζιρίτης ή Τζιριτόκωστας, επαγγελματίας ζητιάνος, καταφτάνει στο χωριό Νυχτερέμι (σημερινός Παλιόपुरγος Λάρισας) αναζητώντας το εύκολο κέρδος.

Το χωριό εφαινόταν έρημο απ' άκρη σ' άκρη. Καπνοδόχη καμιά δεν εκάπνιζε· φούρνος δεν έκαιγεν· ανθρωπινή μορφή πουθενά δεν επρόβαλλε. Κλώσες μόνον με τα κλωσοπούλια τους εγύριζαν εδώ κ' εκεί μυτίζοντας τη λάσπη και χοίροι καλοδρεμμένοι και αγριότριχοι εκυλιόνταν μακαρίως στου δρόμου τον θόρβορο.¹ Σκελετωμένα και ψωριάρικα σκυλιά εψαχούλευαν με τη μύτη κολλημένη στη γη, περίγυρα στο Κονάκι, μήπως εύρουν από τα περασμένα γεύματα του αγά κανένα παλιοκόκκαλο· και γάτες φιλάρεσκες περισσότερον από τις γυναίκες του χωριού ηλιάζονταν ξαπλωμένες επάνω στις σκεπές κ' ένιθαν αδιάκοπα με την γλωσσίτσα την γυαλιστερή και μαλακή τρίχα τους. Στον στύλο ενός γιαπιού ψαρής² σαρανταπληγιάρης και τυφλός, δεμένος μ' ένα βρώμικο κουρέλι από τον λαιμό, έστεκε νυσταγμένος και ανήμπορος. [...]

Όλα τα σπιτάκια του χωριού ήταν κατάκλειστα. Χαμηλά και συμμαζεμένα και παραπονιάρικα, είχαν απαράλλαχτη την έκφραση των ευτελών³ ενοίκων τους. Κ' εμπρός, αγέρωχο και θρασύ, εψήλωνε το Κονάκι του μπέη, με την αυλή περιμαντρωμένη από μάντρα ψηλή και οδοντωτή, δυναμωμένη από πύργους και πολεμίστρες σαν οχύρωμα· με τη μεγάλη του πύλη δριαμβευτική και άξια όλες τις άλλες οικοδομές να καταβροχθίσει· με τα μεγάλα του παράθυρα ορθάνοιχτα και με τις πυργωτές γωνίες του, όπου οι πελαργοί είχαν πλέξει τις κοφωτές⁴ φωλιές τους κ' εσάλπιζαν καθημερινά στους ανάξιους δούλους εξεγερτήριο σάλπισμα. [...]

Η θλιβερή εικόνα έδλιψε κατάκαρδα και τον Τζιριτόκωστα. Ευδύς εσκέφθηκε πως η ημέρα του θα επερνούσε χωρίς να ρίξει τίποτε κέρδος στο σακούλι του. Επήρεν όμως την προσηλιακή⁵ πλευρά του χωριού, όπου τα σπίτια είχαν τις πόρτες και τα παραθύρια τους τον τοίχο-τοίχο, κ' έσπρωχνε με τον ώμο του κάθε πόρτα, με την κρυφήν ελπίδα μήπως καμιά κατά τύχη έμεινεν αμπάρωτη. Τι θα έχανε τάχα μέσα στη μοναξιά εκείνη, αν κατώρθωνε να συμμαζώξει όλο το εσώθεμα⁶ ενός Καραγκούνη;

1. **θόρβορος**: λάσπη με ακαθαρσίες, βούρκος.
2. **ψαρής**: σταχτής, με γκρίζες τρίχες.
3. **ευτελών**: φτωχών, ταπεινών.
4. **κοφωτές**: βαθιές, σκαμμένες.
5. **προσηλιακή**: με προσανατολισμό/έκθεση προς τον ήλιο.
6. **εσώθεμα**: το εσωτερικό μέρος ενός τόπου, ό,τι κρύβεται εκεί.

Αλλά τα σπίτια όλα ήσαν καλά μανταλωμένα. Ο Τζιριτόκωστας, απογοητευμένος, εσκέφθηκε να γυρίσει πάλι στον αχυρώνα του, όταν άκουσε πίσω από το Κονάκι παιδιών φωνές και γυναίκια χασκογελάσματα.

– Μωρ’, έχει κόσμος εδώ! είπεν ευχαριστημένος.

Αληθινά, πίσω από το Κονάκι, κάτω από ένα κιουτσέκι⁷, μερικές γυναίκες χαυδοσκελωμένες⁸ κατάχαμα εξεφύλλιζαν τ’ αραποσίτι, ενώ τα μικρά παιδιά εκυλιόνταν παρέκει⁹ κ’ έπαιζαν επάνω σε στοίβα κοπριάς. Εκεί ήταν η Κρουστάλλω πρώτη, η γυναίκα του Μαγουλά, και η μάνα της η Σταμάτω, γριά καμπουριασμένη και μονοδοντού. Αγγελική η Κράπαινα, μελαχρινή και ψηλόκορμη. Βασίλω η Τζούμainer και η παπαδιά, με τη θλιμμένη θυγατέρα της την Παναγιώτα και η Ρούσα του παρέδρου η γυναίκα και η Αννέτα, βεργολυγερή θυγατέρα του Μπιρμπίλη και η Χαδούλainer. [...]

Κ’ ενώ εδούλευαν πρόθυμα τα χέρια, εδούλευε και η γλώσσα τους ακράτητη. Οι ζητιάνοι και η αφύσικη συμπάθεια, που έδειξαν σ’ εκείνους οι άντρες τους, ήταν το κύριο θέμα της ομιλίας. [...]

– Άκου που σου λιέω! Έτσι μια φορά στ’ Αμπελάκια ήρθ’ ένας ζητιάνος, που δεν έδινε έναν παρά. Μα εκείνος ήξερε, μπάριμ,¹⁰ να κατεβάσει τ’ αστέρια! Έβγαλε το ζούδιο¹¹ της Δημάκαινας από τον Πυργετό. Στην Αίγανη έκανε δάματα τη Ρουλιού την έκαμε κι απόχτησε σερνικό παιδί. Τι αρρώστια ήθελες και να μην ξέρει το γιατρικό της!

Η Κρουστάλλω άκουε της παπαδιάς τα λόγια και άρχισε να χάνει την αγανάκτησή της. Κοιμάμενες ελπίδες ανάζησαν πάλι κ’ περιπατούσαν ολόγυρά της χρυσοπράσινες και θαμπωτικές. Το πρόσωπό της, το πλαδαρό και ηλιοψημένο, αγλαόμορφο¹² έγινε από τη λάμψη τους, όπως από τη θεία λάμψη το τραχύ όρος του Σινά.

– Μωρέ, ας ήξερα πως με κάνει ν’ αποχτήσω σερνικό παιδί, είπε και του δίνω ακόμη και τα ρούχα που φορώ!

– Αμ’ σώπα δa, θυγατέρα! την έκοψεν η Σταμάτω, σαν να εφοβόταν τον υπερβολικό αυτόν ενθουσιασμό της χωριάτισσας. Τάχα τι κακό είδες από τα κορίτσια και βαργομάς¹³ τόσο! Δε λες ας έρδει με καλό κι ας είναι ό,τι είναι... Και για τα κορίτσια ο Θεός έχει την έγνοια τους.

– Ο Θεός έχει την έγνοια τους, μα εγώ δa τ’ αναδρέψω, είπεν η Κρουστάλλω επιμένοντας στον στοχασμό της. Κ’ έπειτα, σαν μεγαλώσουν, ως που να τα μπερδέψω με κανένα, γύρευε τι φαρμάκια δa πιω. [...]

Εκείνην την ώρα εφάνηκεν εμπρός τους ο Τζιριτόκωστας, χωμένος ολόκορμος μέσα στα κουρέλια του, μικρός και ταπεινός και τόσον ελάχιστος, που έλεγες από την κακοπάθεια μόλις εκρατιόταν στα πόδια του. Ο ζητιάνος αργοκίνητος επλησίασε στον όμιλο των γυναικών και, ακουμπώντας στο μαστούνι του, άρχισε με το θλιμμένο ήθος και την κλαψάρικη φωνή του:

– Θεός σ’ χωρέσ’ τη μάνα σου και τον πατέρα και τ’ αδερφάκια σου!

Αλλ’ οι γυναίκες ούτε τον επρόσεξαν καθόλου. [...]

7. **κιουτσέκι**: παράπηγμα, βοηθητικός χώρος.

8. **χαυδοσκελωμένες**: άτομα με ασύμμετρο βάδισμα ή σε χαλαρή, ανεπιτήδευτη στάση.

9. **παρέκει**: παρακεί, πιο πέρα.

10. **μπάριμ**: επιπλέον, τουλάχιστον.

11. **ζούδιο**: το παράξενο, αλλόκοτο πλάσμα: εδώ αναφέρεται σε πνεύμα.

12. **αγλαόμορφο**: αυτό που έχει φωτεινή όψη, που ακτινοβολεί.

13. **βαργομάς**: βαρυγομάς, δυνασχετείς λόγω δυσφορίας, αγανακτείς.

Ο Τζιριτόκωστας δεν απομακρύνθηκε. Εξακολούθησε το ψυχολόγι του και συγχρόνως έφερνεν εδώ κ' εκεί τα μάτια, σ' όλα τα πρόσωπα των γυναικών. Εξέταζε τις φυσιογνωμίες τους, την έκφραση του μετώπου και του χείλους την εξόγκωση και του στομάτου τις γραμμές, σαν πολύπειρος φυσιογνώστης, που θέλει να μαντέψει της ψυχής τα πάθη και της καρδιάς τ' απόκρυφα. Και, ψαχουλεύοντας έτσι, έλεγε χωρίς διακοπή:

– Θεός σ' χωρέστ' τη μάνα σου και τον πατέρα και τ' αδερφάκια σου!

– Ρε, άιντε, χριστιανέ μου, στη δουλειά σου και άσε μας ήσυχους! είπεν η Κρουστάλλω, ενώ το χαμόγελό της έδειχνε ψεύτικα τα λόγια της. Πήγαινε να θρεις τους άντρες μας, τα ζωντόβολα, να καλοπορέψεις¹⁴ και...

Αλλ' έξαφνα έκοψε τον λόγο της κ' έμεινεν ακίνητη, κοιτάζοντας τον ζητιάνο με τρόπο κ' έκπληξη. Ο Τζιριτόκωστας αναγνώρισε τώρα από τη φωνή και του προσώπου τα χαρακτηριστικά τη χδεσινή χωριάτισσα, που τόσην είχαν απέχθεια στα δηλυκά παιδιά. Μέσα στον αχυρώνα, όταν την είδεν αγριεμένη και τρελή από τον φόβο, μία σκέψις σαν αστραπή επέρασε από το πνεύμα του, πως η Κρουστάλλω ήταν χωρίς άλλο δεόσταλτο δύμα της μαγγανευτικής¹⁵ του πονηρίας. Η ίδια σκέψις τού ήρθε πάλι τώρα, μόλις αντίκρισε τη χωριάτισσα· και αποφάσισε να κάμει αμέσως την αρχή. Το μαστούνη του έγγιξεν ανάλαφρα τη γυμνή και μεστωμένη κνήμη της, ενώ το πρόσωπό του έπαιζεν ανοιγοκλείνοντας τα μάτια και σουφρώνοντας τα χείλη, λες και ήθελε να την κάμει να εννοήσει πως κάτι εμπιστευτικό είχε να της ειπεί. Και, μία στιγμή, ενώ έσκυβε να πάρει πέτρα, εκεί στα πόδια της ρηγμένη, για να διώξει τα σκυλιά που τον ακολουδούσαν αλυχτώντας, της επιθύρισε στ' αυτή:

– Έχω και το σερνικοδότανο, αν θες!

– Τ' είπες; εξεφώνισε κατακόκκινη από χαρά και ντροπή η Κρουστάλλω. Τ' έχεις είπες;

– Το σερνικοδότανο! εξανάειπε δυνατότερα, παίρνοντας δάρρος και φέρνοντας το βλέμμα ερευνητικό σ' όλες τις γυναίκες. Το σερνικοδότανο, που βρίσκεται στον κάμπο πέρα, εκεί που κατουρεί βαρβάτο άλογο. Κι όποια το πάρει, κάνει σερνικά παιδιά, σερνικά κι αντρειωμένα – και πανώρια σαν κ' εμένα!...

Οι γυναίκες, καθώς άκουσαν τα λόγια του, άφησαν η μία με την άλλην το ξεφύλλισμα του αραποσιτιού και τον ετριγύρισαν, προσέχοντας και στο ελάχιστο κίνημά του. Και η Παναγιώτα, του Παπαρρίζου η κόρη, αργοκατέβηκεν από το κεφαλόσκαλο κ' επήγε κ' εκοντοκάθισε πίσω από την Κρουστάλλω. Χωρίς κι αυτή να το εννοήσει, είχε πάρει μαζί της έναν αραποσιτόκωνο και, ταραγμένη, ολότρεμη, σπασμωδικά¹⁶ εκομμάτιαζε στα δάχτυλά της τη μεταξωτή φούντα του, έτριβεν ένα-ένα τα ξερά του φύλλα, ετσάκιζε το κοτσάνι του, ενώ τα μάτια και ο νους και η ψυχή της ήσαν προσηλωμένα στα χέρια του ζητιάνου.

Ο Τζιριτόκωστας εγνώριζε πολύ καλά τη μαγική επιρροή που έχουν στις γυναίκες τα μυστήρια και τα σύμβολα. Από μακρινή παρατήρηση εγνώριζε πως ο κόσμος αυτός, που άνωθεν εστάλθηκαν οι ζητιάνοι να εκμεταλλεύονται με την πονηρία τους, έχει διάφορες αδυναμίες και μυριοπρόσωπες ανάγκες. Έπρεπε λοιπόν κάθε ζητιάνος να παίρνει τα μέτρα του, για να κολακέψει τις αδυναμίες αυτές, να συμπληρώσει τις ανάγκες, αν ήθελε να κερδίσει χρήματα. Έπρεπε να μελετά πρώτ' από ψηλά το απέραντο βασίλειό του κ' έπειτα να κατεβαίνει σ' αυτό

14. **καλοπορέψεις:** να σου πάνε όλα καλά.

15. **μαγγανευτική:** που σχετίζεται με την άσκηση της μαγανείας, δηλαδή της μαγείας.

16. **σπασμωδικά:** για ενέργειες που γίνονται απότομα και βίαια.

και ν' αρχίζει το στάδιό του¹⁷ πάνοπλος και απολέμητος.¹⁸ Για τούτο ο Τζιριτόκωστας δεν επι-
ριοριζόταν μόνον στην ζητιανιά τα καμώματα. Για κάθε άνθρωπον είχε και ξεχωριστή μέθοδο
ενεργείας. Σύμβολό του είχε πάντοτε το ναυτικό ρητό: «κάθε μακαράς¹⁹ και το ξυλοφήλι²⁰
του». Ιχνηλατούσεν, εξέταζε κ' εύρισκε τέλος την αδυναμία του καθενός. Όπου εκαταλάβαινε
πως δεν ωφελούν οι χριστιανικές ευχές, έβανε σ' ενέργεια διαβολικά παραγγέλματα. Όπου δεν
ημπορούσε ν' απλώσει χέρι, ακόνιζε τη γλώσσα του. Όταν δεν εύρισκε τους ελεήμονες, εξη-
τούσε τους δεισιδαίμονες, τους μωρούς. Είχε, ναι, στη γλώσσα του το κλαψάρικο και μονότονο
ψυχολόγι· αλλ' είχε και στη σακούλα του γαργαλιστικό το φιδόχορτο, το σερνικοβότανο, το
σιδερόχορτο και άλλα χίλια-μύρια βότανα της γης· είχε στον νου τα ξόρκια και στα μάτια το
βάσκαμα. Κ' εγνώριζε πολύ καλά πως η παραμικρή επιτυχία τούτων ήταν αρκετή να συμπλη-
ρώσει ενός και δύο ταξιδιών ελεημοσύνης. Το ήθος του ζητιάνου έγινε αμέσως σπουδαίο και
σοβαρό. Τα καστανά μάτια του έπεφταν εδώ κ' εκεί ράθυμα, αφαιρεμένα, του αφαιρεμένου
νου, του πλανημένου στα υπερκόσμια πιστές εικόνες. Τα μαλλιά του κεφαλιού και τα ψαρά
γένεια· η έκφρασις του προσώπου και του σώματος η στάσις και των χεριών τα κινήματα· τα
φορέματά του αυτά, τα ξεσχισμένα και ιδιότροπα, ερχόταν κ' επρόσδεται το προφητικό τους
μεγαλείο στη μυστηριώδη και ακατανόητη δύναμη των λόγων του. Δεν ήταν ο εξευτελισμένος
ζητιάνος, ο φειρής και λιμασμένος,²¹ που με κλαψάρικη φωνή ζητεί τα ξεροκόμματα και τ'
αποφάγια των φτωχών. Ήταν παντοδύναμος μάγος, που εσυγκέντρωνε στα στιβαρά χέρια του
δυνάμεις της γης και στοιχεία του αιθέρος, άγνωστα στους πολλούς θνητούς. Και ήταν ικανός
ν' αλλάξει όχι μόνον την τύχην, αλλά και αυτή τη φύση των όντων.

Η Κρουστάλλω, στο ανέλπιστον εκείνο ηύρεμα, πασίχαρη εκόλλησε κοντά του κ' ήθελεν
αμέσως τώρα να το ιδεί και ν' αγοράσει το βότανο, να το καταπιεί αμέσως, αν ήταν εύκολο·
κι αν ήταν δυνατόν, ν' αλλάξει το έμβρυο που είχε μέσα της, πριν το βγάλει στον κόσμο.

– Πού είναι το, να το ιδώ; ερώτησεν ανυπόμονη.

– Μα είναι ακριβό! είπεν ο Τζιριτόκωστας τονίζοντας τη λέξη.

– Ακριβό-φτηνό, εγώ το θέλω! απάντησε μ' επιμονή η Κρου-
στάλλω. [...]

Ο ζητιάνος από τη θέση του έβλεπε την αναστάτωση εκείνη των
γυναικών κ' εγελούσε μακάριος. Το εφευρετικό μυαλό του εσυλλογιζό-
ταν πως και απ' αυτό το ηύρεμα της Παναγιώτας πολλά ημπορούσε να
κερδίσει. Και, όταν εκατάλαβε πως έπαυσε των γυναικών η συγκίνησης,
εφώναξε με φωνή σοβαρή, που έκαμε τις γυναίκες όλες να συμμαζω-
χθούν πάλι περίγυρά του και να κρεμασθούν από τα χείλη του:

– Το σερνικοβότανο; Ετούτο είναι!

Κ' εμπρός στα θαμπωμένα μάτια τους εξεδίπλωσεν ένα ξερό
σταχτερό χορταράκι.

17. **στάδιο:** ο αγώνας, η
δράση.

18. **απολέμητος:** άθικτος,
αυτός που δεν έχει
ακόμα πολεμήσει.

19. **μακαράς:** ο τροχός της
τροχαλίας ή η και ίδια
η τροχαλία.

20. **ξυλοφήλι:** μικρό ξύλι-
νο δοχείο ή πάμα.

21. **λιμασμένος:** πεινα-
σμένος.

Καρκαβίτσας, Α. (2023) [1897]. *Ο Ζητιάνος*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.

Η γενιά του 1880 καλλιέργησε δύο βασικές αισθητικές τάσεις που ανήκουν στον χώρο της ηθογρα-
φίας: α) την «ειδυλλιακή», που επιχειρεί μια εξιδανικευμένη αναπαράσταση της ζωής στην ελληνική
ύπαιθρο (βλ. Γεώργιος Δροσίνης) και β) τη «ρεαλιστική», που είναι αποτέλεσμα της δημιουργικής
συνάντησης των Ελλήνων λογοτεχνών με τα ρεύματα του ρεαλισμού και του νατουραλισμού. Πε-
ριλαμβάνει έργα που ασκούν έντονη κριτική στην κοινωνική πραγματικότητα και εμπλουτίζουν τη
νεοελληνική πεζογραφία με ενδιαφέροντες ανθρώπινους χαρακτήρες (βλ. Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης,
Ανδρέας Καρκαβίτσας).

Δραστηριότητες

- α.** Πώς παρουσιάζεται η ζωή στην ελληνική επαρχία στα τέλη του 19ου αιώνα; Να τεκμηριώσετε τις απαντήσεις σας με αναφορές στο κείμενο.

β. Ποιες αντιλήψεις για τις σχέσεις των δύο φύλων προβάλλει το συγκεκριμένο επεισόδιο της πλοκής; Πώς τις κρίνετε μέσα από το φίλτρο της δικής σας εποχής και ιδιοσυγκρασίας;
- Να συζητήσετε με τις ομάδες σας την περίοδο «Ο Ζητιάνος από τη θέση του έβλεπε την αναστάτωση εκείνη των γυναικών κ' εγελούσε μακάριος». Ποιες πληροφορίες μας δίνει για την προσωπικότητα του πρωταγωνιστή; Τι είδους συναισθήματα σας προκαλεί;
- Το λογοτεχνικό ρεύμα του νατουραλισμού αναδεικνύει την επίδραση του ενστίκτου της αυτοσυντήρησης και της τάσης των ισχυρών να επιβάλλονται στους αδύναμους. Σε συνεργασία με την ομάδα σας, να εντοπίσετε νατουραλιστικά στοιχεία στο απόσπασμα που διαβάσατε.
Μπορείτε να αντλήσετε χρήσιμες πληροφορίες σχετικά με τη θεματολογία και τους αφηγηματικούς τρόπους που χαρακτηρίζουν τα νατουραλιστικά έργα από το λήμμα «Νατουραλισμός» (σσ. 126-127) του *Λεξικού Λογοτεχνικών Όρων*.
- Να γράψετε συνεργατικά μια διαφορετική εκδοχή της σκηνής (περίπου 300 λέξεις) μέσα από τη σκέψη και τη ματιά της Κρυστάλλως.



Δείτε στον πίνακα του G. Courbet πώς αποδίδεται η κοινωνική ζωή του 19ου αιώνα στη ζωγραφική.



Α. Παπαδιαμάντης, «Η φωνή του δράκου»:
Πώς αποδίδεται η ελληνική επαρχία της εποχής στην ηθογραφία;



Διαβάστε ένα ακόμη απόσπασμα από τον *Ζητιάνο* και σχολιάστε τον διάλογο του με εικαστικά έργα που αποδίδουν κριτικά την κοινωνική πραγματικότητα.



ΑΝΔΡΕΑΣ ΚΑΡΚΑΒΙΤΣΑΣ (1862-1922)

Γεννήθηκε στα Λεχαινά Ηλείας και υπήρξε κύριος εκπρόσωπος του ηθογραφικού διηγήματος. Σπούδασε στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών και πήρε μέρος στους Βαλκανικούς Πολέμους ως στρατιωτικός γιατρός. Η προκήρυξη του διαγωνισμού διηγήματος της *Εστίας* τον ώθησε στον χώρο της ηθογραφίας. Κατά τη διάρκεια της θητείας του στο Μεσολόγγι, γνώρισε τις άθλιες συνθήκες ζωής της ελληνικής υπαίθρου και μετέφερε τις εντυπώσεις του στη νουβέλα του *Ο Ζητιάνος* (1897). Διορίστηκε υγειονομικός γιατρός στο ατμόπλοιο «Αθήναι» και αξιοποίησε τις εμπειρίες του στη συλλογή διηγημάτων *Λόγια της πλώρης* (1899).

Γιώργος Θεοτοκάς **Αργώ**

Το απόσπασμα που ακολουθεί ανήκει στο δίτομο μυθιστόρημα **Αργώ** (1936) του Γιώργου Θεοτοκά, σημαντικού εκπροσώπου της γενιάς του 1930. Το έργο περιγράφει την αστική ζωή της Αθήνας του Μεσοπολέμου, η οποία βιώνει τις κοινωνικές και πολιτικές συνέπειες της Μικρασιατικής Καταστροφής. Το απόσπασμα επικεντρώνεται στα φοιτητικά χρόνια των νεαρών πρωταγωνιστών και στη δράση των μελών του φοιτητικού Σωματείου «Αργώ», του οποίου τα μέλη εκφράζουν τις ελπίδες και τις αγωνίες τους για την ατομική και την κοινωνική πρόοδο.

Η Αργώ ιδρύθηκε μες στη μεγάλη άψη¹ των πολέμων, από μερικούς νέους που δε χώνευαν καθόλου τους καθηγητές τους κ' ήθελαν να αλλάξουν πολλά πράγματα στο Πανεπιστήμιο και παραέξω. Στην αρχή ήταν ένας όμιλος από φοιτητές ανικανοποίητους και δυσαρεστημένους, που γύρευαν μεταρρυθμίσεις, γλωσσικές, εκπαιδευτικές, πολιτικές, ακόμα και κοινωνικές. Γρήγορα μαζεύτηκαν ίσαμε εκατό και βάλθηκαν να κάνουν διαλέξεις αναμεταξύ τους, να συζητούν με πολλή δέρμη όλες τις τρέχουσες θεωρίες, να τυπώνουν, αραιά και πού, λαδραία περιοδικά και φυλλάδες, με συγκεχυμένες ριζοσπαστικές² κατευθύνσεις. Σαν ιδρύθηκε η Αργώ,³ οι άλλοι φοιτητές ονόμασαν κοροϊδευτικά τα μέλη της Αργοναύτες, κ' ο τίτλος έπιασε και συνηθίστηκε.

Με τον καιρό αυτό το σωματείο έγινε το κέντρο των πνευματικών ανησυχιών της φοιτητικής νιότης και, εξαιτίας αυτής της φύσης του, δεν είχε βέβαια καμιάν ιδεολογική συνοχή. Υπήρχαν περίπου τόσες ιδεολογίες όσα και μέλη, αν μπορούν να ονομαστούν ιδεολογίες οι ακαθόριστες τάσεις αυτών των παιδιών. [...]

Πίεζε την καρδιά τους η τραγική μοίρα του ελληνικού γένους, το βάρος του μεγάλου ονόματος, η ιδέα της ανυπαρξίας της Ελλάδας στη σύγχρονη πνευματική ζωή του κόσμου. Αισθανόντανε την ανάγκη να κλοτσήσουνε τη ρουτίνα που τους σκέπαζε, να λυτρωθούνε από ένα στείρο παρελθόν, να ξανοιχτούνε στο πέλαγος, να ζήσουνε ξανά τη ζωή του πνεύματος, όχι πια σαν ταπεινοί μιμητές των μεγάλων προγόνων και σαν καδυστερημένοι μαθητές των ξένων, μα σαν εξερευνητές, σαν κατακτητές, σαν αληθινοί Έλληνες. Στα μάτια τους, το καραβάκι της Αργώς ταξίδευε κιόλας προς τις μεγάλες θάλασσες και τις μεγάλες φουρτούνες, προς το άγνωστο, προς το Χρυσόμαλλο Δέρας,⁴ που τους σαγήνευε⁵ και τους ενθουσίαζε, χωρίς να μπορούν να το καθορίσουν. Το Χρυσόμαλλο Δέρας. Το ξύπνημα του ελληνικού πνεύματος, η δημιουργία, η Αναγέννηση, η Δόξα... [...]

1. **άψη:** αγριότητα, ένταση, ωμότητα.

2. **ριζοσπαστικός:** όποιος επιδιώκει ριζική και άμεση μεταβολή των παγιωμένων κοινωνικών θεσμών.

3. **Αργώ:** το όνομα παραπέμπει στο μυθικό πλοίο του Ιάσονα «Αργώ», στο οποίο επιβιβάστηκε με τους υπόλοιπους Αργοναύτες, με σκοπό να μεταβούν στην Κολχίδα και να πάρουν το χρυσόμαλλο δέρας.

4. **Χρυσόμαλλο δέρας:** Σύμφωνα με την ελληνική μυθολογία, πρόκειται για το δέρμα που απέμεινε από το κριάρι με χρυσό δέρμα, το οποίο έστειλε η Νεφέλη από τον ουρανό, για να μεταφέρει με ασφάλεια τον Φρίξο και την Έλλη στην Κολχίδα. Το κριάρι αυτό ο Φρίξος το θυσίασε στον Δία και στο δέρμα του αποδίδονταν μαγικές ιδιότητες. Η Αργοναυτική Εκστρατεία πραγματοποιήθηκε με σκοπό ο Ιάσονας να φέρει το χρυσόμαλλο δέρας στην Ιωλλόκ, για να κερδίσει τον θρόνο που του είχε υφαρπάξει ο Πελίας, αδελφός του πατέρα του.

5. **σαγήνεύω:** ασκώ στους άλλους μια ακατανίκητη έλξη.

ΖΑΠΠΕΙΟ

Σαν τελείωσε η παράδοση, ο Αλέξης κ' ο Μανόλης προχώρησαν μαζί στην οδό Ακαδημίας, προς τη λεωφόρο Κηφισιάς, κ' από κει, ακολουθώντας τα κάγκελα του Εθνικού Κήπου, μπήκανε στη λεωφόρο του Ηρώδη του Αττικού.

Οι δυο νέοι γνωριζόντανε από τότε που θυμόντανε τον κόσμο. Είχανε παίξει μαζί στον Κήπο και στο Ζάππειο, είχανε περάσει όλες τις τάξεις του σχολείου στο ίδιο θρανίο. Παρά τη μεγάλη διαφορά των ιδιοσυγκρασιών τους, των χαρακτήρων τους και των κλίσεων, τους ένωνε μια αληθινή και πολύ παλιά αγάπη. Ο Αλέξης ήταν ο καλύτερος φίλος του Μανόλη κ' ο Μανόλης ο μόνος φίλος του Αλέξη. Υπήρχε μεταξύ τους εκείνη η εξαιρετική και πολύτιμη συνεννόηση, που δημιουργείται κάποτε ανάμεσα σε ανθρώπους ολότελα διαφορετικούς, ακόμα και αντίθετους, που συμπληρώνονται, δαρρείς, αρμονικά ο ένας με τον άλλον. Ο καθένας αγαπά και εκτιμά στον άλλον τα ψυχικά γνωρίσματα που του λείπουν και συνάμα ξανοίγεται στον άλλον ευκολότερα παρά σε μια συγγενική φύση, γιατί νιώθει ίσως πως ο άλλος, ο αλλιώτικος άνθρωπος, ξένος προς τα πάθη του και τους καημούς του, θα τον κρίνει πιο ψυχρά, πιο αντικειμενικά και πιο δίκαια. Τέτοιες συνεννοήσεις των ψυχών, που γεννιούνται σε πολύ σπάνιες περιπτώσεις, είναι ίσως οι πιο σίγουρες και πιο μόνιμες. Τον τελευταίο όμως καιρό οι συζητήσεις των δύο φίλων είχανε γίνει πολύ δύσκολες. Υπήρχε ανάμεσά τους κάποιο αόρατο γυαλί, που δεν τους άφηνε να επικοινωνήσουν όπως άλλοτε, κάποια στενοχώρια, κάποια τύψη, σα να βρισκότανε σε δύσκολη θέση ο ένας μπροστά στον άλλο, σα να αδικούσε ο ένας τον άλλο και ντρεπόνταν γι' αυτό, σα να είχαν προδώσει κ' οι δυο τους τη φιλία. Ο Μανόλης καταλάβαινε καλά πως ο μόνος τρόπος να διαλυθεί αυτή η δυσάρεστη ατμόσφαιρα ήτανε να δοθούνε καθαρές εξηγήσεις κ' από τις δυο μεριές, να ειπωθούνε τα πράματα ορθά κοφτά με το όνομά τους κ' όχι με υπονοούμενα και υπαινιγμούς. Μα σ' αυτήν την περίπτωση η ντόμπρα⁶ ειλικρίνειά του τον είχε εγκαταλείψει. Είχε κάτι μέσα του, που δεν μπορούσε να το πει στον φίλο του μήτε σε κανέναν άλλο, κάτι που τον πίεζε όμως ακατάπαυστα και δεν έφευγε ποτέ από τη μνήμη του. [...]

Περπατούσαν χωρίς να μιλούν στη στενή και σκιερή λεωφόρο. Μια περιπολία πέρασε διαστικά στο αντικρινό πεζοδρόμιο να αλλάξει τους φρουρούς του Προέδρου της Δημοκρατίας. Οι ψηλοί και λυγεροί εύζωνες, με τους μαβιούς ντουλαμάδες⁷ και τις αστραφτερές ξιφιλόγχες, βροντήσανε δυνατά τον υποκόπανο⁸ καταγής. Η σημαία κυμάτιζε αγέρωχη απάνω από τα πυκνά φυλλώματα του Παλατιού.

– Κανείς δεν τραγούδησε ακόμα τις πιπεριές της Αθήνας, είπε ξαφνικά ο Αλέξης. Συλλογίστηκες ποτέ τι περίεργα πράματα αναδίνουν αυτές οι χλωμές και αειθαλείς δεντροστοιχίες;

– Ναι, είπε ο Μανόλης κ' έψαξε να βρει κάτι να απαντήσει. Ναι, δεν μπορώ να φανταστώ την Αθήνα χωρίς τις πιπεριές.

– Και χωρίς αυτούς τους μαβιούς ευζώνους, πρόσθεσε ο Αλέξης κοιτάζοντας προς το Παλάτι. Κ' η ελληνική σημαία, αλήθεια, πολύ ευχάριστος συνδυασμός χρωμάτων και γραμμών. Παρατήρησες; Ιδίως η ναυτική σημαία με τις πολλές γραμμές. Είχανε κάποια καλλιτεχνική φλέβα αυτοί οι κουρσάροι του '21, που φανταστήκανε τέτοια σημαία.

6. **ντόμπρα**: όποιου/-ας η συμπεριφορά χαρακτηρίζεται από ευθύτητα και δεν κρύβει τις προθέσεις του/της.

7. **ντουλαμάς**: ένδυμα που φορέθηκε στα δυτικά Βαλκάνια την περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η χειμερινή ενδυμασία των μελών της Προεδρικής Φρουράς είναι ο σκούρος μπλε ντουλαμάς της στολής των Μακεδονομάχων, ενώ ο χακί ντουλαμάς της στολής των Βαλκανικών Πολέμων φοριέται από τους Εύζωνες κατά τη θερινή περίοδο.

8. **υποκόπανος**: το πίσω μέρος του κοντακίου ενός όπλου (π.χ. ντουφεκιού).

– Ναι, είπε πάλι ο Μανόλης και συλλογίστηκε ότι ποτέ δεν του ήρθε η ιδέα πως η σημαία μπορούσε να ήταν έργο τέχνης.

Μα ο Αλέξης γύρισε στις πιπεριές του.

– Σε ορισμένες στιγμές, έλεγε, το σούρουπο ιδίως, μεταδίδουν τον τόνο τους στους δρόμους, στα σπίτια, στους διαβάτες, σ' όλην την ατμόσφαιρα της πόλης –επιβάλλουν παντού έναν τόνο– να, σαν παστέλι,⁹ μα πολύ απαλά δουλεμένο, με την άκρη των δαχτύλων –έναν τόνο μισοσβησμένο, αερώδη– κάτι το ακαθόριστο, το ασύλληπτο, που εξιδανικεύει το τοπίο, σε βεβαιώ – παρατήρησες; – ένας ζωγράφος θα μπορούσε ίσως να το πει...

Μονολογούσε δίχως να δίνει σημασία σ' αυτά που έλεγε. Ένωσε όμως πως μπορούσε να εκφραστεί το αίσθημά του, όχι μόνο με συνδυασμούς χρωμάτων, αλλά και με συνδυασμούς λέξεων. Σώπασε και, άδελά του, άρχισε να ταιριάζει λέξεις στον νου του. Εξακολούθησαν τον περίπατο σιωπηλά, περάσανε μπροστά στο Στάδιο και μπήκανε στο πάρκο του Ζάππειου από ένα στενό δρομάκο, που οδηγούσε στο πλάτωμα. Τα ανοιξιάτικα αρώματα τους χτύπησαν απότομα κ' ο Μανόλης μονομιás ξαναθυμήθηκε τη Μύκονο και το λευκό φουστάνι της Μόρφως, δαρμένο από το μελτέμι του Αιγαίου. Είχε όρεξη να πετάξει μακριά μες στα φυλλώματα την τσάντα του, γεμάτη Ρωμαϊκό Δίκαιο, και να τρέξει μ' όλην τη δύναμή του, να διασχίσει το Ζάππειο πέρα ως πέρα, μα συγκρατήθηκε γιατί θυμήθηκε πως ήτανε πρόεδρος και πως τον περίμεναν λίγο παρέκει σοβαρότατες συζητήσεις.

Πράγματι, στην ταράτσα του καφεeneίου της Αίγλης, ήταν μαζεμένοι, κατά τη συνήθεια, αρκετοί Αργοναύτες και κουβέντιαζαν με πολύ μπρίο¹⁰ για τη Γενική Συνέλευση, που έμελλε να συναχτεί την επομένη.

Το Ζάππειο ήτανε στις δόξες του. Προς τη δύση η γκρίζα σιλουέτα της Ακρόπολης, με τον μικροσκοπικό Παρθενώνα της στην κορυφή, ξεχώριζε απότομα απάνω στον διάφανο ουρανό, ενωμένη, λεία, δίχως την παραμικρή προεξοχή, εικόνα με δυο διαστάσεις. Μα στην αντίθετη μεριά της σκηνής, ο Υμηττός έσταζε αίμα, με τα πλευρά ξεσκισμένα από τις αχτίνες του βασιλέματος. Ο Λυκαβηττός ορθωνότανε αμέριμνος, γελαστός, ευτυχισμένος, με ζωηρά ακόμα τα χρώματά του, ύμνος ζωής, υγείας, χαράς. Η θάλασσα του Φαλήρου γυάλιζε ανάμεσα στους στύλους του Διός. Οι κήποι σκοτείνιαζαν αργά αργά, σώπαιναν, ναρκωνόντανε μες στα βαριά ανοιξιάτικα αρώματα. Μάντευες τους ερωτευμένους να σφίγγονται νευρικά κάτω από τα δέντρα και να ξεχνιούνται σε ατέλειωτα φιλήματα. Ολόγυρα, στις λεωφόρες, τα αυτοκίνητα βοΐζανε σαν μελίσσι.

Σταν ταράτσα της Αίγλης επικρατούσε νευρικήτητα. Οι φοιτητές είχανε πιάσει τα περισσότερα τραπεζάκια κ' είχανε διώξει τον άλλο κόσμο με τη φασαρία τους. Πηγαινοερχόντανε συνεχώς, σπρώχνοντας ο ένας τον άλλον και αναποδογυρίζοντας τις καρέκλες, πειραζόντανε από μακριά, φωνάζανε, γελούσανε, συζητούσανε όλοι μαζί για τις εκλογικές πιθανότητες της επόμενης ιστορικής ημέρας. Χωριζόντανε κιόλας σε ομίλους και προσπαδούσαν να σοβαρολογήσουν. Δεν έλειπε όμως από πουθενά η ευθυμία, κ' η Αργώ διατηρούσε ακόμα, σ' αυτήν την παραμονή της μάχης, τον συντροφικό και φιλικό χαρακτήρα της.

Θεοτοκάς, Γ. (2016) [1936]. Αργώ. Α & Β τόμος (επίμετρο Κ. Μουστακάτου).

Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.

9. **παστέλι:** (μεταφορικά) η λεπτά επεξεργασμένη, απαλή, χωρίς αντιθέσεις όψη ενός τόπου.

10. **μπρίο:** ενθουσιασμός, πάθος.

Δραστηριότητες

1. Πώς παρουσιάζονται στο μυθιστόρημα του Θεοτοκά οι σχέσεις των φοιτητών μέσα στους φοιτητικούς συλλόγους; Γιατί πιστεύετε ότι ονόμασαν την ομάδα τους «Αργώ»; Να εντοπίσετε λέξεις και φράσεις που δικαιολογούν τη θέση σας.
2. Οι πεζογράφοι της γενιάς του '30 ενδιαφέρονται να αναδείξουν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που συνθέτουν τον ελληνικό πολιτισμό. Ποια ιδιαίτερα στοιχεία της ζωής του Νεοέλληνα φαίνεται να προβάλλει ο Θεοτοκάς στο συγκεκριμένο απόσπασμα; Να τα αναδείξετε με την ομάδα σας και να συζητήσετε αν ανταποκρίνονται και στη δική σας εποχή.
3. Να υποθέσετε ότι ο Αλέξης θέλει να γράψει στο ημερολόγιό του τις σκέψεις και τα συναισθήματα που του δημιουργεί η φοιτητική ζωή στην Αθήνα της εποχής του. Τι πιστεύετε πως θα έγραφε;



Πώς συνομιλεί η νεοελληνική λογοτεχνία της περιόδου με τη ζωγραφική;

4. **α.** Ποια χαρακτηριστικά του ελληνικού τοπίου επιλέγει να αναδείξει ο αφηγητής μέσα από το βλέμμα του νεαρού φοιτητή;
- β.** Φανταστείτε ότι περπατάτε με τον αγαπημένο σας φίλο ή φίλη στο κέντρο της περιοχής όπου κατοικείτε και συζητάτε για το μέλλον σας. Να μεταφέρετε τις εντυπώσεις σας από τον χώρο και να καταγράψετε τη μεταξύ σας συζήτηση. Μπορείτε να εργαστείτε ατομικά ή ομαδικά.



ΓΙΩΡΓΟΣ ΘΕΟΤΟΚΑΣ (1905-1966)

Γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη. Μετά το 1922 εγκαταστάθηκε με την οικογένειά του στην Αθήνα, όπου γράφτηκε στη Νομική Σχολή. Μετά την αποφοίτησή του (1927) έφυγε για τρία χρόνια στο Παρίσι και το Λονδίνο. Στο Λονδίνο έγραψε το πρώτο του βιβλίο, *Το Ελεύθερο Πνεύμα*, το οποίο δημοσιεύθηκε στην Αθήνα το 1929 και θεωρείται ότι αντικατοπτρίζει τα αιτήματα της γενιάς του '30. Την ίδια χρονιά, επέστρεψε στην Αθήνα, όπου εργάστηκε ως δικηγόρος και δημοσίευσε πολλά άρθρα του στον ημερήσιο και περιοδικό Τύπο. Το 1940 κατατάχθηκε εθελοντικά στον στρατό και πολέμησε στην Αλβανία. Συνεργάστηκε με πολλά λογοτεχνικά περιοδικά και υπήρξε συνιδρυτής του περιοδικού *Νέα Γράμματα* (1935). Διετέλεσε διευθυντής του Εθνικού Θεάτρου (1945-1946 και 1951-1952). Κείμενά του μεταφράστηκαν σε πολλές ξένες γλώσσες. Τιμήθηκε με το Βραβείο Πεζογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών (1939) για το μυθιστόρημα *Το δαιμόνιο* και με το Α' Κρατικό Βραβείο Δοκιμίου (1957) για το έργο του *Τα προβλήματα του καιρού μας*.

Ηλίας Βενέζης Γαλήνη

Το απόσπασμα που ακολουθεί ανήκει στο μυθιστόρημα του Ηλία Βενέζη, *Γαλήνη* (1939). Το έργο αφηγείται τις περιπέτειες μιας ομάδας προσφύγων από την Παλαιά Φώκαια της Μικράς Ασίας του 1922, οι οποίοι αγωνίζονται να υπερβούν τον πόνο της προσφυγιάς, τις προκλήσεις της καθημερινής επιβίωσης και τις κάθε μορφής κοινωνικές δυσκολίες, με σκοπό να καταφέρουν να εγκατασταθούν σε μια έρημη ακτή της Αττικής.

Στην κατασκήνωση των προσφύγων έγινε μικρή κίνηση. Οι άνθρωποι σηκώνονταν όρδιοι, ο ένας έδειχνε στον άλλο κατά το μέρος της μικρής χαράδρας που άνοιγε ανάμεσα στους λόφους.

– Κοιτάξτε! Έρχονται άνθρωποι! Ποιοι να ‘ναι;

Ήταν μια πομπή δεκαπέντε ίσαμε είκοσι βλάχοι, νέοι και γέροντες. Με τα λιοκαμένα πρόσωπα, όλα με μακριές γενειάδες, με τις κάπες τους και τις γκλίτσες στα χέρια, πλησίαζαν σιωπηλά, μ’ επισημότητα, φιγούρες ερχόμενες από παμπάλαιους χρόνους. Το αργό περπάτημα και η σιωπή τους σκόρπισε μονομιάς ένα απροσδιόριστο αίσθημα φόβου στο κοπάδι των Φωκιανών.

Όλοι μαζευτήκαν ασυναίσθητα στο ίδιο μέρος, στο κέντρο της κατασκήνωσής τους. Σα να θέλαν να συγκεντρώσουν τη δύναμή τους.

– Ώρα καλή! είπε ο πρώτος βοσκός, ένας απηλός γέροντας, ο πιο σεβάσμιος απ’ όλους, ο ίδιος που ο αναγνώστης θυμάται, τη χτεσινή νύχτα, στην κορφή του βουνού. Ώρα καλή! είπε κ’ έφερε ένα γύρο τη ματιά του.

Από δεξιά κι από ξερβά κι από πίσω του σταθήκαν οι άλλοι οι δικοί του, οι βοσκοί, ακουμπώντας με τις μασχάλες στις γκλίτσες τους.

– Καλώς τους! αποκριθήκαν πολλά στόματα οι πρόσφυγες.

– Τι είσαστε;

– Πρόσφυγες είμαστε! Πατρίδα μας ήταν οι Φώκες!

– Και τώρα πούθε ερχόσαστε;

– Ένα χρόνο περιπλανηθήκαμε στα μέρη της Πελοπόννησος κ’ υποφέραμε πολύ. Τώρα μας δώσαν τη γη εδώ, για να μείνουμε.

Ανάμεσα στις στερεωμένες γκλίτσες των βοσκών έγινε μικρή κίνηση. Μετακινηθήκαν, σάλεψαν λίγο, πάλι ησυχάσαν. Κανένας δε μίλησε άλλος απ’ το γέροντα.

– Σας δώσαν, είπες, τη γη αυτή; Κ’ η φωνή του άρχισε να γίνεται τραχιά. Ποιος σας την έδωσε; Ποια γη;

– Το Κράτος μάς είπε: «Δική σας είναι η γης της Ανάδυσσος». Μας είπε να ’ρθουμε και να την πάρουμε!

– Σας είπε να 'ρθετε και να την πάρετε; Και πού 'ναι τα κοπάδια σας, τα ζωντανά σας;

– Δεν έχουμε κοπάδια. Δεν είμαστε βοσκοί. Θα ξεχερσώσουμε τη γη, και θα φυτέψουμε αμπέλια, και θα σπείρουμε σιτάρι.

– Τι μιλάς, άνθρωπε, για σιτάρι και για αμπέλια που θα φυτέψετε σ' αυτή τη γη! φωνάζει έξαλλος ο γέροντας. Τήρα λοιπόν κατά κει!

Σήκωσε το χέρι που βαστούσε το ραβδί του κ έγραψε έναν κύκλο σ' όλο το μικρό κάμπο τον κλεισμένο απ' τους λόφους. Χωρίς να το δέλουν, όλα τα μάτια ακολούθησαν τον κύκλο, υποταγμένα στην προσταγή της χειρονομίας.

– Από τότες που είμαστε εμείς εδώ, λέει η αυστηρή φωνή, κι από τότες που ήταν οι πατέρες μας, κ οι πατέρες τους, σ' ετούτη τη γη μονάχα βούρλα και πουρνάρι βλασταίνουν, και τίποτ' άλλο δεν έζησε εδώ εξόν τα κοπάδια μας! Λοιπόν, για τι σιτάρι και για τι αμπέλια μού μιλάς!

Είχε το βαρύ, το ακατάλυτο και ανελέητο των παμπάλαιων πραγμάτων, της μοίρας ή του θανάτου, η βαδιά φωνή που ερχόταν από μακρινούς χρόνους να υπερασπίσει τη γη τους απ' τους θάρβαρους.

– Μονάχα τα κοπάδια μας, σου είπα, κι εμείς μπορούμε να κάμουμε στον έρημο τούτον τόπο, γιατί έτσι το βρήκαμε απ' τους γονιούς μας. Μονάχα εμείς μπορούμε να βαστάξουμε εδώ, γιατί μας φωνάζει το χώμα, αυτό κι όχι άλλο! Λοιπόν, τι γυρεύετε εσείς, φουκαράδες στα μέρη μας;

Έλεγε, έλεγε κ' η φωνή του έτρεμε, σα να προαισθανόταν πως η προσπάθεια ήταν μάταιη.

– Θα πεδάνετε στη δίψα! έλεγε. Πηγή νερό δε βρίσκεται εδώ. Κι αν σκάψετε βαδιά και βρείτε φλέβα, το νερό θα 'ναι γλυφό σα δάλασσα. Θα σας ρημάξουν οι πυρετοί, κι ο αγέρας κι ο άμμος. Αν γίνει και φυτρώσει σπαρτό, ο άμμος θα κάθεται απάνω στο φύλλο του και στον καρπό του και θα τον ξεραίνει. Πριν δείτε σοδειά, θα 'χετε πεδάνει, εσείς και τα παιδιά σας. Λοιπόν, φύγετε, σου λέω!

Το επανάλαβε ξερά, άγρια, τραχιά:

– Φύγετε, είπα, από δω!

Είπε, σώπασε, κι ακούμπησε το ραβδί του, κοιτάζοντας μες στα μάτια το κοπάδι τους Φωκιανούς.

Ένα σούσουρο έγινε τότε ανάμεσα στους πρόσφυγες. Η φωνή του τόπου, που μιλούσε μέσω του γέροντα, τα δεινά και το όραμα του θανάτου, φοβερού και βέβαιου, που έσυρε πάνω απ' τα κεφάλια τους, τους είχε μουδιάσει, σκόρπισε μέσα τους το φόβο, πυκνό σύννεφο σε γυμνό ουρανό. Στέκαν βουβοί, γυμνά δέντρα, γυμνές ρίζες που σαλεύουν στα τυφλά, μπλέκουν μες στον αγέρα τα πλοκάμια τους, τυραννισμένα και βίαια, γυρεύοντας, με το ένστιχτο των πραγμάτων, χώμα.

Στέκαν, ίσαμε που το αγέρι του Σαρωνικού που φύσησε τράβηξε από πάνω τους το πνεύμα του πανικού. Τότε, το ίδιο άγρια, σκληρά, μ' όλες τις σκοτεινές δυνάμεις των κορμιών που γύρευαν πια ν' ακουμπήσουν στέρεα, στην αρχή μια φωνή, ύστερα όλες μαζί, γυναίκες και γερόντοι και άντρες του κοπαδιού, άρχισαν να ουρλιάζουν:

– Δε φεύγουμε από δω! Ποτές πια! Μας δώσαν τη γη και θα μείνουμε! Θα μείνουμε! Θα μείνουμε!

Ο άνεμος πήρε τις φωνές και τις σκόρπισε, τις χτύπησε στις πλαγιές του βουνού και τις δυνάμωσε. Ένα σύννεφο άμμος σηκώθηκε και τους τύλιξε μέσα του. Αλάλαξαν και κουνούσαν τα χέρια τους ψηλά, μες στο θολό σύννεφο, θολοί σαν τέρατα του βυθού.

– Θα μείνουμε δω, κι ας πεθάνουμε! Θα μείνουμε πια, κι ας πεθάνουμε!

Τότε ο θυμός που φούσκωνε ξέσπασε και στην άλλη μεριά, στους βλάχους.

– Ε, λοιπόν! φώναζε ο γέροντας, φωνάζαν τώρα κ' οι άλλοι βοσκοί. Μείνετε, λοιπόν, και θα δούμε ποιος θα στεριώσει σ' αυτή τη γη! Θα σας χτυπήσουμε όπου σας βρούμε, θα σκοτώσουμε τα ζωντανά σας αν τύχει και κάμετε, θα πατήσουμε τα σπαρτά σας αν ριζώσουν! Χάρη ποτέ σας δε θα βρείτε σ' εμάς και στα παιδιά μας, ίσαμε που να ξεκληριστεί η φύτρα σας και να σβήσει!

Είχαν χαθεί μες στη χαράδρα, απ' όπου είχαν έρδει, κι ακόμα ακούγονταν οι φοβερές φωνές τους.

Τότε το σύννεφο ο άμμος χαμήλωσε και κατακάθισε στη γη. Αμίλητο, βαρύ, πιεσμένο απ' το στυφό κύμα το φόβο, έγειρε και το κοπάδι των Φωκιανών στη γη.

Βενέζης, Η. (2010) [1939]. *Γαλήνη*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.

Ο Ηλίας Βενέζης ανήκει στην **Αιολική Σχολή**, δηλαδή μια ομάδα πεζογράφων του Μεσοπολέμου που κατάγονταν από τη Μικρά Ασία και σηματοδεύτηκαν βαθιά από τη Μικρασιατική Καταστροφή. Οι συγγραφείς αυτοί επιχειρούν να αποτυπώσουν λογοτεχνικά τη δική τους μαρτυρία για το επώδυνο βίωμα της προσφυγιάς, αλλά και να αναπλάσουν μνήμες και γεγονότα από τη ζωή του ελληνισμού της Ανατολής. Κύριοι εκπρόσωποι της Αιολικής Σχολής είναι, εκτός από τον Βενέζη, ο Φώτης Κόντογλου, ο Στράτης Μυριβήλης και ο Στρατής Δούκας. Εντάσσονται στο γενικότερο πλαίσιο της λογοτεχνικής **γενιάς του 1930**, μαζί με τους πεζογράφους της Σχολής του αστικού ρεαλισμού της Αθήνας και της Σχολής της Θεσσαλονίκης.

Δραστηριότητες

1. Με βάση το συγκεκριμένο απόσπασμα, ποια συναισθήματα και ποιες προκλήσεις βιώνουν οι πρόσφυγες στην προσπάθειά τους να στεριώσουν στη νέα πατρίδα τους;
2. Αντλώντας, με την ομάδα σας, πληροφορίες από την *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας* (σσ. 125-129), να παρουσιάσετε πώς το επώδυνο βίωμα της Μικρασιατικής Καταστροφής έχει αντίκτυπο στα θέματα και στη μορφή έργων που γράφονται από συγγραφείς με μικρασιατική καταγωγή, όπως ο Βενέζης.



Η μετανάστευση στους Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη & Θανάση Βαλτινό.
Διαβάστε αποσπάσματα από έργα σημαντικών Ελλήνων πεζογράφων που προσεγγίζουν το θέμα της μετανάστευσης. Να απαντήσετε στις δραστηριότητες και να σχολιάσετε τις διαφορές και τις ομοιότητες μεταξύ προσφύγων και μεταναστών.

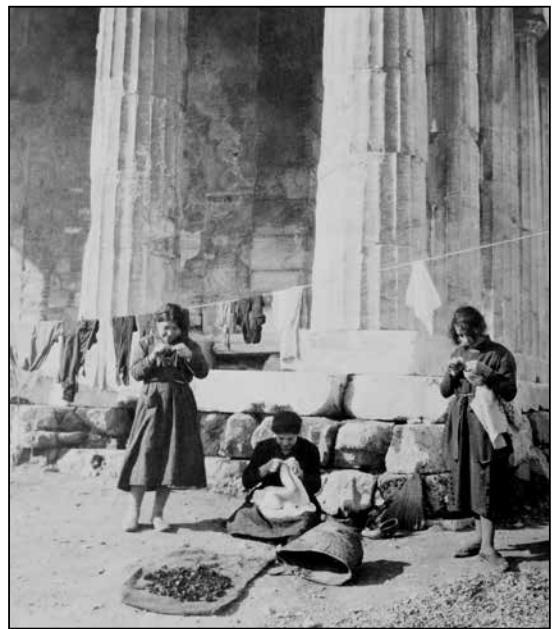
3. Να επιλέξετε με την ομάδα σας μία από τις παρακάτω δραστηριότητες:

α. Να εντοπίσετε στο απόσπασμα με ποιους εκφραστικούς τρόπους (π.χ. εικόνες, μεταφορές, επαναλήψεις, αντιθέσεις) αποδίδονται τα χαρακτηριστικά της φυσιογνωμίας των προσφύγων και να γράψετε ένα σύντομο ποίημα (περίπου 6-8 στίχων) που θα εκφράζει τον ψυχικό και τον σωματικό τους πόνο.

β. Υποθέστε ότι είστε μέρος της ομάδας των βοσκών και συζητάτε για τους Μικρασιάτες που εμφανίστηκαν στην περιοχή. Να αποδώσετε με θεατρικό τρόπο τον διάλογό τους, εκφράζοντας τους φόβους και τις προκαταλήψεις τους απέναντι στους νέους κατοίκους.

Μπορείτε να αξιοποιήσετε και την τηλεοπτική μεταφορά της *Γαλήνης* (1976-1977), που είναι προσβάσιμη μέσω του Ψηφιακού Αρχείου της ΕΡΤ (Πηγή: archive.ert.gr).

4. Δώστε φωνή σε μια από τις μορφές της φωτογραφίας. Τι φαντάζεστε ότι λέει στις υπόλοιπες γυναίκες της συντροφιάς; Να εκφράσετε τις σκέψεις και τα συναισθήματά της σε α' πρόσωπο.



Πηγή: loc.gov

Προσφύγισσες από τη Μικρά Ασία στον Ναό του Ηφαίστου (Θησείο), στην Αθήνα, Library of Congress, Ουάσιγκτον



ΗΛΙΑΣ BENEZΗΣ (1904-1973)

Λογοτεχνικό ψευδώνυμο του Ηλία Μέλλου. Γεννήθηκε στις Κυδωνιές (Αϊβαλί) της Μικράς Ασίας. Με το ξέσπασμα του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου ο πατέρας του και μια αδελφή του αποκλείστηκαν στη Μικρά Ασία, ενώ η υπόλοιπη οικογένεια κατέφυγε στη Μυτιλήνη. Το 1922 ο Βενέζης, που μόλις είχε τελειώσει το γυμνάσιο στη γενέτειρά του, αιχμαλωτίστηκε από τους Τούρκους και υπηρέτησε στα τάγματα εργασίας στο εσωτερικό της Μικράς Ασίας για δεκατέσσερις μήνες. Αφέθηκε ελεύθερος το 1923 και επέστρεψε στη Λέσβο για να βρει την οικογένειά του. Ο Βενέζης ανήκει στη λογοτεχνική γενιά του '30. Το εμβληματικό του έργο, *Το νούμερο 31328*, εκδόθηκε το 1931. Ακολούθησαν τα μυθιστορήματα *Γαλήνη*, *Αιολική γη*, *Έξοδος* και *Ωκεανός*, που κινούνται στο πλαίσιο του ντοκουμέντου, με σαφείς επιδράσεις από την ανθρωπιστική ιδεολογία του. Ο συγγραφέας τιμήθηκε με το Α΄ Κρατικό Βραβείο Λογοτεχνίας και τον Έπαινο της Ακαδημίας Αθηνών για τη *Γαλήνη*. Έργα του έχουν μεταφραστεί σε πολλές γλώσσες.

Αντώνης Σαμαράκης
Μια νύχτα...

Το κείμενο που ακολουθεί ανήκει στη συλλογή διηγημάτων *Ζητείται ελπίς* (1954) του Αντώνη Σαμαράκη, ενός σημαντικού εκπροσώπου της μεταπολεμικής πεζογραφίας. Το διήγημα αποτυπώνει τις σκέψεις και τα συναισθήματα του συγγραφέα για τις κοινωνικές σχέσεις, όπως αυτές έχουν διαμορφωθεί μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Η δακτυλογράφος το πήρε είδηση πρώτη.

– Χιόνι! Χιόνι! φώναξε.

Παράτησε στη στιγμή, μισογραμμένο, το «εξαιρετικώς επείγον» έγγραφο που είχε στη μηχανή της, κι έτρεξε στο παράθυρο. Το άνοιξε διάπλατο κι άπλωσε το χέρι της να πιάσει χιόνι.

Παρατήσανε κι οι άλλοι τη δουλειά τους και πήγανε μπροστά στο παράθυρο. Έτσι, ήτανε τώρα εκεί τρεις άντρες και δυο κοπέλες, δηλαδή όλο το προσωπικό του γραφείου εκτός από αυτόν, που δεν το κούνησε απ' την καρέκλα του, στη γωνιά.

Κάνανε χάζι¹ το χιόνι που έπεφτε ολοένα και πυκνότερο. Ήτανε το πρώτο χιόνι αυτόν τον χειμώνα.

– Ως το βράδυ θα το στρώσει για καλά, είπε ο πρωτοκολλητής,² που είχε χοντρό σβέρκο.

– Δεν λες ως το μεσημέρι, είπε ένας άλλος. Είναι ακόμα εννιάμισι.

Και μοναχά αυτός δεν τους είχε ακολουθήσει. Κοίταξε για λίγο το χιόνι που έπεφτε, άναψε τσιγάρο και ξανάσκυψε στα έγγραφά του.

Μα η δακτυλογράφος δεν τον άφησε ήσυχο. Πήγε και στάθηκε μπροστά του.

– Ελάτε λοιπόν και σεις να δείτε που χιονίζει! του είπε. Καλέ, τι άνθρωπος είσαστε σεις! Έννοια σας και το ξέρω εγώ τι σας συμβαίνει: αγαπάτε τη μοναξιά!

Τον πήρε απ' το χέρι και τον πήγε στο παράθυρο. Ήτανε τώρα μαζί με τους άλλους.

Άξαφνα, άνοιξε η πόρτα του γραφείου, και το φαλακρό κεφάλι του κλητήρα φάνηκε.

– Ο Προσωπάρχης!³ φώναξε.

Τσακίστηκαν όλοι να πάνε στις θέσεις τους. Κάνανε μάλιστα πως ήτανε απορροφημένοι απ' τη δουλειά τους. Ο πρωτοκολλητής είχε φτιάξει μια μπάλα με το χιόνι, στη βιασύνη του την πήρε μαζί του, δεν ήξερε τι να την κάνει, την έβαλε στην τσέπη του, κι αυτή άρχισε να λιώνει σιγά-σιγά.

Στις 8 έφυγε απ' το γραφείο και βγήκε στους χιονισμένους δρόμους. Το 'χε στ' αλήθεια στρώσει για καλά ως το μεσημέρι. Τ' απόγεμα σταμάτησε να χιονίζει.

Η πόλη ήτανε τώρα αλλιώςτικη.

1. **κάνανε χάζι:** τους ευχαριστούσε να το βλέπουν.

2. **πρωτοκολλητής:** υπάλληλος που ασχολείται με την πρωτοκόλληση εγγράφων, δηλαδή την εγγραφή τους στο πρωτόκολλο (επίσημο βιβλίο).

3. **Προσωπάρχης:** διευθυντής του προσωπικού (των υπαλλήλων) μιας δημόσιας υπηρεσίας ή ιδιωτικής εταιρείας.

Από το πρωί που η δακτυλογράφος τού είχε πει «Έννοια σας και το ξέρω εγώ τι σας συμβαίνει: αγαπάτε τη μοναξιά!» είχε μια ταραχή μέσα του. Η κοπέλα είχε αγγίξει το ευαίσθητό του σημείο.

Σκέφτηκε να της πει να καδίσουνε κάπου, ύστερα απ' την απογεματινή εργασία. Ήθελε να της μιλήσει.

Τη σταμάτησε την ώρα που έφευγε, στη σκάλα.

– Έχετε μια κλωστή στο παλτό σας, της είπε.

Δεν μπόρεσε να της πει πως ήθελε να της μιλήσει.

Τώρα, μόνος μέσ' στη νύχτα, βάδιζε άσκοπα. Πέρασε απ' τις λεωφόρους, που η κίνηση ήτανε μεγάλη κι οι φωτεινές επιγραφές, πολύχρωμες, κάνανε κοντράστο⁴ στο χιόνι που ήτανε παντού γύρω.

Μπήκε μέσ' στο πλήθος που κυκλοφορούσε πολύβουο.⁵

Ένωθε μοναξιά. Έτσι και το πρωί, και όταν ήτανε στη γωνιά του, και όταν τον πήγε η δακτυλογράφος μπροστά στο παράθυρο μαζί με τους άλλους, το ίδιο μόνος ένωθε.

Η μοναξιά ήτανε στο βάθος του εαυτού του.

Το ήξερε, βέβαια, πως οι άλλοι τον θεωρούσανε παράξενο, κλεισμένο στον εαυτό του, άνθρωπο που αγαπάει τη μοναξιά, όπως του είπε η δακτυλογράφος. Του είχανε ξαναπεί ανάλογες κουβέντες. Μα τα λόγια της κοπέλας τον είχανε ταραξεί. Δεν μπορούσε να εξηγήσει γιατί του είχανε κάνει αυτήν την ξεχωριστή αίσθηση. Όμως, παρόλο που βασανίστηκε πολύ εκείνη τη μέρα, και ήθελε να της μιλήσει, την τελευταία στιγμή άλλαξε κουβέντα και της είπε πως είχε μια κλωστή στο παλτό της. Δεν του είχε συμβεί αυτό για πρώτη φορά: να σταματάει την τελευταία στιγμή εκεί που πήγαινε ν' ανοίξει την καρδιά του σ' έναν άλλον.

Η ώρα περνούσε κι αυτός συνέχιζε την περιπλάνησή του.

Να μπορούσε να της μιλήσει! Να μπορούσε να μιλήσει σ' έναν οποιονδήποτε άνθρωπο! Να του ανοίξει την καρδιά του! Να του πει τι του συμβαίνει.

– Έννοια σας και το ξέρω εγώ τι σας συμβαίνει: αγαπάτε τη μοναξιά!

Είχε κάνει λάθος κι αυτή, όπως και οι άλλοι που είχανε ως τότε σκεφτεί γι' αυτόν με τον ίδιο τρόπο. Αυτό που του συνέβαινε δεν ήτανε πως αγαπούσε τη μοναξιά. Ίσα-ίσα, τη μισούσε τη μοναξιά! Ήθελε να 'ναι κοντά στους ανθρώπους, δίπλα τους, να σκύψει πάνω στην αγωνία τους, να κάνει το χρέος του στους βασανισμένους ανθρώπους του καιρού του. Μα ήτανε κάτι που τον εμπόδιζε.

Βέβαια, αν κατάφερνε ν' ανοίξει την καρδιά του σ' έναν άνθρωπο, δεν θα μπορούσε να βάλει τάξη σε όσα θα 'λεγε. Είχε μια σύγχυση μέσα του. Ήτανε φυσικό τούτο, γιατί είχε κοιτάξει τη ζωή γύρω του, τον κόσμο. Και η σύγχυση η δική τους μεταδόθηκε σ' αυτόν. Μήπως η ζωή μας, ο κόσμος μας, αυτά τα χρόνια ύστερα απ' τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, δεν είναι σε σύγχυση;

Είχε σκεφτεί πάνω στη ζωή. Γύρευε να δει την αλήθεια. Το αληθινό πρόσωπο της ζωής. Και είδε! Μα τότε ανακάλυψε πως είχε μείνει μόνος. Είχε μπει στην περιοχή μιας εσωτερικής μοναξιάς. Ήθελε να βγει απ' τη μοναξιά του· τη μισούσε. Δεν έχουμε το δικαίω-

4. **κοντράστο**: αντίθεση.

5. **πολύβουο**: θορυβώδες.

μα, σκεφτότανε, να μένουμε μόνοι στον καιρό που ζούμε. Οι άνθρωποι μας περιμένουν, μας αναζητάνε! Κι αν δεν μπορούμε να τους κάνουμε ευτυχισμένους, μπορούμε ωστόσο να τους ανοίξουμε την καρδιά μας, και να τους πούμε πως αυτή η ζωή δεν μας αφήνει να ησυχάσουμε, πως είμαστε κοντά τους, δίπλα τους, μέτοχοι⁶ κι εμείς στην κοινή αγωνία.

Θα ήτανε περίπου 11 που μπήκε σ' ένα μπαρ. Ένα κακοφωτισμένο, μακρόστενο μπαρ, υγρό. Στους τοίχους, παλιές, ξεθωριασμένες ρεκλάμες⁷ ποτών κ.λπ.

Παρήγγειλε κονιάκ. Άναψε τσιγάρο και προσπάθησε να σκεφτεί κάτι άλλο. Αδύνατον! Οι ίδιες σκέψεις γυρίζανε στο μυαλό του. Ήτανε δέσμιός τους κι εκείνη τη νύχτα, όπως και μια μεγάλη σειρά νύχτες τον τελευταίο καιρό.

Στο μπαρ είχε ησυχία. Λιγοστοί πελάτες. Παρήγγειλε δεύτερο κονιάκ.

Όταν έφυγε, ήτανε περασμένα μεσάνυχτα.

Δεν τράβηξε για το σπίτι του. Εξακολούθησε την περιπλάνησή του στους χιονισμένους δρόμους. Σιγά-σιγά, απομακρύνθηκε από το κέντρο και μπήκε σε άλλες περιοχές.

Είχε σκεφτεί πάνω στη ζωή. Είχε σκύψει πάνω στη ζωή, έτσι σαν να 'χε σκύψει πάνω σε μια βαθιά άβυσσο, και τότε είδε φοβερά πράγματα, ύστερα δεν μπορούσε να μιλήσει, η φωνή του είχε παγώσει.

Ποτέ άλλοτε, σκέφτηκε, οι στέγες των σπιτιών μας δεν ήτανε τόσο κοντά η μια στην άλλη, όσο είναι σήμερα, κι όμως ποτέ άλλοτε οι καρδιές μας δεν ήτανε τόσο μακριά η μια απ' την άλλη, όσο είναι σήμερα. Η μοναξιά που ένιωθε δεν ήτανε μια ατομική περίπτωση. Ένιωθε πως είναι η μοίρα του σημερινού ανθρώπου. Ποτέ άλλοτε, όσο σήμερα, δεν ήτανε τόσο βαθιά η μοναξιά του ανθρώπου μπροστά στον άνθρωπο!

Ήτανε τώρα στη βιομηχανική περιοχή. Οι όγκοι των εργοστασίων δεσπόζανε εκεί. Γύρω, ερημιά. Πιο κάτω ήταν οι γειτονιές που μένανε οι εργάτες.

Τον πιάσανε αυτά που είχε μέσ' στο στήθος του, τα ερωτηματικά, οι ανησυχίες, η αγωνία... Αχ, να μπορούσε ν' ανοίξει την καρδιά του!

Αν μπορούσε να προσευχηθεί, αν πίστευε σε κάτι πέρ' από τ' ανθρώπινα, θα ζητούσε τούτο μονάχα: να μπορέσει ν' ανοίξει την καρδιά του!

Ένα κύμα είχε στο στήθος του. Τον επέζε. Ζητούσε διέξοδο.

Περνώντας τη γωνιά ενός εργοστασίου, είδε, αριστερά του, πολύ κοντά στον τοίχο, μια σκιά. Σταμάτησε επιτόπου. Ο φόβος τον κυρίεψε. Ήταν εκεί, μερικά μέτρα μακριά του, ένας άνθρωπος, με μια ρεμπλούμπλικα⁸ στο κεφάλι του, ακίνητος, και τον κοίταζε. Η νύχτα ήτανε σκοτεινή. Κι ερημιά. Μα ο φόβος του βάσταξε μόνο μερικά δευτερόλεπτα. Πήγε κοντά στον άγνωστο, που ήτανε ολομόναχος μέσ' στη νύχτα σαν κι αυτόν, τον ένωσε κοντά του, πολύ κοντά του, το κύμα στο στήθος του πίαζε, πίαζε, κάτι έσπασε μέσα του, τέλος λυτρώθηκε, κι άνοιξε την καρδιά του σ' αυτόν τον άγνωστο, που ποιος ξέρει ποια παιδικά χέρια τον είχανε στήσει εκεί, άνοιξε την καρδιά του σ' αυτόν τον χιονάνθρωπο...

Σαμαράκης, Α. (1962) [1954]. *Ζητείται Ελπίς. Διηγήματα*. (3η έκδ.). *Σήμα Κινδύνου. Μυθιστόρημα* (2η έκδ.). Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.

6. **μέτοχοι**: συμμετοχοί.

7. **ρεκλάμες**: διαφημιστικές επιγραφές ή αφίσες.

8. **ρεμπλούμπλικα**: είδος ανδρικού καπέλου από χοντρό ύφασμα και με φαρδύ γείσο.

Μεταπολεμική ονομάζεται η **πεζογραφία** που αναπτύχθηκε μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο έως τη δικτατορία των συνταγματαρχών (1945-1967). Το έργο των πεζογράφων αυτής της περιόδου σημαδεύτηκε από τα πολεμικά γεγονότα του 1940-1941, τη γερμανική Κατοχή, την Αντίσταση και τον Εμφύλιο πόλεμο που ακολούθησε (1946-1949). Οι τραυματικές αυτές εμπειρίες και οι συνέπειές τους (ερείπωμένες πόλεις και χωριά, φτώχεια, αστικοποίηση, πολιτική αστάθεια, κοινωνικές συγκρούσεις) επηρέασαν βαθιά τους πεζογράφους, που μέσα από τα κείμενά τους εξέφραζαν την κοινωνική και υπαρξιακή τους αγωνία. Αρκετοί από αυτούς στράφηκαν στον ρεαλισμό και στην ηθογραφία, αναδύθηκαν όμως και νέες λογοτεχνικές μορφές μέσα από την απελευθέρωση της φαντασίας. Σημαντικοί μεταπολεμικοί πεζογράφοι ήταν, εκτός από τον Σαμαράκη, η Διδώ Σωτηρίου, η Μαργαρίτα Λυμπεράκη, ο Κώστας Ταχτσής, ο Στρατής Τσίρκας, ο Δημήτρης Χατζής, ο Ανδρέας Φραγκιάς, ο Νίκος Κάσδαγλης, ο Γιώργος Ιωάννου, ο Βασίλης Βασιλικός, ο Σπύρος Πλασκοβίτης, ο Γιώργος Χειμωνάς, ο Αλέξανδρος Κοτζιάς κ.ά.



Δείτε πώς τα χαρακτηριστικά του Τάσσου αποδίδουν τα βιώματα της μεταπολεμικής γενιάς.

Δραστηριότητες

1. Σε ποια ψυχική κατάσταση βρίσκεται ο κεντρικός χαρακτήρας του κειμένου; Πώς αυτή συνδέεται με τις συνθήκες που επικρατούν στον κόσμο μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο; Να στηρίξετε την απάντησή σας σε συγκεκριμένα αποσπάσματα.
2. **α.** Να διερευνήσετε συνεργατικά πώς το λογοτεχνικό εύρημα του χιονιού προωθεί την εξέλιξη της ιστορίας. Πώς αισθάνεστε για το τέλος του διηγήματος;
β. Ο Σαμαράκης υιοθετεί στη λογοτεχνική γραφή του κινηματογραφικές τεχνικές, ξετυλίγει δηλαδή την αφήγηση των ιστοριών του μέσα από ποικίλες οπτικές εικόνες. Να εντοπίσετε με την ομάδα σας σημεία του κειμένου στα οποία το βλέμμα του περιπλανώμενου χαρακτήρα φαίνεται να λειτουργεί σαν τον φακό μιας κάμερας.
3. Να επιλέξετε με την ομάδα σας μία από τις ακόλουθες δραστηριότητες:
α. Ο πρωταγωνιστής του διηγήματος είναι ένας ανώνυμος, καθημερινός και αντιηρωικός χαρακτήρας, όπως αυτοί που συχνά απαντώνται στη μεταπολεμική πεζογραφία. Να φανταστείτε το ονοματεπώνυμό του, την οικογενειακή του κατάσταση και την ιστορία της ζωής του.
β. «Ποτέ άλλοτε, σκέφτηκε, οι στέγες των σπιτιών μας δεν ήτανε τόσο κοντά η μια στην άλλη, όσο είναι σήμερα, κι όμως ποτέ άλλοτε οι καρδιές μας δεν ήτανε τόσο μακριά η μια απ' την άλλη, όσο είναι σήμερα»: Συμφωνείτε ή διαφωνείτε με τις σκέψεις αυτές, κρίνοντας από την κοινωνία στην οποία ζούμε; Να απαντήσετε στον πρωταγωνιστή μέσα από ένα ολιγόστιχο ποίημα (5-8 στίχων), εκφράζοντας τη δική σας στάση ή σκέψη απέναντι στο βίωμά του.

4. Παρατηρήστε τον ακόλουθο πίνακα ζωγραφικής του Αμερικανού ρεαλιστή ζωγράφου, Edward Hopper. Συνδέεται, κατά τη γνώμη σας, με το διήγημα του Σαμαράκη ως προς το θέμα ή/και την τεχνοτροπία του; Να επιλέξετε μια από τις εικονιζόμενες φιγούρες και να καταγράψετε τις σκέψεις της σε α' πρόσωπο.



Edward Hopper,
Νυχτοπούλια (1942).
Ινστιτούτο των Τεχνών
του Σικάγο, Σικάγο



Δ. Χατζής, «Η θειά μας η Αγγελική»



Ακούστε την απαγγελία της «Σοροκάδας»
του Ν. Κάσδαγλη.



Α. Φραγκιάς, *Η καγκελόπορτα*



ΑΝΤΩΝΗΣ ΣΑΜΑΡΑΚΗΣ (1919-2003)

Γεννήθηκε στην Αθήνα και σπούδασε Νομικά. Στη διάρκεια της Κατοχής ανέπτυξε αντιστασιακή δράση. Εμφανίστηκε ως πεζογράφος το 1954 με τη συλλογή διηγημάτων *Ζητείται ελπίς*. Στα διηγήματα αυτά εκφράζεται έντονα η διαμαρτυρία για την αλλοτρίωση που βιώνει ο μεταπολεμικός άνθρωπος. Επίσης, έχει γράψει τις συλλογές διηγημάτων *Αρνούνται* (1961) και *Το διαβατήριό* (1973), καθώς και το μυθιστόρημα *Το λάθος* (1965), το οποίο έγινε κινηματογραφική ταινία.

Italo Calvino
Αόρατες πόλεις

Οι *Αόρατες πόλεις* του Calvino (1972) είναι επινοημένες πόλεις, άλλοτε θλιμμένες και άλλοτε χαρούμενες, τις οποίες περιγράφει ο οραματιστής ταξιδιώτης Μάρκο Πόλο στον μελαγχολικό αυτοκράτορα των Ταρτάρων, Κουμπλάι Χαν. Το παρακάτω απόσπασμα αναφέρεται στη φανταστική πόλη της Λεονίας, ενεργοποιεί όμως στοχασμούς που αφορούν και τη σύγχρονη πόλη. Όπως διερωτάται ο ίδιος ο συγγραφέας στον Πρόλογο του έργου του: «Τι είναι όμως σήμερα η πόλη για μας; Σκέφτομαι ότι έγραψα κάτι σαν τελευταίο ποίημα αγάπης για τις πόλεις, τη στιγμή που γίνεται όλο και πιο δύσκολο να τις ζήσουμε.»

Η πόλη της Λεονίας φρεσκάρει τον εαυτό της καθημερινά: κάθε πρωί ο πληθυσμός ξυπνάει σε καθαρά σεντόνια, πλένεται με αχρησιμοποίητα σαπούνια, φοράει ολοκαίνουργιες ρόμπες, θγάζει από το πλέον τελειοποιημένο ψυγείο σφραγισμένα ακόμα τενεκεδένια κουτάκια, ακούγοντας τα καινούργια τραγούδια από το τελευταίο μοντέλο της συσκευής.

Στα πεζοδρόμια, τυλιγμένα σε πεντακάθαρες πλαστικές σακούλες, τα υπολείμματα¹ της χθεςινής Λεονίας περιμένουν το κάρο του σκουπιδιάρη. Δεν πρόκειται μόνο για πατημένες οδοντόπαστες, καμένες λάμπες, εφημερίδες, άδειες κονσέρβες, υλικά περιτυλίγματος αλλά και θερμοσίφωνες, εγκυκλοπαίδειες, πιάνα, πορσελάνινα σερβίτσια: περισσότερο και από τα πράγματα που κάθε μέρα κατασκευάζονται πουλιούνται αγοράζονται, ο πλούτος της Λεονίας μετριέται από τα πράγματα που κάθε μέρα πετιούνται για να δώσουν τη θέση τους σε καινούργια. Τόσο που κανείς αναρωτιέται αν το αληθινό πάθος της Λεονίας είναι πράγματι, όπως λένε, να απολαμβάνει καινούργια και διαφορετικά πράγματα, ή αν είναι μάλλον να αποβάλλει, να διώχνει μακριά της, να ξεφορτώνεται κάθε περιοδική² μιαιρότητα.³ Το βέβαιο είναι ότι οι σκουπιδιάρηδες γίνονται αποδεκτοί σαν άγγελοι, και η υποχρέωσή τους να μαζεύουν τα χθεςινά απομεινάρια έχει τον σιωπηρό σεβασμό όλων, σαν να πρόκειται για μια τελετουργία που εμπνέει ευλάβεια, ή ίσως μονάχα επειδή, αφού κάποιος πετάξει ό,τι είναι να πετάξει, δεν θέλει πλέον να έχει την έγνοια τους.

Κανένας δεν αναρωτιέται πού πηγαίνουν οι σκουπιδιάρηδες καθημερινά το φορτίο τους: σίγουρα, έξω από την πόλη· κάθε χρόνο όμως η πόλη επεκτείνεται, και οι σκουπιδιάρηδες πρέπει να πηγαίνουν όλο και πιο μακριά· η ποσότητα των σκουπιδιών αυξάνεται και οι σωροί τους ψηλώνουν, στρωματοποιούνται, απλώνονται σε μια μεγαλύτερη περίμετρο. Εδώ πρέπει να προσθέσει κανείς ότι όσο περισσότερο βελτιώνεται η τέχνη της Λεονίας στην παραγωγή νέων υλικών, τόσο περισσότερο βελτιώνεται και η ποιότητα των απορριμμάτων της, και τα σκουπίδια αντέχουν στον χρόνο, στις καιρικές διαταραχές, στις ζυμώσεις

1. **υπολείμματα:** ό,τι απομένει έπειτα από χρήση ή κατανάλωση.

2. **περιοδική:** που επαναλαμβάνεται ανά τακτά χρονικά διαστήματα.

3. **μιαρότητα:** βρομιά, ακαθαρσία.

και τις καύσεις. Είναι ένα οχυρό από άφθαρτα υπολείμματα αυτό που περικυκλώνει τη Λεονία, που δεσπόζει από κάθε πλευρά σαν οροπέδιο.

Το αποτέλεσμα; Όσα περισσότερα πράγματα η Λεονία αποδιώχνει, τόσα περισσότερα συσσωρεύει· τα λείπια του παρελθόντος της σκληραίνουν και γίνονται μια πανοπλία που δεν μπορεί πλέον να θγάλει από πάνω της· ανανεώνοντας καθημερινά τον εαυτό της, η πόλη διατηρείται σε μία και μόνο καθορισμένη μορφή: εκείνη των χδεσινών σκουπιδιών που έρχονται να προστεθούν στα σκουπίδια του προχθές, του χθες, της κάθε μέρας, του κάθε χρόνου, της κάθε πενταετίας που έχει ζήσει.

Τα σκουπίδια της Λεονίας θα κατακτούσαν σιγά σιγά τον κόσμο αν στον ατέλειωτο σκουπιδότοπο δεν πίεζαν, πέρα από την τελευταία κορυφογραμμή, οι σκουπιδότοποι άλλων πόλεων, που με τη σειρά τους διώχνουν μακριά τους βουνά ολόκληρα από σκουπίδια. Ίσως ολόκληρος ο κόσμος, πέρα από τα σύνορα της Λεονίας, να είναι σκεπασμένος με κρατήρες σκουπιδιών, από τους οποίους ο καθένας έχει στο κέντρο του μια μητρόπολη που εκρήγνυται συνεχώς. Τα σύνορα μεταξύ δύο ξένων και εχθρικών πόλεων είναι ακάθαρτοι⁴ προμαχώνες⁵ στους οποίους τα απορρίμματα της μιας και της άλλης μπερδεύονται, αλληλοστηρίζονται, αλληλοϋπονομεύονται.⁶

Όσο περισσότερο αυξάνεται το ύψος τους, τόσο πιο έντονος γίνεται ο κίνδυνος των κατολισθήσεων: αρκεί ένα κουτί κονσέρβας, ένα παλιό λάστιχο, μια νταμιζάνα⁷ χωρίς ψάδα να κυλήσει προς την πλευρά της Λεονίας, και μια χιονοστιβάδα από παράταιρα παπούτσια, παλιά καλαντάρια,⁸ ξερά λουλούδια θα βουλιάξει την πόλη στο ίδιο της το παρελθόν, εκείνο το παρελθόν που ματαιώς προσπαθούσε να αποκρούσει, μπερδεύοντάς το με εκείνο των καθαρών παρακείμενων⁹ πόλεων: ένας κατακλυσμός θα ισοπεδώσει τη βρομερή αλυσίδα των βουνών, θα σθήσει κάθε ίχνος της ντυμένης μονίμως με καινούργια ρούχα μητρόπολης. Ήδη από τις διπλανές πόλεις είναι έτοιμοι να ισοπεδώσουν με οδοστρωτήρες το έδαφος, να επεκταθούν στο νέο έδαφος, να διευρύνουν την έκτασή τους, να απομακρύνουν τους νέους σκουπιδότοπους.

Καλβίνο, Ι. (2004) [1972]. *Οι αόρατες πόλεις*. Αφήγημα (μτφρ. Α. Χρυσοστομίδης). Αθήνα: Καστανιώτης.

Δραστηριότητες

1. Ποιος είναι ο τρόπος ζωής των κατοίκων της Λεονίας; Ποιον κίνδυνο αντιμετωπίζει η πόλη τους; Να εκφράσετε ελεύθερα τις σκέψεις και τα συναισθήματα που σας προκάλεσε το κείμενο.
2. Ποια προβληματική κατάσταση των σύγχρονων κοινωνιών αναδεικνύει ο συγγραφέας μέσα από την περιγραφή της Λεονίας; Να συζητήσετε με την ομάδα σας αν εντοπίζετε σημεία σύνδεσης ανάμεσα στη Λεονία και στη δική σας κοινωνία.



Διαβάστε πώς το ποίημα του Γ. Θέμελη «Ερημία» σχολιάζει ανάλογα ζητήματα για τη ζωή στις σύγχρονες πόλεις.

4. **ακάθαρτοι**: βρόμικοι.

5. **προμαχώνες**: τμήματα τείχους ή οχύρωσης από όπου κάποιος μπορεί να μάχεται.

6. **αλληλοϋπονομεύονται**: τα μεν επιδιώκουν να βλάψουν τα δε με ύπουλο και μεθοδικό τρόπο.

7. **νταμιζάνα**: μεγάλο γυάλινο δοχείο, καλυμμένο με ψάθινο ή πλαστικό πλέγμα, κατάλληλο για αποθήκευση κρασιού ή νερού.

8. **καλαντάρια**: ημερολόγια.

9. **παρακείμενων**: διπλανών.

3. Το παρακάτω καλλιτέχνημα εντάσσεται σε μια σειρά έργων (με τίτλο *Big Trash Animals*), τα οποία φιλοτεχνεί ο Bordalo II σε διάφορες πόλεις του κόσμου χρησιμοποιώντας απορρίμματα (κυρίως πλαστικά υλικά, λάστιχα, πεταμένες συσκευές, κομμάτια παλιών αυτοκινήτων κ.ά.). Σε τι διαφέρει ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζουν τα σκουπίδια οι κάτοικοι της Λεονίας και ο Πορτογάλος καλλιτέχνης; Ποιο είναι, κατά τη γνώμη σας, το μήνυμα που επιδιώκει να μεταδώσει ο Bordalo II μέσα από την τέχνη του;



Πηγή: bordaloii.com

Bordalo II, Δύο πελεκάνοι στην καρδιά της Λισαβόνας (2020)



Οι άγγελοι του μέλλοντος: Πώς σχολιάζει το έργο του Κ. Τσόκλη τη στάση του σύγχρονου ανθρώπου απέναντι στο περιβάλλον;



ITALO CALVINO (1923-1985)

Πεζογράφος, δοκιμιογράφος και δημοσιογράφος. Θεωρείται ένας από τους σημαντικότερους Ιταλούς λογοτέχνες του 20ού αιώνα. Γεννήθηκε στην Κούβα, αλλά εγκαταστάθηκε σε νεαρή ηλικία με τους γονείς του στην Ιταλία. Σπούδασε Γεωπονία και Φιλολογία. Το 1943 προσχώρησε στους παρτιζάνους της ιταλικής αντίστασης κατά του γερμανικού φασισμού. Από την Αντίσταση εμπνεύστηκε και το πρώτο του μυθιστόρημα, με τίτλο *Το μονοπάτι των αρachnoφωλιών* (1947). Ακολούθησε η τριλογία *Οι πρόγονοί μας* (1952-1959), που είχε μεγάλη απήχηση στο αναγνωστικό κοινό. Στη μεταγενέστερη πεζογραφική του παραγωγή πραγματεύτηκε την πολυπλοκότητα της σύγχρονης ζωής και, ιδιαίτερα, τις επιπτώσεις της εκβιομηχάνισης στη ζωή των ανθρώπων. Έχει αποσπάσει πολλές διακρίσεις για το πρωτοποριακό του έργο.

Σωτήρης Δημητρίου *Χαλασμένο χωριό*

Το διήγημα που ακολουθεί ανήκει στη συλλογή *Η φλέβα του λαιμού* (1998) του Σωτήρη Δημητρίου, ενός σημαντικού εκπροσώπου της σύγχρονης πεζογραφίας. Ο συγγραφέας αναδεικνύει στο έργο του όψεις της κοινωνικής ζωής στη σύγχρονη πόλη.

«Τον έχω με εκατόν πέντε», έλεγε χαριτολογώντας ο επιστάτης· «σίγουρος άνθρωπος». Χρόνια σ' εκείνο το τετράγωνο του τομέα του. Ήξερε πού πονούσε, πού μάζευε σκουπίδι, ποιες ώρες. Ούτε αυτός ούτε ο επόπτης πέρναγαν ποτέ για έλεγχο.

Ο «σίγουρος άνθρωπος» ήταν ένας άντρας γύρω στα σαράντα πέντε. Έγινε ένα με το τετράγωνο που σκούπιζε, σαν το περίπτερο της γωνίας. Κάθε πρωί οι ίδιες, μηχανικές πια, κινήσεις, οι ίδιες δυο τρεις καλημέρες, την ορισμένη ώρα στάση για καφέ και τσιγάρο. Συνήθως σ' ένα παγκάκι του πάρκου, καφές σε πλαστικό από το περίπτερο. Τα κατάφερε. Ούτε πάνω ούτε κάτω. Μια ευλογημένη ρουτίνα, ούτε προκοπή ούτε χαΐρι.¹

Για προκοπή και χαΐρι άφησαν το χωριό οι δικοί του μετά τον Εμφύλιο. Χωριό σε άγονο τόπο. Στα ριζά της Μουργκάνας. Το έκαψαν οι αντάρτες και τους παραχώρησε το κράτος καμπίσιο τόπο για να το μεταφέρουν. Άφησαν και τ' όνομα πίσω. Λιντίζντα το χωριό, Ασπροκλήσι το 'καναν. Όρος του κράτους.

Πλούσιο, καρπερό χώμα το καινούργιο. Πολλοί όμως, ανάμεσά τους και οι γονέοι του, δεν είχαν ευχαριστημό. Μετανάστευσαν στη Γερμανία. Πέντε χρονών ήταν. Εκεί μπερδεύτηκε. Δεν τα κατάφεραν οι δικοί του. Το κορμί στη Γερμανία, η ψυχή, η γνώμη πίσω. Δεν είχαν και αγάπη, ομόνοια. Ένας τράβαγε εδώ, άλλος εκεί κι αυτός ανάμεσα. Χαλασμένο χωριό. Έμπλεξε και με μια Θρακιώτισσα ο πατέρας του και η μάνα του γύρισε στο χωριό.

«Τον γιόκα σου κράτα τον», του είπε. «Δεν θα σ' έχω ελεύθερο πουλί με την Τουρκάλα».

Δεν τα κατάφερε κι αυτός. Τα χρόνια που έκανε στη Γερμανία ήταν μισός. Στάθηκε αιτία η δητεία του και γύρισε στην Ελλάδα. Πήγε στο Ασπροκλήσι μία και μοναδική φορά, για να πάει στο παλιό χωριό. Πήγαν με τη γιαγιά του. Τα μονοπάτια χαμένα στα βάτα και στα παλιούρια,² τα σπίτια πνιγμένα στη βλάστηση. Πήγαν στο σπίτι τους. Από ένα παράθυρο έβγαине ένα δερίο δέντρο. Του 'ρθε αναγούλα.

Προκοπή και χαΐρι. Μπήκε στον δήμο σκουπιδιάρης. Έβγαλε κάθε ιδέα για τη ζωή του. Να επιβιώσει απλώς με λίγη ησυχία. Να διαβούν όπως όπως οι μήνες και τα χρόνια. Με τους άλλους εργάτες δεν είχε σχέσεις. Δεν κόλλησε. Ούτε να μάσει³ μπουκάλια, εφημερίδες και τενεκεδάκια να πουλήσει, ούτε για «χρόνια πολλά» να βγει στη γύρα Χριστούγεννα-Πάσχα, ούτε εξυπηρέτηση να κάνει σε δημότη για μπουρμπουάρ. Τον έβαλαν κι αυτοί στην άκρη.

1. **χαΐρι**: όφελος, προκοπή, πρόοδος.

2. **βάτα, παλιούρια**: είδη φυτών, ακανθώδεις θάμνοι ή δενδρύλλια.

3. **να μάσει**: να μαζέψει.

Είχε κάποια σχέση με τον κηπουρό του πάρκου, αλλά έκοψε μετά από εκείνο το προξενιό, που έκανε πιο ισχυρή τη μοναχική του τάση. Πες πες, τον κατάφερε να συναντηθούν με μια ξαδέρφη του κομμώτρια.

«Δεν θγαίνει μονάχος, έλα, έχει χαρές η οικογένεια».

Πήγε μια Κυριακή μεσημέρι στο σπίτι του, ήταν κι αυτή εκεί. Νοστιμούλα.

«Στον δήμο δουλεύετε μου είπε ο Κώστας;»

«Ναι».

«Τι ακριβώς κάνετε; Οδηγός; Κηπουρός;»

«Στο σκουπίδι».

Αδέλφητα ζωγραφίστηκε απογοήτευση στο πρόσωπό της.

«Είναι καλή δουλειά, Νίκη. Μόνιμη δουλειά. Δημόσιο, έχει και τα τυχερά της», της είπε ο ξάδερφός της.

«Ναι, βέβαια», χαμογέλασε, αλλά αυτός είδε αμέσως ότι χάλασε. Καλύτερα.

Μιαν ακόμα φορά αντάμωσε άνθρωπο γνωστό. Πήγε να φάει ένα βράδυ σ' ένα ψητοπωλείο –«Ηπειρος» ονομαζόταν– στην Ομόνοια και μόλις μπήκε τον πλησίασε ο σερβιτόρος.

«Είσαι ο τάδε;»

«Ναι».

«Βρε πατρίδα, συγχωριανοί είμαστε. Πού να με θυμάσαι. Εσύ ήσουν στη Γερμανία, είσαι και μικρότερος. Τι κάνεις, πώς τα πορεύεις; Έξω είσαι ακόμα;»

«Όχι, εδώ».

«Πού δουλεύεις;»

«Στον δήμο».

«Α», κάνει, «έκανες προκοπή; Φαμίλια;»⁴

«Όχι, είναι τυχερά αυτά», απολογήθηκε.

«Δεν πειράζει, πατρίδα. Κι εγώ εδώ, γκαρσόνι. Φέρε ο ένας και φέρε ο άλλος. Κάτσε».

«Όχι, όχι, περαστικός ήμουν».

«Καλά, όπως δες. Πέρνα καμιά μέρα, νωρίς όμως, να πιούμε κάνα κρασί».

«Καλά, γεια».

Δεν ξαναπέρασε από κείνον τον δρόμο. Καλά τα βόλεψε και με τους εργάτες. Δούλεψε στις αργίες, ήταν πάντα «σταμπάι»⁵ όποτε και όπου τον χρειάζονταν. Τους βούλωσε τα στόματα.

Τελειώς κάλμα⁶ όμως ήταν στο δωμάτιό του. Μόνον αυτόν έβλεπαν οι τοίχοι και τον περιέβαλλαν με τη σειρά τους με αγάπη. Γεμάτο το δωμάτιο από περιοδικά, που έβρισκε στα σκουπίδια. *Εικόνες, Γυναίκα, Ταχυδρόμος*. Όλη την ώρα μέχρι αργά διάβαζε ξαπλωμένος. Τσιγάρο, καφές «Φιέστα» σε πλαστικό, διάβασμα. Από την ταυτότητα του περιοδικού μέχρι τ' άστρα.

4. **φαμίλια**: οικογένεια.

5. **«σταμπάι»**: σε αναμονή, ετοιμότητα, επιφυλακή (από το αγγλικό standby).

6. **κάλμα**: (ναυτικός όρος) νηνεμία, άπνοια, απανεμία· (μεταφορικά) γαλήνη, ηρεμία, ησυχία.

Καμιά φορά, το μόνο που έπλαθε με το μυαλό του ήταν εκείνο το χωριό σε μέρα καλοκαιρινή, μελίτσι ο κόσμος, γομάρια,⁷ κι αυτός να γυρίζει στα μποστάνια με τ' ασθενικά καρπούζια, στις ρεματιές με τα δεντροστάφυλα. Κι αυτό όμως με τα χρόνια το ατόνησε, το 'πνιξε.

Εκείνο το πρωί –αρχές Δεκέμβρη ήταν–, μόλις έστριψε το πεζοδρόμιο της Α. Μεταξά για να πιάσει μια μικρή πάροδο,⁸ παραξενεύτηκε. Η σκούπα του δεν άντενε⁹ σε σκουπίδι. Πήγε διαστικά παρέκει, το ίδιο. Προχώρησε ανήσυχος. Όλο το πεζοδρόμιο και το ρείθρο¹⁰ της παρόδου ήταν καλά σκουπισμένα, και τα σκουπίδια μαζεμένα στην άκρη. Αυτή η μεριά του δρόμου είχε δυο πολυκατοικίες με λαϊκό κόσμο –ούτε «καλημέρα» δεν του 'λεγαν– κι ένα εγκαταλειμμένο παλιό σπίτι.

Την άλλη μέρα το ίδιο. Την παράλλη πήγε μπροσύτερα και παραφύλαξε. Κάποια στιγμή είδε μια λυγερή¹¹ γυναίκα, ούτε νέα ούτε περασμένη, να βγαίνει από το παλιό σπίτι και να σκουπίζει με νεύρο. Πλησίασε αμήχανος.

«Με συγχωρείτε, γιατί το κάνετε αυτό;»

Γύρισε, του γέλασε ανοιχτά.

«Ε βοήθειας, λίγο βοήθειας».

Ήτανε μελαχρινή, με πλούσια, γερά μαλλιά, καλοπλασμένη. Του έκαναν εντύπωση τα μάτια της. Άδολα, δεν είχαν δεύτερες σκέψεις.

«Είστε ξένη;»

«Ναι. Τούρκια. Πολιτικό πρόσφυγας. Μένω εδώ στο κατάληψης».

Γέλασε πάλι. Συνεχώς γελούσε.

«Πώς σε λένε;»

«Βασιλέ. Σένα;»

«Γιάννη».

«Ω Γιάννη, εγώ βλέπω σένα καθεμέρα».

«Δουλειά; Δουλεύεις;»

«Δουλειά ό,τι είναι. Πλένω πιάτο, σκάλα, όπου βρει. Μπουμ εδώ, μπουμ εκεί δουλειά».

Καβάλησε σβέλτα σ' ένα ποδήλατο.

«Γιάννη, γεια σου τώρα. Καλημέρας. Αυτό μη εσύ, σκουπίζω εγώ».

Παραξενεύτηκε πολύ. Χαρούμενη. Λες και τα είχε όλα τακτοποιημένα.

Δυο τρεις φορές που τη σκέφτηκε στην κάμαρή του, πήρε να διαβάσει περιοδικό. Έπαψε να περνάει από κείνο το πεζοδρόμιο, το απέναντι το σκούπιζε διαστικά.

Την ημέρα των Χριστουγέννων δούλευε. Πέρασε μπροστά απ' το παλιό σπίτι. Κοίταξε αδέλγητα. Ήταν στο παράθυρο.

7. **γομάρια**: γαιδούρια.

8. **πάροδος**: μικρός δρόμος, που οδηγεί σε μεγαλύτερο και κεντρικότερο.

9. **δεν άντενε**: δεν συναντούσε.

10. **ρείθρο**: το αυλάκι που σχηματίζεται στην άκρη του δρόμου, μέσα στο οποίο συγκεντρώνονται τα νερά της βροχής.

11. **λυγερή**: ευλύγιστη, κομψή, ωραία.

«Γιάννης, Γιάννης, χρόνια πολλά», του φώναξε.

Στάθηκε. Κατέθηκε τρεχάτη. Έλαμπε.

«Γιάννης, δουλεύεις τώρα; Γιορτή μεγάλη για εσάς. Έλα, άφησε. Έλα σπίτι μου να κάνω καφέ. Τούρκικο», γέλασε.

Κάτι μουρμούρισε για τη δουλειά.

«Ωω Γιάννης, άφησε ντε».

Τον έπιασε από το χέρι και τον τράβηξε πάνω. Μπήκαν. Είχε λίγα ελαφρά επιπλάκια, αλλά μοσκοβόλαγε από πάστρα. Σε μια γωνιά είχε μια χάρτινη φάτνη, μπαμπάκι και χρυσά αστέρια.

«Αρέσεις; αρέσεις;» του την έδειξε γελώντας.

Ήταν αμήχανος. Πρώτη του φορά με μια γυναίκα. Με μια καλή γυναίκα που του άρεσε. Έκατσε ανήσυχος.

Έφερε τους καφέδες, κάθισε αντίκρυ του.

«Γιατί όλο εσύ λυπημένος;» ρώτησε.

Δεν της μίλησε. Σηκώθηκε.

«Πας; Φεύγεις; Κάνω φαητό», του έκανε έντρομη.

«Έχω το καρότσι κάτω στον δρόμο».

Του κράτησε το χέρι με φροντίδα.

«Γιάννης, συμπαθείς πολύς».

Δεν την κοίταξε.

«Να μην τα λέμε τώρα αυτά», της είπε.

Έφυγε βαρύς, συλλογισμένος. Έκλεισε πίσω του την πόρτα μαλακά, προσεχτικά.

Δημητρίου, Σ. (1999) [1998]. *Η φλέβα του λαιμού* (4η έκδ.). Αθήνα: Πατάκης.

Η Νεότερη και Σύγχρονη πεζογραφία αναφέρεται στη λογοτεχνική παραγωγή των Ελλήνων συγγραφέων, οι οποίοι δημοσίευσαν τα έργα τους μετά το τέλος της δικτατορίας των συνταγματαρχών (1974) και συνεχίζουν να δημοσιεύουν έως σήμερα. Οι δημιουργοί αυτοί αξιοποιούν άλλοτε τις τεχνικές του ρεαλισμού και άλλοτε τους εκφραστικούς τρόπους του μοντερνισμού, για να αναδείξουν θέματα της σύγχρονης αστικής ζωής, του καταναλωτισμού, της τεχνολογικής εξέλιξης, της αλλοτρίωσης και της μοναξιάς. Από τη δεκαετία του 1990 και μετά, εμφανίζεται έντονο ενδιαφέρον και για το ιστορικό μυθιστόρημα, καθώς συγγραφείς, όπως η Ρέα Γαλανάκη, αντλούν από την ιστορία για να εξετάσουν την αλληλεπίδραση ατομικής και συλλογικής μνήμης. Μερικοί από τους σημαντικότερους εκπροσώπους, εκτός από τον Δημητρίου, είναι ο Δημήτρης Νόλλας, ο Γιώργης Γιατρομανωλάκης, η Μάρω Δούκα, ο Νίκος Θέμελης κ.ά.

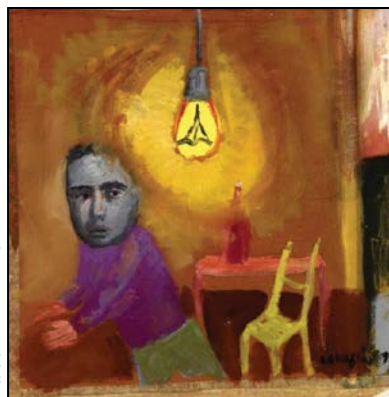


Συμμετάσχετε σε ένα διαδραστικό εκπαιδευτικό παιχνίδι, μαθαίνοντας μέσω δημιουργικών ασκήσεων για το ιστορικό μυθιστόρημα.

Δραστηριότητες

- α.** Πώς έχει επιλέξει να ζει ο κεντρικός χαρακτήρας του κειμένου; Γιατί, κατά τη γνώμη σας, στέκεται αμήχανος μπροστά στην εγκάρδια συμπεριφορά της Βασιλέ;

β. Σε ποια πτυχή της ζωής του πρωταγωνιστή πιστεύετε ότι αναφέρεται ο τίτλος του διηγήματος, «Χαλασμένο χωριό»; Συνεργαστείτε μεταξύ σας για να απαντήσετε, κάνοντας συγκεκριμένες αναφορές στο κείμενο.
- Σε τι διαφέρει η γλώσσα του διηγήματος από τα υπόλοιπα κείμενα της συστάδας που διαβάσατε; Να συζητήσετε με την ομάδα σας αν οι γλωσσικές επιλογές του συγγραφέα αναδεικνύουν το θέμα του κειμένου και πώς σας επηρεάζουν συναισθηματικά.
- Το διήγημα χαρακτηρίζεται από ένα απότομο και «ανοιχτό» τέλος, που προσκαλεί τους αναγνώστες να φανταστούν τη συνέχεια. Χωριστείτε σε μικρές συγγραφικές ομάδες για να γράψετε την εξέλιξη της ιστορίας και διαβάστε την εκφραστικά στην τάξη σας.
- Να περιγράψετε τους παρακάτω πίνακες ζωγραφικής του Εδουάρδου Σακαγιάν. Θα αξιοποιούσατε κάποιον από αυτούς για να εικονογραφήσετε το διήγημα του Δημητρίου; Ποια στοιχεία θα κρατούσατε και ποια θα αλλάζατε για να αποδώσετε την ψυχική κατάσταση του πρωταγωνιστή;



Εδουάρδος Σακαγιάν, Ένα βράδυ στο δωμάτιο (1995)



Εδουάρδος Σακαγιάν, Επινυμμένος φόβος (1989)



Διαβάστε αποσπάσματα από δύο έργα σύγχρονων γυναικών πεζογράφων και παρατηρήστε πώς αποδίδεται η οπτική γωνία των γυναικείων χαρακτήρων.



ΣΩΤΗΡΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ (γενν. 1955)

Γεννήθηκε στην Πόβλα Θεσπρωτίας και σπούδασε στο Οικονομικό της Νομικής. Ζει και εργάζεται στην Αθήνα. Έχει τιμηθεί με το βραβείο διηγήματος του περιοδικού *Διαβάζω* για τις συλλογές διηγημάτων του *Η φλέβα του λαιμού* (1998) και *Η βραδυπορία του καλού* (2001). Επίσης, έχει αποσπάσει το βραβείο του Ιδρύματος Ουράνη της Ακαδημίας Αθηνών για τη συλλογή διηγημάτων του *Το κουμπί και το φόρεμα* (2012). Κείμενά του έχουν μεταφερθεί στον κινηματογράφο κι έχουν γίνει ταινίες μικρού ή μεγάλου μήκους. Όπως έχει δηλώσει ο ίδιος, στο έργο του επιδιώκει μια πυκνή απλότητα και σέβεται τον αναγνώστη ως ισότιμο συνομιλητή του.

Παίζοντας με τα κείμενα

1. **α.** Ποιες όψεις της κοινωνικής ζωής και των ανθρώπινων σχέσεων αναδεικνύονται μέσα από τα λογοτεχνικά κείμενα που διαβάσατε;
β. Ποια κείμενα σας προβλημάτισαν ή σας συγκίνησαν περισσότερο; Εντοπίζετε σε αυτά στοιχεία διαχρονικά, που αφορούν και τη δική σας κοινωνία;
2. Πώς παρουσιάζεται η σχέση των λογοτεχνικών χαρακτήρων με τον τόπο τους στα κείμενα που μελετήσατε; Πώς η πεζογραφία, στην εξέλιξή της, αποδίδει τις αλλαγές στον τρόπο ζωής και ποια κοινωνικά προβλήματα προβάλλει;
3. **α.** Ανάμεσα στους χαρακτήρες των έργων που διαβάσατε, ποιος σας είναι ο περισσότερο και ποιος ο λιγότερο συμπαθής; Να αιτιολογήσετε την άποψή σας.
β. Αν είχατε την ευκαιρία να συναντήσετε κάποιον από τους λογοτεχνικούς αυτούς χαρακτήρες, ποιον θα επιλέγατε; Τι θα του λέγατε για την κατάσταση που αντιμετωπίζει και ποιο μήνυμα θα του μεταφέρατε από τη δική σας εποχή;
4. Να επισημάνετε λέξεις και φράσεις στα έργα του Καρκαβίτσα και του Δημητρίου που φανερώνουν ποια είναι η στάση των αφηγητών απέναντι στα πρόσωπα της πλοκής.
5. **α.** Σε τι μοιάζουν και σε τι διαφέρουν οι πρωταγωνιστές των διηγημάτων του Σαμαράκη και του Δημητρίου; Να τεκμηριώσετε τις απαντήσεις σας με αναφορές σε συγκεκριμένα αποσπάσματα.
β. Πώς αντιμετωπίζονται οι υπάλληλοι που συλλέγουν τα απορρίμματα της πόλης στο κείμενο του Δημητρίου και πώς στο κείμενο του Calvino; Από ποιες κοινωνικές αντιλήψεις πηγάζει η διαφορετική τους αντιμετώπιση;
6. Να επιλέξετε με την ομάδα σας μια από τις παρακάτω δραστηριότητες, για να δημιουργήσετε ένα μικρό κείμενο αξιοποιώντας στοιχεία μαγικού ρεαλισμού:
α. Δώστε φωνή στον χιονάνθρωπο του διηγήματος του Σαμαράκη. Τι απαντά στον πρωταγωνιστή, όταν ο τελευταίος τού ανοίγει την καρδιά του;
β. Φανταστείτε τη συζήτηση των σκουιπιδιών της Λεονίας στο κείμενο του Calvino. Ποιες προσωπικές ιστορίες τους διηγούνται ή ποιες σκέψεις εκφράζουν για την κοινωνία των ανθρώπων και το μέλλον της;
γ. Δοκιμάστε να αποτυπώσετε στο χαρτί μια όψη του πολύπλοκου εσωτερικού κόσμου που κρύβει ο λιγομίλητος πρωταγωνιστής στο διήγημα του Δημητρίου. Ποιες φωνές «ακούει» στο κεφάλι του ή ποιες σκηνές του παρελθόντος «ζωντανεύει» στο μυαλό του; Πώς αυτές εισχωρούν στο παρόν επηρεάζοντας τη συμπεριφορά του;

Με τον όρο «**μαγικός ρεαλισμός**» εννοούμε τη συγχώνευση φαντασιακών και ρεαλιστικών στοιχείων σε ένα λογοτεχνικό κείμενο. Στα πεζογραφικά έργα του μαγικού ρεαλισμού παρατηρούνται άφθονα υπερβατικά και εξωλογικά στοιχεία, τα οποία προβάλλονται πάνω σε ένα κατά τ' άλλα ρεαλιστικό φόντο. Περισσότερες πληροφορίες μπορείτε να αντλήσετε από το *Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων* (σσ. 108-109).

7. Αντλώντας έμπνευση από τα λογοτεχνικά κείμενα που διαβάσατε, τις εμπειρίες σας ή/και το εικονιζόμενο έργο τέχνης, να γράψετε συνεργατικά ένα μικρό διήγημα (300-400 περίπου λέξεων) με θέμα τον τρόπο ζωής και τις ανθρώπινες σχέσεις στη δική σας κοινωνία. Μπορείτε να μιμηθείτε τον τρόπο γραφής του συγγραφέα που σας άρεσε περισσότερο, αλλά και να τον διανθίσετε με δικές σας γλωσσικές επιλογές.



Ασκηθείτε στη δημιουργική γραφή αντλώντας έμπνευση από εικαστικά έργα της μεταπολεμικής τέχνης.



Charles Luna, *Κοινό έδαφος* (2013)

Πηγή: csc.edu

Άξονας Γ΄

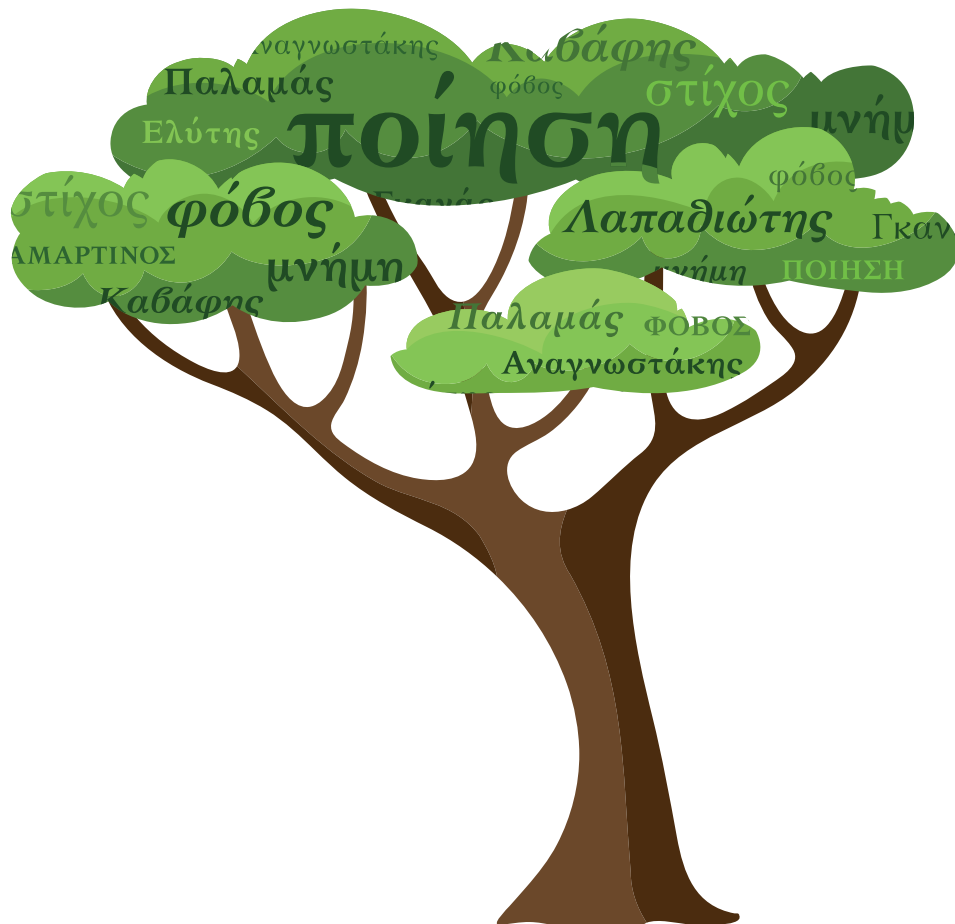
Αυτογνωσία:

Η μνήμη και ο χρόνος - Η ευθύνη του ανθρώπου

Συστάδα 1η

Μνήμη και λήθη με τον λόγο της ποίησης:

Η εξέλιξη του νεοελληνικού στίχου



«Χρυσή θυμητικών ονείρων ώρα
που η ψυχή τη γαλήνη προμαντέβει,
την αιώνια γαλήνη»

Λορέντζος Μαβίλης



Σε αυτή τη συστάδα θα διαβάσετε λογοτεχνικά κείμενα που μιλούν για τη σχέση του ανθρώπου με τον χρόνο και τη λειτουργία της μνήμης. Επιδιώκεται:

- ▶ Να απολαύσετε την ομορφιά της ποιητικής τέχνης και να βιώσετε αισθητική συγκίνηση.
- ▶ Να προβληματιστείτε σχετικά με τη δύναμη της ποίησης να αποτυπώνει διαφορετικούς τρόπους βίωσης της μνήμης και της λήθης, και να συζητήσετε πώς αυτές οι έννοιες εκφράζουν τις αγωνίες και τις ελπίδες των ανθρώπων σε διαφορετικές εποχές.
- ▶ Να παρακολουθήσετε την εξέλιξη της νεοελληνικής ποίησης από τον παραδοσιακό στον ελευθερωμένο και, τελικά, στον ελεύθερο στίχο.
- ▶ Να κατανοήσετε τα κυριότερα χαρακτηριστικά των λογοτεχνικών ρευμάτων και Σχολών που καθόρισαν την πορεία της νεοελληνικής ποίησης και να εξοικειωθείτε με τους διαφορετικούς τρόπους ποιητικής έκφρασης που ανέδειξαν.
- ▶ Να ανακαλύψετε τον διάλογο της ποίησης με άλλες μορφές τέχνης, κατανοώντας την αλληλεπίδραση ανάμεσά τους.
- ▶ Να συνεργαστείτε μεταξύ σας, με αφορμή τη συνομιλία σας με τα ποιήματα, και να πειραματιστείτε δημιουργικά αξιοποιώντας διαφορετικές ποιητικές τεχνικές.

Κείμενα συστάδας





Carl Spitzweg, *Ο φτωχός ποιητής* (1839),
Νέα Πινακοθήκη, Μόναχο

- ▶ Πώς απεικονίζεται η φιγούρα του ποιητή στον πίνακα του ρομαντικού ζωγράφου Carl Spitzweg;
- ▶ Ποια είναι η κοινωνική θέση του λογοτέχνη, σύμφωνα με τον ζωγράφο; Ποιες προκλήσεις θεωρείτε πως αντιμετωπίζουν οι σύγχρονοι ποιητές;
- ▶ Να ζωγραφίσετε ένα συννεφάκι δίπλα στον πίνακα και να γράψετε μέσα σε αυτό μια φράση που να αποδίδει τις σκέψεις του πρωταγωνιστή. Μοιραστείτε το, στη συνέχεια, με τους συμμαθητές και τις συμμαθήτριάς σας.



Γνωρίστε, σε μια πρώτη επαφή,
πρόσωπα και έργα της ελληνικής ποίησης!

Alphonse de Lamartine

Λίμνη

« Δίπλωσε, Χρόνε, δίπλωσε τ' ακούραστα φτερά σου
ώρες γλυκιές, μην τρέχετε, σταθείτε μια στιγμή,
κι εσύ μη φεύγεις, νύχτα μου, με την αστροφεγγιά σου,
τώρα που ζευγαρώσαμε είν' εύμορφη η ζωή.

» Του κόσμου αυτού τα βάσανα, την ερημιά, τη φτώχεια,
θέλουν να φύγουν άμετροι· γι' αυτούς γοργά γοργά,
Χρόνε μου, πέτα κι άφησε στου έρωτα τα βρόχια
τα δυο μας να χορτάσομε τόσο γλυκιά σκλαβιά.

» Του κάκου! Οι ώρες φεύγουνε. Κανείς δε με προσμένει...
Κανείς δε μ' ακουρμαίνεται¹... Η νύχτα είναι σκληρή...
Αχνίζουν τ' άστρα, χάνονται... Κρυφά κρυφά προβαίνει
τ' άσπλαχνο γλυκοχάραμα... Λυπήσου μας, αυγή!...

» Του κάκου! Όλα ξεγέλασμα, είν' όνειρα και πλάνη,
ζωή μας είν' η αγάπη μας και μοναχή χαρά,
ας μη ζητούμε ανύπαρχτο στον κόσμο άλλο λιμάνι,
του χρόνου η άγρια θάλασσα δεν έχει ακρογιαλιά.

» Χρόνε ζηλιάρη, δύστροπε! Πε μου, γιατί να σβηώνται,
σαν αστραπή να φεύγουνε οι ώρες της χαράς,
καθώς πετούν και φεύγουνε χωρίς να λησμονιώνται
κι οι μαύρες, κι οι ολόπικρες στιγμές της συφοράς;

» Απ' την βαθιά την άβυσσον οπού μας καταπίνει,
απ' την αιωνιότητα, οπού μας πλημμυρεί,
τίποτε, Χρόνε, τίποτε στο φως δεν αναδίνει,
δεν ξεφυτρώνει τίποτε... όλα τα τρωε εσύ.

1. **ακουρμαίνεται:** προσπαθεί να ακούσει, αφουγκράζεται.

» Λοιπόν, απ' όσα εχάρηκα δε θ' απομείνει τρίμμα,
δεν θα ν' αφήσω τίποτα σ' αυτήν τη μαύρη γη!
Απ' το γοργό μας πέρασμα δεν είναι τάχα κρίμα
να μη σωθεί ένα πάτημα, ω Χρόνε αδικητή;...».

Ω λίμνη, ω βράχοι μου άφωνοι, ω σεις, σπηλιές και δάση,
που βλέπετε τον πόνο μου, μια χάρη σάς ζητώ:
εσείς οπού δε σκιάζεσθε κανείς να σας χαλάσει,
ποτέ μη μας ξεχάσετε, στο μνήμ' αν πάω κι εγώ.

Κι όταν σε δέρνει ο σίφουννας, κι όταν βαδιά κοιμάσαι,
ω λίμνη μου αφροστέφανη, να μη μας λησμονείς,
εσ' είδες την αγάπη μας και μόνη εσύ θυμάσαι
πώς άναφταν τα στήθη μας, και θα μας συμπονείς.

Θέλω τα πεύκα, τα έλατα, οι βράχοι, η ρεματιά σου,
τ' αφρού σου το μουρμούρισμα, τ' αντίλαλου η φωνή,
τα δροσερά σου σύγνεφα, τ' αγέρι, η καταχνιά σου,
η βρύση, ο καλαμιώνας σου, το χόρτο, το πουλί,

τ' άστρο τ' ασημομέτωπο, η μυρωδιά που χύνει
το γαλανό το κύμα σου, ω λίμνη μου γλυκιά,
ό,τι στην πλάση έχει αίσθηση, πνοή, νοημοσύνη,
όλα να λένε: «Αγάπησαν, τα μαύρα, φλογερά!»

Βαλαωρίτης, Α. (2006). *Β΄ τόμος. Ποιήματα και πεζά*
(επιμ. Γ. Π. Σαββίδης, Ε. Τσαντσάνογλου). Αθήνα: Ίκαρος.

Ο **Ρομαντισμός** δεν είναι ένα ενιαίο λογοτεχνικό κίνημα. Ωστόσο, η αγάπη για τον λαϊκό πολιτισμό, η προσωποποίηση της φύσης, η πίστη στη δύναμη της καλλιτεχνικής έκφρασης, η συναισθηματική ένταση των χαρακτήρων, όπως και η νοσταλγία μιας χαμένης αυθεντικότητας αποτελούν συχνά κοινούς τόπους στα έργα λογοτεχνών που εντάσσονται στο συγκεκριμένο ρεύμα. Στην Ελλάδα θα εκφραστεί τόσο με την **Επτανησιακή Σχολή** όσο και με την **Α΄ Αθηναϊκή Σχολή** (1830-1880).

Δραστηριότητες

1. Ποια συναισθήματα δημιουργεί στο ποιητικό υποκείμενο η συνειδητοποίηση του χρόνου που περνάει; Να εντοπίσετε στίχους του ποιήματος που δικαιολογούν την άποψή σας.
2. Πώς αποδίδεται η λίμνη στο ποίημα του Lamartine; Αντλώντας πληροφορίες από το *Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων* (λήμμα «Ρομαντισμός», σσ. 162-164), να προσδιορίσετε τον ρόλο της φύσης στην ποίηση του ρομαντισμού.
3. Σε συνεργασία με την ομάδα σας, να επιλέξετε μία από τις παρακάτω δραστηριότητες:
 - α. Να προσδιορίσετε τα χαρακτηριστικά που παράγουν ρυθμό στη στροφή «Χρόνε Ζηλιάρη, δύστροπε! [...] ολόπικρες στιγμές της συφοράς» και να προσθέσετε μια δική σας, ώστε να ταιριάζει στη μορφή και στο περιεχόμενο.
 - β. Να σχολιάσετε πώς η συναισθηματική ένταση εκφράζεται μέσα από τις εικόνες της φύσης στο ποίημα του Lamartine και στον πίνακα του Thomas Jones *Ο Βάρδος*. Στη συνέχεια, δημιουργήστε μια ζωγραφιά που αποδίδει εικαστικά τον ψυχικό κόσμο του ποιητικού υποκειμένου.
 - γ. Ακούστε την απαγγελία του ποιήματος «Πρωτομαγιά» του Δ. Σολωμού, του κυριότερου εκπροσώπου της Επτανησιακής Σχολής, από τη Χρ. Βασιλοπούλου στην Ανοικτή Βιβλιοθήκη. Ποια κοινά χαρακτηριστικά παρατηρείτε στους στίχους των δύο ποιητών ως προς τις περιγραφές της φύσης; Στη συνέχεια, γράψτε ένα ποίημα 10-12 στίχων, χρησιμοποιώντας παρόμοιες τεχνικές για να περιγράψετε τη φύση και τα συναισθήματα που σας προκαλεί η αγαπημένη σας εποχή ή το αγαπημένο σας τοπίο.



Διαβάστε το ποίημα «Ανάμνησις» του Δ. Παπαρρηγόπουλου, εκπρόσωπου του αθηναϊκού Ρομαντισμού.



Thomas Jones. *Ο βάρδος* (1774).
National Museum of Wales, Κάρντιφ



ALPHONSE DE LAMARTINE (1790-1869)

Ο συγγραφέας, ποιητής και πολιτικός Alphonse de Lamartine (Λαμαρτίνος) γεννήθηκε το 1790 στη γαλλική πόλη Μακόν. Σε ηλικία 30 ετών δημοσίευσε το έργο *Ποιητικοί στοχασμοί*, που θεωρήθηκε ορόσημο του ρομαντισμού, ενώ το 1832 πραγματοποίησε ένα ταξίδι αναψυχής στην Ανατολή, με βασικούς σταθμούς την Ελλάδα, την Τουρκία, τη Συρία και τον Λίβανο. Το 1833 εξελέγη βουλευτής και το 1848 διετέλεσε, για μερικές εβδομάδες, πρόεδρος της γαλλικής κυβέρνησης. Πέθανε το 1869 στο Παρίσι.

Κωστής Παλαμάς
Μια πίκρα

Τα πρώτα μου χρόνια τ' αξέχαστα τα 'ζησα
κοντά στ' ακρογιάλι,
στη θάλασσα εκεί τη ρηχή και την ήμερη,
στη θάλασσα εκεί την πλατιά, τη μεγάλη.

Και κάθε φορά που μπροστά μου η πρωτάνθιστη
ζωούλα προβάλλει,
και βλέπω τα ονείρατα κι ακούω τα μιλήματα
των πρώτω μου χρόνω κοντά στ' ακρογιάλι,

στενάζεις, καρδιά μου, το ίδιο αναστένασμα:
Να ζούσα και πάλι
στη θάλασσα εκεί τη ρηχή και την ήμερη,
στη θάλασσα εκεί την πλατιά, τη μεγάλη.

Μια μένα είν' η μοίρα μου, μια μένα είν' η χάρη μου,
δε γνώρισα κι άλλη:
Μια θάλασσα μέσα μου σα λίμνη γλυκόστρωτη
και σαν ωκιανός ανοιχτή και μεγάλη.

Και να! μέσ' στον ύπνο μου την έφερε τ' όνειρο
κοντά μου και πάλι
τη θάλασσα εκεί τη ρηχή και την ήμερη,
τη θάλασσα εκεί την πλατιά, τη μεγάλη.

Κ' εμέ, τρισαλίμονο! μια πίκρα με πίκραινε,
μια πίκρα μεγάλη,
και δε μου τη γλύκαινες πανώριο ξαγνάντεμα
της πρώτης λαχτάρας μου, καλό μου ακρογιάλι!

Ποια τάχα φουρτούνα φουρτούνιαζε μέσα μου
και ποια ανεμοζάλη,
που δε μου την κοίμιζες και δεν την ανάπαυες,
πανώριο ξαγνάντεμα, κοντά στ' ακρογιάλι;

Μια πίκρα είν' αμίλητη, μια πίκρα είν' αξήγητη,
μια πίκρα μεγάλη,
η πίκρα που είν' άσβυστη και μέσ' στον παράδεισο
των πρώτω μας χρόνω κοντά στ' ακρογιάλι.

Παλαμάς, Κ. (2019). *Άπαντα*, Ε' Τόμος
(επιμ. Ε. Γαραντούδης). Αθήνα: Ίδρυμα Κωστή Παλαμά.

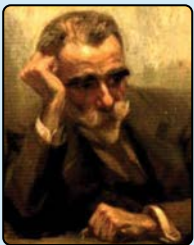
Στη «**Νέα Αθηναϊκή Σχολή**» ή «**γενιά του 1880**» ανήκουν λογοτέχνες που εμφανίστηκαν στα ελληνικά γράμματα μετά το 1880, με βασικό εκπρόσωπο τον Κωστή Παλαμά. Οι ποιητές της γενιάς αυτής εναντιώθηκαν στις υπερβολές του αθηναϊκού Ρομαντισμού και ενδιαφέρθηκαν για την καθιέρωση της δημοτικής γλώσσας, ενώ εκπρόσωποί τους αφομοίωσαν δημιουργικά τα κινήματα του Παρνασσισμού και αργότερα του Συμβολισμού.

Δραστηριότητες

1. Με ποιες αναμνήσεις και συναισθήματα έχει συνδέσει το ποιητικό υποκείμενο το τοπίο της ιδιαίτερης πατρίδας του; Να τεκμηριώσετε τις απαντήσεις σας με αναφορές σε συγκεκριμένους στίχους.
2. Να συζητήσετε με τις ομάδες σας τον ρόλο της επανάληψης του δίστιχου «τη θάλασσα εκεί τη ρηχή και την ήμερη/ τη θάλασσα εκεί την πλατιά, τη μεγάλη» σε σχέση με τη μορφή και το περιεχόμενο ολόκληρου του ποιήματος.
3. Να χωριστείτε σε ομάδες και κάθε ομάδα να επιλέξει μία από τις παρακάτω δραστηριότητες.
 - α. Να ξαναγράψετε το ποίημα του Παλαμά, αφαιρώντας την ομοιοκαταληξία του. Συγκεκριμένα, να αντικαταστήσετε τις λέξεις που ομοιοκαταληκτούν με δικές σας επιλογές και να σχολιάσετε τις διαφορές που προκύπτουν στη μορφή και στο νόημα.
 - β. Να ακούσετε τη μελοποίηση του ποιήματος από τον Φοίβο Δεληβοριά και να συζητήσετε ποια συναισθήματα του ποιητικού υποκειμένου προβάλλονται περισσότερο μέσω της μουσικής. Στη συνέχεια, επιλέξτε εσείς μια μελωδία, για να συνοδεύσει την απαγγελία του ποιήματος.
 - γ. Αντλώντας έμπνευση από το ποίημα του Παλαμά, να γράψετε ένα δικό σας ποίημα (τουλάχιστον 6 στίχων) ή ένα διήγημα (300 περίπου λέξεων) με θέμα «μια εικόνα που δεν θέλω να ξεχάσω».



G. Moreau, *Ο ταξιδιώτης ποιητής*: Ποια σχέση διακρίνεται μεταξύ ονείρου και πραγματικότητας στον πίνακα και στο ποίημα του Παλαμά;



ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ (1859-1943)

Ποιητής, πεζογράφος, θεατρικός συγγραφέας, ιστορικός και κριτικός της λογοτεχνίας. Γεννήθηκε στην Πάτρα και μεγάλωσε στο Μεσολόγγι. Θεωρείται ένας από τους σημαντικότερους Έλληνες ποιητές, που συνέβαλε στην εξέλιξη και την ανανέωση της νεοελληνικής ποίησης. Υπήρξε κεντρική μορφή της λογοτεχνικής γενιάς του 1880, πρωτοπόρος, μαζί με τον Νίκο Καμπά και τον Γεώργιο Δροσίνη, της Νέας Αθηναϊκής Σχολής.

Ναπολέον Λαπαθιώτης
Όταν βραδιάζει

Όταν βραδιάζει, μέσα μου, ξυπνούν τα περασμένα...
Ξυπνούν αργά, σα μουσικές νεκρές από καιρό,
– σα μουσικές που χάθηκαν, και που τις λαχταρώ,
κι έρχονται πάλι, μαγικά κι ανέλπιδα, σε μένα...

Πόθοι, παράπονα παλιά, νοσταλγικές φωνές,
λόγια βαθιά κι αξέχαστα, κι ωστόσο ξεχασμένα,
παράξενα χειμαιρικές αγάπες μακρινές,
όπως η φλόγα μιας αυγής, υψώνονται σε μένα.

Μια βρύση, τότε, μαγική, μου λύνεται ξανά,
και το τραγούδι ρυθμικό στα χείλη μου ανεβαίνει,
– ένα τραγούδι καθαρό, καθώς τα δειλινά
που μέσα του λυτρώνονται, και ζουν οι πεθαμένοι...

Λαπαθιώτης, Ν. (2016). *Ποιήματα*
(επιμ. Μ.-Κ. Μώρος & Μ. Σαντοριναίου). Θεσσαλονίκη: Μαλλιάρης.

Με τον όρο «γενιά του 1920» αναφερόμαστε στους νεορομαντικούς και μετασυμβολιστές ποιητές του Μεσοπολέμου που εμφανίζουν κοινά χαρακτηριστικά, τα οποία τους διαφοροποιούν από τους ομοτέχνους της προηγούμενης γενιάς. Η γραφή τους θα επηρεαστεί από τα κινήματα του Αισθητισμού, της Παρακμής και του Συμβολισμού, όπως και από τα κοινωνικά γεγονότα της εποχής. Βασικός πρωταγωνιστής των νέων τάσεων θα αναδειχθεί ο Κώστας Καρυωτάκης.

Δραστηριότητες

1. Με βάση την πρώτη στροφή, να αναφέρετε ποια ψυχική κατάσταση, που κυριαρχεί στο ποίημα, αποτελεί το βασικό χαρακτηριστικό της ποιητικής παραγωγής της γενιάς του 1920. Αντλώντας με την ομάδα σας πληροφορίες από την Ιστορία της *Νεοελληνικής Λογοτεχνίας* (σσ. 108-111), να παρουσιάσετε τους λόγους που εξηγούν αυτή τη θεματολογία στους εκπροσώπους της συγκεκριμένης γενιάς.
2. **α.** Πώς βιώνει τη λειτουργία της μνήμης το ποιητικό υποκείμενο; Πώς συνδέονται οι αναμνήσεις με τη μουσική στο ποιητικό έργο;
β. Συνεχίστε τον στίχο «Πόθοι, παράπονα παλιά, νοσταλγικές φωνές» με έναν δικό σας τρόπο, εκφράζοντας τις δικές σας αναμνήσεις από το παρελθόν, καθώς και τις ελπίδες σας για το τι θα φέρει το μέλλον.



Pierre Puvis de Chavannes,
Το όνειρο (1883), Μουσείο
του Λούβρου, Παρίσι

3. Να επισημάνετε στίχους από το ποίημα του Λαπαθιώτη που δείχνουν την επίδραση του συμβολισμού, όπως η υποβλητικότητα, η ρευστή ατμόσφαιρα, η εσωτερικότητα και η μουσικότητα. Στη συνέχεια, εξετάστε ποια από αυτά τα χαρακτηριστικά εντοπίζετε στο εικαστικό έργο του συμβολιστή ζωγράφου Pierre Puvis de Chavannes (1883), σκεπτόμενοι/ες πώς τα χρώματα και τα σχήματα στον πίνακα δημιουργούν συγκεκριμένα συναισθήματα στον θεατή.
4. Διατηρώντας τις ομοιοκαταληξίες της πρώτης στροφής «περασμένα-σε μένα/ καιρό-λαχταρώ», να συμπληρώσετε την υπόλοιπη στροφή με δικούς σας στίχους, παράγοντας ένα δικό σας σύντομο ποίημα.



Διαβάστε δύο ακόμα ποιήματα που μιλούν για τη δύναμη της μνήμης. Παρατηρείτε ομοιότητες ή διαφορές με το ποίημα του Λαπαθιώτη;



ΝΑΠΟΛΕΩΝ ΛΑΠΑΘΙΩΤΗΣ (1888-1944)

Γεννήθηκε στην Αθήνα. Το 1905 γράφτηκε στη Νομική Σχολή της Αθήνας, από όπου αποφοίτησε κανονικά, δεν άσκησε όμως ποτέ το επάγγελμα του δικηγόρου. Την ίδια χρονιά, κι ενώ ήταν μόλις δεκαεφτά χρόνων, δημοσίευσε στον **Νουμά** το ποίημα «Έκσταση». Το 1907 υπήρξε ιδρυτικό μέλος του ποιητικού περιοδικού **Ηγησώ**, ενώ συνεργάστηκε συστηματικά και με τη **Νέα Εστία**. Το 1917 συμμετείχε στο κίνημα της Εθνικής Άμυνας και υπηρέτησε ως έφεδρος ανθυπολοχαγός κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων. Η μοναδική ποιητική συλλογή που εξέδωσε ήταν **Τα πρώτα ποιήματα** (1939). Ο Ναπολέων Λαπαθιώτης ξεκίνησε την ενασχόλησή του με την ποίηση έχοντας σαφείς επιρροές από το ρεύμα του Αισθητισμού. Η θλίψη τον οδήγησε στα τελευταία χρόνια του σε συμβολιστικές επιλογές με έντονα μελαγχολικό τόνο. Έγραψε, επίσης, λογοτεχνικές μεταφράσεις και θεατρικά έργα, και ασχολήθηκε με το λογοτεχνικό δοκίμιο και τη μουσική σύνθεση.

Κωνσταντίνος Π. Καβάφης

Κεριά

Του μέλλοντος οι μέρες στέκοντ' εμπροστά μας
σα μια σειρά κεράκια αναμένα —
χρυσά, ζεστά, και ζωηρά κεράκια.

Οι περασμένες μέρες πίσω μένουν,
μια θλιβερή γραμμή κεριών σθυσμένων·
τα πιο κοντά θγάζουν καπνόν ακόμη,
κρύα κεριά, λυωμένα, και κυρτά.

Δεν θέλω να τα βλέπω· με λυπεί η μορφή των,
και με λυπεί το πρώτο φως των να θυμούμαι.
Εμπρός κυττάζω τ' αναμένα μου κεριά.

Δεν θέλω να γυρίσω να μη διω και φρίξω
τι γρήγορα που η σκοτεινή γραμμή μακραίνει,
τι γρήγορα που τα σθυστά κεριά πληθαίνουν.

Καβάφης, Κ. Π. (1991). *Τα Ποιήματα* (1897-1918), Α' τόμος
(επιμ. Γ. Π. Σαββίδης). Αθήνα: Ίκαρος.

Η **ποίηση** της ωριμότητας του **Καβάφη** χαρακτηρίζεται από έναν έντονο «ποιητικό ρεαλισμό». Ο Καβάφης επικεντρώθηκε στο ιστορικό βίωμα και ήταν ένας από τους πρώτους υποστηρικτές της απομάκρυνσης από τα αυστηρά χαρακτηριστικά του παραδοσιακού στίχου. Ο ίδιος διαχώρισε τα ποιήματά του σε τρεις κατηγορίες: ιστορικά, φιλοσοφικά (ή διδακτικά) και ερωτικά.

Δραστηριότητες

1. Να εντοπίσετε στο ποίημα του Καβάφη τρεις γλωσσικές επιλογές που δεν ανήκουν στη δημοτική γλώσσα. Πώς επηρεάζουν αυτές οι διαφοροποιήσεις τον αναγνώστη;
2. **α.** Ποια στοιχεία του ρυθμού, τα οποία παρατηρήσατε σε ποιήματα γραμμένα με παραδοσιακό στίχο, λείπουν από το ποίημα του Καβάφη; Να συζητήσετε με την ομάδα σας πώς επηρεάζουν αυτές οι αλλαγές τη μορφή και το περιεχόμενο του ποιήματος.
β. Ποια είναι τα γραμματικά πρόσωπα που κυριαρχούν στο ποίημα; Πότε χρησιμοποιείται το ένα και πότε το άλλο; Τι εκφράζουν, κατά τη γνώμη σας;
3. Σε συνεργασία με την ομάδα σας, να δώσετε μια δική σας ερμηνεία για το τι συμβολίζουν τα κεριά στο ποίημα. Στη συνέχεια, να υποθέσετε ότι το ποιητικό υποκείμενο, τη μέρα των γενεθλίων του, αποφασίζει να γράψει τις σκέψεις του στο ημερολόγιό του. Τι αναφέρει;



Ακούστε την απαγγελία του ποιήματος.
Σας βοηθάει η εκφραστική ανάγνωσή του;



Διαβάστε το ποίημα «Μονοτονία» του Κ.Π. Καβάφη
και συγκρίνετέ το με τα «Κεριά».



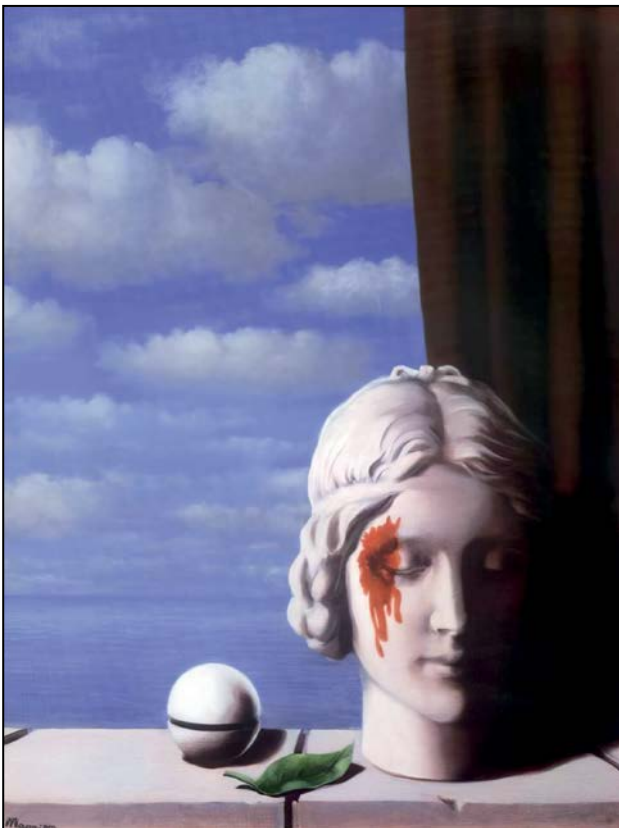
Κ. Π. ΚΑΒΑΦΗΣ (1863-1933)

Γεννήθηκε το 1863 και πέθανε το 1933, την ημέρα των γενεθλίων του (29 Απριλίου), στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου. Έζησε σε αυτή την πόλη τα περισσότερα χρόνια της ζωής του – εκτός από έξι χρόνια στην Αγγλία και δύο χρόνια στην Κωνσταντινούπολη. Γόνος οικογένειας μεγαλεμπόρων, ο Καβάφης υπηρέτησε επί μια 30ετία (μέχρι το 1922) ως έμμισθος υπάλληλος σε μια υπηρεσία του Υπουργείου Δημοσίων Έργων της Αιγύπτου. Σε όλη τη διάρκεια της ζωής του αφοσιώθηκε απόλυτα στην ποίησή του. Αν και δημοσίευε τακτικά, δεν εξέδωσε δικό του βιβλίο. Τύπωνε τα ποιήματά του σε μονόφυλλα, τα οποία συνένωνε, και στη συνέχεια έστελνε τις αυτοσχέδιες συλλογές σε όσους ζητούσαν να γνωρίσουν το έργο του. Τα 154 ποιήματά του, το επίσημο ποιητικό σώμα, τυπώθηκε πρώτη φορά το 1935 στην Αλεξάνδρεια, σε πολυτελή έκδοση την οποία φρόντισαν οι κληρονόμοι του. Το έργο του αποκαταστάθηκε φιλολογικά με τη γνωστή δίτομη έκδοση των εκδόσεων Ίκαρος που επιμελήθηκε ο Γ.Π. Σαββίδης το 1963.

Με τον όρο «γενιά του '30» αναφερόμαστε στους Έλληνες λογοτέχνες οι οποίοι εμφανίστηκαν μέσα στη δεκαετία του 1930. Οι ποιητές της γενιάς αυτής στράφηκαν προς τον ελεύθερο στίχο και αφομοίωσαν δημιουργικά τον ευρωπαϊκό μοντερνισμό και τα κινήματα της Πρωτοπορίας. Οι Γιώργος Σεφέρης και Οδυσσέας Ελύτης, που βραβεύτηκαν με Νόμπελ Λογοτεχνίας, ανήκουν στη συγκεκριμένη γενιά.

Δραστηριότητες

1. Πώς το ποιητικό υποκείμενο αντιλαμβάνεται την ευθύνη του ανθρώπου απέναντι στον εαυτό του όσον αφορά τον χρόνο που περνάει; Να αιτιολογήσετε την άποψή σας με επιλογές από το ποίημα.
2. Εντοπίστε δύο περιπτώσεις «απρόσμενων συνδυασμών λέξεων», που είναι χαρακτηριστικό της μοντέρνας ποίησης, καθώς και της σχέσης του Ελύτη με τον υπερρεαλισμό. Μπορείτε να ερμηνεύσετε τη σημασία τους;
3. Εκτός από μια συναισθηματική κατάσταση, το ποίημα εκφράζει και μια στάση απέναντι στον αναγνώστη, δείχνει δηλαδή τη σχέση του με αυτόν και πώς τον αντιμετωπίζει. Αυτό ονομάζεται τόνος. Πώς θα χαρακτηρίζατε τον τόνο του ποιήματος;



4. Να επιλέξετε μία από τις παρακάτω δραστηριότητες.

α. Να ξεκινήσετε με τους δύο πρώτους στίχους του ποιήματος του Οδ. Ελύτη και στη συνέχεια, να προσθέσετε 5 έως 10 δικούς σας στίχους σε μορφή ελεύθερου στίχου. Εστιάστε στα συναισθήματα που σας προκαλεί το ποίημα, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στο πώς βιώνετε την επίδραση του χρόνου – όπως, για παράδειγμα, τη νοσταλγία, την προσμονή ή την αλλαγή.

β. Να εντοπίσετε τα κοινά στοιχεία στον τρόπο με τον οποίο η λειτουργία της μνήμης και του χρόνου αποτυπώνεται στο ποίημα και στον πίνακα *Μνήμη* (1948) του René Magritte. Συζητήστε πώς οι δύο δημιουργοί χρησιμοποιούν εικόνες και σύμβολα για να αποδώσουν την επίδραση του παρελθόντος στο άτομο και την κοινωνία.

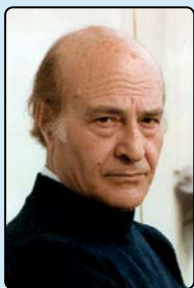
René Magritte, *Μνήμη* (1948),
Centre for Fine Arts (BOZAR), Βρυξέλλες



«Όλα τα πήρε το καλοκαίρι»: Ακούστε την απαγγελία του ποιήματος.
Πώς αποδίδεται η έννοια του χρόνου;



Ανακαλύψτε ποιήματα και ποιητές που αναδεικνύουν την ευθύνη
ενός δημιουργού απέναντι στην κοινωνία.



ΟΔΥΣΣΕΑΣ ΕΛΥΤΗΣ (1911-1996)

Γεννήθηκε στο Ηράκλειο της Κρήτης, αλλά η καταγωγή του ήταν από τη Λέσβο. Το 1914 εγκαταστάθηκε με την οικογένειά του στην Αθήνα. Εκεί έκανε τις εγκύκλιες σπουδές του και, στη συνέχεια, άρχισε πανεπιστημιακές σπουδές στη Νομική Σχολή, τις οποίες εγκατέλειψε το 1936 για να υπηρετήσει τη θητεία του στη Σχολή Εφέδρων Αξιωματικών της Κέρκυρας. Στην ποίηση ο Ελύτης εμφανίστηκε το 1935, δημοσιεύοντας ποιήματά του στο περιοδικό *Τα Νέα Γράμματα*, το οποίο συγκέντρωνε τους περισσότερους λογοτέχνες της ονομαζόμενης «γενιάς του '30». Η γνωριμία του, τον ίδιο χρόνο, με τον Ανδρέα Εμπειρίκο ενίσχυσε τις υπερρεαλιστικές του απόψεις. Κατά την ιταλική επίθεση του 1940 κατά της Ελλάδας κατατάχθηκε στον στρατό και πολέμησε στο μέτωπο της Αλβανίας. Η έκδοση του *Άξιον εστί* το 1959 αποτέλεσε σταθμό για τα ελληνικά γράμματα. Το 1969 εγκαταστάθηκε στο Παρίσι και το 1979 βραβεύτηκε από τη Σουηδική Ακαδημία με το Βραβείο Νόμπελ. Ποιήματά του μελοποιήθηκαν από τους Μάνο Χατζιδάκι, Μίκη Θεοδωράκη, Γιάννη Μαρκόπουλο κ.ά. Τα έργα του έχουν μεταφραστεί στα γαλλικά, αγγλικά, ιταλικά, γερμανικά, ισπανικά και σε άλλες γλώσσες.

Μανόλης Αναγνωστάκης
Όταν μιαν άνοιξη

Όταν μιαν άνοιξη χαμογελάσει
θα ντυθείς μία καινούργια φορεσιά
και θα 'ρθείς να σφίξεις τα χέρια μου
παλιέ μου φίλε

Κι ίσως κανείς δε σε προσμένει να γυρίσεις
μα εγώ νιώθω τους χτύπους της καρδιάς σου
κι ένα άνθος φυτρωμένο στην ώριμη,
πικραμένη σου μνήμη

Κάποιο τρένο, τη νύχτα, σφυρίζοντας,
ή ένα πλοίο, μακρινό κι απροσδόκητο
θα σε φέρει μαζί με τη νιότη μας
και τα όνειρά μας

Κι ίσως τίποτα, αλήθεια, δεν ξέχασες
μα ο γυρισμός πάντα αξίζει περισσότερο
από κάθε μου αγάπη κι αγάπη σου
παλιέ μου φίλε

Θεοδωράκης, Μ. (1975). *Μπαλάντες* [Album].
Minos-EMI.

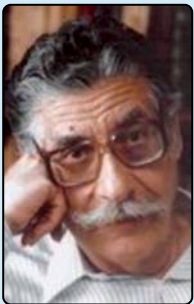
Οι ποιητές της **πρώτης μεταπολεμικής γενιάς**, γεννημένοι μεταξύ 1918 και 1928, εμφανίστηκαν στα γράμματα κατά την περίοδο της γερμανικής Κατοχής. Το έργο τους επηρεάστηκε από τα ιστορικά γεγονότα που σημάδεψαν τη γενιά τους (Κατοχή, Αντίσταση, Εμφύλιος Πόλεμος κ.ά.) Μερικοί από τους ποιητές αυτούς στράφηκαν σε μια «κοινωνική ποίηση», όπως ο Τίτος Πατρίκιος και ο Μανόλης Αναγνωστάκης, άλλοι επιχείρησαν μια επιστροφή σε έναν ανανεωμένο υπερρεαλισμό, όπως ο Νάνος Βαλαωρίτης, και άλλοι εξέφρασαν στα έργα τους μια έντονη υπαρξιακή αγωνία, όπως ο Μίλτος Σαχτούρης και η Ζωή Καρέλλη.

Δραστηριότητες

1. Να δώσετε τη δική σας ερμηνεία για τους λόγους που «κανείς δε σε προσμένει να γυρίσεις», το οποίο αναφέρει το ποιητικό υποκείμενο στον παλιό του φίλο. Μπορείτε να αξιοποιήσετε και την πρώτη εκτέλεση του τραγουδιού με τη φωνή της Μαργαρίτας Ζορμπαλά, συζητώντας πώς η μουσική και η ερμηνεία ενισχύουν την εντύπωση που παράγουν οι στίχοι.
2. Η κάθε ομάδα να επιλέξει μία από τις παρακάτω δραστηριότητες.
 - α. Λαμβάνοντας υπόψη τα όσα αναφέρονται στην *Ιστορία Νεοελληνικής Λογοτεχνίας* (σσ. 143-149) για τη σχέση της μεταπολεμικής ποίησης με τη σύγχρονη ιστορία, να εντοπίσετε στίχους στο ποίημα που, κατά τη γνώμη σας, απηχούν σημαντικά ιστορικά ή κοινωνικά γεγονότα της εποχής του Αναγνωστάκη (π.χ. Κατοχή, Εμφύλιος, Δικτατορία).
 - β. Επικεντρωθείτε στην πρώτη στροφή του ποιήματος και συζητήστε με την ομάδα σας πώς η νεότερη ποίηση αξιοποιεί εικόνες και μεταφορές, για να εκφράσει σκέψεις και συναισθήματα. Στη συνέχεια, μπορείτε να δημιουργήσετε μια ψηφιακή αφήγηση (π.χ. παρουσίαση ή βίντεο), αντιστοιχίζοντας στίχους του ποιήματος με εικόνες της επιλογής σας.
3. α. Πώς αντιλαμβάνεται το ποιητικό υποκείμενο την ευθύνη του μεταπολεμικού ανθρώπου απέναντι στους ανθρώπους που συμπορεύτηκαν στη ζωή και στους αγώνες της γενιάς τους; Να στηρίξετε τις απόψεις σας σε συγκεκριμένους στίχους του ποιήματος..
 - β. Υποθέστε ότι τα δύο πρόσωπα που αναφέρονται στο ποίημα (το ποιητικό υποκείμενο και ο φίλος από το παρελθόν) συναντιούνται. Τι πιστεύετε ότι συζητούν; Μπορείτε να εργαστείτε ατομικά ή ομαδικά, για να καταγράψετε τον διάλογο ανάμεσά τους.



Δείτε τα γλυπτά του Χ. Καπράλου και απελευθερώστε τη δημιουργική φαντασία σας.



ΜΑΝΟΛΗΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗΣ (1925-2005)

Γεννήθηκε στη Θεσσαλονίκη. Σπούδασε Ιατρική και ειδικεύτηκε ως ακτινολόγος στη Βιέννη (1955-1956). Άσκησε το επάγγελμα του ακτινολόγου στη Θεσσαλονίκη και το 1978 μετεγκαταστάθηκε στην Αθήνα. Για την πολιτική του δράση στο φοιτητικό κίνημα φυλακίστηκε στο διάστημα 1948-1951, ενώ το 1949 καταδικάστηκε σε θάνατο από έκτακτο στρατοδικείο. Δημοσίευσε ποιήματα και κριτικά σημειώματα σε πολλά περιοδικά, ενώ είχε πυκνή παρουσία στην εφημερίδα *Αυγή* με κείμενα για θέματα λογοτεχνικά και πολιτικά. Εξέδωσε το περιοδικό *Κριτική* (Θεσσαλονίκη, 1959-1961) και έγραψε ποίηση, κριτικά κείμενα και δοκίμια. Ποιήματά του μεταφράστηκαν στα αγγλικά, τα γαλλικά, τα γερμανικά και τα ιταλικά, και μελοποιήθηκαν από τον Μίκη Θεοδωράκη, τον Θάνο Μικρούτσικο, την Αγγελική Ιονάτου και τον Μιχάλη Γρηγορίου.

Μιχάλης Γκανάς
Αμνησία

Η κάθε μέρα σαν τη γομολάστιχα
σβήνει την προηγούμενη και πάει.
Άλλοτε σβήνει την επόμενη,
καμιά φορά ολόκληρη βδομάδα.

Βροχές θυμάμαι και πουλιά
και ιστορίες που δεν έζησα ποτέ μου.

Τις νύχτες γράφεται το μέλλον μου,
τα φοβερά καθέκαστα της επομένης,
και πρέπει να ξυπνάω στις εφτά,
με την ψυχή στα δόντια να γυρίζω,
για να προλάβω τις παραγγελίες.

Χιόνια θυμάμαι και βουνά
και εξορίες που δεν έζησα ποτέ μου.

Λησμόνησα τους ίδιους τους γονείς μου,
πώς ήτανε και ποιοι και πόσοι.
Κοιτάζω γράμματα, φωτογραφίες,
δεν ξεχωρίζω ζωντανούς και πεθαμένους.
Γριές και γέροι και παιδιά,
μεσήλικες θλιμμένοι.

Μάτια θυμάμαι και φωνές,
πρόσωπα που δε γνώρισα ποτέ μου.

Γκανάς, Μ. (1989). *Γυάλινα Γιάννενα*.
Αθήνα: Καστανιώτης.

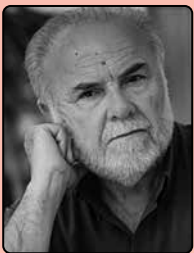
Οι ποιητές της «γενιάς του '70» ή της «γενιάς της αμφισβήτησης» (ή και «γενιάς της άρνησης») εξέφρασαν μέσα από τα ποιήματά τους ένα αίσθημα καθολικής κοινωνικής αμφισβήτησης και απογοήτευσης για τις πολιτικές και κοινωνικές εξελίξεις της περιόδου (π.χ. απειλή ενός πυρηνικού ολέθρου, καταναλωτισμός). Το αίσθημά τους αυτό το διατύπωσαν με μια γλώσσα καταγγελτική και ειρωνική.

Δραστηριότητες

1. Πώς ερμηνεύετε το δίστιχο «Μάτια θυμάμαι και φωνές, / πρόσωπα που δε γνώρισα ποτέ μου» στο ποίημα του Γκανά και με ποιον τρόπο θα μπορούσε να εκφράζει εμπειρίες ή συναισθήματα που σχετίζονται με τη χρήση της τεχνολογίας στη σημερινή ψηφιακή εποχή;
2. Να εντοπίσετε και να σχολιάσετε στοιχεία, όπως ο ρυθμός, οι εικόνες, οι επαναλήψεις ή οι παύσεις, που συμβάλλουν στο ύφος και τη συναισθηματική ένταση του ποιήματος του Μ. Γκανά.
3. Με βάση την *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, η γενιά του 1970, στην οποία ανήκει ο Γκανάς, αποτελεί μια γενιά αμφισβήτησης και αντίδρασης στον καταναλωτισμό.
Σε αυτό το πλαίσιο, πώς αντιλαμβάνεστε τη σημασία των παρακάτω στίχων για τη σχέση τους με την προηγούμενη γενιά και την καθημερινότητα της εποχής τους;
 - ▶ «και πρέπει να ξυπνάω στις εφτά./ με την ψυχή στα δόντια να γυρίζω./για να προλάβω τις παραγγελίες»
 - ▶ «Χιόνια θυμάμαι και βουνά/ και εξορίες που δεν έζησα ποτέ μου.»
4. Να εργαστείτε σε ομάδες επιλέγοντας μία από τις ακόλουθες δραστηριότητες:
 - α. Αξιοποιώντας το σχολικό βιβλίο *Ιστορίας και την Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας* (σσ. 163-173), καταγράψτε τα βασικά κοινωνικά και πολιτικά γεγονότα που επηρέασαν τους Έλληνες λογοτέχνες από τη δικτατορία του 1967 έως και την πτώση του Τείχους του Βερολίνου το 1989. Στη συνέχεια, δημιουργήστε μια χρονογραμμή, στην οποία θα αντιστοιχίσετε κάθε γεγονός με σημαντικούς Έλληνες συγγραφείς, με βάση τη σειρά εμφάνισής τους στα ελληνικά γράμματα.
 - β. Να απαντήσετε στον ποιητή Γκανά, γράφοντας ένα δικό σας ποίημα ή αφήγημα για την έλλειψη ελεύθερου χρόνου και τα άγχη της ζωής ενός εφήβου της εποχής σας.



Δείτε τον πίνακα του Γ. Μόραλη *Αναπόληση*.
Πώς αποδίδεται η έννοια της μνήμης στη ζωγραφική;



ΜΙΧΑΛΗΣ ΓΚΑΝΑΣ(1944-2024)

Γεννήθηκε στον Τσαμαντά Θεσπρωτίας. Από το 1962 έζησε και εργάστηκε στην Αθήνα, όπου εγκαταστάθηκε για να σπουδάσει νομικά. Εργάστηκε ως βιβλιοπώλης για μία δεκαπενταετία και αργότερα συνεργάστηκε με την κρατική τηλεόραση ως επιμελητής λογοτεχνικών εκπομπών και σεναριογράφος. Από το 1989 υπήρξε κειμενογράφος σε διαφημιστική εταιρεία. Ποιήματά του έχουν μεταφραστεί σε διάφορες γλώσσες, ενώ στίχοι του έχουν μελοποιηθεί από γνωστούς Έλληνες και ξένους συνθέτες, όπως τον Μίκη Θεοδωράκη, τον Νίκο Μαμαγκάκη, τον Νίκο Ξυδάκη, τον Δημήτρη Παπαδημητρίου, τον Νίκο Κυπουργό, τον Goran Bregovic, τον Ara Dinkjian κ.ά. Μετέφρασε τις *Νεφέλες* του Αριστοφάνη για το Θέατρο Τέχνης - Κάρολος Κουν και τους *Επτά επί Θήβας* του Αισχύλου για το ΔΗΠΕΘΕ Πατρών. Το 1994 τιμήθηκε με το Κρατικό Βραβείο Ποίησης για το βιβλίο του *Παραλογή*. Τον Δεκέμβριο του 2011 έλαβε το Βραβείο Ποίησης του Ιδρύματος Πέτρου Χάρη της Ακαδημίας Αθηνών για το σύνολο του έργου του, ενώ το 2017 τιμήθηκε με Ειδική Μνεία του περιοδικού *Αναγνώστης* για το βιβλίο του *Ομήρου Οδύσσεια* (2016).

Παίζοντας με τα κείμενα

1. Πώς αποδίδονται οι έννοιες της μνήμης και του χρόνου στα λογοτεχνικά κείμενα που διαβάσατε; Ποια ποιήματα σάς συγκίνησαν περισσότερο και γιατί;
2. Πώς παρουσιάζεται η ευθύνη του δημιουργού στα ποιήματα της συστάδας; Να στηρίξετε τις απόψεις σας αναφέροντας συγκεκριμένους στίχους.



Γνωρίστε έργα λόγου και τέχνης με θέμα τη μνήμη και την κοινωνική ευθύνη και παίξτε τρίλιζα!

Alberto Giacometti, *Εμπορικό κέντρο πόλης* (1948),
Museum of Modern Art, Νέα Υόρκη

3. Σε συνεργασία με την ομάδα σας:
 - α. Να επισημάνετε πώς τα βιώματα του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου επηρέασαν τους δημιουργούς, λαμβάνοντας υπόψη το ποίημα του Αναγνωστάκη και το γλυπτό του Giacometti *Εμπορικό κέντρο πόλης I*.
 - β. Να εντοπίσετε κοινά στοιχεία στον τρόπο που η σύγχρονη καθημερινότητα επηρεάζει τον άνθρωπο στο ποίημα του Γκανά και στο εικαστικό έργο του Μπότσογλου, *Μετρό Α΄*.



Αντιστοιχίστε ποιήματα και ποιητές με το λογοτεχνικό ρεύμα στο οποίο ανήκουν!

Χρόνης Μπότσογλου, *Μετρό Α΄*
(δίπτυχο: λεπτομέρεια) (1970),
Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης
Τέχνης, Αθήνα



4. Να συζητήσετε με την ομάδα σας πώς οι συγγραφείς και οι καλλιτέχνες της περιόδου αξιοποιούν τη μνήμη και την ιστορία του ελληνισμού, για να μιλήσουν για τον εαυτό τους και την κοινωνία γύρω τους, μελετώντας το απόσπασμα «ΚΒ΄» από το *Μυθιστόρημα* (1935) του Γιώργου Σεφέρη (βλ. Η Πύλη για την ελληνική γλώσσα «Νεοελληνική Λογοτεχνία»: www.greek-language.gr) και το εικαστικό έργο του Νίκου Εγγονόπουλου *Δήλος*.



Ακούστε την απαγγελία ενός αποσπάσματος και σχολιάστε τα θέματα που προτιμούν οι ποιητές της γενιάς του '30, όπως και τη μορφή του στίχου που επιλέγουν.

5. Η κάθε ομάδα να επιλέξει μία από τις παρακάτω δραστηριότητες:

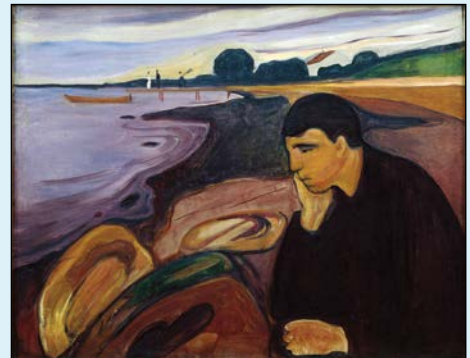
- α.** Να ακούσετε τη μελοποίηση του ποιήματος «Νοσταλγίες» του Κώστα Ουράνη από τον Δημήτρη Κογιάννη, σε ερμηνεία Μίλτου Πασχαλίδη, και να παρατηρήσετε αναλογίες προς την ψυχική κατάσταση του ποιητικού υποκειμένου και τη θεματολογία του ποιήματος του Λαπαθιώτη.
- β.** Να εντοπίσετε ποιες λέξεις ή φράσεις στο ποίημα του Παλαμά αναδεικνύουν την ψυχική κατάσταση του ποιητικού υποκειμένου, σε σύγκριση με τον πίνακα του Munch, *Μελαγχολία*, που ανήκει στον συμβολισμό.



Κ. Χατζόπουλος, Φθινόπωρο & Κ. Πολίτης, *Λεμονοδάσος*: Πώς διαλέγεται η νεοελληνική ποίηση με την πεζογραφία;



Νίκος Εγγονόπουλος, *Δήλος* (1939), Εθνική Πινακοθήκη – Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτσου, Αθήνα



Edvard Munch, *Μελαγχολία* (1884), Μουσείο Μουνκ, Όσλο



Δοκιμάστε τις γνώσεις σας για την ποίηση με ένα κουίζ!

6. Μπορείτε να αντλήσετε χρήσιμες πληροφορίες και από το λήμμα «Ελεύθερος στίχος» (σσ. 61-63) του *Λεξικού Λογοτεχνικών Όρων*.
7. Να γράψετε με μορφή συνειρμών, στα πρότυπα της αυτόματης γραφής των υπερρεαλιστών, τις σκέψεις και τα συναισθήματα που σας δημιουργούνται όταν θυμάστε τις εμπειρίες σας από το δημοτικό ή τις πρώτες μέρες στο γυμνάσιο. Μπορείτε να αντλήσετε χρήσιμες πληροφορίες και από το λήμμα «Υπερρεαλισμός» (σσ. 191-193) του *Λεξικού Λογοτεχνικών Όρων*.
- Αν θέλετε, μπορείτε να δουλέψετε ομαδικά, προσθέτοντας ο καθένας και η καθεμία από εσάς τους δικούς σας στίχους, ως συνέχεια των συμμαθητών και συμμαθητριών σας.



Ανοίξτε τα μπουκάλια με τα μηνύματα των ναυαγών και δημιουργήστε τα δικά σας!

Άξονας Γ΄

Αυτογνωσία:

Η μνήμη και ο χρόνος - Η ευθύνη του ανθρώπου

Συστάδα 2η

Η αναπαράσταση του πολέμου ως βιώματος στη λογοτεχνία και τη ζωγραφική



«οὐδείς γὰρ οὕτω ἀνόητός ἐστι ὅστις πόλεμον πρὸ
εἰρήνης αἵρέεται· ἐν μὲν γὰρ τῇ οἱ παῖδες τοὺς
πατέρας θάπτουσι, ἐν δὲ τῷ οἱ πατέρες τοὺς παῖδας»

Ηρόδοτος

[Γιατί, βέβαια, κανείς δεν είναι τόσο άμυαλος που να θέλει πόλεμο αντί για ειρήνη·
γιατί, όσο κρατά αυτή, τα παιδιά δάβουν τους πατέρες τους, ενώ στον πόλεμο
οι πατέρες τα παιδιά τους]



Σε αυτή τη συστάδα θα διαβάσετε λογοτεχνικά κείμενα που αποδίδουν το βίωμα του πολέμου. Επιδιώκεται:

- ▶ Να εμβαθύνετε σε βασικά θέματα της αντιπολεμικής λογοτεχνίας και να ευαισθητοποιηθείτε για τις επιπτώσεις του πολέμου στον άνθρωπο.
- ▶ Να αναγνωρίσετε μέσα στα κείμενα και τα έργα τέχνης τα βασικά χαρακτηριστικά του ρεαλισμού και του υπερρεαλισμού.
- ▶ Να συγκρίνετε τους τρόπους που χρησιμοποιεί η λογοτεχνία και η ζωγραφική για να αποτυπώσει τις συνέπειες του πολέμου.
- ▶ Να ερμηνεύσετε τα συναισθήματα των λογοτεχνικών προσώπων και να τα συγκρίνετε με αντίστοιχα συναισθήματα, όπως αυτά αναπαρίστανται σε πίνακες ζωγραφικής.
- ▶ Να συνεργαστείτε για να ερμηνεύσετε τα κείμενα και να δημιουργήσετε δικά σας.

Κείμενα συστάδας





Otto Dix. *Πόλεμος* (1929-1931).
New Masters Gallery, Dresden State Art Collections



Έργα της Παγκόσμιας
και Ελληνικής Λογοτεχνίας (Ινφογράφημα)



Έργα αντιπολεμικής λογοτεχνίας

Παρατηρήστε προσεκτικά το τρίπτυχο του Γερμανού ζωγράφου, Otto Dix, και περιγράψτε προφορικά τι βλέπετε. Δώστε έμφαση στον τρόπο με τον οποίο αναπαριστώνονται οι ανθρώπινες μορφές και το περιβάλλον. Τι είδους συναισθήματα σας προκαλεί; Ποιος, υποθέτετε, ήταν ο σκοπός του καλλιτέχνη;

Γεώργιος Σουρής
Πόλεμος

Το ποιητικό υποκείμενο περιγράφει με σατιρικό τρόπο τις συνέπειες του πολέμου όχι μόνο για την καθημερινή ζωή αλλά και για την ίδια την ποιότητα των ανθρώπινων σχέσεων και των αξιών.

Ζήτω λοιπόν ο πόλεμος!... θάλασσ' ας γίνουν όλα,
ημέραι εις το έθνος μας ανέτειλαν χρυσαί...
Ταρατάμ! Οι σάλπιγγες, μπαμ! μπουμ! Τα πυροδόλα,
και όλοι τρώτε – πίνετε καλά και βερεσέ.
Ζήτω λοιπόν ο πόλεμος!... κανένας μην πληρώνει,
και ας ακούεται παντού πολεμικό κανόνι.

Φωτιά στα συναλλάγματα και εις τους τοκογλύφους,
κανόνι¹ στους μπακάληδες και εις τους ξενοδόχους,
των δανειστών σας κόψετε τον σθέρκον διά ξίφους,
κι αιματωμένοι τρέξετε εις φάλαγγας και λόχους.
Δεν έχουν πλέον πέρασιν προσωπικά κρατήσεις,
και εις καιρούς εξάψεως² δεν γίνοντ' εξοφλήσεις.

Δυο κουτσαβάκια³ του Ψυρρή⁴ γλεντούν σε μια ταβέρνα
κι εκεί διά τον πόλεμον θερμότατα προπίνουν...
Ε! ταβερνιάρη, μια οκά τα κουτσαβάκια κέρνα,
και γράφτα στο κατάστιχο...⁵ τώρα λεπτά⁶ δεν δίνουν.
Μα μόλις τους εξήτησεν ο κάπελας⁷ παράδες,
κι οι βλάμηδες⁸ τον άρχισαν αμέσως στους γιακάδες.⁹

1. **κανόνι:** (μτφ.) χρεοκοπία.
2. **έξαψη:** (εδώ) ταραχή.
3. **κουτσαβάκης:** νταής, ψευτόμαγκας.
4. **Ψυρρή:** περιοχή της Αθήνας.
5. **γράφτα στο κατάστιχο:** σημείωσε το χρέος.
6. **λεπτά:** χρήματα.
7. **κάπελας:** ταβερνιάρης.
8. **βλάμης:** φίλος.
9. **τον άρχισαν στους γιακάδες:** του επιτέθηκαν.

Λοχίας τις του πεζικού κατενθουσιασμένος
 εις μπυραρίαν άγνωστον μονάχος κουτσοπίνει,
 αλλ' έξαφνα τον πόλεμον θυμάται ο καϊμένος
 κι ένα ποτήρι άσπαστο και πιάτο δεν αφήνει.
 Τσακίζει παν το προστυχόν,¹⁰ φιλεί τη σερβιτόρα,
 και ξεγυμνώνει το σπαδί με όλη του τη φόρα.

Του στρατιώτου την ορμήν κανένας δεν βαστά,
 κι ενώ πετιέτ' εδώ κι εκεί με άλματα γιγάντων,
 από τον Χρόνον Αθηνών¹¹ περνώντας εμπροστά
 «Ζήτω λοιπόν ο πόλεμος, φωνάζει, τέλος πάντων».
 Και τρέχει, τρέχει πάντοτε εις την οδόν Αιόλου,
 πλην τέλος συλλαμβάνεται υπό της περιπόλου.

Δυο Μακεδόνες φλογεροί εν πυρετώ μεγάλω
 μέσα εις ένα μαγειριό για πόλεμο μαλώνουν...
 ο ένας λέει πόλεμος θα γίνει δίχως άλλο,
 όχι! ο άλλος απαντά, κι ανάβουν και φουσκώνουν.
 Άλλ' έξαφνα, δεν ξέρω πώς, τσακώνονται στα χέρια,
 κι αρπάζουν κατακόκκινοι πηρούνια και μαχαίρια.

Ορμούν εκτός κι οι δυο των, κι ενώ τρεχάτοι φθάνουν
 εις το Πανεπιστήμιον εμπρός των ανδριάντων,
 ευρίσκουν ένα κουλουρτζή και για να ξεθυμάνουν
 «Ζήτω λοιπόν ο πόλεμος, του λένε, τέλος πάντων».
 Μα τρέχει και ο μάγειρας κατόπιν αφρισμένος,
 πλην φευ! αντί να πληρωθεί γυρίζει ξυλισμένος.

Κι ενώ προχθές στο σπίτι μου επήγαινα με ζάλη
 και άσματα εψέλλιζα πολεμικών συμβάντων,
 από ψηλά μού έρριψαν δυο τούβλα στο κεφάλι
 και «Ζήτ' ο πόλεμος λοιπόν, μου λένε, τέλος πάντων».
 Ζήτω λοιπόν ο πόλεμος, ευθύς κι εγώ φωνάζω,
 και τρέχω εις το σπίτι μου και δύο πιάτα σπάζω.

Σουρής, Γ. (1980). *Άπαντα*, Τόμος Α' (επιμ. Γ. Πικρός).
 Αθήνα: Βιβλιοθήκη για όλους.

10. **προστυχόν**: ό,τι τυχαία συναντά, ό,τι κατά τύχη βρίσκεται μπροστά του.

11. **Χρόνον Αθηνών**: όνομα εφημερίδας της εποχής.

Δραστηριότητες

1. Ο Σουρής είναι πολύ γνωστός σατιρικός ποιητής. Αφού μελετήσετε το υλικό των παρακάτω QR Codes για τη σάτιρα, προσπαθήστε με την ομάδα σας να διακρίνετε γιατί το ποίημα εντάσσεται στην κατηγορία των σατιρικών ποιημάτων.



Σάτιρα: Βασικά γνώρισματα



Σάτιρα: Πληροφορίες

2. Τι επιδιώκει, κατά τη γνώμη σας, ο ποιητής μέσα από τη σάτιρα;
3. Σε συνεργασία με την ομάδα σας, εντοπίστε λέξεις (ή συνδυασμούς λέξεων) που συμβάλλουν στη δημιουργία σατιρικού αποτελέσματος. Δώστε προσοχή κυρίως στον συνδυασμό των γλωσσικών τύπων της δημοτικής και της καθαρεύουσας, στην αξιοποίηση των σημείων στίξης και στο είδος της ομοιοκαταληξίας.
4. Συνεχίστε το ποίημα: γράψτε ακόμα μία ή δύο στροφές, προσπαθώντας να μιμηθείτε το ύφος και το στροφικό σύστημα του ποιήματος. Φανταστείτε τι θα ακολούθησε μετά το σπάσιμο των πιάτων στο σπίτι!



Γεώργιος Σουρής:
Η ζωή και το έργο του



ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΟΥΡΗΣ (1853-1919)

Έλληνας σατιρικός ποιητής, που γεννήθηκε στη Σύρο. Το 1883, σε ηλικία 30 ετών, δημοσίευσε το πρώτο φύλλο της έμμετρης εβδομαδιαίας σατιρικής εφημερίδας, την οποία ο Γεώργιος Δροσίνης βάφτισε *Ο Ρωμηός*. Έγραψε αρκετές έμμετρες κωμωδίες, οι οποίες καυτηρίαζαν τα κακώς κείμενα της εποχής. Η γλώσσα της ποίησής του είναι κυρίως η δημοτική, αλλά χρησιμοποιεί συχνά και λόγιες λέξεις ή φράσεις για λόγους είτε μετρικούς είτε σατιρικούς. Κατά τη διάρκεια της ζωής του προτάθηκε πέντε φορές για το Νόμπελ Λογοτεχνίας.

Erich Maria Remarque **Ουδέν νεώτερον από το Δυτικό Μέτωπο**

Το μυθιστόρημα *Ουδέν νεώτερον από το Δυτικό Μέτωπο* αποτελεί ένα από τα πιο εμβληματικά έργα της αντιπολεμικής λογοτεχνίας. Στο μυθιστόρημα πρωταγωνιστεί ο νεαρός στρατιώτης Πάουλ Μπούμερ, που, μαζί με μια παρέα συμμαθητών του, βρέθηκε από τα θρανία στα χαρακώματα, στην πρώτη γραμμή του μετώπου. Το μυθιστόρημα περιγράφει με γλαφυρό τρόπο τη φρίκη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, τη σκληρή πραγματικότητα της μάχης, τη διάψευση των προσδοκιών των νέων ανθρώπων, την προδοσία και τον θάνατο. Στο απόσπασμα που ακολουθεί, ο αφηγητής εκφράζει τα συναισθήματά του γι' αυτόν τον πόλεμο, στον οποίο υπάκουα, και συνάμα αθέλητα, συμμετέχει.

Θα έπρεπε να υπήρχαν για τα δεκαοκτώ μας χρόνια, σύμβουλοι και οδηγοί που να μας οδηγούσαν προς την ωριμότητα, να μας ανοίξουν το δρόμο της δουλειάς, του καθήκοντος, της μορφώσεως, της προόδου – ετοιμάζοντας το μέλλον μας.

Κάποτε κάποτε τους κοροϊδεύουμε και τους παίζουμε μικρές φάρσες αλλά κατά βάθος έχουμε εμπιστοσύνη σ' αυτούς. Η έννοια μιας εξουσίας, της οποίας αυτοί ήσαν οι αντιπρόσωποι, επέτρεπε, στα μάτια μας, μια πιο μεγάλη οξυδέρκεια και μια παιδεία πιο ανθρωπίνη. Αλλά, με τον πρώτο νεκρό που αντικρύσαμε εξαφανίστηκε αυτή η πεποίθηση. Αναγκαστήκαμε ν' αναγνωρίσουμε ότι η ηλικία η δική μας ήταν πιο τίμια από την δική τους. Μας ενθουσίαζαν με φράσεις και με ικανότητα. Ο πρώτος βομβαρδισμός μάς έδειξε το λάθος μας και γκρέμισε την αντίληψη των πραγμάτων, που μας είχαν χώσει στο μυαλό μας.

Έγραφαν, μιλούσαν ακόμη, κι εμείς βλέπαμε τα νοσοκομειακά φορεία και τους νεκρούς. Κι ενώ γι' αυτούς το να υπηρετείς το Κράτος ήταν μια ανωτάτη αξία, εμείς ξέραμε ήδη πως ο φόβος του θανάτου είναι πιο δυνατός. Παρ' όλα αυτά δεν γινήκαμε ούτε στασιαστές, ούτε λιποτάκτες, ούτε δειλοί (όλες αυτές οι λέξεις ερχόντουσαν εύκολα στο στόμα τους!). Αγαπούσαμε την πατρίδα μας τόσον όσο κι αυτοί και σε κάθε επίθεση ριχνόμαστε θαρραλέα μπροστά. Αλλ' ήδη μάθαμε να κάνουμε διακρίσεις, αρχίσαμε ευθύς αμέσως να βλέπουμε και βλέπουμε ότι από τον κόσμο τους δεν έμεινε τίποτα όρδιο. Βρεθήκαμε ξαφνικά τρομαχτικά μόνοι – και έτσι μόνοι μας θα έπρεπε να τα καταφέρουμε.

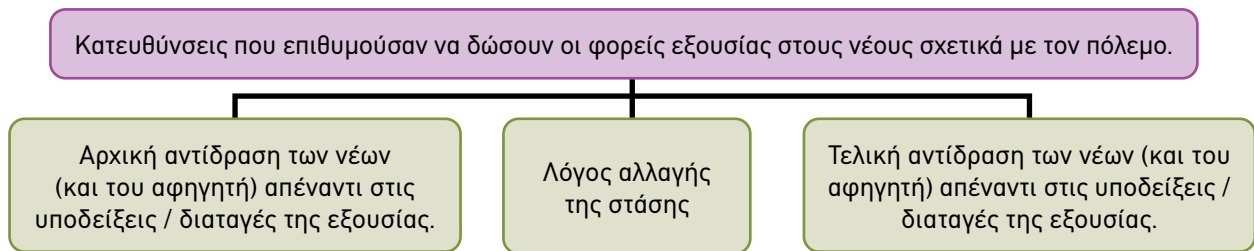
Remarque, E.M. (1999). *Ουδέν νεώτερον από το Δυτικό Μέτωπο*. Αθήνα: Ζαχαρόπουλος Σ.Ι.

Δραστηριότητες

1. Αφού διαβάσετε το απόσπασμα, συνεργαστείτε με τον διπλανό ή τη διπλανή σας και συμπληρώστε το διάγραμμα που ακολουθεί.



Ουδέν νεώτερον από το
Δυτικό Μέτωπο:
Εννοιολογικός πίνακας



2. Σε συνεργασία με τον διπλανό ή τη διπλανή σας, να εντοπίσετε τις αντιθέσεις που υπάρχουν στο απόσπασμα. Στη συνέχεια, προσπαθήστε να εξηγήσετε γιατί, κατά τη γνώμη σας, ο αφηγητής επιλέγει να τις χρησιμοποιήσει.
3. Το πρόσωπο που επιλέγει ο αφηγητής είναι το α΄ πληθυντικό. Για ποιον λόγο πιστεύετε ότι κάνει αυτή την επιλογή;
4. Να παρατηρήσετε τον πίνακα ζωγραφικής του René Magritte και τον τίτλο του. Θα μπορούσε να συνδέεται με το νόημα του κειμένου του Remarque; Συζητήστε με την ομάδα σας, γράψτε από κοινού την άποψή σας σε 50 λέξεις και συγκρίνετέ την με αυτή των υπόλοιπων ομάδων της τάξης.



René Magritte.
Ο μεγάλος πόλεμος
(1964)



«Ο Μεγάλος Πόλεμος» μέσα
από δύο πίνακες του René Magritte



ERICH MARIA REMARQUE (1898-1970)

Ο Erich Maria Remarque (πραγματικό όνομα Erich Paul Remark) ήταν Γερμανός μυθιστοριογράφος, που εξέφρασε με τα έργα του τη φρίκη του πολέμου. Γεννήθηκε στο Οσναμπρίκ του Ανόβερου. Επιστρατεύτηκε κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο σε ηλικία 18 ετών και πολέμησε στο Δυτικό Μέτωπο. Τον Ιούλιο του 1917 τραυματίστηκε σοβαρά και έμεινε μέχρι το τέλος του πολέμου σε στρατιωτικό νοσοκομείο στη Γερμανία. Ο συγγραφέας έζησε τη δίνη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου στα πεδία των μαχών, γι' αυτό και η γραφή του είναι βιωματική και σπαρακτική. Το 1929 κυκλοφόρησε το βιβλίο του *Ουδέν νεώτερον από το Δυτικό Μέτωπο*, που θεωρήθηκε η πιο ειλικρινής και συνταρακτική μαρτυρία για τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και γνώρισε διεθνή επιτυχία. Το 1933 τα βιβλία του κήκταν από το ναζιστικό καθεστώς και ο ίδιος αυτοεξορίστηκε στην Ελβετία.



Erich Maria
Remarque:
Η ζωή και
το έργο του

Στράτης Μυριβήλης Η ζωή εν τάφω

Το μυθιστόρημα *Η ζωή εν τάφω* αποτελεί μια ρεαλιστική απόδοση του πόνου που προκαλεί ο πόλεμος και συνιστά ένα από τα χαρακτηριστικά αντιπολεμικά μυθιστορήματα της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Στο μυθιστόρημα αυτό ο Μυριβήλης αξιοποιεί ένα συγγραφικό τέχνασμα για να προσδώσει αληθοφάνεια στο έργο του, παρουσιάζοντας μια σειρά επιστολών που τυχαία ανακάλυψε. Οι επιστολές αυτές είχαν γραφεί από τον λοχία Κωστούλα, ο οποίος ήθελε να τις στείλει στην αρραβωνιαστικιά του. Δεν έφτασαν, όμως, ποτέ στον προορισμό τους, γιατί ο λοχίας σκοτώθηκε. Τα γεγονότα στα οποία αναφέρεται το μυθιστόρημα αφορούν την περίοδο του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου (1914-1918), ενός οδυνηρού πολέμου που στοίχισε τη ζωή σε εκατοντάδες χιλιάδες ανθρώπους και έμεινε γνωστός ως πόλεμος των χαρακωμάτων. Στο απόσπασμα που ακολουθεί, ο αφηγητής-ήρωας καταθέτει τις σκέψεις του.

Συλλογιούμαι τι να 'γινε κείνος ο πρωτίνος ο ενθουσιασμός μας. Πέθανε τάχα από πλήξη ή τονε σκότωσε με το καμουτσί¹ του ο Κωνσταντίνος ο Παλαιολόγος; Ένας είπε μια φορά: «Ο ενθουσιασμός είναι σαν τα στρείδια. Τρώγεται μονάχα πολύ φρέσκος». Αλήθεια. Είναι το μπούγιο.² Η κινήτρα δύναμη. Όσπου να βάλει μπρος η μεγάλη ρόδα. Κατόπι... Κατόπι μπαίνει στη θέση του η Ανάγκη. Παίρνει στα χέρια το καμουτσί της, και «να πού σε πονεί, να πού σε σφάζει!». Το ζήτημα είναι που εμείς οι Ρωμιοί δε μάθαμε ακόμα να κάνουμε πόλεμο χωρίς τον ενθουσιασμό. Κι αυτή τη φορά είναι ολότελα άλλο πράμα. Ο πολεμιστής έγινε ένας χερομάχος³ κατάδικος. Δουλεύει και περιμένει την ώρα του. Να σκάβεις, να βάζεις σύρματα και να καρτεράς⁴ την οβίδα σου. Σκάβουμε το λοιπόν και βάζουμε σύρματα. Χιλιάδες μακαράδες από σύρματα γεμάτα αγκύλια.⁵ Λόφοι ολάκεροι από δαύτους ξεφορτώνονται αδιάκοπα. Ξετυλίζονται και ξετυλίζονται και σωσμό δεν έχουν. Βγαίνουμε τη νύχτα, βγαίνουν χιλιάδες, μυριόβια άνθρωποι κάθε νύχτα κι απλώνουν αγκαθωτά σύρματα. Δένουν τα βουνά τις λαγκαδιές και τους ατέλειωτους κάμπους. Η υδρόγειο έγινε πια ένα κουδάρι αγκαθωτό σύρμα.

Είναι ο αγριόδατος που φύτρωσε από τον πόλεμο και τύλιξε την οικουμένη. Είναι ένα σιδερένιο φιδόχορτο, ένα περιπλοκάδι⁶ δίχως φύλλα, όλο νύχια και δόντια. Ποτίζεται με ζεστό αίμα, δεριεύει κι απλώνει τις κουλούρες του. Βλασταίνει και κλαδίζει μόνο μέσα στη νύχτα, πιάνεται παντούδε με τις ακατέλυτες κληματίδες του. Τύλιξε τη Γης κ' είναι «ο ακάνθινος στέφανος του μαρτυρίου της». Όπου φυτρώσει το συρματόπλεγμα μαραίνονται τα λουλούδια, φυλλορροούν τα δέντρα, μαραζώνουν οι ανθισμένες οι μηλιές, οι ροδιές κιτρινίζουν. Είναι τ' αγκάδι που ριζοδόλησε, κυρίεψε και χέρσωσε⁷ τα χωράφια και τις καρδιές. Κ' εμείς, μυριόβια κατάδικοι, σκάβουμε όλη νύχτα, μπήγουμε τις νέες καταβολάδες⁸

1. **καμουτσί**: μαστίγιο.

2. **μπούγιο**: κοσμοσυρροή, συνωστισμός / μτφ. κάτι που γίνεται για λόγους εντυπωσιασμού.

3. **χερομάχος**: αυτός που ζει από τη χειρωνακτική εργασία.

4. **καρτεράς**: περιμένεις.

5. **αγκύλια**: αγκίδες.

6. **περιπλοκάδι**: αναρριχώμενο φυτό.

7. **χέρσωσε**: άφησε ακαλλιέργητα, άγονα.

8. **καταβολάδα**: μέθοδος πολλαπλασιασμού των φυτών, κατά την οποία ένα κλαδί, χωρίς να αποκοπεί από τον κορμό, φυτεύεται στη γη για να σχηματίσει καινούρια ρίζα. Εδώ χρησιμοποιείται μεταφορικά.

κι αδειάζουμε το αίμα της καρδιάς μας για να ποτίσουμε το περιπλοκάδι του πολέμου, να ριζοβολήσει, να ρίξει κι άλλα βλαστάρια. Όλο σιδερένια νύχια και δόντια.

Δεν είναι παράξενα όλα αυτά;

Όμως έτσι είναι, έτσι είναι πραγματικά.

Μυριβήλης, Σ. (2013). *Η ζωή εν τάφω*. Αθήνα: Ι.Δ. Κολλάρος και Σία.



Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος:
Βασικές πληροφορίες



Ποίηση συσκότησης με αφορμή
τα κείμενα των Μυριβήλη και Σαμαράκη



Η γενιά του '30



Στράτης Μυριβήλης:
Η ζωή και το έργο του

Δραστηριότητες

1. Παρατηρήστε με τον διπλανό ή τη διπλανή σας το πρόσωπο στο οποίο είναι γραμμένο το απόσπασμα. Τι αποτέλεσμα έχει, κατά τη γνώμη σας, η επιλογή του συγκεκριμένου προσώπου;
2. Για ποιους λόγους οι στρατιώτες δεν νιώθουν κανέναν ενθουσιασμό στον συγκεκριμένο πόλεμο; Ποια χαρακτηριστικά έχει που τον διαφοροποιούν από άλλους πολέμους; Εντοπίστε με την ομάδα σας εκφραστικά μέσα που χρησιμοποιεί ο αφηγητής για να υποδηλώσει τα δικά του συναισθήματα, όπως και των συμπολεμιστών του.
3. Παρατηρήστε τους χρόνους των ρημάτων και τις εγκλίσεις που επιλέγει ο αφηγητής στο χωρίο: «Να σκάβεις, να βάζεις σύρματα... πραγματικά». Τι αποτέλεσμα έχουν, κατά την άποψή σας, οι συγκεκριμένες γλωσσικές επιλογές;
4. Να εντοπίσετε, σε συνεργασία με τους συμμαθητές και τις συμμαθήτριάς σας, τις εικόνες που χρησιμοποιεί ο αφηγητής. Τι προσφέρουν, κατά τη γνώμη σας, στο κείμενο; Επιλέξτε μία που σας έκανε ιδιαίτερη εντύπωση και, αξιοποιώντας την τεχνική blackout, μετασχηματίστε τη σε μία στροφή ποιήματος.



ΣΤΡΑΤΗΣ ΜΥΡΙΒΗΛΗΣ (1890-1969)

Φιλολογικό ψευδώνυμο του Ευστράτιου Σταματόπουλου. Γεννήθηκε στη Λέσβο. Γράφτηκε στη Φιλοσοφική και τη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, αλλά διέκοψε τις σπουδές του για να πάρει μέρος στους Βαλκανικούς Πολέμους (όπου τραυματίστηκε), στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και στη Μικρασιατική Εκστρατεία. Αναδείχθηκε σημαντικός εκπρόσωπος της λογοτεχνικής γενιάς του '30 και ένας από τους μεγαλύτερους αντιμιλιταριστές συγγραφείς της Ευρώπης. Σταθμό στην πρώτη αυτή φάση της δημιουργίας του αποτέλεσε το μυθιστόρημα *Η ζωή εν τάφω*, που εγκαίνιασε τη σύγχρονη ελληνική αντιπολεμική λογοτεχνία. Άλλα έργα του: *Η δασκάλα με τα χρυσά μάτια*, *Η Παναγιά η Γοργόνα*. Η γλώσσα του είναι δημοτική και το ύφος του ρεαλιστικό με έντονη την παρουσία λυρικών στοιχείων.

Ηλίας Βενέζης
Το νούμερο 31328

Το νούμερο 31328 του Ηλία Βενέζη αποτελεί ένα από τα εμβληματικότερα έργα της νεοελληνικής λογοτεχνίας, που αποτυπώνει την πραγματική εμπειρία του συγγραφέα στα Τάγματα Εργασίας μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή. Ο συγγραφέας, ένα νέο αγόρι 18 χρονών, ξεκινάει ένα μεγάλο ταξίδι στα βάθη της Τουρκίας με τα πόδια, χωρίς παπούτσια, χωρίς φαγητό και νερό, με αδιάκοπη, απάνθρωπη δουλειά και εκμετάλλευση, ανάμεσα σε ανθρώπους που πεθαίνουν από τις κακουχίες και την εξάντληση.

Πιάνω δουλειά στο κάρβουνο. Το φέρνουν τα θαγόνια απ' τη Σμύρνη. Το αδειάζουν πλάι στις ράγιες. Με μικρά τσουβάλια το κουβαλούμε σε μιαν αποθήκη. Είναι μια δουλειά να κρεπάρεις απ' τα νεύρα. Η μαύρη σκόνη με τη ζέστη χώνεται, κολνά παντού: στη γλώσσα, στα μάτια, στο κορμί. Δεν είναι τίποτα. Μα το αίμα που είναι γαλάζιο θ' αρχίσει να μαυρίζει – αυτό είναι το σκληρό.

Μια μέρα ήρθε ο Αράπης στα κουβούσια¹ πριν ξεκινήσουν για τη δουλειά. Χαρούμενος.

– Ε! Καλά μαντάτα! φωνάζει. Μπορείτε να γράψετε στους δικούς σας. Τούρκικα ή γαλλικά. Λίγα λόγια. Θα περάσουν από λογοκρισία.

Πετάξαμε από χαρά σαν να 'ταν να φύγουμε εμείς οι ίδιοι κι όχι τα γράμματα. Το ίδιο θράδν κιόλας ο καθένας έπιασε να γράφει. Κόλλες και φάκελα πουλούσε η καντίνα. Όσοι είχαν λεφτά, τίποτα γρόσα από καμιά αγγαρία σε χωριανούς, πηγαίνουν κι αγοράζουν. Δεν είχα ποτέ μου εδώ τέτοιο πράμα. Κοιτάζω να δανειστώ από κανένα. Τους λέω να δούλεψω για λογαριασμό τους καμιά μέρα, το μεσημέρι, κι αυτοί να ξεκουράζονται. Κανένας γνώριμός μου δεν είχε. Ήμαστε όλοι φουκαράδες. Γύριζα στα κουβούσια, παρακαλούσα:

– Δώστε μου μια κόλλα.

Μα σαν κ' εμένα ήταν πολλοί που ζητιανεύαν.

– Τώρα δώσαμε σ' άλλον!

– Μπλίκο (φάκελο) έχεις; με ρωτά ένας.

– Όχι, δεν έχω.

– Ε, τι να την κάμεις την κόλλα;

Τι να κάμω; Κοίταξα τα σκυμμένα μούτρα πλάι στα λυχνάρια. Γράφαν σιγά-σιγά, μαστορικά, σα να τα ζωγραφίζαν τα λίγα λόγια που θα ταξιδεύαν. Ήταν αποτραβηγμένοι, βουρκωμένοι και σιωπηλοί.

– Τι να κάμω; Τι να κάμω;

1. **κουβούσια**: στενοί χώροι όπου κρατούσαν τους αιχμαλώτους.

Ξημέρωνε Παρασκευή. Τραβήξαμε στο βουνό για ξύλα. Περπατούσα συλλογισμένος κοιτάζοντας χάμου.

Άξαφνα προσέχω τα ποδάρια μου. Είχα βρει πριν από μέρες κοντά στον σταθμό ένα κομμάτι καουτσούκ από παλιό λάστιχο αυτοκινήτου. Το 'χα κόψει σε δυο κομμάτια ίσια με τις πατούσες μου και τα 'δεσα με σπάγγους. Τα φορούσα σαν πέδιλα.

– Παιδιά, λέω στους διπλανούς μου. Κοιτάξτε τούτο!

Πολλοί είχαν ακόμα δεμένα τα ποδάρια τους με τσουβάλια. Κοιτάζουν που τους δείχνω τα δικά μου τα πέδιλα.

– Πουλώ το ένα!

– Πόσα;

– Ένα κομμάτι χαρτί κ' ένα μπλίκο. Πέντε γρόσα.

Με τα πολλά βρίσκω έναν. Γύρευε και τα δυο τα κομμάτια, μα του είπα να με λυπηθεί, ν' αφήσει το ένα. Ήμουν έτοιμος να του τα δώσω, μα δεν επέμενε.

– Καλά, λέει. Μόνο το ένα.

Περπατώντας το ξετυλίγω την ίδια στιγμή, μπας και μετανιώσει, και του το δίνω. Ένας που παρακολουδούσε τη σκηνή ρωτά τον αγοραστή:

– Εσύ δεν έχεις ανάγκη να γράψεις;

– Όχι, λέει αυτός. Δεν έχω κανένα.

– Ορφανός είσαι;

– Όχι, μας τους σκοτώσαν.

Ήμουν σχεδόν ευτυχισμένος γιατί τους σκότωσαν.

Στο βουνό το γυμνό ποδάρι άρχισε να υποφέρει. Είχε συνηθίσει κάμποσο τώρα με το πέδιλο. Δεν μ' ένοιαζε. Ο πόνος περνούσε με την ευτυχία που είχα.

Σα γυρίσαμε τα κουβούσια πλυθήκαμε. Ύστερα ήρθε η σειρά της προσευχής. Βιαζόμουν. Τέλος όλα τέλειωσαν.

Αγοράζω τον φάκελο, το χαρτί, δανείζομαι ένα μολύβι. Αποτραβιέμαι μονάχος.

Αρχίζω να της γράφω:

«Μητέρα,

Ζω και είμαι καλά. Δεν ξέρω που βρίσκεστε. Κουράγιο, μητέρα. Σε φιλώ. Φίλησε κι εσύ τα παιδιά μας.

Ηλίας»

Τελείωσε.

Συλλογίζομαι πού να το στείλω το γράμμα. Πού άραγες να 'χουν πάει; Αποφασίζω

να το διευθύνω σ' έναν γνωστό μου στη Μυτιλήνη. Αν το πάρουν μια μέρα, τι θα κάμουν, ε; Τώρα πια θα μ' έχουν ξεγράψει. Θα κλαιν πότε πότε, μα αυτό θα γίνεται πολύ σπάνια. Τις πολλές ώρες θα πεινούν.

Γράφω τη διεύθυνσή μου από πίσω:

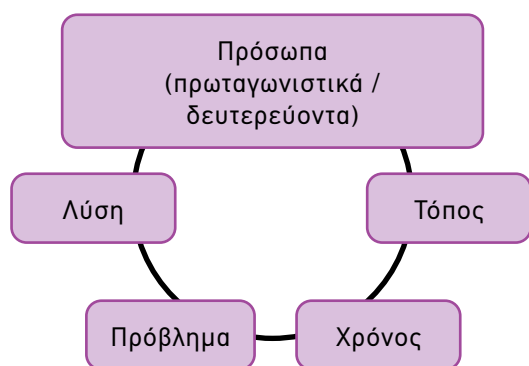
«Νούμερο 31328 – 14ο εργατικό τάγμα».

Κλείνω τον φάκελο.

Βενέζης, Η. (2017). *Το νούμερο 31328*. Επετειακή μονοτονική έκδοση. Αθήνα: Εστία.

Δραστηριότητες

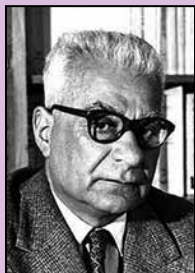
1. Σε συνεργασία με την ομάδα σας, συμπληρώστε το διάγραμμα αντλώντας τις απαραίτητες πληροφορίες από το κείμενο.



Το νούμερο 31328:
Δομικά στοιχεία αφήγησης



2. Βασικά στοιχεία που χαρακτηρίζουν τη ρεαλιστική αφήγηση είναι η επιλογή ενός θέματος από τη σύγχρονη πραγματικότητα, η προσπάθεια για αντικειμενική παρουσίαση, χωρίς εξιδανικεύσεις και συχνά με κριτική διάθεση, η παρουσίαση καθημερινών και συνηθισμένων ανθρώπινων τύπων, χωρίς τίποτα το ηρωικό, και η συστηματική προσπάθεια για αποκάλυψη της ψυχολογίας των προσώπων, κυρίως μέσω των πράξεών τους.
Λαμβάνοντας υπόψη τα στοιχεία αυτά, προσπαθήστε με την ομάδα σας να αντλήσετε παραδείγματα μέσα από το κείμενο που δείχνουν ότι είναι ρεαλιστικό, δίνοντας ιδιαίτερη προσοχή στη γλώσσα του αποσπάσματος.
3. Ποια είναι τα συναισθήματα του αφηγητή όταν καταλαβαίνει ότι μπορεί να στείλει ένα γράμμα στους συγγενείς του;
4. Υποθέστε ότι είστε η μητέρα του αφηγητή και λαμβάνετε το γράμμα. Γράψτε μία σύντομη απάντηση σε 150-200 λέξεις εκθέτοντας την κατάσταση σας και προσπαθώντας να του δώσετε κουράγιο.



ΗΛΙΑΣ ΒΕΝΕΖΗΣ (1904-1973)

Λογοτεχνικό ψευδώνυμο του Ηλία Μέλλου. Γεννήθηκε στις Κυδωνιές (Αϊβαλί) της Μικράς Ασίας. Με το ξέσπασμα του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου ο πατέρας του και μια αδελφή του αποκλείστηκαν στη Μικρά Ασία, ενώ η υπόλοιπη οικογένεια κατέφυγε στη Μυτιλήνη. Το 1922 ο Βενέζης, που μόλις είχε τελειώσει το γυμνάσιο στη γενέτειρά του, αιχμαλωτίστηκε από τους Τούρκους και υπηρέτησε στα Τάγματα Εργασίας στο εσωτερικό της Μικράς Ασίας για δεκατέσσερις μήνες. Αφέθηκε ελεύθερος το 1923 και επέστρεψε στη Λέσβο για να βρει την οικογένειά του. Ο Βενέζης ανήκει στη λογοτεχνική γενιά του '30. Το εμβληματικό του έργο *Το νούμερο 31328*, εκδόθηκε το 1931. Ακολούθησαν τα μυθιστορήματα *Γαλήνη*, *Αιολική γη*, *Έξοδος* και *Ωκεανός*, που κινούνται στο πλαίσιο του ντοκουμέντου, με σαφείς επιδράσεις από την ανθρωπιστική ιδεολογία του. Ο συγγραφέας τιμήθηκε με το Α΄ Κρατικό Βραβείο Λογοτεχνίας και τον Έπαινο της Ακαδημίας Αθηνών για τη *Γαλήνη*. Έργα του έχουν μεταφραστεί σε πολλές γλώσσες.



Ηλίας Βενέζης:
Η ζωή και το έργο του



Αντώνης Σαμαράκης
Ζητείται ελπίς

Στο διήγημα αυτό ο πρωταγωνιστής προσπαθεί να προσαρμοστεί και να βρει τον εαυτό του μετά το τέλος ενός οδυνηρού πολέμου.

Όταν μπήκε στο καφενείο, κείνο το απόγευμα, ήτανε νωρίς ακόμα. Κάθισε σ' ένα τραπέζι, πίσω από το μεγάλο τζάμι που έβλεπε στη λεωφόρο. Παράγγειλε καφέ.

Σε άλλα τραπέζια, παίζανε χαρτιά ή συζητούσανε.

Ήρθε ο καφές. Άναψε τσιγάρο, ήπια δυο γουλιάς, κι άνοιξε την απογευματινή εφημερίδα.

Καινούριες μάχες είχαν αρχίσει στην Ινδοκίνα. «Αι απώλειαι εκατέρωθεν υπήρξαν βαρύταται», έλεγε το τηλεγράφημα.

Ένα ακόμα ιαπωνικό αλιευτικό που γύρισε με ραδιενέργεια.

«Η σκιά του νέου παγκοσμίου πολέμου απλούται εις τον κόσμο μας», ήταν ο τίτλος μιας άλλης είδησης.

Ύστερα διάβασε άλλα πράγματα: το έλλειμμα του προϋπολογισμού, προαγωγές εκπαιδευτικών, μια απαγωγή, έναν θιασμό, τρεις αυτοκτονίες. Οι δυο, για οικονομικούς λόγους. Δυο νέοι, 30 και 32 χρονώ. Ο πρώτος άνοιξε το γκάζι, ο δεύτερος χτυπήθηκε με πιστόλι.

Αλλού είδε κριτική για ένα ρεσιτάλ πιάνου, έπειτα κάτι για τη μόδα, τέλος την «Κοσμική Κίνηση»: «Κοκταίηλ προχθές παρά τω κυρίω και τη κυρία Μ. Τ. Χάρμα ευμορφιάς και κομψότητος η κυρία Β.Χ. με φόρεμα κομψότατο εμπριμέ και τοκ¹ πολύ σικ.² Ελεγκάντικη³ εμφάνισης η δεσποινίς Ο. Ν.».

Άναψε κι άλλο τσιγάρο. Έριξε μια ματιά στις «Μικρές Αγγελίες»:

ΠΩΛΕΙΤΑΙ νεόδμητος μονοκατοικία, κατασκευή αρίστη, εκ 4 δωματίων, χολ, κουζίνας, λουτρού πλήρους, W. C.

ΕΝΟΙΚΙΑΖΕΤΑΙ εις σοβαρόν κύριον δωμάτιον εις 6' όροφον, ευάερον, ευήλιον...

ΖΗΤΕΙΤΑΙ πιάνο προς αγοράν...

Σκέψεις γυρίζανε στο νου του.

Από τότε που τέλειωσε ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος, η σκιά του τρίτου δεν είχε πάψει να βαθαίνει πάνω στον κόσμο μας. Και στο μεταξύ, το αίμα χυνότανε, στην Κορέα χτες, στην Ινδοκίνα σήμερα, αύριο...

Πέρασε το χέρι του στα μαλλιά του. Σκούπισε τον ιδρώτα στο μέτωπό του· είχε ιδρώσει, κι όμως δεν έκανε ζέστη.

1. **στοκ**: είδος καπέλου.

2. **σικ**: κομψή.

3. **ελεγκάντικη**: χαριτωμένη.

Ο πόλεμος, η βόμβα υδρογόνου, οι αυτοκτονίες για οικονομικούς λόγους, η «Κοσμική Κίνησις»... Το πανόραμα της ζωής!

Δεν είχε αλλάξει διόλου προς το καλύτερο η ζωή μας ύστερ' από τον πόλεμο. Όλα είναι τα ίδια σαν και πριν. Κι όμως είχε ελπίσει κι αυτός, όπως είχαν ελπίσει εκατομμύρια άνθρωποι σ' όλη τη γη, πως ύστερ' από τον πόλεμο, ύστερ' από τόσο αίμα που χύθηκε, κάτι θ' άλλαζε. Πως θα 'ρχόταν η ειρήνη, πως ο εφιάλτης του πολέμου δε θα ίσκιωνε πια τη γη μας, πως δε θα γίνονταν τώρα αυτοκτονίες για οικονομικούς λόγους, πως...

Σουρούπωνε. Μερικά φώτα είχαν ανάψει κιόλας στα μαγαζιά αντίκρυ. Στο καφενείο δεν είχανε ανάψει ακόμα τα φώτα. Του άρεσε έτσι το ημίφως.

Σκέφτηκε τη σύγχυση που επικρατεί στον κόσμο μας σήμερα. Σύγχυση στον τομέα των ιδεών, σύγχυση στον κοινωνικό τομέα, σύγχυση...

Δεν έφταιγε η εφημερίδα που έκανε τώρα αυτές τις σκέψεις. Τα σκεφτότανε όλα αυτά τον τελευταίο καιρό, πότε με λιγότερη, πότε με περισσότερη ένταση. Σκεφτότανε το σκοτεινό πρόσωπο της ζωής. Την ειρήνη, τη βαθιά τούτη λαχτάρα, που κρέμεται από μια κλωστή. Σκεφτότανε τη φτώχεια, την αθλιότητα. Σκεφτότανε το φόβο που έχει μπει στις καρδιές.

Στον καθρέφτη, δίπλα του, είδε το πρόσωπό του. Ένα πολύ συνηθισμένο πρόσωπο. Τίποτα δε μαρτυρούσε την ταραχή που είχε μέσα του.

Είχε πολεμήσει κι αυτός στον τελευταίο πόλεμο. Και είχε ελπίσει. Μα τώρα ήτανε πια χωρίς ελπίδα. Ναι, δε φοβότανε να το ομολογήσει στον εαυτό του πως ήτανε χωρίς ελπίδα.

Μια σειρά από διαψεύσεις ελπίδων ήταν η ζωή του. Είχε ελπίσει τότε... Είχε ελπίσει ύστερα...

Κάποτε, πριν από χρόνια, είχε ελπίσει στον κομμουνισμό. Μα είχε διαψευσθεί κι εκεί. Τώρα δεν είχε ελπίδα σε καμιά ιδεολογία!

Ζήτησε ένα ποτήρι νερό ακόμα. Αυτή η διάψευση από τις λογής λογής ιδεολογίες ήτανε βέβαια γενικό φαινόμενο. Και παραπάνω από τη διάψευση, η κούραση, η αδιαφορία, που οι πιο πολλοί, η μεγάλη πλειοψηφία νιώθει μπροστά στις διάφορες ιδεολογίες.

Κοίταζε τα τρόλεϊ που περνάγανε ολοένα στη λεωφόρο, το πλήθος... Μπροστά του, η εφημερίδα ανοιχτή. Όλα αυτά που είχε δει και πρωτύτερα: η σκιά του καινούριου πολέμου, η Ινδοκίνα, οι δυο αυτοκτονίες για οικονομικούς λόγους, η «Κοσμική Κίνησις»...

– Τσιγάρα! ένας πλανόδιος μπήκε.

Πήρε ένα πακέτο.

Στις έξι σελίδες της εφημερίδας: η ζωή. Κι αυτός ήτανε τώρα ένας άνθρωπος που δεν έχει ελπίδα.

Θυμήθηκε, πριν από χρόνια, ήτανε παιδί ακόμα, είχε αρρωστήσει βαριά μια θεία του, ξαδέρφη της μητέρας του. Την είχανε σπίτι τους. Ήρθε ο γιατρός· βγαίνοντας από το δωμάτιο της άρρωστης, είπε με επίσημο ύφος:

– Δεν υπάρχει πλέον ελπίς!

Έτσι κι αυτός τώρα, είχε φτάσει στο σημείο να λέει:

– Δεν υπάρχει πλέον ελπίς!

Του φάνηκε φοβερό που ήτανε χωρίς ελπίδα. Είχε την αίσθηση πως οι άλλοι στο

καφενείο τον κοιτάζανε κι άλλοι από το δρόμο σκέφτονταν και ψιθυρίζανε μεταξύ τους: «Αυτός εκεί δεν έχει ελπίδα!» Σαν να ήταν έγκλημα αυτό. Σαν να είχε ένα σημάδι πάνω του που το μαρτυρούσε. Σαν να ήτανε γυμνός ανάμεσα σε ντυμένους.

Σκέφτηκε τα διηγήματα που είχε γράψει, δίνοντας έτσι μια διέξοδο στην αγωνία του. Άγγιζε θέματα του καιρού μας: τον πόλεμο, την κοινωνική δυστυχία... Ωστόσο, δεν το αποφάσιζε να τα εκδώσει. Φοβότανε! Φοβότανε την ετικέτα που θα του δίνανε σίγουρα οι μεν και οι δε. Όχι, έπρεπε να τα θγάλει. Στο διάολο η ετικέτα! Αυτός ήταν ένας άνθρωπος, τίποτε άλλο. Ούτε αριστερός ούτε δεξιός. Ένας άνθρωπος που είχε ελπίσει άλλοτε, και τώρα δεν έχει ελπίδα, και που νιώθει χρέος του να το πει αυτό. Βέβαια, άλλοι θα 'χουν ελπίδα, σκέφτηκε. Δεν μπορεί παρά να 'χουν.

Ξανάριξε μια ματιά στην εφημερίδα: η *Ινδοκίνα*, η «Κοσμική Κίνησις», το ρεσιτάλ πιάνου, οι δυο αυτοκτονίες για οικονομικούς λόγους, οι «Μικρές Αγγελίες»...

ΖΗΤΕΙΤΑΙ γραφομηχανή...

ΖΗΤΕΙΤΑΙ ραδιογραμμόφωνον...

ΖΗΤΕΙΤΑΙ τζιπ εν καλή καταστάσει...

ΖΗΤΕΙΤΑΙ τάπης γνήσιος περσικός...

Έβγαλε την ατζέντα του, έκοψε ένα φύλλο κι έγραψε με το μολύδι του:

ΖΗΤΕΙΤΑΙ ελπίς

Ύστερα πρόσθεσε το όνομά του και τη διεύθυνσή του. Φώναξε το γκαρσόνι. Ήθελε να πληρώσει, να πάει κατευθείαν στην εφημερίδα, να δώσει την αγγελία του, να παρακαλέσει, να επιμείνει να μπει οπωσδήποτε στο αυριανό φύλλο.

Σαμαράκης, Α. (1954). *Ζητείται ελπίς*. Αθήνα: Ελευθερουδάκης.

Δραστηριότητες

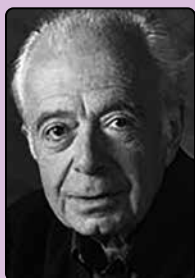
1. Ποιο είναι το μεγαλύτερο πρόβλημα που αντιμετωπίζει ο πρωταγωνιστής; Ποια είναι τα συναισθήματά του; Πώς σχετίζονται τα συναισθήματά του με τον τίτλο του κειμένου;
2. Σε ποιο γραμματικό πρόσωπο μιλά ο ήρωας-αφηγητής; Συνεργαστείτε σε ομάδες και δοκιμάστε να εξηγήσετε για ποιον λόγο ο πρωταγωνιστής παραμένει ανώνυμος και επιμένει να διαβάσει στην εφημερίδα μόνο τις μικρές αγγελίες. Τι ψάχνει να βρει και πώς επηρεάζει η ανάγνωση την ψυχολογία του;
3. Προσπαθήστε να μπείτε στον ρόλο του πρωταγωνιστή. Χρησιμοποιώντας το α' ενικό πρόσωπο, γράψτε την πρώτη σελίδα του διηγήματός του, στην οποία ξεκινά να εκφράζει τα συναισθήματά του για τις συνέπειες του πολέμου. Μπορείτε να ξεκινήσετε ως εξής: «Πώς μπορώ να μιλήσω για τον πόλεμο και να θυμηθώ αυτά που με πόνεσαν; Πώς μπορώ να μιλήσω για τον πόλεμο όταν βλέπω ότι στον κόσμο που ζω τίποτα δεν άλλαξε μετά από τόσο πόνο;».

Εναλλακτικά, δοκιμάστε να δώσετε ένα διαφορετικό τέλος στο κείμενο.

Τις εργασίες μπορείτε να τις κάνετε ατομικά ή και ομαδικά.



Αντώνης Σαμαράκης:
Η ζωή και το έργο του



ΑΝΤΩΝΗΣ ΣΑΜΑΡΑΚΗΣ (1919-2003)

Γεννήθηκε στην Αθήνα και σπούδασε Νομικά. Στη διάρκεια της Κατοχής ανέπτυξε αντιστασιακή δράση. Εμφανίστηκε ως πεζογράφος το 1954 με τη συλλογή διηγημάτων *Ζητείται ελπίς*. Στα διηγήματα αυτά εκφράζεται έντονα η διαμαρτυρία για την αλλοτρίωση που βιώνει ο μεταπολεμικός άνθρωπος. Επίσης, έχει γράψει τις συλλογές διηγημάτων *Αρνόυμαι* (1961) και *Το διαβατήριο* (1973), καθώς και το μυθιστόρημα *Το λάθος* (1965), το οποίο έγινε κινηματογραφική ταινία.

Μίλτος Σαχτούρης
Ο στρατιώτης ποιητής

Ο ποιητής Μίλτος Σαχτούρης ανήκει στην πρώτη μεταπολεμική γενιά. Αξιοποιεί τον υπερρεαλισμό για να αποδώσει τις φρικαλεότητες του πολέμου που τον σημάδεψαν στην παιδική του ηλικία.

Δεν έχω γράψει ποιήματα
μέσα σε κρότους
μέσα σε κρότους
κύλησε η ζωή μου

Τη μιαν ημέρα έτρεμα
την άλλην ανατρίχιαξα
μέσα στο φόβο
μέσα στο φόβο
πέρασε η ζωή μου

Δεν έχω γράψει ποιήματα
δεν έχω γράψει ποιήματα
μόνο σταυρούς
σε μνήματα
καρφώνω

Σαχτούρης, Μ. (1988) [1977]. *Ποιήματα (1945-1971)*.
Αθήνα: Κέδρος.

Δραστηριότητες

1. Το ποιητικό υποκείμενο καταθέτει το βίωμά του από τον πόλεμο. Σε συνεργασία με τον διπλανό ή τη διπλανή σας, εντοπίστε τα εκφραστικά μέσα και τις γλωσσικές επιλογές που αξιοποιεί για να μεταδώσει αυτό το βίωμα.
2. Για ποιον λόγο ο «στρατιώτης ποιητής» λέει ότι δεν γράφει ποιήματα; Τι είναι αυτό που τον εμποδίζει;
3. Ποιος είναι ο τόνος του ποιήματος (π.χ. ειρωνικός, σατιρικός, δραματικός, διδακτικός); Να τεκμηριώσετε την απάντησή σας με παραδείγματα που θα αντλήσετε μέσα από το κείμενο.
4. Στους πίνακες ζωγραφικής που ακολουθούν ο Marc Chagall και ο Salvador Dali, σουρεαλιστές ζωγράφοι, αποδίδουν τον πόλεμο. Με την ομάδα σας προσπαθήστε να περιγράψετε τι βλέπετε σε κάθε έργο τέχνης και σημειώστε τι σας εντυπωσιάζει. Πιστεύετε ότι υπάρχουν κοινά στοιχεία ανάμεσα στους πίνακες και το ποίημα του Σαχτούρη;



«Ο στρατιώτης ποιητής»
με τη μέθοδο της τετραπλής ανάγνωσης



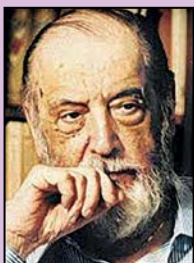
Marc Chagall, *Πόλεμος* (1966), Kunsthau Zürich, Ζυρίχη



Μίλτος Σαχτούρης:
Η ζωή και το έργο του



Salvador Dali, *Μαλακή κατασκευή με βρασμένα φασόλια [Προμήνυμα εμφυλίου πολέμου]* (1936), The Louise and Walter Arensberg Collection



ΜΙΛΤΟΣ ΣΑΧΤΟΥΡΗΣ (1919-2005)

Ο Μίλτος Σαχτούρης συνιστά έναν από τους πιο αντιπροσωπευτικούς υπερρεαλιστές ποιητές της μεταπολεμικής γενιάς. Κύρια χαρακτηριστικά του ποιητικού του λόγου είναι η απουσία λυρισμού, η προσπάθεια απόδοσης μιας ιστορίας μέσα από αλληπάλληλες εικόνες και το παράλογο. Έχει γράψει πολλές ποιητικές συλλογές και έχει τιμηθεί με Κρατικό Βραβείο Ποίησης το 1963 και το 1972.

Διδώ Σωτηρίου Ματωμένα χρώματα

Στο μυθιστόρημα αυτό περιγράφεται η ζωή των Ελλήνων της Μικράς Ασίας και η καταστροφή που βίωσαν. Πρωταγωνιστής είναι ο Μανώλης Αξιώτης, ο οποίος υπηρέτησε στα οθωμανικά Τάγματα Εργασίας (Αμελέ Ταμπουρού) του 1914-1918. Αργότερα, ως στρατιώτης του Ελληνικού Στρατού, έζησε τη Μικρασιατική Καταστροφή, την αιχμαλωσία και την προσφυγιά. Στο απόσπασμα που ακολουθεί, ο Μανώλης στέλνεται να υπηρετήσει στα χωράφια ενός Τούρκου, του Αλή Νταή.

Η τύχη τα 'φερε να πέσω μαζί μ' άλλους έξι στα χέρια ενός καλού νοικοκύρη. Αλή νταή τονε λέγανε κι ήτανε απ' τους πρώτους του χωριού. Ζούσε στα χτήματά του, στο Γκιουλ Ντερέ, με τη γυναίκα του που ήταν κατάκοιτη και τη θυγατέρα του, την Ενταβιέ, ένα κορίτσι ίσαμε δεκαοχτώ χρονώ.

– Έχω κι εγώ τρεις γιους στο στρατό, μας είπε, και ξέρω τον καημό. Στο σπίτι μου δε θα σας λείπει ούτε το καλό φαΐ ούτε ο καλός λόγος. Είμαι σίγουρος πως κι ελόγου σας δε θα με κακοκαρδίσετε στη δουλειά.

Όταν σου μιλούσε ο γέρος, σε κοίταζε ίσια στα μάτια με το παστρικό βλέμμα του και σ' έκανε να νιώθεις σιγουριά. Όταν σου μιλούσε το κορίτσι, κατέβαζε με νάζι τα μάτια και σου δύμιζε πως είσαι άντρας.

Το δέρος το 'χανε τελέψει μοναχοί τους· έτσι, οι σύντροφοί μου κι εγώ καταπιαστήκαμε με τ' αλωνίσματα. Η αλήθεια είναι πως δε μας φάνηκε αγγαρεία. Είχαμε βολευτεί σε τούτο το χτήμα· ξαναθυμηθήκαμε πως ήμασταν άνθρωποι. Τρώγαμε καλά, κοιμόμασταν σε καθαρό γιατάκι, πλενόμασταν, ανασαίναμε. Τις αυγές όταν ξυπνούσαμε, κάναμε το σταυρό μας. Τ' άρωμα του χορταριού, η βαρβατίλα των ζωντανών, τα κελαηδήματα, γεμίζανε μουρμουρητά την καρδιά μας.

Ο Αλή νταής δε μας ζόριζε ποτέ· ήταν αγαθός άνθρωπος. Ένα απόσπερο τον πέτυχα την ώρα που έκανε την προσευχή του. Έτσι ανεκούρκουδα γερμένος με το μέτωπο ακουμπισμένο στο χώμα. Από μακριά ακουγόταν η φωνή του μουεζίνη¹ ανεβασμένος στο μιναρέ του τζαμιού, έπεμπε τις δεήσεις του στον Αλλάχ. Ο Αλή νταής έλεγε όλο ταπεινοσύνη και σπαραγμό:

– Αλλάχ! Αν το χέρι μου αδίκησε άνθρωπο, κόφ' το! Αν το μάτι μου πονηρεύτηκε, βγάλ' το! Αν η καρδιά μου φθόνησε, ξεριζώσέ την...

Τις πρώτες μέρες, λίγο έλειψε να χάσω την εμπιστοσύνη του Αλή νταή. Στο Γκιουλ Ντερέ αλωνίζανε μ' έναν παμπάλαιο τρόπο· δέλησα να τον αλλάξω. Ένας γείτονας όμως πήγε και του τα πρόφτασε: «Το και το ο γκιαούρης, χαλνάει τη σειρά. Θα σε καταστρέψει...». Ο Αλή νταής δε διάστηκε να βγάλει κρίση. Με παρακολουδούσε. Όταν είδε τ' αποτελέσματα της δουλειάς, μου 'πε ενθουσιασμένος:

1. **μουεζίνης**: ιερέας μουσουλμάνος.

– Μου φαίνεται, παλικάρι μου, πως σ' έστειλε ο Αλλάχ για να μου λύσεις τα χέρια. Τη φροντίδα των αλωνιών από σήμερα την αφήνω σε σένα. Εγώ έχω αρκετούς μελάδες...

Ο Αλή νταής είχε μπουστάνια, λιβάδια, γιδοπρόβατα και γελάδια. Με το δίκιο του φχαριστούσε το Θεό που τον αλάφρωσα απ' τη φροντίδα των αλωνιών. Κάθε μέρα έστελνε την κόρη του, την Ενταβιέ, να μας φέρει φαΐ. Κείνη, σα γύριζε, του ιστορούσε όλα τα καδέκαστα για μένα. Ένα βραδάκι με πλησίασε η Ενταβιέ:

– Μανώλη, είπε, ο αφέντης ο πατέρας μου θέλει απόψε να κοπιάσεις απ' το σπίτι μας.

Πήγα κάπως ανήσυχος. Τι μ' ήθελε ο γέρος; Μήπως είχε φτάσει καμιά διαταγή να γυρίσουμε στο τάγμα; Ο Αλή νταής με δέχτηκε πρόσχαρα στο μουςαφίρ-οντά.

– Μπουγιουρούμ, Μανωλάκη, μπουγιουρούμ γκαρντασίμ! Σε προσκάλεσα να φάμε ψωμί. Θέλ' να σε φχαριστήσω όπως με φχαριστάς κι ελόγου σου. Η καρδιά τ' ανθρώπου είναι ό,τι καλύτερου του 'δωκε ο Αλλάχ. Δίνε της αυτής το λόγο, αν θέλεις να μιλάς μ' Εκείνον...

Καθίσαμε σταυροπόδι κοντά στο σοφρά κι αρχίσαμε να τρώμε με όρεξη. Κάποια στιγμή πήρε το μάτι μου στο ράφι κερί από μελίσσια. Τον ρώτησα αν είχε μελίσσια και ποιος τα φρόντιζε.

– Εχ, μελίσσια έχω πολλά έκανε, μα μένουν ατρύγητα, γιατί κανείς από μας δεν αντέχει στα τσιμπήματα. Η μόνη που τα 'φερνε βόλτα ήταν η γυναίκα μου, μ' αυτή αρρώστησε κι έτσι πάνε χαμένα.

– Αλή νταή, του λέω, όλη στενοχώρια σου να 'ναι τούτη. Εγώ θα φροντίσω και τα μελίσσια σου· είχα στο χτήμα μας και ξέρω.

Από την άλλη μέρα κιόλας καταπιάστηκα με τα μελίσσια. Τρύγησα σαράντα κυψέλες. Έπιασα κάπου τρακόσες οκάδες μέλι. Ο Αλή νταής τρελάθηκε. Δεν ήξερε τι παίνια να μου πει: «Ιλιμντάρ», πιδέξιο μ' ανέβαζε, εφευρετικό με κατέβαζε. Η κόρη του η Ενταβιέ πρόσεξε το θουμασμό του γονιού της και ξεθάρρεψε. Ερχότανε στ' αλώνια πιάναμε λακιρντί. Με ρωτούσε για τις γυναίκες στη Σμύρνη, πώς ζούσανε, πώς ντυνότανε και τι λογιώ πράμα είναι η θάλασσα και τα θαπόρια. Μ' έπιανε και μένα το μεράκι, έστριβα τσιγάρο, σήκωνε άγκυρα ο νους. Τα μάτια του κοριτσιού πετούσανε σπίδες· κρεμόταν απ' το στόμα μου. Όσο έβλεπα το θουμασμό της, τόσο πιο παραμυθάς γινόμουν. Μια μέρα τήνε πήρε η συγκίνηση.

– Ποτέ μου δεν άκουσα άνθρωπο να μιλάει όπως εσύ, είπε.

Δραστηριότητες

1. Ο Μανώλης στέλνεται μαζί με άλλους συντρόφους του να υπηρετήσει στα κτήματα του Αλή νταή. Παρόλο που οι δύο άντρες είναι «εχθροί», αναπτύσσουν μεταξύ τους μια σχέση εκτίμησης. Ποιοι είναι οι λόγοι, κατά τη γνώμη σας, που ο Μανώλης είναι ευχαριστημένος για την παραμονή του στο κτήμα του Τούρκου;
2. Η συγγραφέας δίνει βιωματικό χαρακτήρα στο κείμενο. Να εντοπίσετε τις γλωσσικές επιλογές με τις οποίες το επιτυγχάνει.
3. Μπείτε στη θέση του Αλή νταή και περιγράψτε μέσα από τα δικά του μάτια τον Έλληνα αιχμάλωτο. Ξεκινήστε ως εξής: «Χθες ο γείτονάς μου μου 'πε ότι ο Γκισούρης θα μου 'κανε ζημιά με τ' αλώνισμα. Έκατσα και τον παρατήρησα...»



Διδώ Σωτηρίου:
Η ζωή και το έργο της



ΔΙΔΩ ΣΩΤΗΡΙΟΥ (1909-2004)

Γεννήθηκε στο Αϊδίνι της Μικράς Ασίας και το 1914 εγκαταστάθηκε με την οικογένειά της στη Σμύρνη. Στα ελληνικά γράμματα εμφανίστηκε με το μυθιστόρημα *Οι νεκροί περιμένουν* (1959), αλλά καθιερώθηκε με το βιβλίο της *Ματωμένα χώματα* (1962). Σε αυτό η Σωτηρίου περιγράφει τις περιπέτειες των Ελλήνων στη Μικρά Ασία, σε εποχές που το μίσος έχει χωρίσει τον ελληνικό και τον τουρκικό πληθυσμό. Η Σωτηρίου τιμήθηκε με το Βραβείο Ιπεκτσι (1985), το Ειδικό Βραβείο Λογοτεχνίας από την Ακαδημία Αθηνών για τη συνολική της προσφορά (1990) και τον Ταξιάρχη του Φοίνικος (1995).

Οδυσσέας Ελύτης

Άσμα ηρωικό και πένθιμο για τον χαμένο ανθυπολοχαγό της Αλβανίας

Το ποίημα πρωτοδημοσιεύτηκε το 1945 στο λογοτεχνικό περιοδικό *Τετράδιο* και το 1962 εκδόθηκε από τον Ίκαρο. Στην πολύστιχη ποιητική του σύνθεση ο Οδυσσέας Ελύτης καταθέτει την εμπειρία και τις μνήμες του Ελληνοϊταλικού Πολέμου του 1940, στον οποίο συμμετείχε ο ίδιος ως ανθυπολοχαγός, βιώνοντας προσωπικά τη σκληρότητα και την οδύνη του πολέμου. Ο ποιητής εξιστορεί τον ηρωικό θάνατο ενός νεαρού ανθυπολοχαγού, εστιάζοντας στην απώλεια και στον θρήνο του ενός για να αναδείξει τον δραματικό αντίκτυπο του πολέμου στις ζωές όλων των ανθρώπων.

Ήλιε δεν ήσουν ο παντοτινός;
 Πουλί δεν ήσουν η στιγμή χαράς που δεν καθίζει;
 Λάμψη δεν ήσουν η αφοβιά του σύγνεφου;
 Κι εσύ περβόλι ωδείο των λουλουδιών
 Κι εσύ ρίζα σγουρή φλογέρα της μαγνόλιας!

Έτσι καθώς τινάζεται μέσ' στη βροχή το δέντρο
 Και το κορμί αδειανό μαυρίζει από τη μοίρα
 Κι ένας τρελός δέρνεται με το χιόνι
 Και τα δυο μάτια πάνε να δακρύσουν –
 Γιατί, ρωτάει ο αϊτός, πού 'ναι το παλληκάρι;
 Κι όλα τ' αϊτόπουλ' απορούν πού 'ναι το παλληκάρι!
 Γιατί, ρωτάει στενάζοντας η μάνα, πού 'ναι ο γιος μου;
 Κι όλες οι μάνες απορούν πού να 'ναι το παιδί!
 Γιατί, ρωτάει ο σύντροφος, πού να 'ναι ο αδερφός μου;
 Κι όλοι του οι σύντροφοι απορούν πού να 'ναι ο πιο μικρός!
 Πιάνουν το χιόνι, καίει ο πυρετός
 Πιάνουν το χέρι και παγώνει
 Παν να δαγκάσουνε ψωμί κι εκείνο στάζει αίμα
 Κοιτούν μακριά τον ουρανό κι εκείνος μελανιάζει
 Γιατί γιατί γιατί γιατί να μη ζεσταίνει ο θάνατος
 Γιατί ένα τέτοιο ανόσιο ψωμί
 Γιατί ένας τέτοιος ουρανός εκεί που πρώτα εκατοικούσε ο ήλιος!

Ελύτης, Ο. (2005). *Άσμα ηρωικό και πένθιμο για τον χαμένο ανθυπολοχαγό της Αλβανίας*.
 Αθήνα: Ίκαρος.

Δραστηριότητες

1. Το ποίημα περιέχει πολλά ερωτήματα. Ποιος ή ποιοι τα εκφράζουν και σε ποιον ή ποιους απευθύνονται; Ποιο είναι το αποτέλεσμα της αξιοποίησης τόσων ερωτημάτων; Πιστεύετε ότι συνδέονται με τα συναισθήματα του ποιητικού υποκειμένου; Δικαιολογήστε την απάντησή σας σε 50-100 λέξεις.
2. Ποιες είναι οι συνέπειες του πολέμου, έτσι όπως τις βιώνει το ποιητικό υποκείμενο; Εντοπίστε, σε συνεργασία με τον διπλανό ή τη διπλανή σας, ποια εκφραστικά μέσα χρησιμοποιεί για να δείξει τον πόνο του ανθρώπου που χάνει άδικα ένα αγαπημένο πρόσωπο.
3. Το ποίημα του Ελύτη έχει έντονα υπερρεαλιστικό χαρακτήρα. Αφού μελετήσετε το λήμμα «υπερρεαλισμός» από το Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων (Παρίσης, Ι. & Παρίσης, Ν. (2015). *Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων* (Α, Β, Γ Γυμνασίου, Α, Β, Γ Λυκείου). Αθήνα: ΟΕΔΒ (ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΥ), ΥΠ. ΠΑΙΔΕΙΑΣ- ΙΤΥΕ ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ σσ. 191-193), συνεργαστείτε σε ομάδες για να εντοπίσετε τα υπερρεαλιστικά στοιχεία του ποιήματος.
4. «Πιάνουν το χιόνι, καίει ο πυρετός
Πιάνουν το χέρι και παγώνει
Παν να δαγκάσουνε ψωμί κι εκείνο στάζει αίμα
Κοιτούν μακριά τον ουρανό κι εκείνος μελανιάζει»
Οι τέσσερις αυτοί στίχοι δημιουργούν τέσσερις εικόνες. Ποια συναισθήματα σας προκαλούν;
5. Να παρατηρήσετε τον πίνακα ζωγραφικής του Maximilien Luce. Πιστεύετε πως «συνομιλεί» με το ποίημα που επεξεργαστήκατε; Σε συνεργασία με την ομάδα σας, να καταγράψετε από κοινού την άποψή σας σε 50-100 λέξεις.



Πηγή: wikiart.org

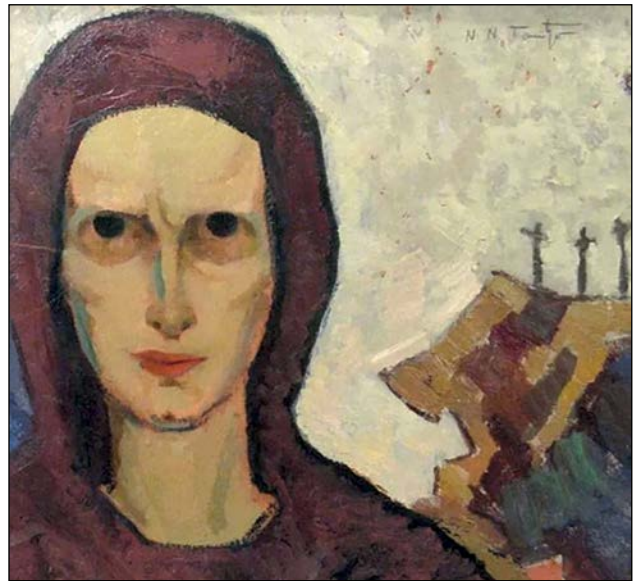
Maximilien Luce,
Σκηνή πολέμου
(1914-18)

6. Παρατηρήστε τον πίνακα ζωγραφικής.

α. Παρατηρήστε τον πίνακα ζωγραφικής του Nicolae Tonitza και περιγράψτε τι βλέπετε. Ποιοι στίχοι από το ποίημα του Ελύτη θα μπορούσαν να αποδώσουν, κατά τη γνώμη σας, το συναίσθημα της γυναίκας;

β. Σε συνεργασία με την ομάδα σας, να συνθέσετε ένα κείμενο μίας σελίδας, στο οποίο η γυναίκα του πίνακα αφηγείται σε α' πρόσωπο τις εμπειρίες της και περιγράφει τις συμφορές του πολέμου.

Nicolae Tonitza,
Μετά τον πόλεμο



Πηγή: wikiart.org



Οδυσσέας Ελύτης:
Η ζωή και το έργο του



ΟΔΥΣΣΕΑΣ ΕΛΥΤΗΣ (1911-1996)

Γεννήθηκε στην Κρήτη, καταγόταν από τη Λέσβο και μεγάλωσε στην Αθήνα. Τελειώνοντας το γυμνάσιο ακολούθησε νομικές σπουδές, ενώ υπηρέτησε ως ανθυπολοχαγός στον πόλεμο της Αλβανίας. Εγκαταστάθηκε δύο φορές στο Παρίσι (1948-1951 και 1969-1971), όπου παρακολούθησε μαθήματα Φιλολογίας στη Σορβόνη και ήρθε σε επαφή με τους κυριότερους ποιητές και ζωγράφους του 20ού αιώνα. Ο ποιητής, που ανήκει στους λογοτέχνες της γενιάς του '30, τιμήθηκε το 1979 με το Βραβείο Νόμπελ Λογοτεχνίας. Έζησε ως το τέλος του βίου του (18 Μαρτίου 1996) αφοσιωμένος στην ποίηση.

Παίζοντας με τα κείμενα

1. Ποια κοινά στοιχεία εντοπίζετε στα κείμενα που διαβάσατε ως προς τον τρόπο που αποδίδεται το βίωμα του πολέμου; Ποιο από τα κείμενα σας έκανε μεγαλύτερη εντύπωση;
2. Ο Έλληνας ταγματάρχης Αντώνης Κωστούλας (*Η ζωή εν τάφω*) και ο Γερμανός στρατιώτης Πάουλ (*Ουδέν νεώτερον από το Δυτικό Μέτωπο*), έπειτα από μια μεγάλη μάχη, βρίσκονται τυχαία στο ίδιο χαράκωμα, προσπαθώντας να σωθούν. Μετά την πρώτη έκπληξη που νιώθουν, όταν αντιλαμβάνονται ότι απέναντί τους έχουν τον εχθρό, αρχίζουν να συζητούν πώς βρέθηκαν στον πόλεμο και ποιες σκέψεις κάνουν για το μέλλον. Σε συνεργασία με την ομάδα σας, να γράψετε τον διάλογο μεταξύ τους. Στη συνέχεια, να δραματοποιήσετε στην τάξη σας τους διαλόγους που συνθέσατε.



Πηγή: wikiart.org

Louisa Starr Canziani, *Τα νέα του πολέμου* (1900), Leighton House Museum, Λονδίνο

3. Παρατηρήστε τον πίνακα ζωγραφικής της Louisa Starr Canziani. Πώς πιστεύετε ότι αισθάνεται η γυναίκα του πίνακα και γιατί; Με ποιο από τα πρόσωπα που αναφέρονται στο ποίημα του Ελύτη θα επιλέγατε να τη βάλετε να συνομιλήσει; Συνθέστε έναν διάλογο, στον οποίο η γυναίκα του πίνακα και ένα πρόσωπο από το ποίημα του Ελύτη συζητούν, περιγράφοντας τα συναισθήματά τους για τον πόλεμο. (150 περίπου λέξεις)

4. Το κείμενο του Ηλία Βενέζη περιγράφει τις οδυνηρές συνθήκες που βίωναν οι αιχμάλωτοι του πολέμου μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή. Παρατηρήστε τον παρακάτω πίνακα του Munch και μπείτε στη θέση ενός από τα πρόσωπα που απεικονίζονται. Περιγράψτε σε μία σελίδα ημερολογίου μία μέρα από τη ζωή του, προσπαθώντας να αποδώσετε τις δύσκολες συνθήκες που βιώνετε με λεπτομέρειες.



Πηγή: wikipedia.org

Edvard Munch, *Πόλεμος* (1919), Munchmuseet, Όσλο

5. Τόσο ο Μυριβήλης όσο και ο Βενέζης στα έργα τους αντλούν από τα προσωπικά τους βιώματα και, όπως επισημαίνει ο R. Beaton, «αναζητούν τα δικά τους λογοτεχνικά μέσα, ώστε τα γεγονότα να μιλούν από μόνα τους». Από τα δύο αποσπάσματα ποιο σας συγκίνησε περισσότερο και γιατί; (Beaton, R. (1996). *Εισαγωγή στη νεότερη ελληνική λογοτεχνία*, σ. 187. Αθήνα: Νεφέλη.)
6. α. Παρατηρήστε τους πίνακες ζωγραφικής του Kokoschka και του Klee και προσπαθήστε με την ομάδα σας να τους περιγράψετε προφορικά. Θεωρείτε ότι οι τίτλοι τους ταιριάζουν με όσα απεικονίζουν;
- β. Οι δύο πίνακες ανήκουν στο καλλιτεχνικό ρεύμα του εξπρεσιονισμού, ο οποίος έχει ως κεντρικό θέμα τον πόλεμο, τη βία και τις επιπτώσεις τους στον άνθρωπο. Με ποια από τα λογοτεχνικά κείμενα που διαβάσατε πιστεύετε ότι «συνομιλούν»;

Πηγή: wikipedia.org



Oscar Kokoschka, *Γιατί αγωνιζόμαστε;* (1943), Kunsthau, Ζυρίχη

Πηγή: wikipedia.org



Paul Klee, *Θάνατος και φωτιά* (1940), Zentrum Paul Klee, Βέρνη

